

EÖTVÖS KÁROLY

A NAGY PER.
MELY EZER ÉVE FOLYIK S MÉG
SINCS VÉGE

HARMADIK KÖTET

BUDAPEST MDCCCCIV

VIII. ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK

IRODALMI INTÉZET R.-T.

A FÖLD ALÓL.

I.

(Az első biztos jelenségek. – Sarf Móriczot nem tudom kiszabadítani. – A csonka-füzesi szakértők munkájában nem bízom. – E munka ellenkezik a tárgyi tünetekkel. – A tünetek és a tömeg. – Mit tehetek ellene? – A vérvád különös természete. – Trajtlér Soma orvostudor.)

Az 1882-ik év szeptember havának elején még köd és éjszaka fődte el szemeim elől a vérvád részleteit. Még semmit se tudtam bizonyosan. A vizsgálat rejtelmait a hivatali titok példátlan szigora őrizte. Ezekből csak annyi látott napvilágot, a mennyi a vádlottak bűnösségét bizonyította. A társadalom napról-napra mélyebben győződött meg e bűnösségről. Az áltetem úsztatásában éppen senki sem kételkedett már.

Csak imitt-amott fénylett előttem egy egy kis sugár.

Kozma királyi főügyész ott járt Nyíregyházán s a kis Sarf Móriczot kikergette a fogházból. Nem engedte tovább is ott őrizni és tartani. Ám az alispán megyei huszárjai ott várták a gyerek tanút a fogház ajtajában.

S elcsípték rögtön, mint a fecske a bogarat. S vitték a vármegye házába, Henter Antal várnagy kezébe. Itt még jobban elzárták a fiút a világtól. Istenért se lehetett vele értekezni.

Hogy ily féltékenyen őrizték: nagy jelentőségű tünet volt ez én előttem.

Ha volna több tanú, ha volna több erősség a vérvádra: akkor nem őriznék úgy a gyereket. Ezzel tisztában voltam. Ok nélkül törvénytelen erőszakot nem csinál a hatóság. A tanú elzárása törvénytelen erőszak. Erre más ok nem lehetett, csak az, hogy a vérvádlók féltették e tanújokat. Más bizonyáguk nem volt.

Ez volt a sötétségben az egyik sugár.

A másik a tutajosok máramaros-szigeti panasza, hogy őket Tisza-Lökön megkínózták. Ennek is erős oka lehetett. Az agyongyötrés-szülte vallomásban nem lehet teljes igazság. Tehát az áltetem úsztatását, a holttest-csempészet történetét se lehet aranyigazságnak tekinteni.

A társadalom aggódó része s különösen az egész zsidóság türelmetlen volt már, vajjon mikor mozdul meg a védelem? Azt mondták: íme híres ügyvéd, jeles szónok, törvényhozó férfiú, tekintélyes ember a védő, társai is jeles emberek, azok közt is két országgyűlési képviselő van: Horánszky és Funták, s még se tudnak semmit mozdítani. Sokan mulasztásnak vélték a védelem mozdulatlanságát.

Kettőt akartam elérni minél előbb.

Először is Sarf Móriczot kiszabadítani a vármegye és a titkos tanács kezéből.

Előterjesztést intéztem a belügyi kormányhoz: adja ki a zsidó fiút. A vármegye nem arra való, hogy tanúkat fogdosson s azokat kalitkában tartsa. A fogoly tanú úgy se valóságos tanú. Ha tanúsága igaz lenne is, akkor is értéktelenné tenné a törvénysértő erőszak. Mindezt kifejtettem. De nem akartam, hogy azt higgye a társadalom, hogy én a zsidók kezére akarom a gyereket átjátszani. Azt javasoltam, helyezték el a vég-tárgyalásig valamelyik budapesti előkelő keresztyén intézetben. A hol nem elfogult emberek veszik körül. A vármegye és a hajdúk kezében nem hagyhatom.

A belügyi kormány elutasította előterjesztésemet. Komoly jelenség volt ez arra nézve, hogy a védelem a kormánytól és a hatóságoktól különös segítséget nem nyerhet.

Azután írásban is, személyesen is sürgettem a törvényszéket és a vizsgálóbíró, hogy valahára rendelje már el a rende? vizsgálatot. Ha ezt elrendelik: hozzá-jutok legalább a csonka-füzesi holttest orvosi vizsgálá-tához. Belenézhetek a szakértők munkájába. Megismer-hetem munkájukat s fölfedezhetem tévedéseiket. Minden esetre közelebb juthatok ahhoz a titokhoz, vajjon hát csakugyan idegen holttest volt-e a csonka-füzesi, vagy valóban az eltűnt leányka teteme?

E törekvésemben célt értem.

Még szeptember végén átadta a vizsgálóbíró az ügy-nevezett Rendőri Szemle jegyzőkönyvet, melyet a szolgál-bírótság június 18-ika és 19-ike közti éjszakán készített. Átadta a június 19-iki Fölismerési Jegyzőkönyvet s

annak június 20-iki folytatását s végre átadta az orvosi bonczjegyzőkönyvet s az orvosi véleményt.

Végre tehát volt valami a kezemben, melynek segítségével, ha igazán meg tudom érteni, sok nagy titokra világot deríthetek.

Csakhamar meggyőződtem arról, hogy a szakértők összes munkája hibás, véleményük pedig alaptalan. Munkájuk nem is volt egyébre való, csak arra, hogy megnehezítse, sőt végkép meggátolja az egész ügy tiszta kibonyolítását.

Nem vagyok az orvosi tudományokban alaposan jártas, szinte könnyelműségnek látszik állításom. Elhirtelenkedve nem szabad Ítélni a jogtudónak.

De én nem is úgy ítéltém.

Már akkor eljutott hozzám Zurányi Kálmán bizalmas értesítése, s már akkor ismertem Szakolczai Julcsa tanúságát. Igaz, hogy e két tanú csak úgy tévedhetett, mint a négy szakértő, csak hogy az én elmémre a szakértők tudományával szemben nem csupán a két tanú beszéde gyakorolt befolyást.

Hanem gyakorolt az élet igazságainak ama megbonthatatlan rendszere, mely ly el az orvosok tudománya csakugyan nem tudott összeválni.

Ha e tudomány igaz: akkor a csonka-füzesi holttest nem Solymosi Eszteré. De hát hova lett akkor Solymosi Eszter?

Ha az orvosok beszéde igaz: akkor a csonka-füzesi holttest idegen nő teteme. De hát ki volt az idegen nő? Honnan került elő az ő teteme?

Tisza-Eszláron, folyam partján tűnt el Solymosi Eszter bizonyos napon és jól ismert ruhában. Hetvenkilencz nap múlva ugyanazon folyam alsó folyásán felszínre jut egy holttest. Női holttest, az eltűnt leányka ruhájában, az ő testének különös jegyével s rothadási állapota is a hetvenkilencz napnak megfelelő.

Hiszen ez már csak bizonyos.

Dehogyan bizonyos: így szólnak az orvosok. A holttest idősebb nőé, nem is olyan régóta halt meg s nem is volt a vízben oly sokáig.

Az egyszerű józanész tehát szemközt áll a komoly orvosi tudománnyal. Vagy az orvosoknak nincs igazuk, vagy a józan elme rosszul látja a tüneteket.

A vád az, hogy a zsidók meggyilkolták Solymosi Esztert.

Nem lehetetlen.

De ha meggyilkolták: miért őrizték ruháját? Ha holttestét örökre el tudták sikkasztani: miért nem sikkasztották el ruháját is? Hiszen az a ruha minden nap árulójuk lehetett. Arra pedig csakugyan nem számíthattak április lén, hogy abba a ruhába majd június 16-án egy áltetemet fognak öltöztetni.

A zsidók minden módon tagadják a gyilkosságot. Nincs is ellenük semmi terhelő bizonyság. Sőt föltétlenül bizonyos, hogy úgy, a miként a vád szól, április 1-én déli 11 és 12 óra közben meg nem gyilkolhatták, hiszen akkor már minden eszlári zsidó szanaszét volt s nem az imaházban volt.

De hát akkor miként veszett el Solymosi Eszter?

Száz kérdés, egyik a másikon keresztül-kasul száguldozva.

Ha az orvosoknak van igazuk: akkor a legfontosabb kérdések nagy részére sohase találunk feleletet. De ha Szokolczai Julcsának van igaza, akkor a csonka-füzesi holttest a szegény eltűnt leánykáié, s akkor minden kérdés nyomban tisztázódik.

Valamely bűnügyben száz tünet áll előttünk.

Kilenczvenkilencz tünet egy dolgot bizonyít, egyetlen tünet azonban mást bizonyít.

Vajjon mit csinál ilyenkor a jogtudó elme? De mit csinál a józan elme?

Megvizsgálja azt az egyetlenegy tünetet, hogy az valódi-e? Vajjon nem látszat-e? Nem tartalmaz-e egyéb jelentőséget is? Tárgyi tünet-e, vagy nem az? Megvizsgálásában nem tévedhetett-e a vizsgáló elme?

Ha az az egyetlenegy tünet való: akkor a vele szemben álló kilenczvenkilencz tünet mind valótlan. Az az igazság, a mit az egyetlenegy igaz tünet bizonyít.

A nagy tömeg nem így ítél. A nagy tömeg hitét a látszat alapítja meg. A kilenczvenkilencz egybevágó tünet dönt ő előtte. A századik tünet hiába dönti halomra a kilenczvenkilenezet. Ha a századik tünet igazságát föltétlen biztossággal látja is: abban csak csodát lát, vagy ügyvédi mesterkedést, vagy valamely titkos hatalom részéről való beavatkozást.

A tömegnek csak ösztöne helyes igen gyakran, de ítélete sohase mély. Szövevényes dolgokban nem is lehet mély. Ily dolgokban tisztán látni csak erős elme

képes s ez is csak akkor, ha erős akarat támogatja. Ezenkívül a tömeg azt szereti hinni, a mit óhajt. Ha pedig felindulásban van: csupán azt akarja hinni, a mi miatt feltámadt a szenvedélye. A tömeggel éppen nem lehet elhithetni, hogy ő tévedhetne.

Izgatott időkben a bíróság tagjai is a tömeghez tartoznak. Az erős elme és erős akarat ezek közt is ritka, csaknem kivételes.

Nehéz feladat állott hát előttem.

Rendíthetlen voltam abban a meggyőződésben, hogy az eltűnt lánykát a zsidók a vérvád szerint el nem emésztették. Hiszen föltétlen bizalommal voltak hozzám az eszláriak. Ezek a szegény zsidók Isten csodálatos követének tartottak engem. Lelkük minden titkát föltárták előttem. Öreges és ifjak, férfiak és nők közt nem volt különbség erre nézve. Ha halálos bünt követtek volna is el: nekem bizalmasan megvallottak volna. Akármelyikhez intéztem kérdést, habozás nélkül nyilatkozott úgy, a hogy jó lélekkel nyilatkozhatott. S a vérvádnak semmi nyomát nem találtam.

A csonka-füzesi holttest nem lehetett más, mint az eltűnt lányka teteme.

A száz jelenség közül kiválasztottam s csomóba gyűjtöttem azokat, melyeket valóknak tartottam. A tárgyi igazság csak az lehetett, a miben ezek a jelenségek megegyeznek. A valódi jelenségek pedig csak abban a tárgyi igazságban egyeztek meg, hogy a csonka-füzesi holttest Solymosi Eszter.

De miként tudom én ezt bebizonyítani?

Legyőzhetlen akadályként áll előttem az orvosok lelete és szakértő véleménye. Miként tudom én megczáfolni a négy orvost? Hiszen ők látták a holttestet, én pedig nem láttam. Ok látták azt, hogy a holttest húsz éves elvirágzott nőé, a ki legfőljebb tíz nap óta halott s legfőljebb három négy nap óta van a vízben. Én pedig nem láttam, hogy a holttest tizennégy éves szűz lánykáé s hogy hetvenkilencz nap óta halott s holta óta rejtőzött a Tisza árjában.

Nem az én hibám, hogy ezt nem láthattam. A bíróság súlyos tévedése, hogy a holttestet a védelem és a vádlottak elől érthetetlen szigorral elzárta. De a közönség nem törődött azzal, hogy a bíróság megsértette a törvényt s a jogos védelem legnagyobb érdekeit. A tény megmásíthatlan volt, az elmúlt időt többé visszahozni nem lehetett, a holttestem ott volt a föld alatt s meggátolhatlanul haladt az enyészet útján előre s isteni erő se lett volna képes arra, oly alakban látni meg azt még egyszer, a mily alakban a hullámokból fölbukkant.

S nekem mégis be- kellett mindent bizonyítanom. Nem azért, mert a törvény úgy parancsolta; nem is azért, mert a nemesebb jogérzetből úgy következett. Hanem azért, mert az eset különös volt. Azért, mert vérvád volt az eset.

Ha mikor a vádlott ártatlan, minden közönséges bűnügyben elég a védelemre a vádlott egyszerű, komoly tagadása. A ki vádol: annak kell bizonyítani. Oly régi elv ez, a milyen régi a rendezett jogi állapot.

Minden ügyben tiszteli és követi ez elvet minden bíróság s ezt tartja természetesnek és józannak minden tudomány.

De a vérvád kivétel.

Ez örökös. Sokszor csak titkon lappang. Néha sok évtizeden át lappang, mintha kihalt volna örökre. De a lelkek nem változnak s azok hajlama a babonára, a képzelgésre, a felekezeti gyűlölködéssre mindig megmarad. S a mint valamely alkalmas fordulat áll be a gondolkozás és az indulatok mozgalmában: nyomban teljes üdeséggel s ezeréves múltjának teljes fegyverzetével pattan elő a vérvád teljes alakja. Nem öregedett, nem változott, életkorának magassága se őszülést, se roskadást nem idézett elő nála. A műveltség nem szelídített rajta. Ádáz, mint a középkorban. Ordít, mint fenevad, s kész minden rombolásra. A mint a bolygó zsidó mindig öreg és fáradt, a hol megjelenik: úgy a vérvád mindig fiatal és fáradhatatlan, ha valamely esetleges alkalom kiszólítja odújából.

Ellenében a jogos önvédelemre nem elég a vádlottnak komoly és méltóságos tagadása.

Zsidó ünnepen eltűnik egy keresztyén lányka, vagy vérbefagyva találnak egy keresztyén gyermeket. Ha a tömeg lelke alkalmas rá s ha akad hidegvérű izgató: ott terem a vérvád azonnal. S nyomban meg vannak a vádlottak is. Minden zsidó egyaránt vádlott. De művelt korunknak az igazságszolgáltatásban szigorú alakiságai vannak. Ezekhez a bíráknak legalább külsőleg ragaszkodniuk kell. Tehát százezer zsidó ellen még se lehet egy ügyben vezetni vizsgálatot. Kiválasztják

tehát azokat, a kik az eset színteréhez legközelebb vannak. Ők azonban kivétel nélkül mind gyanúsak. Öregek vagy fiatalok, jók vagy rosszak: nem tesz különbséget.

S e vádlottaknak maguknak kell bebizonyítani a vádbeli tény lehetetlenségét. Ha erre nem képesek, ha akár vagyontalanságuk, akár fogságban sínylődésük megátalja őket az eset valódi igazságának földerítésében: akkor minden esetre bűnösök.

Ez a vérvád különös természete.

Nekem a négy szakértő orvos állításait meg kellett döntenem. Egyszerű védőügyvéd voltam, jogilag semmi sem kötelezett rá. De hajszolt rá a hivatás fensége, a vérvád természete s az egyéni önérzet küzdő heve.

Ám a sikeres harcban s a győzelem kivívásában csak az orvosi tudomány lehetett alkalmas fegyverem.

Csakhogy ebben én nem voltam jártas. Sohase műveltem az orvosi tudományt. Jogtudó voltam és köz-tisztviselő, törvényhozó és hírlapíró: mindez nem az orvosi tudomány.

De azt is tudtam, hogy a négy csonka-füzesi szak-értő tudása se az orvosi tudomány. Es semmi esetre se az orvosi tudomány gyakorlati teljessége. És azt is tudtam, hogy a tanszéki és irodalmi tudás teljes gaz-dagsága se elég ahhoz, hogy valamely igen nehéz és szövevényes kérdést teljes biztonsággal megoldhasson. Éles szem, erős ítélet, hosszú gyakorlat, nagy elfogu-latlanság s a természet határtalan számú tüneteinek gondos figyelése szükséges ahhoz, hogy nagyon ritkán

előforduló egyes eset titkos részleteit lehető tisztán megláthassuk.

A négy orvos közül egyikkel, Trajtler Soma orvostudorral, alkalmam volt érintkezni. Az 1882. év nyarán és őszén négy ízben találkoztam vele. Fiatal, jókedélyű, kellemes társalgású férfiú volt. Volt eset, a mikor órákon át társalogtam vele. Nem a csonka-füzesi holtestről. Szándékosan nem akartam erről beszélgetni; semmi irányban se lett volna ennek haszna. Ha érintettük is ezt, más tárgyra törekedtem átvinni a beszélgetést. Oly tárgyra, melyről szívesen beszélgetett, melynek részleteiben otthonos volt. Jelentékeny észbeli erőt találtam nála, a közepesnél jóval nagyobbat. De megfigyelő képességét nem találtam komolynak. Úgy vettem észre, hogy az életnek körülötte mozgó tüneteit is csak futólag tekinti meg, a tőle messze levő tünetek mivolta iránt pedig nem nagyon érdeklődik s a tudomány nehezebb kérdésein egyáltalán nem töri fejét.

Ez természetes. A vidéki társadalmak tagjai közt ritkán akad nemes nagyravágyás, mely az élet feladataiban messze és magasra törekednék kiemelkedni. Becsületés, helyi tekintély, tisztas állás, kényelmes megélhetés: a vidék legtöbb férfja ezt véli az élet feladatának. Ezen kívül tisztán láttam, hogy ez az orvostudor a vérvád-üldöző helyi áramlatnak nemcsak nem szegül ellene, hanem még inkább segítségére törekszik. Tehát a nagy perben elfogult is.

Bizonyára alig sejtette, hogy én tudásának mértékét s gondolkodásának erejét kémlelem. Arra a meggyőző-

désre jutottam, hogy ő a holttest vizsgálatánál könnyen tévedhetett s minthogy véleménye nagyon fontos tárgyi tünetekkel ellentétben állt, tehát valósággal tévedett is.

Pedig ő volt a vizsgálat vezetője. Ha tehát ő tévedett: társainak is tévedniök kellett. Másként nem adhattak volna egyező véleményt.

Tévedésüket csak úgy bizonyíthatom be, ha a holttestet magam is megnézem s más szakértő férfiakkal is megvizsgálattom. De ez lehetetlen, ha a törvényszék a holttest kiadását el nem rendeli.

Ám ahhoz, hogy a törvényszék ezt elrendelje, hatalmas orvostani és élettani okokat kell eléje terjesztenem. Ily okok nélkül egyszerűen megtagadja kérésemet, hiszen a holttest kiadása nélkül is teljes alakilag a vizsgálat.

De hol vegyem én az új, a meglepő, az elvitázhatlan fontosságú orvostani és élettani okokat? Egyéb nem áll előttem, csak a csonka-füzesi lelet és orvosi vélemény; miként lehet ezt önmagából megdönteni?

Tisztán állott előttem, hogy ez a lelet és ez a vélemény nem igaz; hogy ez csak elleplezi az igazságot. Nekem pedig azt az igazságot kellett föltalálnom, a mi e lelet és e vélemény mögött van.

II.

(Miként dolgozik az agy? – Törvényszéki orvostani gyakorlatom története. – Kovács József orvos, egyetemi tanár. – Babes Viktor tudós. – Előterjesztésem a holttest kiásása iránt. – A falusi sirok. – A sírbontás gyanítja. – Előterjesztésem hatása.)

Be kellett hatolnom a törvényszéki gyakorlati orvostan sok titkába, mely eddig még ismeretlen volt előttem. S e célból mindenekelőtt az orvostani fogalmak kezelésére kellett saját agyamat begyakorolni.

Tudós férfiak nem akadnak fönn e szavaimon.

Az agy a maga dolgát csak úgy végzi, mint a testnek többi része. A hogy a földműves karja és dereka kaszál, kapál; – a hogy a lovas ember egész teste az egyensúlyt tartja s a hogy az úszó és kengyelfutó kézzel-lábbal és tüdővel dolgozik; épp úgy dolgozik az agy, mikor gondolkodik, észlel, ítél s eszméket szül.

Csak az eszköz, a szerszám, a munka minémúsége más az agynál, mint a kezeknél és lábaknál. De a hogy állandó és teljes gyakorlat kell ahhoz, hogy a kaszás gyorsan és jól kaszáljon, a lovas a nyeregben biztosan üljön s a kengyelfutó gyorsan és sokáig szaladjon: épp úgy állandó és teljes gyakorlat kell az agynak is, hogy a. gondolkodás és alkotás sokféle útjainak egyikén sikerrel mozoghasson.

S a gyakorlatnak nemcsak állandónak és teljesnek, hanem szakszerűnek is kell lenni. A szabó is, az órás is a szemével s ujjjaival dolgozik. De a szabónak a varrásban, az órásnak az órakészítésben kell gyakorlottnak lenni. Akármily éles is a szeme s mozgékony is

az ujjá mindegyiknek: a szabó nem tud órát csinálni s az órás nem tud nadrágot varrni, mert agyát nem arra gyakorolta be.

Nekem a csonka-füzesi holttest kérdése körül a törvényszéki orvostan s az élettan sok titkába be kellett hatolnom, Ha erre nem vagyok képes: akkor a négy orvos munkáját meg nem bírálhatom, a törvényszéket a holttest kiásására rá nem bírhatom, a holttestet magam meg nem szemlélhetem s a nagy tudású újabb szakértők munkáját nem ellenőrizhetem. Pedig talán még irányzó befolyást is kell e munkára gyakorolnom.

Az orvostan s az élettan tudománya rengeteg. Az egészség bejárnom lehetetlen. Időm és módom sincs hozzá. De magában a nagy perben nem is szükséges. A csonka-füzesi holttestnél csak egy-két nagy kérdést kell tisztába hozni. Meddig lehetett a vízben? Mekkora életkorra utalnak a csontok s a korbéli fejlettség egyéb jelenségei? Hol, miben s miért tévedtek az első szakértők?

De az e körüli fogalmak könnyű, gyors és biztos kezelésére is be kellett agyamat gyakorolni.

A tárgy nem volt előttem teljesen idegen.

Fiatal koromban tisztí közvándló voltam vármegyém-ben. Élemedett, jeles tehetségű és tudású s nagy gyakorlatú törvényszéki orvos volt mellettem. Minden leletét és véleményét bírálat nélkül s föltétlenül elfogadtam. Ezt cselekedte a törvényszék is, a felső bíróságok is. Abban a csalódásban éltem, hogy az egyes esetekben alkalmazott orvostanhoz és élettanhoz a jog-

tudónak nincs hozzászólója, mert nincs hozzá se elméleti, se gyakorlati képessége. Semmi körülmény se juttatta eszembe, hogy ez a felfogásom csalódás s ebből ki kell keverednem.

Ez a jeles orvos nemsokára meghalt. Jött utána másik. Kezdetben az ő leletei s véleménye előtt is föltétlenül meghajoltam. De csalódásom ez új törvénytörvény-széki orvosnál nem sokáig tartott.

Egyik leletét és véleményét ugyanis nem tudtam az eset egyéb körülményeivel összhangzásba hozni. Vagy az egyéb tárgyi tünetek s jogi súlylyal bíró bizonyítékok voltak hamisak, vagy pedig az orvos leletei s véleményének indokai tértek el az igazságtól.

Gondolkodóba estem. Valahol hiba van. De hát hol a hiba?

A bírói ítéletnek igazságosnak kell lenni. Arról, hogy igazságos legyen, még beszélni se lehet mindaddig, míg a vétek esetét az éles és józan elme teljes megnyugtatóságig nem ismerjük. Addig pedig semmikép nem ismerjük, míg egyrészt a szakértő orvos lelete és véleménye s másrészt az egyéb tárgyi tünetek és bizonyítékok közt oly ellentét van, melyet ki nem lehet egyeztetni. Ha csakugyan ki nem lehet: akkor vagy az orvos munkáját kell egyszerűen félredobni, vagy a* egyéb tárgyi tünetek és bizonyítékok valódiságát megtagadni.

Az orvos munkáját félredobni?

Ez nem könnyű dolog. A büntető per kényszerű alakiságával össze nem fér. Ha menti a bűnt az

orvos munkája: akkor a bűnöst el nem lehet ítélni, akármilyen sérelmes és utálatos volt cselekedete, vagy mulasztása. Ha terheli a bűnöst, noha az egyéb tárgyi tünetek és bizonyítékok mentik: természetesen akkor se lehet elítélni. Mert hiszen büntető ítélet hozása nem a szakértő orvos dolga, hanem a tőle független bíróságé.

Nem szabály szerint, de tényleg úgy volt, hogy hivatalosan kimondott véleményem vagy vádjavaslatom döntő súlyú volt az ítéletmondásnál rendszeren.

Mélyen éreztem a felelősséget. Miként adjak én véleményt, miként tegyek én vádjavaslatot, ha az eset büntetőjogi felismerésében magam se vagyok biztos?

Újra kezdtem a vizsgálatot. Magam mentem ki a hely színére, magam vezettem a vizsgálat minden munkáját. Elvégre meg kellett győződnöm, hogy az egyéb tárgyi tünetek és bizonyítékok a valódiak.

Nem volt más kilábolás, félre kellett dobnom az orvosi munkát.

De ez se ment hamarosan. Magamhoz kértem a tisztí főorvost s közöltem vele a vizsgálat eredményét s nyomatékosan kifejtettem előtte, hogy lényeges dolgokban kétségtelenül tévedt.

Nem fogadta el, sőt bizonykodott velem szemben s az orvosi tudomány tantételeivel s műszavaival árasztott el.

Hogy az esetet miként fogjam fel: erre nézve nem hatott rám érvelése. De arra igen is rájöttem, hogy vagy az orvosi tudomány hézagos, vagy az ő tudása csonka, vagy elméjének ereje, úgynevezett tehetsége

nem elég nagy arra, hogy az orvosi tudományt egyes esetek megfigyelésében tökéletesen képes legyen alkalmazni.

És rájöttem arra, hogy nagyon sok orvostani tünet megfigyelésére s felismerésére az orvosi tudományban járatlan elme is képes annyira, mint bármily orvos, ha az az elme egyébként mívelt, jól képződött, a természet jelenségeinek megfigyelésében gondos és szívós s ekként ítélő ereje egészségesen fejlődött.

Az angol bírói gyakorlatban alapelvvé vált ez a nézet.

Ez időtől kezdve minden fontosabb esetben különös gonddal vigyáztam arra: miként készülnek az orvosi leletek és főorvosi vélemények. S minden büntetőjogi esetben, akár nagyobb, akár kisebb fontosságú volt, pontosan összemértem az orvosi munkálat adatait a vizsgálat folyamán megszerzett egyéb tárgyi adatokkal, tünetekkel és bizonyítékokkal.

Íme, ez volt oka, miért nem volt idegen agyam előtt a törvényszéki gyakorlati orvostan fogalmainak nagy tömege. Csakhogy húsz óv óta már törvényhozó voltam s politikai napi író. Agyam tehát húsz év óta más tárgyú, más irányú, más természetű munkára volt begyakorolva. Czélszerű volt tehát a nagy per keretébe szorult orvostani gyakorlati fogalmakra újjólag begyakorolnom.

Könyvek útján erre nem lett volna időm. A társalgás útját választottam. S rövid idő alatt meglehetősen sikerre jutottam.

Volt a budapesti egyetemen egy nagyhírű tanár: Kovács József. A gyakorlati-sebészetnek volt nyilvános

rendes tanára. Egyes sebészeti műveletekben csodálatos gyorsasággal, biztonsággal és sikerrel dolgozott. Éles figyeléséről, a bajnak biztos felismeréséről, bátorságáról s megfelelő testi erejéről ismerték nemcsak itthon, hanem Magyarország határain kívül is. Némely sebészeti szerszámot nagy gyakorlati haszonnal alakított át. Voltak hozzáértő szakemberek, a kik abban az erős meggyőződésben éltek, hogy néhány sebészeti beavatkozást biztosabban tudott végezni, mint a világhírű Nelaton vagy Billroth.

Ezt megítélni nem tudom, de lehetetlenek nem tartom.

Mert nagy elme volt. Külsőleg is nagy fej, nagy agy, nagy termet, eszes arcz. Egész életemben sohase találkoztam senkivel, a kiben az agynak erősebb, gyorsabb, hatalmasabb s üdőbb működését vettem volna észre, mint benne. Pedig volt alkalmam néhány óriási elméjű férfiúval nagyon közélről megismerkedni. Köztük világhírű férfiakkal.

Nem irt. Irodalmi művei kis számúak és kis terjedelműek s a tudomány történetében alig lehet őket észrevenni.

Rendes jelenség, hogy a gyakorlati feladatok történelmi nagy férfiai nem igen szeretnek írni. Jeles író kevés van köztük. Ennek talán természetes oka van. Nagy állami kérdés megoldása, döntő csata megnyerése, valamely csodálatos zeneműnek tökéletes előadása, halálos természetű és bonyolult helyi betegségnek sebészeti úton való gyors és biztos eltávolítása olyan gya-

korlati dolgok, melyeket utólag ugyan le lehet írni, de a melyek fölött elmélkedni, bölcselő munkát írni, a tanszék tudományos szabályai szerint okoskodni hiábavaló dolog. Gyakorlati nagy elme hiábavalóságra nem érez kedvet magában.

Kovács Józseffel régebben ismerős voltam már. Gyakran találkoztunk és egymással sokat évődtünk. Rokonszenv fejlődött ki köztünk egymás iránt. Meglehetősen kedvelt engem s én is őt. Elméjének működését oly mezőkre tereltem gyakran, a melyeken nem volt otthonos. S az az elme ott is bámulatos volt. Ennek észlelése nagy gyönyörűséget okozott nekem. Ha egy színes pillangó röpdésében, egy macskakölyök játékában, egy ügyes tánczosnő mozdulataiban is találunk élvezetet: minő fenséges lehet az a gyönyör, mely egy óriási elme játszi működésében ragad el bennünket.

Tudtam róla, hogy abban az eszelős korban ő is zsidógyűlölő s azt is tudtam, hogy ő a kórboncztanban s a törvényszéki orvostanban gyakorlatilag nem képzett annyira, mint néhány más szakember. De általános orvostani tudása mégis nagy s elméje mindenkiénél erősebb s azért őt szemeltem ki arra a célra, hogy vele tanácskozzam.

Célom csak az volt egyelőre, hogy saját elmémet gyakoroljam be a csonka-füzesi holttest körül fölmerülhető orvostani fogalmakra s azok könnyű kezelésére s ezt senkivel se érhettem el jobban, mint ő véle. Ezért választottam.

S azért, mert tudtam, hogy benne nincs afféle tudó-

mányos elfogultság, melytől a tanszék férfiai ritkán mentesek. Tudtam, hogy elméjét a megszokott eszmék nem képesek lekötözni s tudtam, hogy vele mindenről tökéletes nyíltsággal értekezhetek. S végül számítottam arra, hogy a zsidók iránti ellenszenvé az ellenkező irányú túlzástól, ha netalán beleesném, engem visszatart. Nem szerettem volna elfogult lenni munkámban.

Mikor a vizsgálóbíró a csonka-füzesi szakértők munkálatait nekem kiadta: Kovács József éppen Debreczenben elnökölt az orvosok és természet-vizsgálók országos gyűlésén. Táviratot küldtem hozzá, hogy igen fontos ügyben tanácskozni óhajtok vele és kérdem: mikor jön haza? A vérvádat nem említettem.

Ő azonban rögtön rájött, mi lehet az, a miben én vele akarok tanácskozni. A vagyonszerzés jogosult vágya benne is megvolt, mint minden gyakorlati gondolkozású emberben. Felelete erre nézve is jellemző. Távirati felelete így szól:

– Csütörtökön otthon leszek. Ezer forint.

Derűtségre hangolt ez a nyers őszinteség. De hát ő ilyen volt.

Hazajött; fölkerestem; közöltem vele a tárgyat, a mely fölött tanácskozni akarok; megmondtam neki őszintén, nyersen én is, hogy a csonka-füzesi halott rejtélyeinek megoldását nem várom tőle, ehhez a csonka-füzesi munkálatot magam se tartom elég anyagnak, de azt igen is reményiem, hogy a vele való tanácskozás az én elmémet megedzi annyira, hogy a rejtély megoldásához a kulcsokat megtaláljam.

Tetszett neki az így meghatározott feladat, késznek nyilatkozott annyi időt fordítani rám, a mennyit én akarok s a tanácskozások idejét minden nap délutánjára tűztük ki, úgy emlékszem 4-től 6 óráig.

A pénzt asztalára tettem.

Azután azt kérdeztem tőle, vajjon látott-e, vizsgált-e ő valamikor vízi holttestet?

– Majd hozok én kettőnkhez harmadiknak olyan embert, a ki látott is, vizsgált is elég vízi holttestet.

Csakugyan hozott.

Ez az ember Babes Viktor orvostudor volt. Szinte álmélkodtam, mikor másnap nekem bemutatta. Ez volna hát az a férfiú, a kit Kovács József vesz segítségül s a kitől nekem is okulni lehet?

Fiatal korú, vézna, kis termetű, bágyadt külsejű, inkább kicsiny fejű emberke. Sehogy se néztem ki belőle a nagy tudást.

Apját ismertem. Apja Babes Vincze volt, harmincz év előtt követtársam. Román ajkú és nemzetiségű. Fiáról még semmit se tudtam.

De csakhamar megtudtam, hogy fiatalsága daczára jeles tudós, az egyetemen már segédtanár s hatalmas kutató elme. Akkor – ha jól emlékszem – Scheuthauer Gusztávnak, a korbocztan nagyírú tanárának segéde.

Kérdeztem tőle, hány vízi holttestet bonczolt már. mióta szakszerűen foglalkozik e tudományyal?

– Háromszázkettőt.

Ez volt felelete. Ez a felelet meg is lepett, meg is, nyugtatott.

Ez a férfiú később tanszéket nyert Romániában, a bukaresti egyetemen. Ma is él s ez egyetemnek igazi büszkesége s a kutató tudománynak nagy nyeresége. Pasteurnak és Kochnak nyomdokain halad s a bakteriológia terén már jeles vívmányok kapcsolódnak nevéhez. Vannak már – úgy hallom – feltűnő tudományos irodalmi művei is.

Szeptember huszadika körül kezdtük meg hárman a tanácskozást s szakadatlanul folytattuk mintegy tíz napon át. A tanácskozások részletei, bármily érdekesek is egyénileg, úgy vélem, nem tartoznak e mű keretébe.

Csak annyit jegyzek meg, hogy Kovács is, Babes is ingathatlan volt abban, hogy nekik minden ténybeli állítást, melyet a csonka-füzesi szakértők az orvosi leletbe iktattak, szentül valónak el kell fogadniok. Ha az eset összes körülményei némely állítással össze nem férnek, ama körülmények pedig tárgyilag igazak: akkor az orvosok állításai tévedések; ezt az én álláspontomat Kovács József el nem fogadta.

– Ha én láttam volna azt a holttestet – úgy mond – talán sok más jelenséget is láttam volna s talán másként is láttam volna, de végre is ők látták, nem én.

Végre is arra szorítottak, vajjon fölvettek-e leletükbe a szakértők mindent, a mit föl kellett volna venniök s vajjon a leírt tünetekkel kellőképp tudják-e igazolni véleményüket?

Tanulmányuk végső eredményét Kovács József állí-

totta össze egy hozzám intézett levélben. Ebből nem tűnik ki, hogy tanácskozásainkban Babes is résztvett.

Ezt akkor se tudta a közönség.

A végső eredmény ez:

A holttest vizsgálatát s leírását szabatosabban kellett volna teljesíteni a célból, hogy annak fölismerése biztosabb legyen.

Hogy a holttest korát és színét meg lehessen állapítani: a nemi részeket, a szőr és haj maradványait s a fogak állását pontosabban le kellett volna írni.

A vizsgálat eszerint hiányos, a szakértő orvosok véleménye nem egy pontban túloz s eléggé nem igazolt. A vizsgálat hiányainak egy részét a holttest kiásásával s újra vizsgálatával, más részét talán a szakértők újra való megkérdezésével lehet pótolni.

Egyenesen óhajtottam, hogy legalább ennyit kimondjon a híres tanár. S e célzt csakugyan elértem. Nagytekintélyű tudós férfiú mondta ki, hogy a holttestet ki kell ásni újra a föld alól, hogy más férfiak is láthassák.

Október 1-én kaptam meg e levelet s nyomban elkezdtem a törvényszékhez szóló nagy előterjesztésem készítését. Éjjel-nappal 36 napon át dolgoztam rajta. November 6-án készültem el vele.

E munka főleg büntetőjogi és orvostani. Kíméletlenül, noha teljesen tudományos módszerrel bírálok meg benne a vizsgáló közegek s a szakértő orvosok eljárását. Bebizonyítom, hogy minden munkájuk hézagos s véleményük legfontosabb része téves s meggyőzően mutatom ki, hogy a holttest újra való kiásása s annak

egy vagy több országos hírű s nagy tudományú fővárosi szakértő által újlag megvizsgálása képessé tesz bennünket a hézagokat pótolni s a tévedéseket kiigazítani B helyrehozni.

E munka terjedelmes. Hogy a törvényszék könnyebben tekinthesse át: kinyomattam. Aláírta mindegyik védő társam, hogy az előterjesztés az összes védők és vádlottak előterjesztése legyen. A mikor a bírósághoz benyújtottam s így nyilvánosságra jutott: rögtön lefordították német nyelvre s Magyarországon, Ausztriában s Németországban több önálló kiadásban is megjelent. De olasz, francia s angol lapok is terjedelmes közlésekben ismertették. Talán meg se kell említeni, hogy munka nem lehet kimerítő s minden pontjában, minden érvében, minden állításában nem lehet se oly teljes, se oly alapos, mint e könyvem. Hiszen Írásakor a vizsgálat óriási anyagát még nem ismertem s a sírban nyugvó holttestet még nem láttam.

Főczélom természetesen az volt e munkával, hogy a törvényszék a holttest kiásását s az én közreműködésemmel való újra vizsgálását rendelje el. De e mellett igen fontos mellékcélom az volt, hogy a közvéleményhez intézzek intő szótatot.

A közvélemény minden látszat szerint teljes szilárd-sággal megalakult már. Annyira megalakult, hogy szinte nem tűrte a vitát. Hogy a holttest csempészett, idegen tetem s nem az eltűnt lányka holtteste; hogy a holttestet zsidók szállították s ezzel a bíróságot félre akarták vezetni s hogy e szerint csakugyan a zsidók ölték meg

Solymosi Esztert: mindezt szent igazságnak tartotta a közvélemény.

Ha erős hangon bele nem kiáltok a közvélemény zsbongó zajába: akkor hiábavaló a további védelem. Akkor a bíróságot is ellenállhatlan erővel sodorja el. Akkor a vád külsőleg és alakilag be lesz bizonyítva β következményei ennek irtózatosa.

Munkámat nem a megszokott törvényszéki nyelven írtam. A törvényszéki nyelv nem hatott volna be mélyen a nagyközönség elméjébe. De én azt akartam, hogy föl-szólalásom mélyre hasson s rögtön és nagy erővel hasson.

Megállj közvélemény! A kérdés nehéz és szövevényes. Sok ágát, sok részét még homály borítja. Te igazságot akarsz, én is igazságot akarok. Meglehet, a tökéletes igazságot nem tudjuk kideríteni. De erre törekednünk kell s erre minden komoly és becsületes kísérletet meg kell tennünk. Nyilvánvaló, hogy még sok irányban nagy munkát kell végeznünk. Míg azt el nem végeztük: addig az utolsó szót nem szabad kimondani. Addig idétlen és korai a te megalakulásod oh várdhívő közvélemény! Várj még kis ideig. Várj, a míg minden homályt el nem oszlatunk. Pihenj addig s maradj csendesen. Hajszálon függ sokszor, hogy az érdekek, szenvedélyek s véletlen esetlegek által összebonyolított ügyekben tisztán lássunk. Hadd keressük meg azt a hajszálat.

Íme ez volt mellékes, de igen fontos célom.

Ezt is elértem. Komoly megilletődés vett erőt a közönségen, a mikor munkám napvilágot látott. Egy pillanatra elhallgatott a gyűlölködő közvélemény zajongása.

– Várjunk tehát!

Ezt mondotta minden ember. Csönd lett. A törvényszék felé tekintett mindenki. Íme: a bíróság előtt föl van tárva a vérvád másik oldala is – vajjon mit mond hozzá a bíróság?

November 11-én adtam be a törvényszékhez a nagy előterjesztést. Ebben a holttest kiásásán s újra leendő megvizsgálásán kívül azt is kértem, hogy gondoskodjék a bíróság, hogy ezentúl azt a sírt, a hova Solymosi Esztert, a csonka-füzesi holttestemet eltemették, a hatóság gondosan őrizze.

Sajátságos vélemények forgó szele zaklatta akkor az emberek lelkét. Vajjon miért kellene egy falusi elhagyatott, begyöpösödött sírt a hatóságnak őriztetni? Ki pusztítaná föl egy szegény ismeretlen, Tisza-hozta lánykának örök nyugvó helyét? Nem királylány volt az, tetemére nem raktak kincseket, az orvosok vágyát se ingerelheti az a szegény halott.

Mégis szükségesnek láttam a sír őrizését.

Keresztyének, zsidók képzeletét egyaránt ellepte valami érthetetlen káprázat.

A zsidók azzal csüngtek rajtam, hogy a csonka-füzesi holttestet abban a sírban a titkos tanács emberei mulhatlanul kicserélik. Még nevet is mondtak, a kivel kicserélik. Ápril hónapban, a lányka eltűnése után nem-sokára halt meg Tisza-Eszláron Tóth Gyurka felesége. Életkora huszonöt év körül volt. Bizonyára ennek holttestét csempézik oda a sír fenekére. S ha majd jönnek az igazi és tudós szakértők s megvizsgálják a kiásott

holttetemet: íme csakugyan kisül, hogy a csonka-füzesi holttest nem a 14 éves Eszteré, hanem a sokkal idősebb elvirult nőé. Tehát igazuk lesz a csonka-füzesi szakértőknek.

A vérvádhívő keresztyéneket más káprázat bódított, ők meg azt hitték és terjesztették, hogy a zsidók bontják föl éjjel titkon a sírt s ők csempésznek oda valami fiatal lánytól eredő holttestet. S ekként játszák ki az igazságot.

Minden efféle feltevést kereken elutasítottam.

Falukon a temető a faluvégen, az utolsó házaktól nem messzire szokott lenni. Nappal nem bontanak sírt tilalmas módon. Észrevennék kétségtelenül. A sírok épségét törvény, kegyelet, babona egyaránt őrzi. A tilalmas sírbontást nagy és gyűlöletes bűnnek tartja a köznép. Keserű büntetés vár a gonosz sírbontóra.

Csak éjjel, sötétben, orvul lehet a sírt észrevétlen fölbontani. A falusi temetőt se éjjel, se nappal nem őrzik külön temetőőrök. De nagyon őrzik a falusi házi kutyák. El se lehet képzelni: miként kerülhetné ki a kutya figyelmét olyan munka, zaj és mozgolódás, melylyel a sírdomb felbontása jár. Az nem egy-két percnyi dolog. Két embernél több alig fér hozzá. Két embernek pedig órákra terjedő munkát okoz egy sírüreg kiásása.

Mind igaz ez. Azonban különös idők voltak azok. Sok bódult agy hitte, hogy minden szabad a zsidók ellen s minden szabad, a mi a vérvád látszatát igazolhatja. Valósággal meg is fertőztették a zsidótemetőt. Hiszen június 25-én felbontották Zizman Jakab csecsemő

fiának sírját s a halottat arczra fektették s a sírt nyitva hagyták. A vad és rideg lélek, a ki ezt megtehetette, azt is megteheti, hogy Solymosi Eszter sírját összedűlj a, hogy ezzel gyanút hárítson a zsidókra, mintha ezek cselekedték volna. Ha a tiszai holttest-szállítást rájuk kenhették: mennyivel könnyebben megtehetik ezt?

Az én meggyőződésem rendíthetlen volt, hogy a sírban Solymosi Eszter tetemét találjuk meg.

Olyan holttestet találunk, mely lehetett tizennégy éves leányé s mely hatvan-hetven napig ázhatott a Tisza árjaiban. Melyről tehát igazi tudósok és szakemberek megállapíthatják, hogy az Solymosi Eszteré lehet.

Ez elég lesz nekem az igazság kiderítésére. Eszternek a holttesten talált ruhája s a Szakolczai Julcsa által felismert különös testi jegye is elég lett volna arra rendes viszonyok közt. Csak a csonka-füzesi szakértők hézagos lelete, vékony tudása s téves véleménye akadályozza a világosságot. Ezt az akadályt el kell hárítani.

Minő erős volt meggyőződésem: erre föl kell hoznom egy bizonyítékot.

November 11 én délután odaadtam a hírlapoknak közlés végett nagy előterjesztésemet. Ha közlik: november 12-iki számukban közlik. S kétségtelen volt, hogy közlik, hiszen akkor az egész világ sajtója nem ismert érdekesebb közleni valót.

Ámde, a csongrádi fejetlen holttestet is november 11-én vizsgálta egy kitűnő bírói és szakértői küldöttség. Ez a holttest is nő holtteste volt, feje hiányzott, mintha úgy vágták volna le. Egészen beillett a zsidók által

meggyilkolt Solymosi Eszter holttestének. Várta is mindenki, hogy a küldöttség ezt állapítja meg.

November 11-én éjjeli tíz óra után eljött hozzám Simon József ügyvéd, a zsidók országos központi irodájának titkára s azt javasolta, halaszszuk el huszonnégy órával az előterjesztés hírlapi közlését.

– Miért?

– Várjuk be a csongrádi vizsgálat eredményét. Hátha a vizsgálat Solymosi Esztert találja meg a fejetlen holttestben. Igaz, hogy a vérvád akkor is alaptalan, de akkor az egész védelemnek más irányban kell dolgozni s akkor előterjesztése csaknem minden pontja és minden fölteveése dugába dől s helytelenné válik s akkor a csonka-füzesi holttest kiásása nem szükséges.

Minden szavamra jól emlékszem, melylyel ez aggodalomra válaszoltam.

– Nem várok egy órát se. Hadd lássa meg a világ minél előbb, hogy én hol és miben látom az igazságot. Nem lehet csalódnom. A jól ismert sír fenekén Solymosi Eszter fekszik. Csak ott találjuk meg, másutt sehol. Két teljes hónapon át tanulmányoztam az eddigi vizsgálat szövevényét. Ítéletem behatolt ebbe, mint a szú a fába. Nincs más megoldás, mint a melyet én keresek.

Komoly voltam magam is. En is éreztem, hogy védő szerepemnek komoly válsága lenne, ha a csongrádi vizsgálat halomra döntené eddigi tanulmányom s életismeretem minden eredményét. De nem. kételkedtem. A mi lehetetlen: lehetetlen. A csongrádi fejetlen női holttest nem lehet az eltűnt lányka.

Simon Józsefet nem tudtam megnyugtatni. Erős zsidó érzése s fájának és felekezetének mély szeretete vonaglott a válságsejtő kínos aggodalmak rohama alatt.

A szent-ferencziek házában laktam. Nagy lakásomnak egy kisdud szobája volt dolgozószobám. Ott történt ez a beszélgetés. Simon József nem tudott nyugodni, nem tudtam őt megnyugtatni. Föl és alá tipegett a kis szobában s fejét tenyere közé szorítva, rekedt hangon mondta:

– Meg kell örülni! Meg kell örülni!

Még se engedtem szavainak.

Pontban éjfélkor Csávolszky Lajos országgyűlési képviselő jött hozzám. Ő az »Egyetértés« című nagy függetlenségi napilapnak volt tulajdonosa és szerkesztője. Ő is kiszedette már előterjesztésemet s óriási mellékletben akarta közölni. A nagy per őt nem érdekelte különösen, de erős barátság állott fenn köztünk, lapjának is egyik írója voltam s a csongrádi vizsgálat eredményétől ő is féltett engem. Ő is azt javasolta, ő is meleg részvétellel arra kért: halaszszuk el legalább egy nappal a közlést.

Neki is azt feleltem, a mit Simon Józsefnek. Ő megnyugodott, de teljesen ő se.

Ekkor még nem beszéltem az ügyről se vádlattal, se tanúval. Az óriási tömegű vizsgálati iratokból nem láttam egy betűt. A bíróság nem engedte meg azok megtekintését. Csak a csonka-füzesi eljárás iratait láttam, csak Zurányi Kálmán bizalmas közléseit hallottam és csak a három tutajos máramaros szigeti panaszáról

értesültem. De ez is elég volt arra, hogy a helyi viszonyok általános ismerete, s néhány tünet gondos megfigyelése után elfogulatlan elmével erős meggyőződés képződjék bennem arra nézve, hol kell keresni, s hol lehet megtalálni az igazságot.

A ki az életet jól ismeri, annál ily bonyodalmas ügyben nem könnyen alakul meg az erős meggyőződés. Hogy nálam már ily látszólag kis anyagból is meg tudott alakulni: ebben nagy biztosítékot láttam arra, hogy helyes úton vagyok. Tehát késlekednem nem szabad.

Azt a hatást, melyet előterjesztésem a törvényszékre tett, alig lehet leírni. A törvényszék vezető tagjaiban is erős meggyőződés képződött már ki. De az enyémmel ellenkező. S íme munkálatom, legalább látszólag, az ő meggyőződésük minden sarokkővét összetöri. Mégis lehetetlennek tartották előterjesztésem elutasítását. Bírói felelősségük komoly érzetében teljesíteniök kellett minden kérelmemet. De teljesítették azért is, mert az a remény bízta őket, hogy a kiásott holttest majd engem fog megczáfolni és majd a csonka-füzesi szakértőket fogja igazolni.

Elrendelték a sírnak őrizését s erős tanakodás után november 23-án elrendelték a holttest kiását s annak újra való megvizsgálását. Szakértőknek kirendelték Scheuthauer Gusztáv, Mihálkovich Géza és Belky János orvostudorokat s a budapesti egyetem nyilvános rendes tanárait.

III.

Az egyetemi tudósok. – A holttest kiásására kirendelt bírói bizottság. – Az igazi sír – Az igazi koporsó. – A bonczoló helység. – Nem kapunk szállást és ételt-italt.)

Miért épen ezeket a tanárokat? Ezt sohasem tudtam meg; igaz, hogy nem is kérdezősködtem utána. A bíróságnak még több tagja él; – azok megmondhatnák, miért esett választásuk épen e három férfiúra.

Jeles tudós volt mind a három s különösen Scheut-hauer és Miháلكovich. Amaz a kórboncztani, emez az élettani kutatásokban volt kitűnő. Belky a törvény-széki orvostant adta elő.

Akkor még csak névről ismertem mindegyiket. Sze-mélyesen nem láttam még egyiket se. Természetesen tehetségük értékéről fogalmam se lehetett, s tudásuk mélységét és terjedelmét s megfigyelésük pontosságát s élességét se ismerhettem. S eszembe se juthatott a fölött tünődni, hogy a vérvádról s a zsidók bűnösségéről vagy ártatlanságáról miként vélekednek s erkölcsi és tudománybeli bátorságuk milyen erős és milyen tiszta.

Később megismertem őket.

Tisztában voltam azzal, hogy ha igazi tudósok, ha az elmeerő és tudás náluk egészséges: akkor nyugodtan nézhetek munkájuk elé. Akkor a tudománybeli meg-győződés csak a tárgy vizsgálatának eredményei alapján alakul meg. Ha pedig már megalakult: akkor az igazság szolgálatába állanak, akár szeretik, akár nem szeretik a zsidókat s akármi a véleményük a vérvád természetéről és lehetőségéről.

A nagyközönség bizonyos kétséggel és gyanakodással nézett munkájuk elé. Az a közönség, mely indulatainak lobogása közben esküdött a vérvádra, lelke mélyén mindig gondolt arra, hátha megvesztegetik a zsidók az egyetemi szakértőket is. Az a közönség ritkán találkozik a tudomány hőseivel s a meggyőződés vértanúival s alig képes felfogni, hogy a köz- és magánélet ismert és nem ismert férfiai közt mindig sokan vannak, a kiket az igazság útjáról se jó, se rossz szóval, se adománynyal, se Ígérettel, se megfélemlítéssel, se a szeretet, se a gyűlölség hatalmával eltéríteni nem lehet.

Maga a törvényszék se volt minden gyanú nélkül.

A holttest kiását Megyeri Géza törvényszéki bíróra bízta, de melléje rendelte jegyzőkönyvvezetőnek Bary Józsefet, az eddigi vizsgálóbíró.

A holttest kiására s az új vizsgálatra odarendelték a csonka-füzesi szakértőket is, a kiknek pedig ott alig lehetett volna helyük.

Magam is megnyugodtam abban, hogy a csonka-füzesi szakértők ott legyenek s mindent figyelemmel kíséressenek. Sok mende-mondának, sok alaptalan gyanúsításnak vehettük ekként elejét.

Bírósági tanúkat is rendelt oda a törvényszék. Olyanokat, a kik az orvosi tudományt is, a hatósági tekintélyt is képviseljék.

Az egyik tanú Józsa András orvos-tudor volt, a vármegyének tisztí főorvosa s a közkórházak rendes főorvosa, Jeles tehetségű férfiú, nagyhírű orvos. Ő lett

volna hivatva az egyetemi szakértők tudománybeli tévedéseinek s netaláni hibáinak ellenőrizésére s kiigazítására. Legalább a törvényszék így gondolta. Az a jámbor törvényszék szentül megbízott az ő parlagi tudósaiban, a csonka-füzesi szakértőkben, de sehogy se tudott megbízni az egyetem jeles tudósaiban.

A másik tanú volt Miklós László, a vármegye főjegyzője s Jármay Jenő, a járás főszolgabírája. A helyi hatósági tekintélyek közt őket találta a bíróság legnagyobbaknak.

A holttest felátatásához odarendelték a sírhalom őret s megidéztek hét tanút, a kik közvetlenül tudták, hogy a holttest hova és miként lett eltemetve.

A községi elöljáráságnak is ott kellett lenni.

A közvádat Szeyfferth Ede helyettes királyi főügyész képviselte.

A védők közül rajtam kívül Funták Sándor és Heumann Ignác volt ott. Horánszky Nándor nem jöhetett el képviselői dolgai miatt.

Egész nagy sereg ember volt hát odarendelve, a föld alatt keresni az igazságot. Ha király csontjait kellett volna kiásni a föld alól: ennyi embert, ekkora sokaságot nem csődít oda a bíróság. Mióta holttestekkel is vesződnek a bíróságok: nem is vizsgáltak még meg tetemet soha annyira, mint azét a szegény lánykáját. Se az előtt, se azóta.

1882-ik évi december 7-én volt a fölásás.

Kellemetlen téli idő volt. Olvadó hó a mezőkön eső és hó vegyesen esett, az utak és utcák sara fene-

ketlen. Tokajig vasúton mentünk, onnan alig tudtunk Tisza-Eszlárra jutni.

A sírhalom jó messze feküdt a községházától. A pusztába kivezető út mentében, az árokparthoz közel, az útszéli magas fák árnyékában. Csakhogy akkor a fának nem volt lombjuk.

Először megkérdeztük a sírhalom őrét, melyik sírt őrizte? Mióta és miért őrizte? Ki rendelte oda őrnek? Mit mondtak neki arról, miféle sírt őriz?

Megfelelt, a hogy tudott. Szerencsére zsidót nem kevert a dologba.

Azután a bíróság fölhívta Farkas Gábor, Sós András, ifjú Papp József, Mészáros Gábor, Dargó András, Sallós Miklós tiszta-eszlári lakosokat, jelöljék meg azt a sírt, a melybe az 1882. évi június 20-án felbonczolt tetemet elhelyezték.

Egyetértőleg jelöltek meg egy sírdomot. Ott fekszik a felbonczolt halott.

– Biztosan tudják? Megesküsznek rá?

A bíró kérdezte ezt. Az emberek nagyot néznek és gondolkoznak e kérdésre.

– Mi legalább ide tettük!

Az ő fülükbe is elhatott már a mendemonda, hogy a zsidók talán már ki is cserélték a halottat a sír fenekén.

De a paraszt esze még se volt úgy elködösödvé, mint a bírói küldöttségé. Az bizonyítja ezt, a mi ezután következett.

Először is szemügyre vette a küldöttség a sírdombot kívülről. A sírdomb oldalain gyér hó, gorcza azon-

ban hótól tiszta. Az eszlári nép a sírhalom ormát nevezi gorcznak.

Azután elrendelte a bíróság, hogy a havat a sírhalom oldalairól kézzel gondosan kaparják le, a sírhalom földjét, hantját meg ne sértsék. Mert meg kell vizsgálni, vajjon nőtt-e valami fű vagy gizgaz rajta? Nőnie kellett, mert június 20-ika után késő őszig mindig nő a fenyéri vad növény. De mi nőtt hát? S a mit ott találunk, magától nőtt-e? Nem titkon ültették-e?

A bíróság feje most is tele volt a sírbontás és holttest-csempészet ostoba ötletével. Ennek nyomait kereste a temető füvein.

Nagy lassan megállapították, hogy a sírdomb oldalait a lúdhúr, csorbóka, szerbtövis és vad perjefű benötte, sőt egy nagy mályvaszál is nőtt rajta. Vitakoztak, vajjon vadmályva-e, vagy egyszerű kerti mályva? Pedig csak oda kellett nézni három méternyi távolságban az árokpartra, az is tele volt hasonló vad mályvával. Oda pedig miért ültettek volna a zsidók?

Volt azon a sírhalmon egyéb vad fű is. Papsajt, tejes fű, vad hajnalka, gyűjtevény, – de azért a sírhalomról mégis nyilvánvaló volt, hogy nem régi, nem tavalyi, nem évek előtti, de nem is csak néhány napos, vagy néhány hetes.

A vezető bíró kezébe vett s elnézegetett egy-egy fűszálat s kérdezte az urakat, parasztokat: mi a neve annak a fűszálnak?

Ki tudná azt? Nem volt ott növénytudós. Eleintén nevettem ezt a csodálatos gondosságot és óvatosságot,

de azután láttam, hogy rövid a nap, korán beáll a sötétség, belemegyünk a sötétségbe, még se érünk el a halotthoz, ha így dolgozunk. Szóltam Megyery bírónak:

– Talán ne vesződnének annyit ezekkel a füvekkel, hiszen nyilvánvaló, hogy ezt a sírhalmot nem bolygatta senki.

Ő-e, más-e nyomban felelt rá:

– Jaj uram, a tudományos műkertészet már annyira haladt, hogy nagy pénzzel ősi kertet tud elővarázsolni huszonnégy óra alatt. De bizony csak megvizsgálunk mi minden fűszálat.

No hát vizsgáljunk. Ki tudna megküzdeni a gyanúval és babonával?

A sírgödör ásása igazán remek példája a gyanakodó gondosságnak.

Mekkora volt az eredeti gödör fönt és alant? Hány centiméter a széle, a hossza, a mélysége? Oldalfalai érintetlenek-e? Ráismernek-e az egykori sírásók valami kapavágásukra? Találtak-e a sír ásásakor eleven gyökereket a földben? Természetesen találtak. Labodagyökereket, szerb tövisgyökeret és ákáczfagyökeret. A közeli árokparton ákáczfák vannak. Azok gyökere messze elnyúlik a föld alatt. A sírgödörig is elnyúlt s azt át kellett vágni. – Emlékeznek-e rá a sírásók? – Emlékeznek. – Megtalálják-e a gyökér elvágott részét? – Meg. – De megtalálják még a labodagyökeret és szerb tövisgyökeret is, melyet százhetven nap előtt június 20-án ásójukkal, kapájukkal, vaslapátjukkal kettévágtak. Szerencse, hogy a sírásó, mikor dolgozik, a munkáján

jártatja az eszét s nem hiábavalóságon. Nem versíráson vagy zenedarabon töri fejét, nem az ország dolga, vagy szeretője mulatsága fölött ábrándozik, hanem esze ott, a hol a szeme s szeme ott, a hol a keze, a mely dolgozik. Hiába évődött a bírák urak lelke mélyén Rothschild pénze, a zsidók furfangja s a műkertészeti mindenhatósága: azok a sírásó parasztok olyan jól emlékeztek mindenre, olyan egyszerűen beszéltek, s olyan világosan rámutattak a természet biztos jelenségeire, hogy a sírban nem lehetett találni semmi hibát, semmi rendtelenséget, semmi kifogást. Az összekaszabolt holttetem nem mozdult meg, a mióta eltemették; a sírgödör földje szabályosan ülepedett a nyár óta s a füvek és fák és a vadvirágok nem törődtek a nagy per izgalmaival, hanem vidáman szőtték-fonták gyökereiket, árasztották színiüket és illatukat a föld alatt és a föld felett.

Így volt biz az. A gyanakodás tudományának egész hitvány rendszere összeomlott ott a felnyitott sírgödörnél.

Elvégre másfél méternyi mélységben eljutottunk a koporsóig.

Dehogyan volt az koporsó.

Korhadtt fenyőfa-szekrényke volt, két-három vékony deszkadarabból összetákolva; – valamelyik eszlári boltos néhány üveg budai keserűvizet szállított benne valamikor. Kicsiny is volt, csak egy macska fért volna el benne kényelmesen kinyújtózva. Ebbe volt begyömészölve a Tisza-hozta leányka bonczolt teteme. De hát ebbe volt-e? Elő a tanúkkal.

Sós András kijelenti, hogy ez az a sír, a hova a leánykát temették. Ő tűzött a fejéhez ákáczfagyökérből nőtt keresztet. Íme megtalálta a keresztet is. Ez az a szekrényke, melyet koporsónak alkalmaztak. Megismeri a szegezéséről is. A tetejére nem került elég deszka, hogy pedig a föld göröngye ne hulljon egyenesen a boldogtalan halott arczára, a hézagot ő rakta el vad-üröm és vadmályva és bürök kóróval. Íme megvannak a kórok. Az árokparton még azok törzsökéit is megtaláltuk, a honnan lemetélte zsebbeli késével.

Ifjú Pap József, Dargó András, Mészáros Gábor, Szűcs János és Sallós Miklós tanúk egy értelemmel azt vallják, hogy a szekrénykét ismerik s hogy ezt temették ők el a nyáron június 20-án. Benne volt a lányka holtteste.

Kötelet tettek a sír fenekén a koporsó alá s aztán annál fogva nagy vigyázattal a koporsót kiemelték s a földre letették.

Én is megnéztem jól a sírhelyet. A hol a sír volt: ott egykor homokbuczka lehetett. Futó homokból hordta össze a szél valamikor. Most már megállt, meg volt kötve, begyöpösödött; ha nem szántják, többé a szél nem bánthatja. De a sírgödörből kihányt föld most is olyan száraz, porzó, mintha most is futóhomok volna.

Fontos körülmény ez, a mint majd látni fogjuk.

Sejtették ezt az egyetemi szakértők is.

Miháلكovich Géza és Belky János tanárok megnézték, megtapogatták kívülről a szekrénykét: van-e rajta valami nyoma a nedvességnek. Az emberi test négyötöd részben vízből áll. A rothadó tetem nedveket

bocsát ki magából. De itt a szekrényke teljesen száraz volt. A szekrényke deszkáin a beivódásnak se volt semmi nyoma.

De nem volt nyoma a talajban sem.

A koporsó 184 centiméter mélységben feküdt a föld felszínétől számítva. A mint a koporsót kiemelték, fekvő nyoma csak oly tiszta sárga homok volt, mint a föld egyéb rétege. Leástak egy ásónyomra: mindenütt tiszta sárga homok. A holttestnek tehát száraznak kellett lenni.

A szekrénykét föltették egy szánkára, mely ott várokozott a temető kapujánál. A bíróság megrendelte, hogy a szánka vigye a koporsót a bonczoló helyiségbe. Útközben őrizze azt a községi bíró s egy megyei pandúr.

Ám a közönség maga akarta őrizni. Fölkerekedett a bírák, szakértők, királyi ügyészek, tanúk, napszámosok, sírásók, szájtátók egész serege s gyalog kísérte a szánkát s rajta a szekrénykét. El nem eresztette volna a szeme elől a világot se. Hiszen még azt se tudták valósággal: mi van hát a koporsóban?

A királyi főügyészség november 29-én azt terjesztette a törvényszék elé, hogy a vizsgálóbírószág gondoskodjék helyiségről, mely világos legyen s legalább hat órán át fűthető legyen, hogy az egyetemi tanárok ott bizton és nyugodtan dolgozhassanak. No hiszen gondoskodott.

A vizsgálóbíró kezdettől fogva egyetértett a községi bíróval: Farkas Gáborral. Képzeltetni, minő helyiségről gondoskodott ez a két hivatalos férfiú.

Valami Farkas András nevű embernek volt a falu-

végén, az utolsó házakon is kívül egy zsellérházacskája. Vert fala, szalmateteje, földes padozata; elhagyatott korhadó készség az egész. Lakatlan volt akkor is, régebben is. Nem ment bele lakni még a vályogvető czigány se. Se ajtaja, se ablakja, se kéménye. Még út is alig vezetett hozzá. Kályhája ki s bedülve. Ablaknyílása csak akkora, hogy azon a nyári nap is alig tud bekukucsálni. Most pedig tél volt és szürkesség. Ez lett volna a bonczterem.

Nesze egyetemi tanárok – ha olyan tudós emberek vagytok: itt mutassátok meg, mit tudtok!

Ledér agygyal így gondolkodtak a vizsgálóbíróság és a titkos tanács tagjai. Csodálatos ösztönük volt. Eleve érezték, hogy azok a tudós férfiak majd más szemmel és különb tudással nézik meg a tetemet, mint a csonka-füzesi parlagi tudósok. Azt is jól érezték, hogy az egyetemi tanárokkal pajtáskodni nem lehet. Úgy álltak hát előre boszút, a hogy tudtak. Minden lehető nehézséget gördítettek útjokba.

Nem kaptunk például se nappali, se éjjeli szállást, se ételt-italt.

Én is voltam már valaki akkor. Régi megyei tisztviselő, régi ügyvéd, régi törvényhozó s egy kissé szónok is, író is, nagy országgyűlési pártnak egyik vezető férfja is, két év előtt tizenhét kerületnek jelöltje, több kerületnek egyszerre megválasztott képviselője, a kinek minden dolgát némi figyelemmel kíséri a nemzet. S íme egy tiszta magyar faluban nem akad nemes ember, vagy birtokos, a ki felajánlja vendégszeretetét egy napra!

Ilyet még nem hallottam s nem láttam életemben. Mintha e faluban a magyar fajnak minden nemes erkölcsé s minden édes erénye kiveszett volna végképpen!

Nem vettem komolyan a dolgot. Hiszen a zsidókat védtem, a mi akkor, duhaj felfogás szerint, nagy véték volt. Magamra s védőtársaimra nézve szinte természetnek tartottam az eszlári urak mérhetetlen vadságát.

De ott volt a királyi főügyész helyettese, ott voltak az egyetemi tanárok, köztük európai hírű tudósok, az országnak büszkeségei, nemes és derék férfiak: hát nekik se nyújt egy nagy magyar falu nappali és éjjeli tanyát?

Több úri kastély van a faluban. Azok közt a legrégibb s talán a legnagyobb a Wesselényi bárók kastélya. Lichtmann Jakab zsidó bírta bérbe az uradalommal együtt. Megemlékeztem már róla a nagy per tanúi közt. Falusi míveltségű, de jóra való, derék s vendégszerető férfiú s kedves a családja is. Ő felajánlotta nekünk meleg szobáját, terített asztalát s tele pinczéjét, szíves vendégszeretét.

Nem akartam elfogadni. Tudtam, minő zajt üt ebből a zsidóüldöző sajtó. Nyomban elborítja az egyetemi tudósokat is a gyanúsítás. Íme ők is a zsidók emberei!

Megyery Gréza törvényszéki bíró figyelmét felhívtam a dologra s kértem, gondoskodjék a tanárok és a királyi főügyész ellátásáról. Megtagadta, vagy neki se állott módjában.

– Magunk is hívtott vendégek vagyunk – úgy-

mond – bizony itt mindenkinek magáról kell gondoskodni!

Vendéglő nem volt a faluban, szálló helynek híre sincs, Tokaj messze van, s az utak oda járhatlanok, éjjel kocsin botorkálni oda istenkísértés volna s tél van, hideg és zimankó! Az utcán háltni nem lehet.

Ejh, hajh, lehetetlen, hogy a jó magyar kálvinista nép is úgy gondolkodjék, mint az eszlári urak.

Fölkerestem a volt községi bírót. Nem jegyeztem föl nevét, úgy rémlik előttem, mintha Nagy Ferencz lett volna a neve. Közöltem vele az állapotot. Egészen földerült az arca közlésemre.

– Hozza isten az urakat szegény hajlékunkba, szívesen adjuk, a mink van, mindenünket. Gondoltam én már erre, de nem mertem szóltni.

– De sokan leszünk ám!

– Annál jobb. Rokonaimmal megosztzkodunk az urakon.

Ez már magyar lélek volt.

Megmondtam az egyetemi tanároknak. Válaszszanak a Wesselényi-kastély és a jó kálvinista gazdák közt.

Együtt egy helyben akartak maradni a főügyészszel s azért Lichtmann meghívását fogadták el. Mit törődött a gyanúsítással az ő tiszta lelkük?

– – A koporsót oda kísértük a faluvégi elátkozott házba. Ott bontottuk fel s benne ott találtuk a csonkafüzesi leánykának kiszáradó, megbarnult holttetemét.

Tehát csakugyan ez a csonka-füzesi holttest. Az én meggyőződésem szerint csakugyan ez az, a mit az enyészet hatalma az eltűnt lánykából, Solymosi Eszterből még meghagyott. Jól megnéztem magam is.

Végezzék most már munkájukat az egyetemi tudósok.

Komor, hideg, téli idő. Az elhagyott lakatlan falu-végi ház szobája homályos, hideg, fűtetlen. Az emberek dideregnek benne. A tudósoknak magukra kell öltetniök téli gúnyájukat. Ujjuk fázik. Vágó, fűrészelő, kutató, néző szerszámaikat alig tudják kellőképp használni. Világítás hitvány. Pislogó gyertyák fényénél folyik a bonczoló munka.

A tudósok hiába panaszkodnának. Az elfogult bíróság nem segítene rajtuk. Az elfogult bíróság az igazság ellenségeinek tekinti őket. De ők azért dolgoznak csodálatos buzgósággal a valódi bűvárok legyőzhetlen tudásvágyával.

Munkájukban fázás, éhség, szomjúság meg nem lanasztja őket. Munkájuk belemegy az éjszakába s éjfél után hajnali két órára ér véget. Ekkor lettek készen a bonczolással.

Munkájuk eredményét írásba foglalta a bíróság. Az írás maga rövid. Avatatlan ember alig hinné, hogy három nagy tudósnak oly hosszú időn át tartott vizsgálódása belefér oly rövid Írásba.

De az írás tartalma nagyon fontos. Igen nehéz kérdésekre kell a tudósoknak megfelelniök. S a felelet bizonyosságának ott kell lenni az Írásban.

Milyen életkorú volt a holttest, míg élt?

Miben halt meg?

Föltalálása előtt mennyi idővel veszítette el életét?

Mennyi ideig volt a vízben?

Mi volt az életmódja, míg élt?

Miben tévedtek a csonka-füzesi szakértők? S mi bizonyítja azt, hogy tévedtek?

Ezek a fontosabb kérdések. Az enyészetnek indult holttestben, a víz alatt és a föld alatt rothadó holttestben ezekre a kérdésekre kellett fölvilágosítást keresni. A természetnek nagy ereje jöjjön segítségül, hogy a fölvilágosítást meg lehessen találni. Az az ereje, mely csak az igaz tudományban s az igazságra törekvő erős és tiszta elmékben van meg.

Nem közlöm az orvosi lelet szövegét. Az a szöveg csak a szaktudósok s nem a nagyközönség számára való. Még a mívelt nagyközönség se tud azon eligazodni. De azért néhány pontjára rá kell utalnom.

Az arcz bőre ki van száradva. Olyan mint a pergamen s az arczsontokra szorosán rá van tapadva. Olyan tehát mint az egyiptomi múmiáké. Sírban nálunk ritkán fordul elő a halottnak efféle elszáradása. A tudomány mumificatióknak nevezi az ily állapotot. A legjobb magyar szó volna erre az elszáradás. Csakis oly sírban támadhat ez, melynek földje szintén nedvesség nélkül való, teljesen száraz fővény szerű réteg, melyben tehát a holttest nedvei gyorsan és teljesen eltűnnek s a rothadás folyamatában részt nem vehetnek.

Ilyen sírnak találtam azt, a honnan a halottat kivetjük. A sírgödörnek oldala is, feneke is teljesen kiszáradt egykori homokbuczka volt.

Az arcizmoknál s egyebütt is hullaszappant, hullaviaszt találtak. Ezt én nagyon fontos körülménynek találtam. Még sokkal fontosabbnak, mint az egyetemi tudósok. S véleményemet védőbeszédemben nem titkoltam el.

Nyájas olvasóm ne tekintse hivalkodásnak, ha nekem valamely kérdésnél még az egyetemi tudósok ellenében is önálló véleményen alakult. Szándékom ellenére történt ez. En is az igazságot kerestem, mint ők. Elmémnek nem parancsolhattam, hogy mit vegyen és mit ne vegyen észre s azt se tilthattam meg neki, hogy a mit igen gondos figyelemmel észrevett, azt az igazság kiderítésének céljára fel ne használja. Erkölcsi kényszerűség bírt hát arra, hogy véleményem önállólag is megalkuljon.

A hullaviaszt vagy hullaszappant a tudomány e latin szóval jelzi: adipocera. Adeps azt jelenti: zsíradék; cera azt jelenti: viasz. E két szóból alakult az adipocera.

Némely sírban a holttest lágy részei, izom- és zsírrétegei a rothadás folyamán viaszszerű vagy szappanszerű anyaggá alakulnak át. A francia, angol, német törvényszéki orvosok, valamint a magyar tudósok is sok efféle esetet följegyeztek s megmagyaráztak. Abban minden tudós megegyezik, hogy a holttest száraz környezetben nem szappanosodik el, hanem nedves, vízeyős, sőt vizes környezetben kell a holttestnek állani, hogy elszappanosodjék.

Abban is egyetért minden tudós, hogy bizonyos megfelelő idő kell ahhoz, hogy az elszappanosodás bekövet-

kezzék. Egy-két nap arra nem elegendő. A legkisebb idő, a mely alatt tudományos bizonyossággal bekövetkezett, tizenhat nap. A legtöbb eset ötven, hatvan, nyolczvan napi, három-négy havi, sőt még sokkal több időtartamra enged következtetést.

Itt most már hézag előtt állunk. A tudomány hézaga előtt.

Hogy izom- és zsíradékféléből a szappanosok mennyi idő alatt tudnak mesterségesen szappant főzni: ezt jól tudjuk. De azt is tudjuk, mennyi víz, mennyi és milyen sóféle kellék s mekkora meleg szükséges ahhoz, hogy a szappan előálljon.

A holttestekkel ezt a kísérletet a tudósok eddig el nem végezték.

Képződik-e hullaszappan mindenféle természetes vízben? Vagy csak némely természetes vízben? S minő hőfokának kell lenni a víznek? S minő sóféle tartalomnak is kell abban a vízben lenni?

S azután mi az oka annak, hogy egyik holttestnél előbb, a másiknál utóbb képződik a hullaszappan? Az élők szerve, kora, életmódja, betegsége vagy halál oka teszi-e a különbséget vagy pedig az évszak, a vizes környezet hőfoka vagy a vízben levő sófélék mértéke és minősége? Mindez megoldatlan kérdés.

De ennek daczára is vitát nem tűrő gyakorlati igazságok:

először: vízben és vizes környezetben a holttest ki nem száradhat, bőre pergamenné nem lehet, múmiává nem válhatik;

másodszor: víz nélkül vagy vizes környezet nélkül a holttest semmiféle része hullaszappanná át nem alakul, s rajta adipocera nem képződhetik;

harmadszor: hogy a csonka-füzesi holttest némely része múmiává vált: annak egészen természetes oka az, hogy 1882. évi június hó 20-tól december hó 7-ig teljesen száraz egykori homokbuczkába volt eltemetve; 170 nap elég arra, hogy a holttest bőre pergamenné váljék;

negyedszer: hogy a csonka-füzesi holttest némely része hullaszappanná vált: annak természetes oka az, hogy 1882. évi ápril hó 1-től június hó 18-ig, tehát 79 napon át a Tisza vízében volt.

Mindez teljesen összevágó egyszerű bizonyosság, mely nem tanárok és szakértők nyilatkozatán, hanem a természet változhatlan törvényein alapszik.

A csonka-füzesi szakértők a holttest kiszáradását természetesen nem vehették észre, mert hiszen június 19-én még az nem volt kiszáradva, mivelhogy akkor vették ki a Tiszából. A holttest elszappanosodását pedig nem vették észre, mert ahhoz nem volt se elég figyelmük, se elég tudományuk. Hogy észrevehessék: épen oly bemetszéseket kellett volna tenniök, a melyeket az egyetemi tudósok tettek. Ezt azonban elmulasztották.

Ha el nem mulasztják, ha az adipocérát észreveszik: akkor nem mondhatták volna, hogy a holttest csak legfölbjebb három nap óta van a vízben s hogy legfölbjebb tíz napos halott. Ily állítást a természet törvényei meg

nem engedtek volna. E helyett kénytelenek lettek volna kimondani, hogy a holttest legalább 16 nap óta, sőt az eddig észlelt hasonló esetek nagy száma után valószínűleg 70-80 nap óta van a vízben. Tehát azon idő óta, a mikor Solymosi Eszter eltűnt.

De ha ezt kimondják: hova lett volna akkor a tutajosok elleni hajsza, a hullacsempészet otromba elmélete s a vérvád és annak gyűlöletszító izgalmai?

– – Volt azonban az egyetemi tudósok leletében még néhány részlet, melyet itt föl kell említenem.

A halott hóna alján semmiféle szőrszálát nem találtak. Van némi jelentősége ennek is. Teljesen felnőtt s a mint mondani szokás, érett nőnél a hónaljon szőr szokott sarjadzani. Alig van kivétel. Ellenben éretlen, kiskorú nőnél még nem szokott kinőni. A csonka-füzesi szakértők se vettek észre szőrt s azért látleletükben föl se említették. Később a törvényszék előtt mégis azzal álltak elő, hogy ők világosan észrevették a hónaljak szőrét. A kinevetetés lett jutalmuk. Ha észrevették: miként mulaszthatták el annak följegyzését? De ha észrevették volna: akkor az egyetemi tudósok is megtalálják. Hiszen a szőr 170 nap alatt ily; körülmények közt el nem rothad, nyomtalanul el nem pusztul.

A lábakról és a kezekről az összes körmök hiányoztak. Valósággal hiányoztak.

Ez a tünet kissé megdöbbenetete a csonka-füzesi szakértőket. Ők azt állították leletükben, hogy a holttestnek gondosan ápolt körmei vannak s íme most

nincs egy köröm se. Hová lettek a körmök? A tudományból ők is tudtak annyit, hogy a köröm nem enyészik el hamarosan. A belső részek, az izmok, inak, zsírrétegek, a bőr mind előbb rothadnak el, mint a köröm. S íme itt csaknem minden testrész megvan többé-kevésbé, csak épen a körmök hiányoznak.

Hiányoztak a bőrnek úgynevezett felhám-részei is. Az egyetemi tudósok gondosan kikutattak mindent, még górcsővel, nagyító üveggel is megvizsgálták mindent: de inában. A felhám mindenütt hiányzott, annak semmi részére, semmi lemezkéjére nem akadtak. B tünet sokban összefügg a körmök hiányával. Az egyetemi tudósokat is nagyon meglepte a körmök hiánya. Ha a körmök hiányoznak: akkor a csonka-füzesi orvosok látletele hamis. Ilyen dolgot nemes gondolkodású ember könnyedén el nem hihet.

A keserűvizes szekrényke fenekén a holttest alatt sok homok volt. Lehetett öt-hat centiméternyi magasan. A szekrénykének nem volt jó teteje. Temetéskor is, sírbontáskor is sok homok hullott bele.

Az egyetemi tudósok nagy gondossággal összegyűjtötték ezt a homokot s tenyerük és két ujjuk közt átmorzsolták az egészet. Hosszú időig tartott e munkájuk. Keresték a körmöket. Lehetetlennek tartották, hogy a látletlele hamis legyen. Azt hitték, a körmök a sírban lehullottak az ujjperczekekről s azoknak ott kell lenni a homokban.

Bizony azok nem voltak ott.

Említettem már, hogy Józsa András nagyhírű tudós

orvost rendelte oda az egyetemi tudósok ellenőrzésére a törvényszék. A mikor már bizonyos volt, hogy a körmök nem kerülnek meg, így szólt Józsa:

– Nem tudok arra példát, hogy a körmök ily rövid idő alatt elrothadtak volna.

Scheuthauer nagy nyerseséggel felelt.

– Nem is rothadtak azok el, hanem a bonczoló orvos urak tévedtek; nem látták ők a körmöket; valótlanl írtak a láttelebbe.

Ingerült volt az ősz tudós. Nehéz testével földig görnyedve több mint fél órája keresgélte már a porszemek közt a körmöket. A hideg, a félhomály, az átkozott gúny hó kietlen szobája, a zszibongó tömeg, a bíróság bizalmatlansága fölizgatták már. Azért volt olyan nyers.

Nyers szavában súlyos hadüzenet nyilvánult.

A csonka-füzesi szakértők egyik súlyos okoskodása az volt, hogy a Tisza-hozta holttest azért se lehet Solymosi Eszter, mert a holttest keze-lába finom gyöngye bőrű, jól ápolt körmökkel, keztüühöz és cipöhöz szokva, a ki soha durvább munkát nem végzett, holott pedig Solymosi Eszter durva munkához szokott szegény cselédlány, a ki az év nagy részén át mezítláb szokott járni, keztüü pedig sohase volt a kezén.

Most ez az okoskodás dugába dül.

Mert hiszen a vízi holttestről bizonyos idő elteltével lemállik a bőrnek felhám-rétege és csakhamar lemállanak a körmök is. A csonka-füzesi holttestről már felbukkanása előtt lemállottak, mert különben mind a felhám rongyait, mind a körmöket kétségtelen bizo-

nyossággal meg kellett volna találni, minthogy azok ily rövid idő alatt el nem rothadhattak. Ha pedig már lemállottak: akkor a szegény cselédlánya keze-lába is csak oly finom gyöngé bőrű, mint a királykisasszonyé.

Hanem hát a parlagi szakértők nem nézték meg jól se a felhámot, se a körmöket. A körmökben úgy is gyakori, mert igen könnyű a tévedés. A rothadás folytán vízben lemállott köröm ágya csalódásig hasonlít a valódi körömhöz s bemetszések nélkül biztosat állítani nem szabad. Ezt pedig azok a szakértők teljesen elmulasztották s látéletük e pontját ennél fogva könnyelműen készítették. S e könnyelműségnek borzasztó következése lett. Erre, mint egyik főköörülményre hivatkozva mondták ki merész határozottsággal, hogy a holttest idegen ismeretlen nő s nem Solymosi Eszteré.

Az egyetemi tudósok följegyezték, hogy a halottnak 28 foga van, tehát a 4 bölcseségfog még ki nem nőtt. Ezeknek csak most kezdődik a növésük bent a fogmeder mélyén.

Végül egyebek közt gondosan följegyezték mindent, a mit a csontok fejlődési fokozatára nézve fontos jelenséget találtak. Az emberi csontok az élet kezdetétől fogva az egész életfolyamon át szakadatlan fejlődésben vannak. A fejlődés egyes szakaszait az életkor teljessége után a tudomány kevésbé tudja megkülönböztetni. A negyven éves ember csontjai majdnem tökéletesen olyanok, mint a huszonöt évesé. De másként van ez az életkor teljessége előtti életszakaszokban. A magzatnak, a csecsemőnek, a gyermeknek, a serdü-

lőnek s a fölserdültnek csontjai szembeötlő fejlődési fokozatokat mutatnak. E fokozatokat már több mint száz év óta gondosan jegyeztetik a tudósok. A csonka-füzesi holttestnél az volt a döntő kérdés, vajjon az Solymosi Eszter holtteste lehet-e? Solymosi Eszter a serdülő korban volt, mikor eltűnt. Csak 14 éves s azon felül alig négy hónapos. Az ő csontjai, ha csakugyan ő volt a halott, bizonyára sokban más fejlődési fokot mutattak, mint 18–20 éves érett nőé, a milyennek a csonka-füzesi szakértők állították. Az egyetemi tudósok tehát a csontokra különös figyelmet fordítottak.

II.

(A fogalt szemléje. – Hariné nem nézi meg a holttestet. – Két fog rendetlenül fekszik egymás mellett. – Ugyanez a rendetlenség Solymosi Zsófiánál is. – A fogak és körmök tanúi: – Hátha ellopták a körmöket.)

Késő éjszakáig folyt a munka. Éhség, hideg és fáradtság éjfél után 2 órakor véget vetett a munkának. A bíróság felhívta a szakértőket, hogy másnap 8-án reggel folytassák a munkát s leletük alapján mondjanak véleményt.

Meg kell jegyeznem, hogy a köz vád képviselője, Szeyfferth főügyészi helyettes azt indítványozta, hogy a holttest fogait nézzék meg Solymosi Eszter egykori ismerősei, vajjon nem ismernének-e rá Solymosi Eszter fogaira?

Nem elleneztem, de nem is javasoltam ez indítványt. Hiábavaló kísérletnek tartottam. Voltak rá jó okaim.

Hogy valami különös, rendetlen, feltűnő, mindenkinek szembeötlő foga lett volna Solymosi Eszternek: ezt nem mondta senki. Sőt az ellenkezőt állította mindenki. Már pedig hogy egy szegény cselédlánynak, a ki még csak most lép ki a gyermekkorból, valaki úgy megvizsgálta volna teljesen rendes alakú fogait, hogy azokról kilencz hónap múlva is biztos tanúságot tehesen: ezt én az élet ismerete alapján gyakorlatilag lehetetlennek tartottam.

Azután a holttestnél az ajkakat a rothadás és az elszáradás már csaknem teljesen lesorvasztotta. Az ajkak nem fődtek többé az ínyt és a fogakat. Eltűnt már az íny is, az a szép élénk piros izom-szalag, mely oly szépen tünteti föl a gyermekfogak fehérségét. A halott fogai meztelenen vigyorogtak, mint a hogy halálfejen szoktak. Ily alakban azok az oda hívandó tanúk sohase láthatták az élő Solymosi Eszter fogait. De mások fogait se. Ha az íny már nincs meg: a fog különben is kétszerte nagyobbak látszik.

Nem volt meg már a fognak élő színe se. Az az igen gyengén sárgás fényes fehér szín, a mely az ép és egészséges gyermekfogat oly széppé teszi. A halott fogait meglepte már az enyészetnek gyöngén szürkés sárga színe, a holttestek csontjainak szokott színe. Bizony más volt ez a szín, mint az élő lányka fogainak színe.

Legfőbb okom pedig mégis az volt, hogy nem bíztam az oda hívandó tanúkban. A zsidóüldözők által a községi bíró révén s mások révén is régen jelszó

volt már a faluban, hogy a holttestet a zsidók csempeszték, az egy idegen zsidólánynak borotvált fejű holtteste s a ki abban az eltűnt Esztert ismerné föl: az a keresztyénység ellensége s a zsidóknak pártolója. Mit várjak én ily körülmények közt ilyen gondolkozású tanúktól? Oly tanúktól, a kik még júniusban a sokkal épebb csonka-füzesi holttestben se tudták, sőt nem is akarták az eltűnt lánykát fölismerni.

Ám, ha a bíróságnak úgy tetszik: hallgassa meg a fogak tanúit.

Oda hívták az eltűnt lányka anyját, nézze meg a holttest fogait: ezek voltak-e Eszter fogai!

A szegény asszony oda pillantott a halálfej fogaira, de rögtön elfordult.

– Dehogy voltak ezek az én lányom fogai. Az én lányom fogai olyanok voltak, mint a rizskása, fehérek és kicsinyek.

Ily módon beszélt a többi tanú is: özvegy Solymosi Gáborné, Farkas Eszter és Olajos Bálint.

Azt magam is szerettem volna, hogy Huri Andrásné nézze meg a holttestet. Ő nála szolgált s az ő szemei előtt volt utoljára az eltűnt lányka. Más okom is volt arra, hogy ő szemtől-szembe kerüljön a holttesttel. Erről az okomról a munka végén számolok be. Azonban Huri Andrásné semmiféle hatalom rá nem bírta arra, hogy a holttestet megtekintse.

Én követeltem, hogy a bíróság jogos erkölcsi kényszerrel rendelje oda a holttest mellé, annak megszemlélésére Hurinét. A bíróság nem tette meg. Sőt tanúk

gyanánt kihallgatta Jakab Andrásné született Vámosi Juliannát, Dunaveczi Andrásné született Juhász Veronát, Kobrus János esküdtet, Farkas József községi közgyámot eszlári lakosokat, a kik arról tettek tanúságot, hogy Huri Andrásné ijedős természetű, holttestet meg nem tud nézni, még saját lányát se nézte meg, mikor meghalt.

Mindez igaz lehetett.

A fogak története tovább is tartott.

A következő napon megnézték Solymosi Zsófinak és Solymosi Jánosnak, az eltűnt lányka testvéreinek fogait. A község házának tanácstermében volt ez a szemle. Én különösen érdeklődtem a fogak iránt s nagyon élesen megnéztem a halott fogait is és Solymosi Zsófi fogait is. Es sajátságos tünetre bukkantam.

A holttest alsó fogsorában a két középső metszőfog nem rendesen állott egymás mellett, hanem egyik a másikat kissé eltakarta. Ezt a kis szabálytalanságot nyomban le is rajzoltam magamnak.

De ugyanazon fogakra ugyanazt a szabálytalanságot találtam Solymosi Zsófinál is. Sőt egyébként is egyenlőknek ismertem föl a két egyén fogait.

E nem nagyon feltűnő, de mégis különös fogszabálytalanság egyezésére figyelmeztettem az egyetemi tudósokat. Egyáltalán nem találták följegyzésre méltónak. Miháلكovics azt mondta:

– Tiszta esetlegesség is lehet, tehát tudományos szabatossággal közös örökségnek nem tekinthetjük.

Hát jól van. Nem üztem-füztem tovább a dolgot. Döntő fontosságnak a nagy perben magam se tartottam. De ma is azt vélem, hogy sok egyéb azonossági biztos körülmény mellett az anyajegy egyezése is jelentőséges tünet. Ha az egyetemi tudósok el nem riasztanak: minden esetre törekszem megnézni az édes anya fogait és ha ugyanazon fogakon ugyanazt a szabálytalanságot ott is megtalálom: előttem akkor maga ez egyetlen jelenség is vitathatlan bizonyosságra emelte volna a csonka-füzesi holttest származását.

Arra azonban rábírtam az egyetemi tudósokat, hogy leletükbe a fogak ama szabálytalanságát bejegyezzék.

A vizsgálóbírák nem hagyták figyelmen kívül a fogak tárgyában tett nyilatkozataimat. Hisz ők is látták a maguk ép szemével, hogy a holttest fogai s Zsófi fogai teljesen egyeznek s hogy az említett két fog állásbeli szabálytalansága is teljesen egyező. Siettek e tünetet lehetőleg lerombolni.

Mivel rombolhatták le?

Tanúkkal. Hiszen boszorkányperben, babonák és kísértetek kérdésében tanúkra van szükség, mert egyéb bizonyság úgy se kerül.

A hatalmas községi bíró december 21-én Bary József elé állíttatta özvegy Solymosi Jánosnét, az anyát, Huri Andrásnét, az utolsó szolgálatadót, azután Tanyi Józsefnét, Szabó Györgynét és Tóth Marcsát, kik készek voltak eskü alatt is tanúságot tenni arról, hogy Solymosi Eszter fogai más alakúak és kisebbek voltak, mint Zsófi nénye fogai.

Hát hiszen ez még hagyján. De így oldották meg Bary Józsefek az ő határt nem ismerő jámbor tudatlanságukban a körmök kérdését is.

Köröm ugyanis a sírbontáskor nem volt. Bizonyos pedig, hogy eltemetés óta el nem rothadhatott. Hova lettek hát a körmök? A csonka-füzesi szakértők szentül állítják, hogy június 20-án még megvoltak a körmök, a szép, gondosan ápoltságú körmök. Az ő szavukban a vérvádhívó urak nem kételkedhettek. Az egyetemi tudósokat tehát valahogy ki kellett forgatni tudományukból.

De miként?

Természetesen megint tanúk segítségével. Farkas Gábornak, a mindentudó községi bírónak megint elő kellett állani a tanúk sokaságával.

Először azt kellett a tanúknak bebizonyítani, hogy a csonka-füzesi holttestnek minden körme megvolt. A csonka-füzesi szakértők, Trajtler Soma, Kiss Jenő, K. Horváth László, K. Horváth Géza, ezt már mint tanúk és szakértők úgy is hit alatt állítják. A községi bíró most segítségükre Bary József elé állítja Sós András, idősb Pap József, Szellei Gábor, Arday István és Babócsi József tanúkat, becsületes szántóvető és napszámos paraszt embereket, hogy ők tisztán látták, hogy a halottnak, mikor a Tiszából kikerült, minden körme megvolt, sőt még a bőre is oly ép volt, hogy arról bizony semmi se hiányzott. Ezzel azt akarta Bary bebizonyítani, hogy a bőrnek még felhám-rétege se hiányzott.

De hátha valaki időközben ellopta a körmöket? Ez is nagy kérdés most már.

A zsidókról föl lehetne tenni ugyan a vizsgálóbíró bölcsessége szerint, hogy még a körmöket is ellopták, de ezzel a fogással semmit se lehet elérni, mert hiszen a zsidókat a holttesthez közel se eresztették attól az időtől kezdve, a mikor a csonka-füzesi szakértők a körmöket szentül látták. A ki nem zsidó: az pedig miért lopta volna el a körmöket?

A holttest körül az első felboncsolás óta az ide-oda hurczolás, a koporsóba fektetés és temetés közben maga Farkas Gábor, a községi bíró rendesen ott volt. Sós András, Szűcs János és Gyulai János tették bele a keserűvizes szekrénykébe. Szűcs János szekeren Juhász József és Róka Sándor pandúrok kísérték ki a katolikus temetőbe. Ezeken kívül a halott körül voltak még csaknem folytonosan Dargó András, ifjú Horváth Gábor, Mészáros Gábor, Sallós Miklós és ifjú Pap József. Mindezeket az egyetemi tudósok elutazása után Bary József sietett nyomban kihallgatni, vajjon meg voltak-e a körmök, nem lopta-e el azokat valaki, holmi idegenek nem férközhettek-e a holttesthez, nem vehettek-e el tőle valamit?

Semmi irányban sehol semmi nyomra vezető jelenég. Ördögök munkája a körmök eltűnése.

Bary József maga is látta, hogy az egyetemi tudósok mily hosszú időn át mily gondosan keresték a porondban a körmöket. A gombostű gombját is megtalálták volna teljes biztossággal. A köröm pedig nem épen

kis test. Legalább is egy centiméter a széle is, a hossza is. Azután nem is egy köröm, hanem húsz! Ennyi köröm el nem veszhett!

Boldogtalan vizsgálóbíró! Ott voltak már a vizsgálatnál az egyetemi tudósok. Ott voltam annak ellenőrzésénél már én is. S ő még mindig azt hitte, hogy apró ravaszkodással, a furfangos bíró tanúival majd megváltoztatja a természet törvényeit s majd bebizonyítja, hogy a vasorrú bába hogy búvik át a kulcslyukon s a boszorkány szeméten ülve, hogy száll át hegyeken és völgyeken fönt a levegőég magasában.

Bizony megvoltak azok a körmök, de csak a Tisza árjaiban. A mikor Csepkanics szemei meglátták Csonka-füzesnél a víz sodra által feléhajtott holttestet: már akkor azok a körmök lemállottak s talán hetekkel előbb lemállottak a holttest ujjairól. Mert így rendelte a legnagyobb úr, az egyetlen igazi úr: a természet törvénye.

III.

(Az igazi tudós. – Az egyetemi tudósok a holttestnek Budapestre szállítását kívánják. – A törvényszék a holttest felét küldi. – A haj- és szőrszálak letöredezése.)

A következő napon, december 8-án kellett volna az egyetemi tudósoknak véleményt adni. De nem adtak, mert nem adhattak.

Véleményeikben főleg a holttest életkorára kellett volna kiterjeszkedniök. Ha erre ki nem terjeszkedhettek: véleményüknek alig lehetett büntetőjogi nyo-

matéka. Az volt a főkérdés, hogy a holttest életkora megfelel-e Solymosi Eszter életkorának.

Parlagi szakértő könnyen felel. Nála mindjárt kész a vélemény. Igen vagy nem. Manó vigye a dolgok belső igazságát, nem az ő dolguk törödni a vádlottak sorsával, az igazságszolgáltatás pedig védje meg a maga tekintélyét, a hogy tudja.

A komoly, az igazi tudós nem így vélekedik. Ő tisztán akar látni, a természet törvényét s e törvény működését világosan meg akarja ismerni s világosan föl akarja tüntetni. Előtte az igazság kiderítése becsület kérdése. Sőt gyakran ennél is több: az életnek és halálnak kérdése. Búvárló munkájában az igazi tudós nem riad vissza semmitől s a nehézségek és akadályok csak fokozzák erélyét. Leszáll a tűzokádók torkába, fölmeleg a jégcsúcsok életlő magasságába, behatol a a fenevadak barlangjába s a földnek sarkaiba s nyugodtan észlel és kísérletez a dögvészek tanyáin. A komoly tudósok az emberiség legfőnségesebb hősei. A királyok, a hadvezérek, a népek kormányzói, a csatamezők elszánt vitézei mind kis arányú szürke alakok az igazi tudóshoz képest.

Mind a három egyetemi tudós kidőlt már az élők sorából. Borongó érzéssel gondolok arra, hogy művem megírását meg nem érhették. Néhány szavam jól esett volna nekik s talán jutalomnak tekintették volna ama kínos rágalom ellenében, melylyel őket a sajtó nagy része s a felizgatott tömeg szitkozódása elborította. Ok maguk legkevésbé szerették, hogy a nyíregyházi törvényszék

őket bizta meg a munkával. Szokott tudományos búvárkodásukból kizavarta őket e munka. Egyébként se örültek a megbízatásnak. Az egyetemi ifjak közt, saját hallgatóik közt is igen el volt terjedve a zsidók ellen való gyűlölködés. Tanári tekintélyük szenvedhetett csorbát s e körülmény árt a tanítás sikerének. Ha valamely irányban jutalmazó lett volna a megbízatás: lemondtak volna róla. De kellemetlen s esetleg veszélyes volt: ez okból becsületbeli dolognak tartották annak eleget tenni.

Scheuthauerrel elhitették, hogyha mereven, ridegen ellene szegül a csonka-füzesi szakértők munkájának, utóbb még ő kerülhet vád alá s szabadságát is elvesztheti. Különböző alkalommal három ízben fordult hozzám azzal a kérdéssel: biztosíthatom-e arról, hogy őt, ha minden tekintet nélküli szigorral terjeszti elő véleményét, a bíróság nem fogja bántani?

– Gyerekes aggodalom. Miért és miként bánthatná?

– Különben nekem mindegy, így felelt. Én meg vizsgálok mindent s ha kerébe törnek is: nyersen megmondom véleményemet.

Mihálkovich és Belky sokkal simább modorban, de hasonló elszántsággal teljesítették a megbízást.

December 8-án azt mondták hivatalosan: »Arra hogy a csontrendszer fejlettségéből, úgyszintén a fogak állása fejlődöttségéből a hullának életkora állapíttassék meg, kinyilvánítjuk, hogy a csontrendszernek általunk már adott tüzetes leírását, úgyszintén a fogakét is a kérdés pozitív eldöntésére elegendőnek nem tarthatjuk, a

mennyiben az életkornak biztos megállapítása céljából a csontrendszer egyes részeinek hosszabb művelet alá vétele, nevezetesen azoknak hosszú időn át folytatott áztatása (maceratio) szükséges.«

A serdülő, a még teljességre nem fejlett életkorban még bizonyos csontrészek, csontívvégek csak porczogók s nem tökéletes csontok. Ezenkívül bizonyos csontok még nem teljesen egygyé csontosult egészek, hanem egymástól vékonyabb vagy vastagabb porczogó által elválasztott részek. A teljessé vált életkorban a porczogók már eltűnnek s mondhatni, mindenütt csontokká alakulnak át. Fiatalabb életkor: több porczogó; idősebb életkor: kevesebb porczogó. Ám a serdülés kora is több évre terjed. Leányoknál a 12-ik életévtől a 18-ik életévig, sőt egyiknél-másiknál még ennél is korábban kezdődhetik s még annál is későbbben végződhetik.

Solymosi Eszter 14 éves s közel 4 hónapos volt. Az egyszerű megtekintés a csontok porczogóinál 15, 16, 17 évi életkorra is mutathatott, azonban ha vízben áztatás által a porczosodás fejlődésének tökéletes méreteit meg lehet határozni, akkor talán a csonka-füzesi holttest lehet 14 éves életkorú leányé is s akkor talán a Solymosi Eszterrel való azonossága ellen ez oldalról se lehet kifogást tenni.

Végre is a természet minden igazsága kiderül, ha törvényeit működésük eredményeiben tisztán föl tudjuk ismerni. Ez okból azt kérték az egyetemi tudósok, hogy a törvényszék a holttestet egészben küldje Budapestre s azt ott bocsássa rendelkezésükre. Ott majd lesz vilá-

gos, fűthető műterem s ott meglesz minden segédeszköz.

Az egyetemi tudósok e javaslatát melegen támogatta a közvád képviselője is, melegen támogattam én is. Hiszen e nélkül az igazság közvetlen közelébe épen a főkérdésben el nem juthattunk.

Hej, de a nyíregyházi törvényszék másként gondolkodott. Nem mondta ugyan ki, de szentül azzal a gyanúval élt, hogy útközben, mások kezén valahogy utóbb is elvész a csonka-füzesi holttest s helyébe valamely fiatal 14 éves lányka holttestét csempészi valaki. A zsidóknak sok a pénzük. Sok pénznek nagy a hatalma. Ő bizony az egész holttestet ki nem adja kezéből, legyen elég annak fele.

Földarabolták a holttestet. A test darabjait leltárba se vették s lehetőleg két egyenlő részre osztották. Jobbkéz, balláb ide; balkéz, jobbláb amoda. A csigolyacsontokból s az oldalcsontokból egy csomó az egyik részre, másik csomó a másik részre. Koponya- és izom-részek összekaszabolva ide-amoda. S azután az egyik felerészt elhelyezték eczetes-uborkás üvegbe, bekötötték, bírói pecséttel lepecsételték s átadták a börtönőröknek, őrzik a bűnjelek gyűjteményében az idők végezetéig. Megvolt még tizenkét esztendő múlva is.

A másik felerészt szekrénybe csomagolták s felküldték Budapestre az egyetemi tudósokhoz.

A törvényszék ez eljárását tárgyilag igazoltnak kell voltaképen tartanunk. Ha a bűnjelekkel afféle tudományos kísérletek kell tenni, a melynek folytán azok alakja vagy természete megváltozik vagy azok megsemmisül-

nek: akkor a bűnjel egy részét változatlan alakban és minőségben lehetőleg meg kell őrizni, hogy a szakértői működést ellenőrizni lehessen s esetleg a perújítás elől az utat a bűnjel megsemmisülése el ne zárja.

December 18-án vették át az egyetemi tudósok a testrészekkel megtöltött szekrényt. A következő napon a közvádoló királyi főügyészség azt indítványozta, hogy törvényszéki küldöttség bontsa föl a szekrényt. A budapesti királyi törvényszék egyik bíróját és jegyzőjét s törvényszéki orvosát küldte a fölbontásra. Ez december 18-án történt. Magam is ott voltam a védelem képviselőjében. A holttest tagjait darabonként gondosan leírva vették át az egyetemi tudósok. Az átvétel szabályszerű volt.

Egy parlagi dévajsnak mégis nyomára jöttünk. A mikor Nyíregyházán a vizsgálóbíró néhány szakértő orvos közbenjöttével a holttest részeit becsomagolta: azok közé egy szopós borjú egyik bordájának darabját is becsomagolták. A ki ezt cselekedte, bizonyára azt gondolta, hogy az egyetemi tudósok talán hamarjában észre se veszik, hogy az a darab csont borjúcsont s majd minő fejtörést okoz az nekik, hogy ez a csont mekkora életkorra mutat.

Ezentúl nem mentem az egyetemi tudósokhoz. Végezzék munkájukat zavartalanul.

Azonban a zsidógyűlölő lapokban naponként jöttek közlemények a tanulmány részleteiről. Irányzatos közlemények, melyeket én igaznak nem tarthattam. Láttam, hogy e közlemények a közönséget csak úgy félre akar-

ják vezetni, mint a mikor még a vizsgálat kizárólag Baryék kezében volt. Tudtam, hogy a három egyetemi tudós semmi lappal nincs összeköttetésben, hanem kell valakinek lenni közfelükben, a ki széthordja a híreket. Kipuhatólni, hogy ki az s hogy nincs-e valami szerepe a szakértői nyomozási kísérletekben: fölkerestem karácsony ünnepe körül Mihálkovichot.

Következményeiben fölötte fontossá lett e látogatás.

A csonka-füzesi szakértők egyik állítása az volt, hogy a Tisza-hozta holttest haja, szemöldöke s nemi szőre le volt borotválva. Látéletükben is van erre utalás, de lapjaik egyébként is ezzel kürtölték tele a világot.

A czélzat világos volt. Kimondták, hogy a holttest csempészett idegen holttest s irányt akartak adni arra is, honnan kerülhetett a holttest. Az a vélemény van általában elterjedve az országban, hogy az óhitű zsidók elhalt nőiket, leányaikat eltemetés előtt meg szokták borotválni. Minthogy pedig a csonka-füzesi szakértők szerint a csempészett holttest is meg van borotválva: íme tehát láthatja a közönség, hogy a holttest valami zsidó lány holtteste eredetileg. Újabb igen fontos ok arra, hogy az a holttest csakugyan nem Solymosi Eszter.

Az iránt érdeklődtem először, vajjon hát a holttest haj- és szőrszála csakugyan le vannak-e borotválva vagy a rothadás folytán kimállottak vagy letöredeztek?

Mihálkovich műtermében egy fiatal szőke, rokonszenves és értelmes arcú orvostudorral, úgynevezett tanársegéddel találkoztam. Nevére nem emlékezem. Úgy rémlik előttem: Perényi volt. Épen ő vizsgálta

vajjon a haj- és szőrszálak késszerű éles eszközzel vannak-e levágva? Kérdeztem, mit talált eddig? Nagy előzékenységgel felelt kérdésemre s mutatott meg mindent.

Azt mondta: a haj- és szőrszálak bizony borotvával vannak eltávolítva.

Meglepett ez a felelet. A hogy én eddig különös gonddal és óvatossággal magamnak az egész ügy képét megrajzoltam: ez a felelet azt a képet nyomban eltorzította. Hiszen az a kép nem igaz, ha a felelet tartalma igaz.

Kértem, mutassa csak meg azt a hajszálat.

Megmutatta. Talán nyolczszoros vagy tízszeres nagyító üveggel jól megnéztem.

Bizony nem lemetszett, hanem letört vagy leszakított hajszálnak láttam én azt első pillanatra is. S minél jobban megnéztem: annál bizonyosabbnak láttam rajta a törést vagy szakítást. Tökéletesen az eltört kenderkóróhoz hasonlított.

Nyomban lerajzoltam néhány szálat tört vagy szakított végével. Rajzom ma is megvan. Akkor még a törvényszéki orvostanok a haj- és szőrszálak rothadási letöredezésének gyakorlati kérdésével alig foglalkoztak. A következő év elején Hoffmann Eduárd tudor, a bécsi orvosi egyetem nagyhírű tudósa már tüzetesen tanulmányozta ezt a kérdést. Ő is készített a letört vagy leszakított haj- és szobaiakról rajzot, melyeket vízi holttesteken talált. Az ő rajza tökéletesen összevág az enyémmel. Észlelésem tehát igazolást nyert.

De a nagy perben még sem lett gyakorlati jelentősége.

Az egyetemi tudósok ugyanis úgy találták, hogy a csonka-füzesi holttesten a haj- és szőrszálak egy része tövestül hiányzott, tehát a rothadás folytán tövestül lemállott. Ez esetben a haj hagymáinak fészke egészen üres volt. De azt is teljes bizonyossággal észlelték, hogy a haj- és szőrszálak egy része a bőr felszíne alatt, másik része pedig a bőr felszíne fölött töredezett le. E két esetben a haj hagymái megvoltak bent a fészekben.

Ezzel a leborotválás könnyelmű elmélete halomra dűlt. Mert olyan borotválás csakugyan nincs, mely a hajszálak egy részét a bőr felszíne fölött, másrészét a bőr felszíne alatt metszhesse le, harmadik részét pedig ugyanazon helyen tövestül távolítsa el.

Észlelésemről nyomban értesíttem a tanársegédet. Szó nélkül vette tudomásul.

IV.

(Mikálkovich első véleménye szerint a holttest idősebb leányé, nem Solymost Eszteré. – A 17 éves férfi csontváza fejletlenebb. – Engem nem tud meggyőzni. – A fejlődés különböző. – Kérdéseim a tudósokhoz. – A prágai orvosi egyetem 14 éves leány-csontváza. – Scheuthauer buzgósága. – A tudósok végső véleménye.)

Bejött e közben a műterembe Mihálkovich, a kiváló tudós és nagy bűvár. Azt kérdeztem tőle, hogy a csontfejlődés állapotából lehet-e már eddigi észlelésünk után a csonka-füzesi holttest életkorára következtetni?

Azt felelte: az áztatási kísérletet még nem fejezték be teljesen, véleményük végleges megállapítása tehát

még lehetetlen, – azonban véleménye szerint a csonka-füzesi holttest életkorát 14 évnél s négy hónapnál magasabbra kell tenniök.

Megdöböntem.

Ez már komoly dolog. Ez nagy szeplő lenne az agyamban megszerkesztett tényálláson. Ez a csonka-füzesi szakértőknek adna igazat. Hiszen igaz, hogy a három kiváló tudós véleménye is csak vélemény, mely az ellenkező körülmények bizonyosságra emelését nem akadályozza meg szükségképen. Az is igaz, hogy a büntetőjogi bizonyítás anyagának óriási tömege van birtokunkban, melylyel az azonosságot mégis teljesen tudjuk igazolni. De mégis csak meg lenne munkánk nehezítve, a tövis mégis bent maradna a sebben s a zsidók elleni gyűlöletszítás mégis új és éles fegyvert kapna kezébe.

Kérdeztem, miféle jelenségekre alapítja véleményét?

Egyik asztalon állt egy tálcza, a tálczán szétszedett emberi csontok, szennyes, sárga színűek, mint a hogy a föld alatt szoktak lenni, a mikor már az enyészet minden lágyabb testrészt megsemmisített körülöttük. Fölvette kezébe a tálczát s elem tartotta.

– Nézze meg, úgymond, e csontokat. Ezek fiatal legény csontjai, a kiről föltétlenül bizonyos, hogy 18-ik életévében volt s 17 éves életkorát teljesen betöltötte. Méltóztassék jól megnézni például a bordák ízvégeit, az epifiziseket, minő csontosodási állapotban vannak azok.

Megnéztem.

Akkor elem tartotta a csonka-füzesi holttest megfelelő bordáit, hogy most meg ezeket nézzem meg jól s ezek

ízüveinek csontosodási állapotát hasonlítsam össze ama másik bordával.

Összehasonlítottam. Különös gonddal és figyelemmel kerestem a hasonlatot s az eltérést. S valóban a nagy tudós figyelmeztetésének segítségével is abban állapodtam meg, hogy a csonka-füzesi holttest borda-ízüveinek csontosodása valami csekélységgel előbbre haladottabb, mint a tálczán levő 17 éves férfié.

Megint szólt a nagy tudós.

– Úgy-e, nyilvánvaló a különbség? Már pedig, ha én biztosan tudom, hogy ez a csont 17 éves életkorú s felötlőleg fejletlenebb, mint a csonka-füzesi, miként mondhassam én tiszta lélekkel a csonka-füzesi holttestet 14 évesnek s 4 hónaposnak?

A nagy tudós a léleknek teljes őszinte mélységéből beszélt. Elfogultságra, mellékgondolatra, elhamarkodott véleményre, nem eléggé pontos észlelésre még csak nem is gondolhattam. Hiszen nekem is kezemben volt a kétféle csont s élő két szememmel magam is jól láttam a különbséget.

Még se voltam meggyőződve. Sőt még kétség se támadt bennem egy pillanatra se. Hiszen száz körülmény győzött meg arról, hogy a rejtélynek nincs más okszerű megoldása, csak az, hogy a csonka-füzesi holttest Solymosi Eszter. Igaz, hogy az 14 éves s közel 4 hónapos életkorú s itt 17 éves csontvázat kevésbé fejlődöttnek látok, de az okszerű megoldásnak még ez az ellentmondó jelenség se állhat útjába.

Miért nem állhat?

Az élettanban s annak fejlődéstani részében természetesen én nem voltam tudományos értelemben véve jártas. Nem voltam szaktudós. De az életjelenségek óriási tömege felnőtt korom óta az én gondos figyelmet is magára vonta. Jól láttam, hogy az emberek, állatok, növények világában mindennapiak a gyorsabban s lassabban fejlődés tünetei. Föltétlenül biztos voltam abban például, hogy az agynak, az értelmességnek fejlődése egy-két-három évi különbségtől nem függ válhatlanul. Hány gyermeket, fiút és leányt láttam én életemben, a kinél a minden irányú értelmesség 14 éves életkorban jobban ki volt fejlődve, mint másoknál a 17 éves életkorban. S az agy is csak oly része a testnek, mint a csont, tehát a csontnál is csak oly nagy lehet a fejlődés fokozatában az eltérés, mint az agynál.

Azt is jól tudtam, hogy például a nőgyermeknél a 10-ik és 20-ik életév között más a fejlődési fokozatok közti időtartam, mint a férfigyermeknél. Láttam 12 éves nőt teljesen érettet és 17 éves nőt teljesen éretlent. Egyszóval: tudtam, hogy különböző egyéneknél a fejlődés foka és időtartama nem egyenlő.

A tünetnek okát tisztán nem tudom, nem is keresem. De a szaktudósok se tudják. Oka bizonyára az egyéniségben van. Az egyéniség keletkezésének száz meg száz okát ismeri a tudomány, de még több okát nem ismeri, még több okáról sejtelemmel se bír. Mindez azonban máshová s nem a nagy perre tartozik.

Azt mondtam Mihájkovichnak:

– Megdöböntett ez az észlelés, de meggyőződésem-

ben meg nem rendített. Önök véleménye nehezebbé teszi a védelem munkáját, de a sikert meg nem gátolja. Egyéb bizonyítékok egész seregével kétségtelenné teszszik hogy az a holttest Solymosi Eszteré, tehát az 14 éves és közel 4 hónapos életkorú. Önök az ország első szak tudósai e téren, önök által a tudomány nyilatkozik. Ha a tudomány össze nem fér az egyetlen lehető okszerű megoldással: akkor csak a tudomány hézagossága jön napvilágra. Nem az igazság vall kudarcot, hanem mai állásában a tudomány. A törvényszék előtt minden esetre lesz három kérdésem önökhöz, melylyel az önök véleményének súlyos hatását fogom elhárítani.

A nagy tudós szelíd, komoly arczával s a szemüvegen át is fényes, okos szemeivel nézett rám kis ideig. Azután azt kérdezte:

– Szabad volna nekem azokat a kérdéseket megismerni?

– Nincs okom titkolni. Az első kérdésem minden esetre az lesz, vajjon bizonyos-e, hogy az embernek s az emberi csontoknak a serdülő korban való fejlődése a nem, fajta, öröklés, átháramlás, életmód, foglalkozás, éghajlat s esetleges betegségek miatt egyénenként gyorsabb vagy lassúbb?

– Bizonyos!

– A második kérdésem az lesz, vajjon az életkort a csontok fejlődéséből megállapító véleményt önök nem a tudomány összegyűjtött összes adataiból állították-e össze, mint olyat, a mely csak átlagos életkort tüntet föl s nem egyéni életkort?

– Természetes, hogy mi csak átlagos életkorról beszélhetünk.

– Magam is belátom, de meg kell jegyezmem, hogy átlag ember nincs, hanem csak egyén van. Végül a harmadik kérdésem az lesz, s ez a legegyszerűbb: látták és e célból vizsgálták-e önök már egy vagy több 14 éves leányka csontvázát?

– Én nem láttam s úgy tudom, kartársaim se látták. A mi egyetemünkön nincs ilyen csontváz-készület.

– Ily esetben én bizony az önök helyén nem mernék határozottan kizáró véleményt mondani. Sok ember jóléte, becsülete, szabadsága s talán élete függ a szakértői véleményétől.

A nagy tudós mereven nézett rám. A komoly tudósnak és erős elmének nagy küzdelme látszott arczán. És látszott a nemes nagy léleknek az erkölcsi felelősség fölött való viaskodása. Mit csináljon hát? Hitvány gondolatok eltorzítják és csúffá teszik a szép arcot is; – nemes léleknek fönséges gondolatai széppé, ragyogóvá teszik a közönséges arcot is. Háttal volt fordulva társalgásunk alatt az ablakok felé, de a terem világos volt s én meghatva néztem azt a magával és gondolataival küzködő fényes arcot, ki komoly tudós és becsületes ember. A ki nem bizonykodik, hanem az igazságot keresi.

Végre azt kérdezte tőlem:

– Mit tenne ön a mi helyzetünkben?

– Minden esetre törekedném néhány 14 éves életkorú leány-csontvázat saját szemeimmel megvizsgálni.

Én ily igen kényes kérdésben csupán mások észleléseiből nem mondanék véleményt. Hallottam-e vagy Taylorból olvastam-e, de úgy emlékszem, Angliában a Gay-féle kórháznak közel húszezer csontváza van, ott bizonyára kell lenni 14 éves leányénak is, bizony én nyomban kocsira ülnek s oda mennek.

Nem felelt erre semmit. Befejeztük a társalgást s én eljöttem tőle.

Értesültem azután, hogy ő társalgásunkat Scheuthauer és Belky szakértő kartársaival közölte. Megállapították, hogy életkor megállapításának czélatából egyik se szemlélt még 14 éves leány-csontvázat soha. Megfontolták, vajjon egyikük vagy másikuk ne utazzék-e nyomban Angliába? E helyett azt határozták, hogy átírnak a bécsi, gráci, prágai egyetemek orvostani karához; megkérdezik: van-e ott 14 éves életkorú leány-csontváz s kéri, ha van, annak csontfejlődéstani pontos leírását elkészíteni s megküldeni, sőt ha szükség, elutaznak maguk oda tanulmányozás végett.

A feleletek megérkeztek. A bécsi és gráci egyetemek orvostani múzeumában nem volt megfelelő csontváz. Hanem volt szerencsére Prágában. Az itteni orvosi egyetem tudós tanára, dr. Toldt, közölte, hogy ott a 957-ik számú csontváz kétségtelen 14 éves életkorú leány csontváza, s hogy az a fejlődésben észrevehetőleg alig tér el a csonka-füzesi holttestől.

Minő csodálatraméltó lelkiismeretességgel dolgoztak ezek a szakértő tudósok!

Scheuthauer eddig még soha nem vont különös tanul-

mányozása körébe a csontfejlődést. Szakmájánál fogva nagyon sok ezer holttestet bonczolt már 8 széles és mély elméje, tudomány szeretete s éles figyelése természetesen sok tünetet megjegyzett már nagy szabotossággal, de különös esetre vonatkozva gyakorlati célból még nem vizsgált részletesen. Most jogi és erkölcsi feladatává lett ezt cselekedni. Éjt-napot egygyé tett, hogy most e kérdésben a legújabb vizsgálódások eredményét is elsajátítsa. Átbúvárolta az egyetem szakkönyveit és gyűjteményeit, nyomban beszerzett 140 korona értékű új könyveket s így bűvárkodott szakadatlanul.

A csonka-füzesi holttest csontjait ő írta le először s az ő leírását küldték Prágába dr. Toldthoz az ottani 957-ik számú vázzal való összehasonlítás végett. Mikor a válasz megjött, Mihálkovichot némi aggódás fogta el. Ő előtte csak a 17 éves életkorú csontváz lebegett és nagyon meglepőnek tartotta dr. Toldt feleletét.

– Az én kartársam Scheuthauer vérmes természetű. Hátha talán nem tökéletes szabotossággal írta le a csontokat. Most magam írom le.

Ezt mondta nekem.

Most azután ő maga írta le a csontokat. Tökéletebb leírást nem ismer a tudomány története. Most ezt küldték el dr. Toldthoz. Ő ismét felelt. Azt felelte, hogy e leírás után a csonka-füzesi holttestet még sokkal nyugodtabban mondhatják 14 éves életkorúnak.

Ily tanulmány után szerkesztették meg e pontra nézve véleményüket a törvényszékhez.

Azt modták:

Az eddigi irodalmi adatok a mostani ritka eset teljes felvilágosítására hézagosak, minthogy a csontok fejlődésének leírásában az egyéneket nem szerint nem különböztetik meg, noha valószínű, hogy a fejlődés a fiúnál és a leánynál különböző. De hézagosak azért is, mert azok az irodalmi adatok nem a magyar fajtáról, hanem a német, cseh és angol fajtáról szólanak s a magyar fajtának csontfejlődését még csak ezután kell tanulmányozni. Mindamellett a csonka-füzesi holttest életkoráról kimondható, hogy a legtöbb adat 16-17 életév mellett szól ugyan, de ezek nem oly nyomós természetűek, hogy kizárnák azt, hogy az illető egyén a 14-ik és 15-ik életév között is ne lehetett volna.

Ezzel elesett a csonka-füzesi szakértők véleménye s egyúttal szakértői véleményből származó minden akadály megszűnt arra nézve, hogy a csonka-füzesi holttest ne Solymosi Eszter lehessen.

V.

(A holttest olyan lányé, a ki 14 évesnél nem volt fiatalabb s 17 évesnél nem volt idősebb. – A csonka-füzesi szakértők minden lényeges kérdésben tévednek. – A holttest Solymosi Eszter lehet. – A bíróság kitérli a tudósok véleményéből ezt a pontot.)]

Az egyetemi tudósok egyébiránt 1883-ik évi január 9-ére lettek készen tanulmányukkal, újabb leletükkel s véleményükkel.

Leletüket pótletnek nevezik. Vannak benne érdekes pontok.

Megtalálták a szempillák szőreit.

Megtalálták a szemöldökszőröket is.

A hajra nézve a mit találtak, azt már fõntebb elõ-adtam. A haj egy része tõvestül kihullott, más része a hajhagymával együtt megvolt, de a haj törzsön belül a fejbõr felszíne alatt szakadt el, egy része pedig a fejbõr felszínén felül szakadt el. A nemi részen is megtalálták a gyermekkor pehelyszõreit s azok közt egy-két szál sarjadni kezdõ serdült korbelt szõrt.

Véleményt kettõt adtak. Egyet a bíróság kérdéseire s egyet a királyi fõügyészség kérdéseire.

A bíróság kérdéseire azon túl, melyet fõntebb már fõlemlítettem, ezt felelik:

»Mind a fogak állapota, mind a csontok fejlettsége arra mutat, hogy a vizsgált hulla az úgynevezett ivar-érõdési idõszakban volt, mely a 14-ik életévtõl egészen a 16-ikig s legfõljobb a 17-ik évig terjed s némely egyéneknél egy vagy két évvel korábban, másoknál késõbben szokott bekövetkezni. Bizonyosnak látszik, hogy 14 éven alul és 17 éven felül a hulla nem volt, de hogy ezen évek közül melyik illik pontosan a hullára: ez esetben határozottan ki nem mondható.«

E véleményt indokolják a koponya kerületével, a bölcsességfogak és homlokõblök állapotával, a csontok ízvégeinek s a csontmagvaknak fejlettségi fokával.

Kimondják végül, hogy a hajakat és szõröket se nem borotvával, se nem edzõ szerrel távolították el, hanem azok, a mennyiben hiányzanak, a vízben való rothadás folytán mállottak ki vagy töredezték le. A nemi részen talált pehelyszõrök fiatal korra vallanak.

A királyi főügyész kérdéseire szintén fontos feleleteket adnak.

Kimondják s nagy részletességgel indokolják, hogy a csonka-füzesi szakértők tökéletesen tévedtek, a mikor a kezek és lábak finom bőréről, a tyúkszemről, a kezek szépségéről, a jól ápolt körmökről beszélve azt mondják, hogy a csonka-füzesi holttest élete folyamán durvább munkával nem foglalkozhatott. Hiszen tyúkszemet a téli csizmában-járás is okoz, holott a körmök és felhám pedig teljesen hiányozván, kéznek és lábnak látószólag finom bőrűnek kellett lenni.

Egy másik kérdésre kijelentik, hogy a csonka-füzesi szakértők abban is tökéletesen tévedtek, hogy a hulla 3-4 napnál tovább ne lett volna a vízben. E szakértők minden ide vágó indoka légből kapott és tudománytalan. Hiszen a hullaviasz képződése csak a vízben történhetett s erre bizony tíz hét is esetleg szükséges volt, minthogy jelentékenyen kevesebb idő alatt hullaviasz nem képződhetik.

Kijelentik a megfelelő kérdésekre azt is, hogy a csonka-füzesi szakértők épen semmivel se tudják bizonyítani azt az állításukat, hogy a csonka-füzesi holttest vérszegénységben halt meg, sőt a rothadás azon fokán ezt se bizonyítani, se állítani nem lehet. Ép úgy nem tudják igazolni azt se, hogy az illető nő a nemi érintkezést gyakorolta volna életében. Erre vonatkozó vizsgálatuk a tiszta-eszlári bonczolásnál teljesen hiányos.

Végül kijelentik, hogy a csonka-füzesi szakértők leletében egyetlenegy jelenség sincs fölemlítve, a mely

kizárná annak lehetőségét, hogy az illető egyén halálának oka vízbefúlás volt. A csonka-füzesi szakértők ellenkező állítása tehát szintén tévedés. Sőt az egyetemi tudósok több fontos jelenséget fődöztek fel, melyek egyenesen arra utalnak, hogy az az egyén vízbe fúlt. De egyébként is, ha ismeretlen holttestet találnak a vízben, ha annak rothadása már nagyon előrehaladt 8 ha semmi más halálokot kimutatni nem lehet: akkor a tudomány és tapasztalat összes bizonyosságai szerint a holtat vízbefúltnak kell tekinteni. Ez az egyszerű, józan, tiszta felfogás.

Feleletük végén igen fontos nyilatkozatot tesznek az egyetemi tudósok.

Kimondják, hogy a csonka-füzesi holttest 14-17 éves egyéné volt.

Kimondják, hogy legalább hat héttel, de valószínűbb, hogy 11-12 héttel előbb halt meg, mint a mikor Csonka-füzesnél a Tiszából felbukkant.

Kimondják, hogy ez időnek legnagyobb részét, valószínűleg az egész időt a vízben töltötte..

Kimondják végül, hogy se az első bonczolásnál, se a sírból kiásás és második bonczolás alkalmával egyetlen jelenség a holttestben elő nem tűnt arra nézve, hogy az ne Solymosi Eszter, hanem valamely más idegen nő holtteste lehessen.

S e közben kifejtik azt is, minő legyőzhetlennek látszó nehézségekkel járt volna 6-12 hét előtt idegen hullát szerezni, azt ily hosszú időn át víz alatt őrizni, arra Solymosi Eszter ruháját ráöltetni s mindezt észre-

vétlenül intézni. Ezzel a hullacsempészet elméletét teljesen valószínűtlennek nyilvánítják.

1883. évi január 10-ike körül érkeztek be az egyetemi tudósok munkálatai a vizsgálóbíróshoz s a törvényszékhez. Minő elképedés vett erőt erre a vérvádhívó és terjesztő urakon! Minő zshivaj a zsidóüldöző sajtóban! Mennyi gyanúsítás az egyetemi tudósok ellen! Különösen kárhoztatták a tudósokat azért, hogy véleményt mertek adni arról, vajjon könnyű dolog lehetett-e a holttest-csempészet és hogy kimondták kereken, hogy a csonka-füzesi holttest bizony Solymosi Eszter holtteste lehet.

A törvényszék erre különös hőstettet követett el.

Bírói tollal kitörölte az egyetemi tudósok véleményének ide vonatkozó szakaszait. Jupiteri haragját így töltötte ki a tudósokon.

Óh együgyű bíróság! Óh vérvád babonája által megvakult emberek! Mintha az igazság elenyésznék azzal, ha a bírói toll azt keresztül-kasul húzogálja! Mintha most már annak a három tudósnak megszűnt volna meggyőződése! Mintha az a három tudós azt meg ne mondaná nyíltan a tárgyaló s ítéletmondó bíróság előtt az egész világ hallatára!

VI.

(Az országos Közegészségügyi Tanács. – Nem tud s nem akar dönteni a vitás kérdésekben, – Véleményét nem indokolja. – Hoffmann Bécsben és Virchow Berlinben az egyetemi tudósoknak ad igazat.)

– – Véleményük hát épen a lényeges kérdésekre nézve ellenkezett a csonka-füzesi szakértők véleményével. Ily esetben az országos Közegészségügyi Tanácsot kell megkérdezni. Ez az ország fővárosában, a kormány és a legfelsőbb bíróság székhelyén működik. Tagjai tudósokból, egyetemi tanárokból, az orvosi tudományokban jártas férfiakból állanak. Hatósága az egész országra kiterjed. Végrehajtó hatalma nincs. Csupán véleményező hatásköre van. Tagjai közt zsidók is vannak s innen a zsidókat csakugyan nem lehetett már kirekeszteni. Nem is akarta senki. Se számuk, se egyéniségük nem lehetett döntő.

A vád is kérte a törvényszéket, terjessze föl az iratokat a Tanácshoz. En is megnyugodtam ebben. A törvényszék maga is szükségesnek látta.

Bíztunk az országos Tanácsban mindnyájan, a kik a nagy per végtárgyalására voltunk hivatva. Meglehetősen csalódtunk. A Tanács úgy vélte, hogy se a csonka-füzesi szakértőknek, se a zúgó közvéleménynek mereven ellent mondani nem tanácsos, az egyetemi tudósokat megczáfolni pedig tudásuk nem engedi. A Tanács tagjainak többségét is megfertőztette a zsidógyűlölet. Eszük és tudásuk nem tudta egészen elnyomni érzésüket.

A törvényszék maga tette föl a Tanácshoz a kérdéseket.

Az első kérdés az volt, vajjon 14-17 éves vagy 18 éven fölüli volt-e a holttest? A csonka-füzesi szakértők 18 éven fölülinek, az egyetemi tudósok 14-17 évesnek mondták. A bölcs Tanács egyik véleményyt se akarta elfogadni és egyik véleménynyel se akart ellenkezni. Azért azt mondta, hogy a legtöbb jel szerint 16-18 éves volt, azonban egy-két évvel fiatalabb is lehetett, idősebb is. Tehát szerinte lehetett 20 éves is, de lehetett 14 éves is. Ez, úgy vagyok meggyőződve nem komoly" tudományos beszéd.

A második kérdés az volt, vajjon mi volt a halál oka? Vérszegénység-e vagy más testi baj, vagy a vízbe-fuladás? A bölcs Tanács azt felelte, hogy se az egyik, se a másik halálokot nem lehet bebizonyítani. Tehát nem felelt semmit ezzel a felelettel. A józan ész természetesen másként nyilatkozott volna. A józan ész azt mondta volna: íme, itt egy holttest, vízben találták, előrehaladt rothadásban van, rajta semmi különös halálokot találni nem lehet: tehát azt kell tartani valószínűnek, hogy a vízbefúlt. Ha tűzben találták volna: az volna a valószínű, hogy tűzben halt meg. Ha fának ágán nyakánál fogva kötélén lógva találták volna: az volna a valószínű, hogy akasztás folytán halt meg. Ha széngázzal tele levő zárt levegőben találták volna: az volna a valószínű, hogy széngázmérgezésben halt meg. És így tovább. Mert ha a holttesten semmi különös halálok biztos jelét fölfedezni nem lehet: hát akkor a

halál okának azt kell tekinteni, a mi a halált ott, a hol a holttestet megtalálták, természetes úton közvetlenül s kikerülhetlenül előidézhette. Ez a józan ész.

A harmadik kérdésre a felelet igazi hülyeség.

A csonka-füzesi szakértők azt mondták, hogy a holttest legfőljebb tíz nappal előbb elhalt egyéné, tehát ez az egyén 1882 évi június 10-ike körül halhatott meg. Az volt tehát a harmadik kérdés: el lehet-e e véleményt fogadni vagy a holttest még korábban elhalt egyéné, a mint az egyetemi tudósok állítják?

A Tanács itt is kitér a felelet alól. A csonka-füzesi szakértőket nem akarja s az egyetemi tudósokat nem meri megczáfolni. Azt mondja tehát szórul-szóra:

»Nem ismerve elégségesen a viszonyokat, melyek között a hulla a haláltól fogva feltaláltatásáig létezett: a halál beállásának ideje meg nem állapítható.«

Micsoda beszéd ez!

Hiszen ha ismernők azokat a viszonyokat: nem volna szükségünk szakértőre. A hol biztos tudásunk van: ott semmit se ér a szakértők pusztá véleménye.

De nem is igaz a Tanácsnak ez az indoka. Hiszen ott van az egyetemi tudósok leletében a, hullaszappan. Ez pedig se tíz nap alatt, se víz vagy vizes környezet nélkül nem támadhatott. Tehát a holttestnek tíz napnál jóval több ideig kellett halottnak lenni és vízben lenni.

A negyedik kérdésre adott felelet még meglepőbb, még mulatságosabb.

E kérdés így szól: a hulla a vízben 3-4 napig, avagy hetekig létezett-e? A Tanács felelete ez: »hogy

a hulla tizennégy napnál s talán még néhány napnál hosszabb ideig feküdt volna a vízben, az nem valószínű»

Az országos Tanács egyetlen tagjával se érintkeztem a vélemény megadása előtt. A mint a vélemény napvilágot látott: elbámult rajta a világ. Egyik bécsi előkelő orvostani szaklap nyilván megírta, hogy nem hiszi, hogy oly tudományos testület, mint a Tanács, ily badarságokat szülhetne, bizonyára valami pajkos ellensége koholta ezt a véleményt.

Később találkoztam a Tanács előadójával. Elterjedt híru tudós volt, egyetemi tanár s több tudományos könyv írója. Bővebb ismerkedés s többszörös eszmecsere után feltűnően kistudású és korlátolt elméjű férfúnak találtam.

Azt kérdeztem tőle, mint az ügy előadójától s a vélemény szövegezőjétől, vajjon mit jelent ez: »tizennégy napig s talán még néhány napig?« Nem egyszerűbb, tisztább s okosabb lett volna ezt mondani: » talán tizennyolcz, vagy talán húsz napig, vagy talán tizennégy napnál több ideig? «

Erősen bizonykodott, hogy mély tudományos okokból így kellett mondani: »tizennégy napig s talán még néhány napig«.

A tudományos okok föltárását ismételt kérdésemre is kereken megtagadta. S bizony én ezekre magamtól rá nem jöttem s nem is jövök soha.

Az ötödik, hatodik, hetedik és nyolczadik kérdések arról szólnak, vajjon a Tiszából felbukkant nő nemileg érintkezett e férfiakkal, továbbá haja, szőre borotvával van-e eltávolítva, azután: megvoltak-e körmei, mikor a holttest felbukkant a vízből, végre: foglalkozott-e, míg élt, durva munkával s járhatott-e mezítláb?

A feleletek kuszák, minden határozottság nélkül valók. Nem ártanak s nem használnak se a vádnak, se a védelemnek.

Véleményének indokait sohase hozta nyilvánosságra az országos Tanács. Az indokok szövegezésén összevesztek tagjai.

A büntető perjog alapján az indokok hiánya érvénytelenné tette az egész véleményt. A törvényszék feladata lett volna vagy kiegészítés végett visszaküldeni, vagy egyenesen visszautasítani a véleményt.

Ez természetes.

A pusztá vélemény, bárkitől jön, az igazságszolgáltatás terén se be nem bizonyít, se meg nem czáfol semmit. Csak a jól megindokolt véleménynek lehet súlya. Az indokok alapján döntheti el a bíróság is, a vád és a védelem is, vajjon helyes úton járnak-e s nem tévedtek-e a szakértők. Mert az indokokat összemérhetik a vizsgálat egyéb biztos adataival.[^] Ha ez [adatokkal a szakértői vélemény egyik-másik indoka nem fér össze: a vélemény elveszti minden nyomatékosságát, vagy hamis útra tereli a bíróságot.

Az országos Tanács véleményével egészben nem sokat törődtem. Nem tartottam szükségesnek se a törvényes igazság, se a vádlottak érdekében tovább vitatkozni a Tanácscsal. Elvégre a Tanács véleménye is megengedte:

hogy *a* holttest eredhetett tizennégy éves leánytól;

hogy a leány halálát vízbefuladás okozhatta;

hogy a halálnak mikor történt bekövetkeztét meghatározni nem lehet;

hogy esetleg tizennégy napnál tovább is feketett a vízben s végre,

hogy a csonka-füzesi szakértők állítását a jól ápolt körmökről, a gyakori nemi élvezetről, az uras lábakról s a hajleborotválásról nem bizonyítja kétségtelenül semmi.

A végcélra én ezt elegendőnek tartottam s így vélekedett a bíróság is.

A mit még az orvosi tudomány alapján szükségesnek véltem: ott lesz a végtárgyalás. Ott az összes orvosokat, tanúkat és szakértőket meg fogjuk hallgatni s a még értékes fölvilágosításokat ott meg fogjuk nyerni.

Így is történt.

Az orvosokat és szakértőket a végtárgyaláson július 10-től kezdve öt napon át hallgattuk ki. Nagy feltűnést keltettek azok a részletes kérdések, melyeket én különös gonddal a csonka-füzesi szakértőkhöz intéztem. Szakadozott, bágyadt s ingatag feleleteiből meggyőződött még a vérvádhívő közönség is arról, hogy a csonka-füzesi szakértői véleményt tudományosan alaposnak elfogadni nem lehet. Az egyetemi tudósok a végtárgyaláson becses részletekkel egészítették ki írásbeli szakértői véleményüket.

Én azonban egyénileg még tökéletesebb megnyugváásra is törekedtem. Az igazságnak oly biztos ismeretéhez akartam eljutni, a minőt a tudomány akkori állása lehetővé tett.

Világszerte ismert kiváló tudósok voltak akkor e szakban Hoffmann tudor Bécsben, Virchow tanár

Berlinben és Brouardel tanár Parisban. Magánúton hozzájuk fordultam, nekik az összes vizsgálati s orvostani adatokat megküldöttem s indokolt véleményüket kikértem. Brouardel gátolva volt véleménye kidolgozásában, Hoffmann és Virchow megadták véleményüket. Szép és becses munkálatok ezek. Meg kell jegyezni: e munkálatok a lényeges kérdésekben teljesen az egyetemi tudósoknak adnak igazat. De munkálatainknak a nagy perben nem volt szerepük közvetlenül. Ezekből csak én merítettem tudást és felvilágosítást magánúton.

A nagy per orvosi része érdekes anyag az igazságszolgáltatásnak s a szaktudománynak történetében is. De ez anyagot egészen feldolgozni s adatait egészben közölni nem az én könyvem feladata s az én gyakorlati tudásom határain túl is terjed.

Annyi bizonyos, hogy a csontok fejlődésének tudományos megfigyelése az igazságszolgáltatás terén soha akkora szerephez még nem jutott, mint e perben. A haj és szőrszálaknak rothadás folytán való kihullása, lemállása s különösen letöredezése e perben merült föl először. Az áztatott hulla némely sajátosságait, a kor-meghatározás céljából a csecsbimbó méreteit s udvarának színesedését e perben tárgyalta először a törvényszéki orvosi tudomány.

Akadhat a tudománynak lelkes barátja, ki a birtokomban levő nagy anyagot sajtó alá rendezi s egyúttal feldolgozza. Műve érdekes és egyúttal értékes lesz, mert szép és nagy tanulságokat nyújt.

A MEGMÉRGEZETT LÉLEK.

I.

*(A királyfi vall anyja ellen, a királyné ellen. – Hasonlít hozzá Sarf Móric. –
A hetyke tanú. – Sarf Móricz lelke nem tört meg rögtön. – Sokáig küzködött.)*

Az élő állatot, a juhot, borjút, hízott ökröt megölik, megnyúzzák, földarabolják, nyers hússzeleteket szabdalnak belőle. A nyers húst tűz mellé teszik, megsütik, megfőzik, sóval, fűszerszámmal meghintik s lesz belőle ízes pecsenye, kívánatos falat.

Vajjon az emberi lélekkel el lehet-e úgy bánni, mint az élő állattal s a nyers hússal? Tűzzel, vízzel, hideggel, meleggel, fűszerrel és puhítással át lehet-e az emberi lelket alakítani, hogy megmaradjon emberi léleknek, de azért más színe, más íze, más alakja legyen? Olyan legyen, a hogyan legjobban ízlik annak, a ki átalakította.

Gondolatok csak a nagy forradalomra s abban a kis királyfi esetére.

Ott áll a kis királyfi a kemény, szigorú, komor bíróság előtt. Tanúnak hívták oda. Tanúskodnia kell.

Nagy pert tárgyal a komor bíróság. A királynét kell halálra Ítélni. A királyné a kis királyfi édes anyja. A ki szülte, a ki emlőin nevelte, a ki mind végig szeretete s a ki meghalt miatta is. A kis királyfit tanúként használják anyja ellen.

Ott áll a kis királyfi a bíróság előtt. Halvány, bágyadt, kevés vére, semmi vidámsága, reszket. Félelem borong szemein, a mikor azok a komor bírakon s a sötét közönségen végig révedeznek. Anyját is észreveszi, a királynét. Szemei rámerednek az édes anyjára. Nini – egy régi ismerős, egy jó lélek, a ki egykor királyné volt, a ki egykor édes anyja volt. Ő még kis gyermek. Lelkendezve oda kellene futnia édes anyjához. Zokogva oda kellene borulnia édes anyja kebelére. S a gyermeki lélek egész szerelmével és egész szomorúságával keserű panaszát el kellene mondania. »Anyám, bántottak, kínoztak, éhezettek, aludni nem hagytak, elsorvadok, m ghalok, végy magadhoz, vigy el innen. Hiszen te hatalmas királyné vagy s te vagy az én jó édes anyám.« így kellene a kis gyermeknek beszélni és cselekedni.

Nem így beszél, nem így cselekszik.

Egy ember áll közelében, a ki oda vezette a bíróság elé tanúnak. Az embert Simon varga néven ismeri a világtörténet. Ő a kaszab és a szakács egy személyben, a ki megölte a juhot és pecsenyét készített a nyers húsból. A ki feldarabolta és átalakította a királyfi lelkét.

A királyfi vall anyja ellen. Irtóztató vallomásával terheli őt. Azt állítja s részletesen elbeszéli, hogy édes

anyja, a királyné, fajtalankodott vele, saját édes fiával, hét esztendőös gyöngge gyermekével.

A kegyetlen bíróság a királynét minden áron meg akarta ölni. Meg is ölte. Másnap a hóhér meg is mutatta a közönségnek a királyné levágott véres fejét a vesztőhelyen. Megölték volna minden esetre, ha gyermeke nem vall is ellene. A királyfi vallomásra nem volt szükség. Ez a vallomás csak borzalmas czifraság volt a tárgyaláshoz s a halálos ítélethez.

Hanem a királynét meg akarták gyalázní is. Ezért készítették el ellene saját fiát. Ezért kellett eltorzítani a gyöngge gyermek emberi lelkét.

Vajjon mily módon, mennyi idő alatt, minő eljárással, a napoknak és éjszakáknak miként felhasználásával tudták eltorzítani?

Nem tudom. Vagy nem jegyezték föl, vagy én nem olvashattam a följegyzéseket. Azt sőt tudom, hogy a gyermek éles és nyugodt elméjű volt vagy tompa elméjű és képzelődő. Az elmúlt idők kódén át csak azt látom bizonyosnak, hogy a gyermek a fajtalanság módjára meg volt oktatta s mikor a vallomást tette, régóta gyötrött lelke meg volt rémítve.

Egészen úgy, mint Sarf Móricz, a zsidó fiú, a nagyfalui éjszakán a pandúrok és a csendbiztos kezén s a börtönben, a mikor egy hónapi fogsága után én beszéltem vele.

A megoktatott és agyonrémített Sarf Móricz: ez az egyik tanú. Ez állott a nyíregyházi törvényszék előtt, mikor vallomását hitelesítette 1882 évi május 23-án.

Ez állott előttem is ugyanez év június 19-én, mikor őt a börtönben fölkerestem. Ezt a tanút ismertetem Ő mű első kötetében.

De van egy másik Sarf Móricz is. A hetyke és fenhéjázó, a számító és zsidógyűlölő tanú. Ez állott előtünk a nyilvános tárgyaláson egy esztendő múlva, 1883-ik évi június 19-én és a következő napokon. Ez a tanú már nem fél, nem retteg senkitől. Ez már bátran, sőt büszkén beszél. Ez már nemcsak azt mondja el, a mit fejébe vertek, hanem ez már fontol, képzeleg, számít, okoskodik s találékony. Ez már felesel, bizonykodik s diadalmaskodni akar, noha jól tudja, hogy egyetlen szava se igaz.

Most elbeszélem annak történetét, miként lett a megremített lélekből hetyke lélek s miként alakult át az első tanú a második tanúvá.

A fiút május 25-én tartóztatták le Eszláron s e nap estéjén vitték még Nagyfaluba a csendbiztoshoz. Éjszaka történt vallatása. Május 22-én estére bevitték Nyíregyházára, a törvényszék szakhelyére. A következő napon vallomását hitelesítette a törvényszék s azután nyomban elhelyezték a fogházban. Itt a fogházőrök s különösen Kozák őrmester felügyelete alatt volt. El volt zárva, kimennie nem volt szabad. Etele, itala, fekvőhelye megvolt. A rendes foglyoknál több szabadságot élvezett, de hogy zsidóval beszédbe eredjen, ezt kemény szigorral megtiltották neki. Egy időben a kóbor zsidó asszony Koth Borbála is ott volt a fogházban mint rab. Séta közben hozzáfért a gyerekekhez s fékezhetlen természe-

ténél fogva minden tilalom ellenére is nyomban beszólni akart vele. A gyerek azt felelte neki:

– Nem lehet nekem magával beszélni, mert én rossz kezekben vagyok.

Oly nagy volt eleintén félénksége s annyira fejébe verték, hogy senki kérdésére se szabad felelnie, hogy még nekem is csak akkor mondta meg életkorát – mint már elbeszéltem – a mikor erre neki az őrmester engedélyt adott.

Voltak azonban pillanatok, kivált az első napokban, a mikor a félelem zsidbasztó súlya alól kézzel-lábbal menekülni törekedett. Hiszen nem volt ő buta, még tompa elméjű se. Nagyon sokszor eszébe jutott ő neki, hogy a mit a nagyfalui éjszakán s később Eszláron s a törvényszéki hitelesítéskor elbeszélte: mindaz nem igaz. Ott a fogházban lassankint azt is megtudta, hogy ő tanú, de veszedelmes tanú s a zsidók számára keserű sorsot idéz föl az ő tanúskodása, a sok fogházi beszélgetésből lassanként megtudta, miféle szerkezetből áll a büntetőbíróóság. Ki és mi a vizsgálóbíró? Minő szerepe és hatalma van a királyi ügyésznek? Mit kell tenni annak a tanúnak, a ki hamis vallomást tett s a ki ki akarja igazítani vallomását? Bizonyára akadt zsidó vagy másféle rab, a ki ez iránt tanácsot is adott neki. Oda kéredzkedett tehát Bary vizsgálóbíróhoz s Egressi Nagy László királyi ügyészhez is több ízben, hogy vallomását igazítsák ki, ő se nem látott, se nem hallott semmiféle gyilkosságot. Solymosi Eszterről semmit se tud, eresszék őt haza szülői házához.

Jelentkezéseit, kérelmeit nem vették írásba. E helyett jól összeszidták s közben-közben azt is megmagyarázták neki, hogy úgyis hiábavaló minden törekvése, mert vallomását most már a törvényszék előtt is megerősítette. Vallomása most már szent és megmásíthatatlan.

A tanulatlan és tudatlan falusi zsidó gyerek ott a fogházban erre természetesen nem tudott felelni. S gondoskodott bizonyára az őrmester s gondoskodtak a fogházőrök is arról, hogy őt a vizsgálóbíró és királyi ügyész igazságáról napról napra meggyőzzék. A tárgyalás nyolczadik napján 1883 június 27-én erre nézve kértük a vizsgálóbíró és királyi ügyész megidézését és kihallgatását, de a törvényszék ezt megtagadta.

Elkezdtek már a fogházban a zsidó fiúnak vallásos érzését is bolygatni s megmételyezni.

Az akkori zsidógyűlölet hullámai becsapkodtak a fogház belsejébe is, a rabok és fogházőrök lelkébe. Ok se mások, mint a tömeg, ők is együttéreznek és gondolkodnak a tömeggel. A zsidók ellen százféle csúfolódó szót ismer minden keresztyén társadalom. Vallásos villongás idején senki se fukarkodik e szavakkal. A gyerek minden nap látta és hallotta, hogy a zsidókat szóval, jellel, cselekedettel mindenki csak lenézi, gyötri, szidalmazza. A fogházőrök megszokják a hatalmaskodást. Gondolkozásuk szilajjá, érzésük nyerssé, beszédjük élessé válik a rabok közt. Évődtek a fiúval is. Zsidóságát vaskos élczekkel gúnyolták s egy-egy csattanós ötlet vagy szójáték fölött nagyokat röhögtek. A fiú mindennap tapasztalta ezt. A gyermeklélek könnyen

idomul, könnyen enged az értelmi és erkölcsi nyomásnak. Efféle durva pajzánkodásnak tanúja volt egyszer egy Kulcsár nevű rab, az egyik eszlári vádlottnak, Lúsztig Adolfnak szobabeli társa. Így beszéli el az esetet:

Egyik fogházőr oda szól a fiúhoz:

– Hát te kölyök, te mégis zsidó akarsz maradni?

A fiú ezt felelte:

– Egye meg a fene a zsidókat! Én nem akarok zsidó lenni. Nem kell nekem se apám, se anyám; – most jó dolgom van, eszem, iszom.

Két gondolat van e szavakban. Az egyik: a zsidóságtól való elidegenedés, fájának és vallásának s ezzel együtt a szülőknek megvetése. A másik gondolat: a léha kényelem után való vágyakozás.

Vajjon önként fakadtak-e e gondolatok a gyermek éretlen lelkében? Vagy talán rátukmálta ezeket valaki? Vagy csak színlés, képmutatás volt a fiútól ez a beszéd, talán jól érzett gyöngeségének ravaszsága, hogy ily beszéddel a fogházőrök tetszését nyerhesse meg?

Bizonyos, hogy a fiú lelkének megromlása se nem könnyen, se nem gyorsan következett be.

A fiú édes anyja néhány év előtt halt meg. Halálának évfordulója a fogházban találta a fiút, s ez megemlékezett anyja haláláról. Valaki bejelentette ezt nálam a nyilvános tárgyalás előtt s mikor a fiú a június 27-iki tárgyalási napon a zsidó vallást nyíltan gyalázta, e szavakat intéztem hozzá:

– Te kölyök, mikor még a fogházban voltál, másként vélekedtél, másként éreztél a zsidó vallás iránt,

mint most. Eszedbe jutott édes anyád halálának napja s könyörögtél őreidnek, engedjék meg, hogy a zsidók Törvénye szerint mécses gyújthass s annak világánál egyik napról a másikra gyászolhasd édes anyád emlékezetei. Emlékezel-e erre?

– Emlékezem.

– Lásd, akkor elmondták ezt apádnak is, a ki sírva fakadt, hogy te még most is jó gyerek vagy, a ki megemlékezik halottjáról, meggyászolja anyja emlékezetét s hű vallásához, a melyben született és nevelkedett. Akkor így volt. Ámde te most már nem vagy többé jó gyerek; te nem emlékezel most már se apádra, se anyádra, se hitsorsosaidra, mióta a várnagy kezére jutottál. Miért van ez?

E szavaimra megható jelenet fejlődött ki egy pillanatra.

Szavaimat csendes hangon intéztem a fiúhoz. A gyermeki lélek sohase lehet tökéletesen romlott. A legrosszabb ösztönökkel, a legvétkesebb indulatokkal tömjék bár tele, annak a léleknek mindig lesz egy kis zuga, a hol a szülők iránti szeretetnek egy sugara, az apai ház vallásos áhitatának egy kis melege megmarad. Ezt a sugárt, ezt a meleget akartam én erőre lobbantani, hogy a gyerek térjen vissza az igazsághoz s gonosz meséjét taszítsa el magától.

Tervem csaknem sikerült.

A visszaemlékezés nagy erővel szorította össze a fiú szívét. Arcza piros lett az agyra tóduló vértől, szemébe könnyek kezdtek gyülekezni s elkezdett nyeldekelni, mint a kín a zokogás akar kitörni, de azt visszafojtani

törekszik. Egy legördülő könyecsepp, egy zokogó hang, egy pillanat s a fiúnak önmagához visszatérő lelke egyszerre megvilágítja a vérvád egész sötét cselszövényét.

Vártam ezt a pillanatot. Elfojtott lélekzettel várta a tárgyalóterem nagyközönsége is. De az elnök nem tudta és nem akarta azt a pillanatot kivárni. Erélyes hangon rászólt a gyerekre:

– Ne felelj! Nem vagy köteles ily zaklató kérdésre felelni!

A gyerek megrezzent s az elnökre nézett. A száján már-már kiröppenő szót visszanyelte. Az elnök arczáról bizonyára azt olvasta, hogy neki nem jó lesz a jól elkészített tanú szerepéből kiesni.

Ez a jelenet nincs tökéletesen leírva a tárgyalási jegyzőkönyvben. Csak az én szavaim vannak följegyezve, de az elnök beavatkozása nincs. Pedig fölötte érdekes dolog volt s a napi sajtó élénken tárgyalta.

E jelenet közlésével csak azt akartam igazolni, hogy a fiú lelkét a fogházban töltött három hónap teljesen megfertőzni még nem volt képes. Hamis tanú szerepéről még tiszta tudata volt, azt a szerepet még nem fogadta el véglegesnek, a zsidóság iránti gyűlölet még csak időnként és szeszélyesen s talán csak ravasz színlelésből lobbant ki nála s édes anyja halálának emlékezete még helyre tudta állítani ingadozó lelkét.

Máskép lett az azután.

II.

(Sarf Móric elhagyja a fogházat, de elfogja őt a várnagy. – Mi a várnagy? – Erdői gróf Pálffy János tartja pénzzel a gyerek-tanút. – Mi a várnagy feladata? – A gyerek jelleme.)

Augusztus vége felé Kozma Sándor királyi főügyész a fiút kikergette a fogházból. A fogházban nem lehetett helye. Ott csak a foglyok és elítéltek s az örök tartózkodhatnak a szigorú törvények értelmében. Ott tanúnak, kiskorúnak, gyámoltalannak ellátás nem adható. De a főügyész egyébként is rendet akart. Tudta, hogy a fiú megfélemlített hamis tanú. Vissza akarta adni szabadságát, hogy térjen magához. Ki akarta szabadítani a vizsgálóbíró, a királyi alügyész és Kozák őrmester mindennapi befolyása alól.

Jóindulata kudarcot vallott. Még rosszabbá lett a helyzet.

A vármegyeház urait, a közigazgatás vezetőit ugyanaz az érzés hajtotta, ugyanaz a gondolat vezette, a mely az elnököt, a vizsgálóbírót s az alügyészt s az egész ottani társadalmat. Hittek a vérvádban, hirdették a zsidók bűnösségét, szentnek tartották a zsidó gyerek tanúskodását, féltek attól, hogy a gyerek idegen szemek elé s idegen befolyások alá kerül s azért összebeszéltek és elhatározták, hogy a gyereket ki nem eresztik körmeik közül.

A mikor a gyereket Kozák őrmester augusztus 23-án kivezette a fogház kis ajtaján: a kis ajtó előtt ott várta a vármegye várnagya Henter Antal személyében.

A gyerek fogta batyuját, a várnagy fogta a gyereket s vitte magával a vármegyeházba, a fogháztól alig száz lépésnyire s elzárta a külső világtól tökéletesen.

Így rendelte a kormányzó alispán.

Zoltán János volt a hatalmas alispán. A vármegye egyik előkelő, ősi nemes és birtokos családjának ivadéka. Emberszerető, jóra való, művelt ember, de a ki a vérvádban határtalanul elfogult volt. Akkor nem érintkeztem vele. Megtudtam, hogy védő hivatásom miatt nagy ellenszenvet érez irántam. Később országgyűlési képviselőnek választották. A törvényhozásban egy pártra kerültünk. Megismerkedtünk s nagyon megkedveltük egymást.

Ő rendelte tehát el, hogy a várnagy vegye át a fiút s zárja el a világtól.

Volte ehhez joga?

Dehogy volt. Csak hatalma volt. Erőszak, a mit mívelt. Nyugodt időkben cselekedete a büntetőtörvénybe is beleütközött volna, ha a gyerek szülői panaszt emelnek. De akkor nem voltak nyugodt idők. A közönség, a bíróság, a vármegye tisztikara, a sajtó egyhangúlag s izgatottan követelte, hogy a tanúhoz zsidók ne férhessenek. A fiú apja s mostoha anyja börtönben volt, öreganyja tehetetlen agg falusi zsidó asszony. Ezek szavára úgysem hajtott volna senki. Én ugyan mint védő, tettem kísérletet a belügyi kormánynál, hogy a nyílt törvényszegésnek szabjon határt s a fiút a vármegye eressze szabadon. Sőt javasoltam, hogy ám a fiúhoz ne eressenek zsidókat, de legalább elő-

kelő fővárosi közintézetben helyezték el, a hol hamis tanúságra mesterként ügyességgel nem készítik elő. Az én kísérletemnek sem lett sikere. Előterjesztésemet a kormány elutasította.

A várnagy kezére került a fiú. Ő vette családjá körébe. Nála volt lakása, élelmezése, ápolása. A várnagynak egy kisebb fia s egy nagyobb lánya voltak játszótársai. A várnagy gondoskodott oktatásáról is. Kezdetben László János, utóbb Orsóvszky Gyula katolikus tanítók voltak oktatói. A magyar nyelvtanra, számtanra, a nemzet történetére s egyéb elemi tantárgyakra gondosan tanították. A fiú figyelemmel s kedvvel tanult.

Mi a várnagy?

A várnagy rég idők maradványa. Latin neve a régi időkben castellanus. Minden vármegyének volt központi székvárosa, minden székvárosnak volt erődített része. Ezt a részt várnak hívták. Rendesen a várban volt a vármegye székháza. A székházban tartották a bírósági üléseket s a köztanácskozásokat, annak földszinti vagy földalatti helyiségeiben voltak a börtönök is. Minden székháznak megvolt a maga katonai személyzete. Tiszti huszárok, gyalog hajdúk, sürgöny hordó huszárok, börtönőrök.

Ostrom és háború esetén mindezek hadi szolgálatot is végeztek. Ezek tisztje volt a várnagy. Ő gondoskodott lakásukról, ellátásukról s a rendről és fegyelemről. Háborús időben a várkapitány, béke idején az alispán parancsa alatt állott. Szerepe és hatásköre

kisebb volt, mint a tiszté, de nagyobb volt, mint az altiszté. Régi czíme ma is megvan, de hatásköre csak a székház felügyeletére s gondozására s a kevés számú tisztí huszár és hivatalszolga ellenőrzésére terjed ki. Inkább a hagyomány, mint a közszükség tartja fenn a várnagyi intézményt.

Henter Antal, a várnagy, negyven éves életkorú férfiú. Kerek képű, kipödrött bajszú, pandúr alakú. Valóságos katona-természet. A kik fölötte állanak: azok iránt engedelmes; a kik alatta állanak: azokkal paczkáz. Sok természetes észszel, egy csomó pajkos ösztönnel. Leleményes ós szolgálatra kész. Inkább vidám természetű, mint komolykodó. Nem rossz lélek. Magasabb iskolákat nem járt. Úgy látszik, csak az elemi oktatásban részesült.

Neki kellett a fiúból végleges és egész tanút teremteni. Olyan tanút, a kivel a vérvád pörét a nyilvánosság elé, a védők elé lehessen hozni.

Alkalmas férfiúnak bizonyult. Nevelési módszere tökéletes volt.

Megismertetem ezt a módszert, csak a fiú ellátásának külső körülményeit jegyzem föl először.

A fiúnak nem volt vagyona. Szülőinek se volt. Szülői egyébként is börtönben ültek. Közpénzből őt tartani nem lehetett, hiszen törvénytelen volt fogságban tartása. A várnagytól nem lehetett várni, hogy csekély hivatalos fizetéséből a fiút ingyen tartsa.

Szerencsére akadt gazdag magyar főúr, Erdödi gróf Pálffy János személyében, a ki gondoskodott eltartásáról. Havonként 80 koronát küldött a fiú számára az alispán

kezeihez. Az alispán 1883. évi augusztus 6-án elküldte hozzám a pénzről számadását. Egyszerű számadás. Havonként élelmezésre 30 korona, a tanítónak 20 korona. A többi pénz ruhára, mosásra, tanszerekre, világításra.

A várnagy ily külső körülmények közt vette munkába a fiú lelkének átalakítását.

Hogy ez a lélek minő alkatú, minő természetű volt, mikor az ő kezére került: azzal a várnagy elméletileg nem törődött. E fölött nem elmélkedett. Ez irányban nem nyomozott. A macska minden elmélkedés, minden különös tanulmányozás nélkül ösztöne szerint az első szempillantásban tudja, hogy melyik állat az ő biztos zsákmánya s miként lehet azt gyorsan megejteni. Így van a józan és természetes eszű várnagy a kezére bízott gyerekekkel. Csak a ezélt jelöljék ki neki határozottan.

Zsidóval, idegennel, ismeretlen úrral vagy nem úrral nem szabad a gyerekeknek beszélni. Az alispánhoz elmentek könyörögni a gyermek mostoha anyja, nagyanyja s rokonai, engedje meg, hogy a gyereket láthassák, vele beszélhessenek, fejét megsimogathassák. Elutasította őket. Heumann Ignác, a védő, azon buzgólkodott, hogy a zsidó pap időnként oktathassa a vallásban. Ezt se engedték meg. S a várnagy oly óvatos, oly pontos volt abban, hogy a gyereket a zsidóktól elzárja, hogy tíz hónap alatt még Goldstein János szabó se beszélhetett a fiúval, pedig a vármegyeház földszintjén volt műhelye, boltja és raktára. Ugyanott, a hol a gyerek lakott és játszadozott. Holott ezt a Goldsteint a vár-

megye urai egyenes lelkű, bátor, nyílt embernek ismerték s nagyon kedvelték. De hát ő is csak zsidó volt.

A fiúra tehát nem lehetett hatása másnak, csak a várnagnak. Azt tehetett vele, a mit akart és tudott. Tetszése és ügyessége szerint idomíthatta át lelkét. Ideje is volt hozzá elég. Senki által meg nem zavart tíz egész hónap.

A mennyire lehetett, gondosan kipuhatoltam, minő volt a gyerek természete.

Mostoha anyja félénknek, sőt gyávának tartotta. A tíz-tizenkét éves gyereket gyakran sírásra fakasztotta, sőt megfutamította anyja szerint hat-hét éves bátor parasztyerek is. De a ki gyáva: az gyakran makacs is. A gyerek, miként szülői elmondták, otthon makacs, konok s visszafeleselő volt. Kiváltképen mostoha anyjával szemben. Néha hirtelen fellobbanó s indulatos. Anyjához egyszer kést vágott, másszor baltát. Súlyos sebet ejthetett volna rajta. Ez tizenegy-tizenkét éves korában történt. A mikor a várnagy kezére került: épen betöltötte tizennegyedik évét.

A gyerekkor jelleme azonban nem fontos. Gyakran az ifjúkoré se. A gyereknek nincs még jelleme, csak természete, mely gyorsan s néha igen nagy mértékben változik. Szerencsére ritka eset az, hogy a férfi jelleme olyan legyen, a minő volt a gyerek természete. Hiszen a gyereknél többé-kevésbé megvannak még az állatvilág erkölcei. Ravaszság, tettetés, hazudozás, kegyetlenség, önzés, hivalkodás, hízélgés, dacz.

III.

(A várnagy oktatási módszere. – Sarf Móricz megutálja a zsidó vallást. – Megveti hitsorsosait. – Elhiszi a vérvádat.)

A várnagy ösztöne azt súgta, hogy a gyerekekkel először is meg kell utáltatni a zsidó vallást s azután a zsidóságot.

A várnagy nem úgy oktatta a gyereket, a hogy a nevelők, oktatók, tanárok szokták. Nem hozzáfordult, nem neki beszélt, nem elején kezdte tanait hirdetni, nem rendszeresen folytatta előadásait. Így alig tudott volna boldogulni.

Hanem gyűjtött össze társaságot, ha más nem akadt, saját családját. S abban a társaságban pajkos észszel elkezdtek a zsidóság fölött tárgyalni, elméskedni, gúnyolódni. Koldus, csavargó nép a zsidóság, ütik-verik, üldözik, utálják minden országban. Kikergetik mindenünnen, kikergetik nemsokára Magyarországból is. Egyik gúnyszó a másik után, egyik durva elmésség követte a másikat. S a társalgás így folyt naponként reggel, délben, estennen.

Nem a gyerekekhez szóltak, hanem előtte beszéltek. Ott volt a társaságban. Hallott mindent és szomjú kis lelke mohón nyelt el mindent. A hanyagság látszatával otthagyták előtte a zsidógyűlölő újságokat is. A gyerek jól tudott írni, olvasni. Az újságokban is csak azt látta, a mit mindenkitől hallott. A zsidóság ócsárlását. Százszor hallotta a várnagy barátaitól, a megyei huszároktól, a tanítóktól, a tisztí írnokoktól s a bejáró iparosoktól,

hogy mind futó bolond az, a ki zsidó marad a mai világban. Annak jóllétben, becsületben, köztisztességben része nem lehet. Annak sorsa: közmegvetés és boldogtalanság.

Így érlelődött meg a gyerekben: megvetni a zsidót s elhagyni a zsidóságot. A június 27-iki nyilvános tárgyaláson kijelenti, hogy abban egészen biztos, hogy ő zsidó semmi esetre nem marad. Sok nyilatkozata különösen érdekes.

A június 20-iki tárgyaláson hidegen szemébe mondja apjának.

– Nem akarok többé zsidó lenni.

A vádlott zsidók sorban ott ülnek a padon egymás mellett. Apja, Sarf József, rájuk mutat. S különösen rátereli a gyerek figyelmét a hosszú szakálú ősz, öreg Jungerre s azt kérdi:

– Hát nem sajnálsz, ha engem felakasztanak? Nem sajnálsz ez embereket, a kik itt vannak, mint vádlottak? Mit vétett neked ez az ősz ember?

– Ejh, mit törődöm én ezekkel a rongyos zsidókkal!

Ezt feleli a gyerek s aztán vállat vonva hidegen elfordul a vádlottaktól.

Íme, a gyerekben a zsidók megvetése. Íme, »a rongyos zsidó« szólam, a várnagy társaságának a gyerek előtt mindennapi szavajárása.

Azt kérde apja.

– Imádkozol-e te minden nap? Hadd látom, van-e rajtad cziczesz?

Ez a cziczesz nyakba vetett szalag a felsőruha alatt.

A mellény alól kilóg a két vége. Hagyományos szokás az óhitű zsidóknál. Vallásos buzgóság jele, mint sok keresztvénnél a keresztviselés. Apja odamegy gyereke mellé s meg akarja nézni, van-e cziczese.

A gyerek durczásan elfordul s így felel.

– Nem vagyok én ló, hogy rajtam nyakló legyen!

Íme, a zsidó vallás iránti megvetésnek mindennap hallott egyik póriás gúnyszava. Nyakló!

A június 27-iki nyilvános tárgyaláson következő szóváltás folyt le az apa és fiú között:

– Mi annak az oka fiam, hogy te ezt a mi vallásunkat úgy megutáltad?

– Micsoda vallást?

– Hát a zsidó vallást.

– Az az oka, hogy megutáltam.

– Kell lenni valami okodnak. Ha valaki felakasztja magát vagy beleugrik a Tiszába: okának kell lenni.

– Nem akarok zsidó lenni!

– Csak van valamely eredete, hogy nem akarsz zsidó lenni?

– Megutáltam.

– Mióta utáltad meg?

– Mióta itt vagyok a vármegyénél.

– Miként utáltad meg?

– Most olyan idő van Magyarországon, hogy épen csak ki nem kergetik a zsidókat. Fenének kell így a zsidóság!

– Nem hiszed te azt.

– Hiszem. Tudom.

– Hiszen te törsz a zsidók vesztére. Majd úgy jársz, hogy a ki másnak vermet ás: maga esik bele.

– Hát akkor benne leszek.

– Hát fiam, Hámán történetét tudod-e, a ki megakarta öletni a zsidókat, azután utóbb mégis őt akasztották föl?

– A gyerek vállat von s elfordul. Félvállról feleli:

– Hát felakasztanak!

Később azt kérdi tőle egyik védő:

– Ki beszélte azt, hogy a zsidókat kiűzik Magyarországból?

– Az újságban olvastam.

– Milyen újságot olvasol?

– Olvasok én többet. Függetlenség, Budapest, Nyírvidék, Szabolcsi Közlöny: ez a nevük.

Valóban mindez újság tajtékzó dühvel szította akkor a zsidók ellen a gyűlöletet.

Csaknem szóról-szóra közlöm a bíróság tárgyalási jegyzőkönyvéből e szóváltást. Hogy nyájas olvasóm lássa, miként fordult el a gyerek lelke a zsidóságtól, s a szülők vallásától. És lássa a szóváltásból azt is, hogy a gyerek, a ki ekkor tizennégy éves és néhány hónapos volt, épen nem volt tompa elméjű vagy hülye. Lelkének átídomulásában saját eszének is volt szerepe.

De a várnagy sejtette, hogy a zsidóság megutálása még nem elég a célra. A gyerek feladata az, hogy a vérvád tanúja legyen. A tanúnál pedig célszerű, hogy a mit állít, azt legalább maga higgye el. Ha nem igaz is, a mit állít, de ő maga tartsa azt igaznak.

A vérvádterjesztő urak közt mindenki tudta azt, hogy a gyerek Solymosi Eszter megölését nem látta. Aggódtak is a miatt, vajjon a válságos napon, a nyilvános tárgyaláson nem áll-e el vallomásától, nem tér-e vissza a valódi igazsághoz. Azért zártak el mellőle mindenkit, a ki lelkiismeretét fölébreszthetné. Azért kellett vérebe oltani a hamis tanúságot s azért kellett benne rendíthetlen meggyőződésé tenni a vérvád valóságát.

A zsidóság megutálásának műveletét befejezték nála az év végéig. Augusztus 23-tól december 31-ig. Az 1883-ik újévkor már szinte tombolt benne a zsidóság elleni gyűlölet. Most már bele kellett és lehetett verni a vérvád hitét is. A kit gyűlöl és utál az ember, arról könnyen elhiszi a rosszat, habár az képtelenség is.

S a gyerek elhitte.

Apja azt kérdi tőle június 27-én:

Honnan tudod te, hogy a zsidóknak keresztyén vérre van szükségük?

– Én most sem tudom, de vannak nagy zsidók, a kik kikeresztelkedtek s a kik azt mondják, hogy szükségük van rá. Nagy papok is mondták ezt nekem.

Egyik védő, Heumann, később azt kérdi a fiútól:

– A sakterek miért ölték meg a leányt?

– Törvényükben van, hogy szükségük van keresztyén lány véreére.

– Honnan tudod ezt?

– Hallottam beszélni.

– Kitől?

- Nagy papoktól.
- Zsidó papoktól?
- Nem azoktól, hanem keresztyén papoktól. Hallottam, hogy ők kikeresték a bibliából, hogy ez a vér szükséges a zsidóknak.

Másik védő, Friedmann, azt kérdi a fiútól:

- Csak egy papot nevez meg, a kitől hallottad.
- A katolikus pap Nyíregyházán. Tőle is hallottam.

Nem tudom, ki volt akkor a nyíregyházi római katolikus pap, nem ismertem. Tanúként való megidétetését nem tartottam szükségesnek. Elégnek gondoltam, ha csupán annyi bizonyosodik be, hogy a gyerekekkel elhitették a vérvád valóságát. Hogy kiknek segélyével s miként hitették el: az már nem fontos dolog. A szóváltásból kétségtelen, hogy a várnagy társaságában a gyerek ottlétekor egyszer-másszor ott volt a pap is vagy legalább valaki, a kit a gyerek katolikus papnak gondolt. Szegény falusi zsidó gyerek előtt nagy úr a katolikus pap. Kezet csókol neki úton-útfélen a falu örege-apraja. A mit előtte ilyen nagy úr beszél: azt el lehet hinnie.

Úgy vélem sok jeltől, hogy a tanügy ártók egyelőre ennyit elégnek tartottak.

Ha a gyereknek félig paraszt nyelven, félig hivatalos nyelven megalakítják, megszövegezik vallomását; ha ő azt tökéletesen megtanulja s mindenki előtt hiba és fennakadás nélkül folyékonyan el tudja mondani; ha hitté, meggyőződéssé szilárdul nála a vérvád, a keresztyén szűz vérenek szertartásos szükségessége s ha

végül megveti és megutálja a zsidóságot és a zsidó vallást: ez valósággal elégnék látszott arra, hogy a vérvád koholói a mint jó és biztos tanúnak tekintsek a maguk céljaira.

Az 1883-ik évi január, február hónapig más irányban nem is törekedtek lelkét eltorzítani. Ettől kezdve azonban a gyerek tanúságát még biztosabbá kellett tenni.

A vérvádkoholók három nagy erősségre támaszkodtak. Az egyik az volt, hogy a holttestúsztatás be van bizonyítva. A másik az volt, hogy a csonka-füzesi orvosok szerint föltétlenül bizonyos, hogy a holttest nem Solymosi Eszter. A harmadik erősség a fiú látása és tanúskodása.

Ám a holttestúsztatás januártól kezdve, a mikor Smilovics is magához tért s a tiszalöki vallatásokról lehullt a lepel, ostoba mesének bizonyult.

A csonka-füzesi orvosok tudományát is tökéletesen eltiporta az egyetemi tudósok éleslátása. Ők megállapították, hogy kora, fejlettsége, rothadási fokozata s egyéb tünetei szerint a holttest csakugyan Solymosi Eszter lehetett. Sőt Szokolczai Julcsa, Zurányi Kálmán és Szücs János tanúsága elég fenyegetőnek mutatkozott arra nézve, hogy az a holttest nem is lehet másé, csupán csak Solymosi Eszteré.

Most még csak az kellene, hogy a gyerek vonja vissza vallomását s mondja el őszintén, kik és miként vették, oktatták, kényszerítették rá a vallomásra: akkor aztán teljes lesz a vérvádkoholók kudarca. Akkor ők

úgy állanak a világ előtt, mint bűnös szövetség tagjai, a kik oktanul kezdték, bűnösen folytatták, s ostobán végezték a vérvád nagy pőrét.

De hát van-e erkölcsi lehetőség arra, hogy a gyerek megtántorodjék s elálljon a lelkébe oly tökéletesen beedzett tanúságtól?

Van.

IV.

(A gyerek utálja meg édes apját! – A királyfi és Sarf Móric. – A gyerek kigúnyolja édes apját. – És megtagadja. – Az apa megszagatja, ruháit.)

Szembe kell állania édes apjával. Apja, az öreg Sarf József nyers modorú, de egyenes gondolkozású és eszes ember. Fiát határtalanul szereti. Még bűnös tanúskodása daczára is szereti. Ezt a szeretetet megérzi az a gyerek, a mikor majd apja előtte áll. Megérzi még akkor is, ha apja daczos lenne hozzá. A gyerek szívéből ugyan a tanúgyártók kimostak, kilúgoztak már mindent, hitet, hűséget, kegyeletet, vallást, buzgótságot, a mi abba a szívbe a szülői háznál berakodott. De hátha maradt abban a szívben valami mégis az apa tekintélyéből, az apa iránt való szeretetből? Hiszen a gyermeki lélek valósággal csak két hatalmat ismer. Az istent és a szülőt. Hátha mégis van annak a gyerek tanúnak szívében egy titkos redő, egy láthatatlan kis fészek, melyben ott lappang még a szülő szeretetének egy szikrája, melyet se a rablógyilkos írnok és a szilaj csendbiztos a nagyfalui éjszakán, se az ügyes várnagy és szövetségesei a vármegyeház pajkos társalgásai közt

nem tudtak kioltani egészen. S hátha az a szikra majd a nyilvános tárgyaláson az apa kemény, de szerető szavára ki talál pattanni?

Bizony az meglehet.

Azt a szikrát tehát egészen ki kell oltani.

Ördögi terv. A gyerekekkel meg kell utáltatni saját jó édes apját. A szeretet helyébe gyűlöletet és megvetést kell ültetni. A törvény és a tisztesség ugyan azt parancsolja, hogy a gyereket még igaz ügyben se használják apja ellen terhelő tanúnak. Sőt a törvény egyenesen parancsolja, hogy a gyereket föl kell világosítani, hogy apja ellen joga van minden vallomástól tartózkodni. De mindegy. A gyűlölet, megvetés és utálat érzelmeivel oly szilajjá kell a gyerek lelkét tenni, hogy az hidegen és bátran beszéljen apja ellen, habár szava akasztófára juttatja is apját.

Bizony sikerült ez a terv egészen. Annyira, mint a francia királyfinál.

A királyfi nyolcz éves volt. A hagyomány szerint a lélekmérgezés tervét a királyfi ellen magasabb értelmű ember, Hébert jakobinus gondolta ki s vad és durva lelkű ember, Simon, a varga, hajtotta végre. A végrehajtás eszközei is vad eszközök voltak. A korbács, a szeszes ital, a testi-lelki gyötres, a rámités. Sarf Móricznál, a ki tizennégy esztendő volt, ezek az eszközök talán nem vezettek volna célra. Itt a pajkosság, a dévaj társalgás, a pórias elmésségek és gúnyolódások s a gyermek lelkében szunnyadó hiúság, nagyralátás s henye uraskodási vágy ösztönének szenvedélylyé

fokozása voltak a végrehajtási eszközök. A várnagy nem volt durva ember, mint a varga s vérszomjas se volt, mint a jakobinus, de ügyesebb lélekbúvár volt mind a kettőnél. Betyáros pajtáskodással ejtette meg a gyerek-tanú lelkét.

Ő is itatta borral a gyereket, de nem részegségig, hanem csak multság okából és mértékével. Elvitte a gyereket sétálni, kocsikázni, színházba. Nyíregyháza mellett Sóstó nevű fürdő és kiránduló hely van, ünnepnapon cigányzene szól benne, elvitte a gyereket oda is. A várnagy lassanként mintaképe lett a gyöngye éretlen gyerekeknek. Ép úgy dalolt, káromkodott és elméskedett, mint ő. Ép úgy szidta, ép úgy nézte le s gúnyolta ki a zsidót, mint ő. Lassanként apjáról is csak úgy beszélt, mint a várnagy. Apja is csak »rongyos zsidó«. Azt is sorsára kell hagyni, ha felakasztják is. Azzal is örökre szakítania kell a gyerekeknek, ha ember, ha úr akar lenni s ha mintaképét, a várnagyot, megközelíteni vagy elérni akarja.

Mindezt igazolja a nyilvános tárgyalás.

Hetykén, félvállról, lenézőleg beszél apjával.

Mindjárt az első napi tárgyaláson, a mikor az öreg Sarf nyugtalankodott fia vallomása közben s bele-beleakart szólni beszédébe, a gyerek azt mondja apjának:

– Ha csöndesen nem viseli magát: beviszik a dutyiba, íme, a beléoktatott gúnyolódások!

Azt kérdi tőle apja:

– Azt akarod te, hogy én is örökös rab legyek?

A gyerek vállat von s azt feleli:

- Hát az lesz. Bánom is én!
- Szemébe mondja apjának e szót:
- Maga hazudik!

A szegény óhitű zsidóknál a szülők és gyermekek nem úgy beszélnek egymással: »maga« – hanem mint az ókor írásai tanítják s mint napkeleten ma is szokás, úgy szólítják egymást: »te«. Az öreg Sarf gúnyt és sértést lát a »maga« szóban s azt kérdi fiától:

- Hát én csak »maga« vagyok tenedek?

A fiú gúnyosan feleli:

- Hát azt mondjam »méltóságos úr«?

A »méltóságos úr« cím illeti meg Magyarországon a főispánokat, a vármegyék kormányzóit, a császári és királyi kamarásokat, a legmagasabb bíróság tagjait és tanácselnökeit. Alig képzelhető el: mekkora csúfолódás rejlik abban, ha egy szegény vagyontalan zsidót, egy foltozó vargát »méltóságos úr«-nak czimeznek, hogy a tömeg röhögését előidézzék.

Valóban a gyerek gúnyos elmésségére a törvényszéki közönség kiröhögi az apát.

A gyerek a negyven napos tárgyalás alatt soha ki nem ejti száján e szót: »édes apám«. Pedig 14 hónap óta nem látta.

Azt kérdi az öreg Sarf a gyerektől június 20-án:

- Olyan rossz apád voltam én neked, hogy engem már nem is akartál látni?

A gyerek azt feleli:

- Mi hasznom van abból? Jobb, ha nem ismerem!

Íme, a lélekmérgezők irtóztató munkája! Kiirtani a

szívből a szülők iránt ott élő minden szeretetet s azután a gyerek eszét arra gyakorolni be, hogy fontolja meg éretten: van-e haszna abból, ha apját megbecsüli vagy pedig nincs?

Ha van haszna belőle: becsülje meg. Ha nincs haszna belőle: vesse meg. A gyermek vonzalma, szeretete a szülők iránt áruczikk. Ha van értéke a piacon, van becse az élet zsidvásárján: akkor megőrizzük. Ha nincs értéke, ha nincs becse: akkor ellökjük magunktól. A minék a háznál hasznát nem látjuk, azt ki kell söpörni, mert az már csak szemét.

Az óhitű, szegénysorsú zsidó vallásos, mélyen hívő, áhítatos. Üldözött életében egyedüli vigasztalása a múltnak szent hagyománya. Egyedüli bölcsesége a tízparancsolat. Tiszteljed apádat és anyádat, hogy hosszú-életű légy a földön. Egyetlen fajt se ismer a történet, melynél a családi kapocs erősebb volna a szülők és gyermekek közt, mint a zsidónál. Az élet a legfőbb jó s életét hosszabbítja meg, a ki szülőit megbecsüli. Erre tanítják a gyermeket először s ezt csöpögtetik vérebe állandóan. Ez az életnek a legmagasabb s egyúttal a leg szebb igazsága.

És most a fiú azt mondja apjának: nem ismerlek, nem akarlak ismerni, mert nincs abból semmi hasznom, hogy te vagy az apám.

Főnséges és szomorú jelenet történt a június 20-iki tárgyaláson.

A szegény zsidó, ha halottja van, megszagatja ruháit. Ez volt szokás Mózesnek és a királyoknak és a

nagy prófétáknak korában is. Háromezer évnek szent hagyománya tartja fenn e szokást a zsidóknál. Mély értelme van e szokásnak. A ruha tisztesség, a rongyos ruha elhagyatottság. A tisztos ruha bizonyos díszje az életnek. De a kinek halottja van: az elvesztette életének örömét s akkor már az életnek külső díszje se ér semmit. Ezt jelenti a ruhának megszagatása.

Azt mondja az öreg Sarf a fiának:

– A tízparancsolathoz tartsd magad, még ez ideig zsidó vagy!

A fiú daczosan azt feleli:

– Nem vagyok zsidó!

Az apa szemei előtt elborul a fényes nap világa. Fia tehát már elhagyta ősi hitét, hűtlen lett a szülői ház vallásához. Íme, elvesztette fiát egészen. Rettenetes fájdalom rohanja meg lelkét. Megtántorodik. Oda botorkál ülőhelyére, a vádlottak padjára. Leül, összegörnyed, fejét térdeire hajtja. A másik pillanatban fölemeli fejét, erős balkezevel lehasítja ruháját a nyakáról. A közönség néma. Valami érzés nyomja szívét. Az erős szövétű fekete ruha szakítása zajt okoz a csendben. Az elnök megrázza a csöngettyűt s oda szól feddőleg az apához:

– Mi az, Sarf! Maradjon nyugodtan, mert különben kivezettetem.

Az apa rá se néz az elnökre, csak mély hangon mormolja:

– Nekem halottam van, azt gyászolom.

S kitörnek könnyei. Zokog az erős férfiú. A gyerek

hátratekint, hogy lássa, mit csinál apja. Azután csaknem nevetve fordul az elnök felé, diadalmas arczzal, mintha azt akarná mondani: úgy-e, derék gyerek vagyok? Úgy-e, legyőztem a zsidót, noha apám?

Sohase feledem el e jelenetet. Mélyen meghatotta még a tárgyalóterem zsidógyűlölő nagy közönségét is. Meg van örökítve e jelenet a jegyzőkönyvben is, noha oly halványan és ügyetlenül, hogy alig ismerni rá.

V.

(Sarf Móricz a megyei levéltárban. – Miniszteri leiratból azt olvassa, hogy ő úrrá lesz. – Fél a zsidóktól. – Húsvétkor a zsidók el akarják lopni. – A tárgyalás előtti éjszakán is el akarják lopni. – Hamisság minden. – Az agy is átalakul.)

– A gyerek hát megutálta apját. Az ember azt gondolná, hogy a várnagy bölcsesége véget ért s hogy ezzel már a gyerek a vérvádkoholók számára teljesen el van készítve jó tanúnak. De hátra volt még két dolog. Az emberi lelket arra nézve, hogy magát így vagy amúgy elhatározza, sokféle indok mozgatja. Az indokok közt leghatalmasabb a hiúság s a jövő föl ismerése.

A gyerek lelkében meg kellett rajzolni azt a képet, a jövődönék azt az alakját, hogy mi vár rá, ha megmarad jó tanúnak. És meg kellett rajzolni: mi vár rá, ha zsidó marad s a vármegye leveszi róla kezét.

Százszor hallotta a gyerek társalgás, poharazás és séta közben a várnagytól.

– Lásd Móricz fiam, ha megmaradsz a mai jó erkölcsödben, belőled is vármegye ura lesz. Nem kell rongyot

szedned, nem kell nyomorognod, úton-útfélen nem üt-dob-rúg minden dibdáb ember. Tudod-e, mi a vármegye ura?

Tudta ezt már az éles figyelésű gyerek. Elég módja volt látni a vármegyeház udvarán.

Jön a szegény ember, jön a falusi paraszt igazságért. A kapu küszöbén már leveszi kalapját. Megsüvegel tisztviselőt, írnot, hajdút, mindenkit egyaránt. Tisztességgel, alázattal beszéli el panaszát s kéri igazságát. A vármegye ura pedig foghegyen, pattogva beszél vele még akkor is, a mikor megadja igazságát. S mily alázatosan köszöni azt meg a paraszt! Pedig hiszen kijár neki az igazság.

Mindennap látja ezt. S a természet minden törvénye azt a vágyat kelti föl szívében: minő jó lenne vármegye urává lenni, a ki parancsol és gondtalanul él!

– Lehetsz fiam, lehetsz, ha az uraknak kedvükben jársz.

Ezt hallja mindenkitől, a ki oda juthat közelébe.

Néha kétsége támad. Nem buta, kell kétségének támadnia. S kétségeinek természetesen hangot is ad, egyszer-másszor a várnagy előtt, a ki iránt föltétlen bizalommal van.

Ezt a kétséget le kell győzni, el kell némítani, ki kell irtani.

A várnagy beviszi a fiút a vármegye levéltárába, a hol az ország kormányzóinak, a minisztereknek leveleit őrzik. Ott a kíváncsi gyerek megnézi a leveleket, azok írásmódját, pöcsétjét, aláírását, borítékját. Megjegyzi

magának jól. Az iratok ide-oda adásánál még segít is a levéltárosnak.

Ily levéltári látogatás alkalmával egykor miniszteri leirat kerül kezébe véletlenül. Beletekint s látja, hogy az ő neve fordul elő benne. Mi lehet ez? El kell olvasnia. A leirat a belügyminisztertől jön. Alak, aláírás, pöcsét, minden rendben van. Azt írja a belügyminiszter, az ország hatalmas kormányzója a vármegyének, hogy gondoskodni fog róla s állást kap, ha jól viseli magát, a vármegyénél.

A gyerek szeme megcsillan az örömtől. Kérdezősködik és dicsekszik. Az iratot kikapják kezéből. Álnok komolysággal megfeddik, hogy ez a leirat hivatalos titok volt, neki nem lett volna szabad látnia. Kikergetik a levéltárból.

Mindegy. Ő most már tudja, a mit tudnia kell. A várnagy tehát és barátai igazat mondtak. Belőle hát úr lesz, vármegye ura. Vége minden kételkedésnek. Csak jól kell magát viselnie, csak jó tanúnak kell maradnia.

Ártatlan őszinteséggel beszéli el a gyerek a június 27-iki tárgyaláson, hogy a megyei levéltárban a berakni való iratok közt olvasta a belügyminiszteri rendeletet, a melyben meg volt írva, hogy róla gondoskodva lesz a megyénél. S később a tárgyalás folyamán a kereszt-kérdésekre hetykén adja elő:

– A belügyminiszter egy rendeletet adott ki, melyben azt mondta, hogy ha jól viselem magamat, el fog tartani s leszek valami itt a megyénél.

– Ki mondta ezt neked?

– Magam olvastam a levéltárban.

Természetesen egy szó se igaz az egészből. A belügyminiszter ilyen leiratot nem intézett a vármegyéhez s a fiú ilyen leiratot nem olvasott. A kormány a végtárgyalás közben, a mikor a fiú vallomása nyilvánossá lett, hivatalos kijelentéssel czáfolta meg s jelentette ki valótlannak a fia állítását.

A kormánynak igaza volt, de a fiúnak is. Ő álokiratot olvasott, melyet a levéltárban oda csempésztek eléje. Valami furfangos íródiák készítette. Ez is méregkeverés volt a fiú lelkének megbódítására. Ezért vitték őt látogatóba a levéltárba s ezért vezették őt be a levéltár titkaiba. Nem jutott eszükbe, hogy ő ezt valamikor a nyilvánosság előtt ki is fecsegheti.

Vagy pedig nem törődtek vele, ha eszükbe jutott is. Csak a tanúskodás legyen jó, manó vigye a többit. A várnagyi elmék ily apróságokkal nem foglalkoznak.

A jövődő egyik alakja íme elég fényesen képződött ki a gyerek ábrándjaiban. A másik alakja sötét volt és gonosz, – egészen visszája a fényesnek. E szerint a zsidók a gyereket halálra keresték, vérét szomjajzták, s ha kezükbe jut: kegyetlenül el fogják pusztítani.

Vajjon-e gondolat önmagától támadt-e a gyerek elméjében?

Nem lehetetlen. A fiúnak volt emlékezete, ítélőtehetsége és lelkiismerete. Jól tudta, mi történt vele a nagyfalui éjszakán, miként erőszakolták rá a vérvád vallomását. Jól tudta azt is, hogy ebből mérhetlen szenvedés hárult a zsidókra.

Voltak pillanatok, még az időben is, melyet a várnagy kezén töltött, a mikor magához tért s megmozdult lelkiismerete. Barcza Dani, debreczeni csendbiztos szelíd fondorkodással befurakodott a várnagy barátságába, hogy titkon beszélhessen a fiúval. Annak ezt mondta a fiúnak:

– Ha igazat kell mondani, én nem láttam semmit, én Solymosi Eszter megöléséről semmit sem tudok.

A megmozdult lelkiismeret bizonyára azt mondta a fiúnak: nagy bűnt követtél el!

A mindennapi beszédből s a vallásos oktatásból ezerszer hallotta kis kora óta, hogy a bűnért meg kell lakolnia a bűnösnek.

Esze, ítélőtehetsége inthette őt, hogy a zsidók ellen követte el a bűnt, a megtorlást hát a zsidóktól kell várnia.

Azt kérdi tőle apja nyilvános tárgyaláson:

– Ha kijársz, miért mégysz te mindig vagy a várnagy gyal, vagy a hajdúval?

– Azért, mert a zsidók megölnének, hogy ellenük vallottam.

– Hogyan, miért akarnának e miatt megölni?

– Ha nem akarnának megölni: miért jöttek be húsvét első éjszakáján a megyeház udvarára? És most is, mikor ez a tárgyalás kezdődött, akkor is azt mondták nekem, hogy rám akarnak törni.

Ez a szóváltás nagy világot derít erre a kérdésre. Nem lehetetlen, hogy a zsidók boszújától való félelem a lelkiismeret önálló megmozdulásából is támadhatott,

de bizonyos, hogy a félelmet kívülről is beléültették és gondosan ápolták és fokozták.

A várnagy mint tanú a bíróság előtt így nyilatkozik:

– Húsvét táján éjjeli 11 és 12 óra közt három idegen embert láttam a vármegyeház udvarán. Hogy kik voltak, nem tudom. Hogy zsidók voltak-e, bizonyosan azt se tudom. Néhányszor közibük lőttem, mire elmenekültek. Azt hiszem, nem egyébért jöttek oda, hanem csak azért, hogy Móriczot ellopják.

Hallatlan és furcsa eset s így előadva még elég ártatlan is a végső eredményben.

A vármegyeház kapuja éjjel be van zárva, de azért három ismeretlen ember oda be tud és be mer menni, hogy a gyereket ellopja. Vajjon honnan lopja el? Talán a vármegyeház udvarából? Dehogy onnan. Hiszen a gyerek nem az udvaron hál, mint a kutya, hanem a várnagy belső lakásában, tollas puha ágyban. Hogy lehetne azt onnan ellopni a gazda, az asszony, a gyerekek és a cseléd szemeláttára?

Azután a vármegyeház kapuja alatt fegyveres őrség tanyáz, rendes időközökben egymást föl váltva. Miként ereszhetné ez be éjnek éjszakáján az idegen embereket, holott a vármegyeházban hivatalok, pénztárak, levéltárak vannak? Ha pedig nem úgy rendelte be őket készakarva: miként lehetett volna az, hogy a katonailag szervezett és vezetett őrség észre ne vegye a besurrankodókat?

A várnagy is alszik már éjfél felé. De azért rögtön észreveszi, hogy három idegen ember van az udvaron

s Móriczot akarja ellopni. Rögtön kezeügyében van a pisztoly s közibük lövöldöz. S a lövöldözésre eltűnik a fegyveres őrség, kinyílik a bezárt kapu s kényelmesen elillan a három merénylő. Nem üldözi őket a várnagy, nem megy utánuk az éjjeli őrség s másnap se tart vizsgálatot se alispán, se szolgabíró, se járásbíró, se rendőrkapitány. Sőt hivatalos jelentés se érkezik egyik-hez se.

Hanem a zsidógyűlölő hírlapok nyomban tele vannak azzal a tudósítással, hogy a zsidók az elmúlt éjjel betörték a vármegyeház udvarára, Sarf Móriczot, a félelmes tanút el akarták sikkasztani, de a várnagy éberségének sikerült megghiúsítani a bűnös merényletet.

Természetesen egy szó se igaz ily alakban az esetből.

Hanem igaz az, hogy három embert fölkertek vagy fölbéreltek a közreműködésre. Kaftánnal testükön, zsidós kalappal fejükön hárman éjjel bementek a sötét udvarra; a pajkosságra bírt őrség beeresztette őket, a gyereket fölriasztották álmából, »nézd a kutya zsidók, téged akarnak elrabolni«, – a gyerekálmából fölriadtan látta is őket az udvarra néző ablakon át, – »de én tőlem ugyan el nem visznek«, – uczuzu talpra, pisztoly a házban, utánuk! A gyerek hallotta a lövéseket s látta az orvok eliramodását.

Az orvok nyomban jóízűen itták meg a játék áldomását Andrikovics kocsmájában. De a megriasztott gyerek lelkében ott maradt az égető gondolat s a fojtó félelem, hogy most már ő a zsidóktól örökre és végkép elszakadt, őt a zsidók múlhatlanul eleméztik, mené-

dékét, élete megóvását csak a várnagytól várhatja. Természetesen csak akkor és csak azért, ha megmarad jó tanúnak.

Még egy éjszakát készítettek ilyet a gyerek számára.

Június 19 én kezdődött a nyilvános tárgyalás. Szabály ide, szabály oda: az elnök elhatározta, hogy a gyereket az első napon fogja tanúként kihallgatni. Nehogy a tárgyalás részleteiből elszivárognon hozzá valami, a mi bódultságából fölbressze. Sietni kell vele. Hadd láss?. a világ, hogy a nagy perre, a vérvád támasztására volt alap.

Milyen jó lenne, ha a tárgyalási nap előtt való éjszakán újra el akarnák lopni a zsidók a gyereket.

Nos, hát megtörtént.

Június 17-én és 18-án már megtelt a város hírlap-
róval és hírlaptudósítóval. Volt ezek közt egy nagyon tehetséges és buzgó fiatal író: Tóth Béla. Apja is a kiválóbb nemzeti költők egyike. Az ő írói működése is feltűnt már akkor s húsz év múlva, a mikor e sorokat írom, még mindig hírlapíró s a mellett országosan ismert s olvasott jeles író. Szinte természetes, hogy ő a gyerek tanítóját föl akarta keresni s a gyerek szorgalma, sikerei, erkölcsi s értelmi állapota felől kikérdezni, hogy lapjának a gyerek egyéniségéről érdekes tudósítást nyújthasson.

A tanító Orsóvszky Gyula. Ott lakott a vármegyeház közvetlen szomszédságában, a megyeház tövéhez épített épületben. Ebben volt a katolikus elemi iskola. Tóth Béla maga mellé vette Weisz Julián hírlapíró társát,

18-án késő délután fölkereste a tanítót, hogy kikérdezze. A tanítót azonban nem találta otthon, hanem ott talált három idősebb s fiatalabb nőt. Ezek előtt elmondta látogatásának célját s egyúttal átadta nekik látogatójegyét, melyre neve s állása rá volt nyomtatva. Kimenet egy perczig megáll társával az udvaron beszélgetni s beszélgetés közben mindketten a vármegyeház magas hátulsó falára tekintettek. A fal az udvarra nézett.

Ez történt déleesti hét óra tájban. A két férfi előző napon, 17-én vasárnap délután hat óra tájban is volt már ott, ugyané célból. A tanítót akkor se találták otthon.

A három nő volt: Szokolovszky Mária, a tanítónak, Orsóvszky Gyulának felesége, azután özvegy Spissák Antalné, születési neve szerint Klein Sarolta, végre ennek leánya Spissák Hedvig, Szabó Endre felesége. Ott laktak az udvarban s a vidéki műveltebb nők közé tartoztak.

A három nőnek feltűnt a két hírlapíró. Tegnap is itt voltak, ma is itt voltak. Ma épen estefelé. Nézegették a vármegyeház hátulsó magas falát. Vajjon miért voltak itt ismételve? Miért nézegették azt a magas falat? Mi van azon néznivaló?

Valami rejtély van a dologban. A két ember ismeretlen. Bizonyosan zsidó mindkettő. Igaz, hogy csak egyik volt zsidó, de ők úgy látták: mind a kettő az. Sőt testvéreknek látszanak. Kétségtelenül rosszban törik a fejüket. Sőt tervük egészen világos. Holnap kezdődik a nagy per tárgyalása. A Móricz tanú holnap árulja el

a zsidókat. Ezt meg kell akadályozni. A tanút még az éjjel vagy el kell lopni, vagy el kell emészteni. A kapun át hozzájutni nem lehet. Ott a fegyveres őrség. Csak a hátsó falon és a tetőn át lehet éjszaka bejutni. Meg kellett tehát a falat nézni, mekkora hágókötél kell hozzá. Igaz, hogy a zsidók megmondták, miért tették a látogatást. Sőt látogatójegyet is hagytak ott. De a zsidóknak nem kell hinni. Ravaszok, furfangosak.

A három asszony mind ebben nagy bölcsen megállapodott. Napszállta után az esti szürkületben tudtára adják az esetet a várnagynak. A várnagy nagy sebbel lobbal intézkedik. Tudatja a bajt a gyerekekkel. De ne féljen a gyerek, a vármegye megőrzi őt. Nosza, nyargaljon futár a városházához is. Míg a közbiztonság emberei megérkeznek: az alatt előkészítenek egy hágókötelet, hosszút, alkalmasat. Megmutatják a gyerekeknek, íme, ezzel akarták őt a zsidók az éjjel ellopni. Mutatnak neki egy bezárt szardíniás szelenczét is. Ebben van a dinamit, melylyel a gyereket a holnapi tanuskodása előtt el akarták pusztítani. Azonban megérkezik a városi csendbiztos: Kovács Lajos, néhány száz fogdmeggel. Megérkezik a polgármester is. Valamennyi beszél a gyerekekkel s figyelmezteti a fenyegető veszedelemre. A nagy, hivatalos emberkészség nyomozást, vizsgálatot, házkutatást tart, pedig már öreg este van, sőt éjszakának is beillik. Keresik a merénylő zsidókat, fölkeresik a vármegyeházat, pinczékét, padlásokat, hátsó helyeket és szögleteket. Átmennek a szomszéd katolikus iskolatelepre is s ott is tüvé tesznek min-

dent. Mindezt a gyerek tudtával és szemei előtt, rettentő hivatalos komolysággal. S azután, mikor befejezik a hűhót: oda állítanak két csendőrt, a gyereket reggelig őrizni, a mikor majd a törvényszék előtt megteheti vallomását. A gyerek nem alszik reggelig, így történt bizony ez.

A bírósági jegyzőkönyv csak halvány képet nyújt ez esetről. Henter, a várnagy, csak úgy adja elő az esetet, hogy este félkilencz óra tájban jelentették nála, hogy a katolikus iskola udvarán két zsidó ólálkodik. Ő mindjárt nem ment át, de voltak, a kik elfutottak a város házához ez esetet jelenteni s onnan Kovács Lajos csendbiztos és a polgármester is odajött, átkutattak mindent, nem találtak semmit, de éjszakára csendőrököt állítottak a megyeház udvarára.

Körülbelül ennyi van a jegyzőkönyvben s ezen kívül még a három asszony tanúvallomása Tóth Béla és társa látogatásáról.

Vajjon tudhatta-e a gyerek, hogy mindez üres hűhó, csúf fondorkodás, ravaszul végrehajtott jelenet az ő félrevezetésére? Tudhatta-e, hogy ez is csak az urak és a várnagy furfangos ármánya az ő lelke ellen, mint volt a húsvéti éjszakán történt lövöldözés? Vajjon fölmerülhetett-e a gyerekekben a kétségnek még sejtelve is, mikor az ő mintaképe a várnagy, azután a város polgármestere és csendbiztosa s a hajdúk és csendőrök serege végezi együtt a komoly hivatalos cselekményt s értesíti őt arról, hogy éppen ő róla hárítják el az életveszélyt?

Így vezették nyomban a bíróság elé, hogy álljon elő tanúvallomásával.

Előállt. Az élő lelkek természete az, hogy más vallomással nem állhatott elő.

A nagyfalui éjszakán gyötréssel és rémitéssel rátukmálják, eszére erőszakolják a hamis történetet. Azután elzárják. Azután uraskodó, henye életmóddal s pajkos társalgással fölélesztik s nagyranövelik büszkeségét, hiúságát, nagyravágyását. Megutáltatják vele a zsidóságot. Kiirtják szívéből a szülői ház vallása iránt való vonzalmat és kegyeletet. Lenézést, megvetést és durva érzéketlenséget növesztenek lelkében apja iránt. Elhitetik vele, hogy ha jó tanú lesz, a nagy gróf, a magas kormány s a hatalmas vármegye úrrá teszi egész életére, a zsidók pedig halálra keresik s a keserű kínok végzetét készítik számára. Tanúvallomását pedig megírják s megtanultatják és elszavaltatják vele százszor a várnagy előtt, a vizsgálóbíró előtt, az alispán és törvényszéki elnök előtt s a királyi alügyész s az összes bizalmasok előtt.

Azt mondhatná valaki: negyven napig tartott a tárgyalás – ily hosszú idő alatt visszatérhetett a gyermek az eredeti igazsághoz.

De a gyerek az egész idő alatt is el volt zárva a világtól. Nem férhettek hozzá se a védők, se a szülők, se mások, a kiknek szava, tekintete, fölvilágosítása fölszaggathatta volna a béklyókat, melyek lelkét megkötözték. Az egész tárgyalás alatt csak úgy a várnagy hatalmában volt, miként a tárgyalás előtt.

Azt is kérdezhetni: miként lehet az elméből a valóság képét kitorölni s helyébe a hazugságot beedzeni?

A kérdés méltó. A természet nagy titkára utal ez a kérdés. A könnyelműen vagy komolyan elhatározott s végrehajtott hazugság mindennapi tünet. A jellem gyöngeségének s az elme mozgékonyságának eredménye. De Sarf Móricz hazugsága nem efféle. Az övé az ő megmérgezett lelkében valóságos meggyőződésé alakult át.

Lehető ez?

Igen is lehető. Az agy csodálatos szövetű szerv, de mégis csak olyan testi szerv, mint kezünk, lábunk. Kezünk mozdulata ütés, fogás, tapintás; agyunk mozdulata gondolat, érzés, eszme. S a hogy kezünket állandó gyakorlás által bizonyos mozdulatra vagy erőfeszítésre különösen alkalmassá tehetjük, ép úgy lehet tenni az agygyal s a mi tőle függ: a gondolkozással és jellemmel is. Különös gondolatot, érzést, képet, képzetet lehet beléültetni s különös és állandó gyakorlással benne meg lehet erősíteni. Költők, bölcsek, hitvallók hiába beszélnek csodáról és isteni befolyásról. Vannak az életnek még föl nem fedezett titkai, de azok se csodák. Hogy az agy minő munkát végez, mikor gondolatot szül vagy befogad: ép úgy nem tudjuk, mint a vadember nem tudja a bezárt zsebóránál, hogy az belül min és miként dolgozik. Csak azt látja és tudja, hogy dolgozik. A gyerek agya az egy éven át folytatott egyirányú ráhatástól abban az irányban fejlődött ki, torzult el s erősödött meg, a melyben mesterei, a

méregkeverők vezették. Abban az irányban a vérvád képének, a gyilkosság hamis vádjának meggyőződéssé kellett benne erősödni.

* * *

A nagy per végén a gyereket nem akarták kiadni kezemre. A vérvádkoholók újabb mesét gondoltak ki s a gyereket arra is föl akarták használni. A kormány segítségével elértem végre, hogy a gyereket a vármegyétől megkaphattam.

Vallomásáról sohase beszéltem vele. Egyetlen szóval se kérdeztem tőle: mi történt vele egy éven át. Jobban tudtam én, mint ő. Előadása mindig zavart okozhatott volna azon a képen, melyet gondos figyéléssel róla és mestereiről alkottam.

ESZTER HALÁLÁNAK TITKA.

I.

(A csonka-füzesi holttest Eszter holtteste. – Bizonyos tehát, hogy Eszter meghalt. – Halála nem baleset, nem is erőszak, – Öngyilkosság. – A vizsgálat nem puhatolta ezt ki. – Sőt eltaposta ennek nyomait.)

Jogtudó vagyok, védő voltam a nagy perben, író vagyok, szeretek búvárkodni a lelkekben s megfigyelni a természet tüneményeit. Íme nagy tünemény áll előttem: a szegény leánykának különös elsikkadása. Nagy jogi kérdés kerekedik e tüneményből, annak megoldásában közreműködni tisztii kötelességem. Vajjon elgondolható-e, hogy ne foglalkoztam volna Eszter halálának titkával s hogy elmém egész erejével ne törekedtem volna azt földeríteni?

Különös feladata lett volna ez a vizsgálatnak, a vizsgálóbírónak és társainak. De ők éretlen észszel s elfogult ós pajkos elmével hamis útra s ostoba fordulatokra terelték a nyomozást. Ott keresték a titkot, a hol azt megtalálni nem lehetett, a hol azt megtalálni minden furfang ós erőszak mellett se voltak képesek.

Az ítélő bíróságnak ez már nem volt különös feladata. Ez a bíróság már nem azt kereste igazán: miként tűnt el a leányka, hanem csak azt kellett keresnie, hogy a bevádolt zsidók bűnösök-e vagy ártatlanok a leányka eltűnésének kérdésében?

A mint meggyőződött arról, hogy nem bűnösök: ki kellett mondani utolsó szavát, meg kellett hoznia ítéletét s egyebet cselekednie nem volt szabad. Az állam nem azért tart bíróságot, hogy az a lelkek titkát fűrkészgesse s a természet tüneteit magyarázgassa. Mások dolga ez.

Talán első sorban az én dolgom s most arról adok számot, minő eredményre jutottam bűvárlataimban.

A csonka-füzesi holttest az eltűnt lányka holtteste. Ma az eszlári vérvád nem lobogtatja már a lelkek tüzét. Ma higgadt és tiszta elmével lehet az esetet meggondolni. S a tiszta elme a kétségnek még árnyékát se engedheti magához férközni. Az a holttest Eszteré.

Április 1-én folyam partján tűnik el a lányka. Június 18-án hetvenkilencz nap múlva alsó folyásának egyik partján lányka holttestét veti föl a folyam árja. Az eltűnt lányka minden ruhája ott van a holttesten. Az eltűnt lányka utolsó cselekménye füstékvásárlás volt. Az a füsték is ott van szokott falusi módon keze csuklójára kötve a holttesten. Volt különös ismertető jele életében: a lábán levő hegedés nyoma, melyet a tehéntiprás okozott. Ezt a jelet is megtalálja az előre megmondott helyen három igaz tanú: Szokolczai Julcsa, Szűcs János és Zurányi Kálmán. Ha tehát vízi halott kiléte biztos lehet valaha a világon: ezé a halotté

tökéletesen biztos. Alak, nagyság, arcz, szem: mindez azonos.

Azonban furfangos elmék, tudatlan emberek kétséget támasztanak. Hátha idősebb nőé az a felbukkant holttest? Hátha az csak néhány nap óta került a vízbe? – De velük szemben áll a természet igaz törvénye, melyet képzelgő tanú és tudákos szakértő ki nem mozdíthat helyéből. A holttest csontja, némely épen maradt nemi részének fejletlensége, érettségi szőrének csak kezdetleges mutatkozása mind megfelel az eltűnt lányka korának és fejlettségének. S a holttesten talált hullaszappan föltétlen bizonyossággal igazolja, hogy annak hosszú időn át kellett vízben lenni. Annyi időn át, a mely épen megfelel a lányka eltűnése s a holttest felbukkanása közt lefolyt időnek. Hullaszappant emberi elme, emberi tudomány, emberi műszerszám néhány nap alatt készíteni nem tud. Ahhoz csak a természet ért a maga műhelyében.

De a furfangos elme tovább is vonaglott. Hátha fondor lelkek csempészték valahonnan azt a holttestet s hátha bűnös kezek öltötték rá Eszter ruháját?

E nyomon botorkált a vizsgálat s más véget természetesen nem érhetett, mint a mit ért: a kudarcot. Egyetlen tárgyi jelet se tudott erre nézve felkutatni. Minden vallomás, a mit erre összehozott, kínzásszülte valótlanságnak bizonyult. Az emberek, a kik ezt cselekedték volna, tökéletes másuttlétet – alibit – igazoltak. És végre az élő Eszter különös lábjegye s a holttestnek hullaszappana minden tanú és szakértő ellenkező nyilatkozatát csúffá teszi.

S mindezek fölött még van egy mindennapi nagy igazság. A vizsgálatnak csak ott lehet és csak ott szabad valami rendkívüli titkos megoldást keresni, a hol az egyszerű, természetes, mindennapi megoldás teljesen hiányzik. Ha a vizsgálat biztos nyomokra bukkant volna, hogy az élő vagy a holt Eszter máshová jutott s nem a Tisza csonka-füzesi partjához vagy ha biztos nyomokra jutott volna, hogy a csonka-füzesi holttest kié-másé s honnan-máshonnan származott, ha nem az eltűnt lánykától: csak akkor lett volna szabad neki a hullacsempészet pajkos ötletéhez folyamodni.

Hol van hát az eltűnt lányka, ha nem a Csonka-füzesnél?

Kinek a holtteste tehát a csonka-füzesi, ha nem az eltűnt lánykéé?

Erre a két kérdésre a vizsgálat meg se kísértette a komoly feleletet megtalálni.

Solymosi Eszter élete tehát elveszett. Enyészetnek indult tetemét száz tanú és orvos látta, vizsgálta, boncolta, temette.

Vajjon mikor veszett el?

Akkor, a mikor az élő szemek elől eltűnt. Április 1-én délután vagy estennen, vagy éjszaka. Ez a természetes megoldás. Ez felel meg a józan felfogásnak mindaddig, míg ellenkező biztos tünet nincs. Itt pedig nincs.

A zsidók meg nem ölték. Ezt tisztán látta az elfogult bírák esze is.

Hiszen gyilkos erőszaknak jele nem volt testén. És

azután a mikor megölhették volna: arról az időről minden vádlott másuttléte tökéletesen bebizonyult. És ezen felül száz meg száz nagy ok tiltja ez esetben a vérvádszerű gyilkosságnak még gondolatbeli lehetőségét is. Ezt is tisztára belátták még az elfogult bírák is.

A józan, felfogás szerint a Tisza vizébe fült. Annak közelében járt utoljára, annak vize vetette föl élettelen holttestét. Más természetes megoldás nem lehet, mint-hogy másra utaló nyom és tárgyi tünet nincs.

De hát miként jutott a vízbe elevenen vagy halottan?

Három eset lehető.

Vagy véletlenül esett bele. Vagy külső erőszak lökte bele. Vagy öngyilkos szándékkal jutott bele.

A véletlenülre nem utal semmi nyom. Utja, mikor a boltba ment s onnan hazament, egy darabig a Tisza közelében volt ugyan, de mégis oly távoli s oly biztos út volt, hogy arról a Tiszába be nem csúszhatott, be nem szédülhetett s ha megtörtént volna is, a partképződés miatt könnyen kimenekülhetett volna. A véletlenülre hát semmi sem utal, sőt minden időbeli, helyi és személyi körülmény úgyszólván kizárja azt

Külső erőszakra sem utal semmi nyom. Szegény cselédnek, fejletlen lánynak nem lehet boszúálló, életére törő gyilkos ellensége. Vagyoni önzés nem üldözi. Kincset, örökséget senki se áhít tőle vagy utána. Őrült nemi szenvedély az egyszerű falusi egészséges idegű nép közt erőszakoskodó rajongással nem ostromolhatja öt nyílt utcán, lakott házak között, fényes nappal.

S aztán nyoma maradt volna ennek, zaj támadt volna

belőle s végül vagy előbb vagy utóbb hasonló kísérlet jelei mutatkozhattak volna a faluban vagy a környéken.

Bizony nincs itt más természetes megoldás, csupán az, hogy a szegény lányka lelkére egy szempillantásig iszonyú súlylál rányomakodott az élet, közel volt a Tisza csöndes folyása; ember nem volt, ki szemmel kísérte volna, se közel, se távol s abban a pillanatban keserű szívvel jajszó nélkül önkényt átengedte nehéz életét a könnyű halálnak.

Minő könnyen kinyomozhatta volna ezt a bírói vizsgálat az első napokban! Hiszen az a szegény lányka s az ő együgyű lelke nem volt még ravasz; »nem volt tettető se az étellel, se a halállal szemben. Ha önkényt választotta a halált: erre elszánva kellett lennie. Ha el volt erre szánva: ennek jelét kellett adnia. Könyben szóban, panaszban, kimondott sejtelenben bizonyára adta is jelét. Mindenből azt látom, hogy a falu népe eleintén arról volt meggyőződve, hogy szándékosan ölte magát a Tiszába. Jól tudta ezt a vizsgálóbíróság is. De ez a bíróság belekeveredett a vérvád rögeszméjébe s vakon, siketen, konokul, se látni, se hallani nem akart mást, csak a vérvádat. Az öngyilkosság nyomait nem földériteni, hanem inkább eltaposni, megsemmisíteni törekedett. Tisztán látom s azért határozottan állítom ezt. Az iratok bizonyítják, hogy a közönségnek az öngyilkosság esetéről fenforgó véleményét jól ismerte a bíróság, de ugyanazok az iratok még kirívóbban bizonyítják, hogy ebben az irányban még se nyomozott, még se puhatolódzott egy perczig se.

A mikor már a lakosság minden csöpp vére tele volt a vérvád gyűlöletes meséjével: akkor már késő lett volna a tüzetes nyomozás. Akkor már mindenki Vámosi Julcsa anyjának mintájára felelt volna:

– Hogy lehetett volna az a szegény lány öngyilkos, ha már bizonyos, hogy őt a zsidók megölték?

Azonban a természetes igazságok nem úgy röppennek el az életben, mint a madarak a levegőégben, hogy nyomot ne hagynának maguk után. A vizsgálóbíró minden óvatossága és furfangossága daczára is az igazság eleven nyomai, habár szétszórtan és töredékesen is, megmaradtak.

Keresgéljük össze e nyomokat.

A mint a vizsgálóbíró a vérvád ostoba alkotmányát összeállította: e szerint Eszter meggyilkolását déli 11, és 12 óra közt hajtották végre a zsidók. Előbb nem tehették, mert a lányka 10 óra után indult el hazulról a boltba s 11 óra és 47 perc előtt visszamenőben a zsinagógához nem érhetett. De a gyilkosság később se történhetett, mert a vádlott metszők déli 12 órakor már házigazdáiknál Taubnál és Zismannál ebédeltek. Az időbeli körülményeket így sütötte ki a vizsgálóbíró.

Szinte bizonyos, hogy az időbeli körülmények ily összeállítása hamis és önkényes. Ez összeállítás arra irányult, hogy a lánykának a zsinagógához jutása déli 12 óra előtti időre essék. Huri Andrásné azt vallotta először, hogy tőle a boltba 10 óra után 30 perczkor indult el Eszter. Tőle Kohlmájer boltjáig mintegy 3 kilométer a távolság, tehát kis termetű lány rövid

lábú lépéseivel mintegy 45 percnyi gyaloglás. Nem siető, nem is ügyelgő, hanem közönséges gyaloglást kell fölvennünk. Visszafelé a zsinagóáig több mint 2 kilométer. Ez is 30 perc. Tehát, ha Eszter sehol meg nem áll, nem késik, nem várakozik, nem beszélget: akkor 11 óra 47 perczkor csakugyan odaérhet visszamenő útjában a zsinagógához.

Ámde betért Lánczi Grábornéhoz: nem hozat-e valamit a boltból. Bizonyára beszélgettek néhány perczig. Azután ugyanazzal a kérdéssel betért Csordás Grábornéhoz. Néhány perczig ott is folyt a beszélgetés. Falusi parasztasszonyoknál már ez a szokás. Talán máshoz is betért, de megbízást csak e két ismerős asszony adott neki. Bizonyos, hogy a boltban is kellett néhány perczig késnie, míg rá került a sor s míg a boltos Huriné főstékjét, Láncziné gáliczkövét és Csordásné patkószeget előszedte s becsomagolta. Azután sokfélekép be van bizonyítva, hogy visszamenőben Rózenberg Hermanek előtt találkozott testvérnéjével Zsófi-val, vele megállt és beszélgetett s azután ment tovább a zsinagóga felé. A zsinagógához tehát déli 12 és fél óra előtt nem érhetett még a vizsgálóbíró által összehordott adatok szerint se.

De a tanúk szerint még akkorra se érhetett oda. A vizsgálóbíró helyszíni szemléje szerint Rózenberg Herman háza Sarf József lakásáig vagyis a zsinagóáig 10 percnyi gyalogló távolság, közel egy kilométer. Már pedig Rózenberg kapuja előtt délutáni 1 órakor találkozott a lányka Zsófi néjével. Ezt állítja a tör-

vényszék előtt Solymosi Zsófi, Rózenberg Rozi és Vámosi Julcsa, a kik a találkozásnál jelen voltak s a két lánytestvér beszélgetését hallották. Solymosi Zsófi ugyan habozott eleintén az időpontra nézve, Vámosi Julcsa pedig példátlan szülői kegyetlenségre utóbb elállott vallomásától, de Rózenberg Rozi mindig szilárdul ezt állította s utóbb a keresztkérdésekre Solymosi Zsófi is szilárdul ebben állapodott meg.

A szegény eltűnt lányka élete folyása tehát délutáni 1 óráig egészen bizonyos. Ettől kezdve mesterkéltn homály borul életére. A homályt a vizsgálóbíró idézte elő.

Ki kellett volna puhatolnia, vajjon Eszter hazament-e HurinéKoz s átadta-e neki a füstéket? Azután átadta-e Lánczinének a gáliczkövet és Csordásnének a patkószeget? A vizsgálóbíró elmulasztotta ezt. Terveibe nem vágott az ily irányú nyomozás. Mert ő csak azt akarta bebizonyítani, hogy Esztert már 11 és 12óra közt megölték a zsidók. Azért kellett minden mást homályba hurkolnia.

De azért a homályban is vannak fölcsillámló pontok.

Csordás Gáborné időközben meghalt. A nagy per nyilvános tárgyalását nem érthette meg. Tehát nem szólhatott arról: megkapta-e a lánykától a két krajczár ára patkószeget. A lányka utolsó szavai felől nem intézhettünk hozzá kérdést.

Lánczi Gáborné született Kaszala Teréz lelke fenekéig telve volt a vérváddal s a gyilkosság hitével. Csak úgy omlott belőle a zsidók elleni gyűlölség. Ő nem vallotta meg, de nem is tagadta el, hogy az 1 krajczár ára gáliczkövet megkapta. Erről nem beszélt egyáltalán.

Én pedig azt hiszem: mind a ketten megkapták portékájukat. Annálfogva hiszem ezt, mert ha a szegény lányka ezeket át nem adta volna: holttestének csonka-füzesi felbukkanásakor ezek is éppen úgy benne lettek volna a csuklójára kötött kendőben, mint a hogy Huriné föstékje benne volt.

A lányka szépen hazament. Mindenkinek átadta a magáét. Előbb a szomszédasszonyoknak, azután gazdaasszonyának, Hurinének. A szomorú balsors csak ezután következett be.

Szedjük csak össze azokat a tüneteket, melyek bennünket az eset ily felfogására kényszerítenek.

II.

(Hatalovszki András tanúsága. – A lány délután is élt még. – Délután ott sírdogált a kút mellett, a fűzfa alatt. – Anyja, gazdaasszonya, testvérje öngyilkosságra gondolnak. – Ok nélkül ez nem történik.)

Hatalovszki András 23 éves életkorú, szép, nyúlánk természetű, erős, egészséges legény, Eszter eltűnése idején Debreczeni Mihálnál volt szolgál. Ennek háza közvetlen tőszomszédja Huriné házának. Kertjüket csak hitvány kórókerítés választja el egymástól. Egyik telekről a másikra minden hangos szót meghallani, a kerítésen keresztül a kertben mindent meglátni. Hatalovszki is látott-hallott mindent.

A törvényszék őt nem idézte be tanúnak.

A végtárgyalás folyamán egyik vasárnapon a Nyír-egyháza közelében fekvő Sima-tanyán pihentem s ott

vendégszerető házigazdám, Klár Dezső, jelentette, hogy Hatalovszki nevű legény óhajt velem beszélni s valami fontos körülményre óhajt figyelmeztetni.

A legényt magam elé bocsátottam s meghallgattam. Elmondta, hogy a végtárgyalás részleteiről értesült s megtudta, hogy az eszláriak azt állítják, hogy a szegény Esztert délelőtt 11 és 12 óra közt ölték meg a zsidók. Ez nem igaz. Az ő lelke nem nyugodhatik meg ezen. Mert ő délután két-három óra körül látta Esztert s hallotta, a mint vele Huriné pörlekedett s különösen hallotta, a mikor Huriné e szavakat intézte hozzá:

– Estélig még háromszor is megjárhatod az utat a boltba.

Gondos kérdéseimre elmondta még, hogy Huriné és a lányka feleseléséből azt értette, hogy a lányka nem olyan festéket hozott a boltból, a milyen kellett volna. Talán kéket hozott, holott Huriné feketével szokta háza fala alját befösteni. Vagy talán megfordítva. Azért küldte hát vissza a boltba, hogy cserélje ki a festéket.

Tűnődtem: igaz lehet-e ez? A gyanakodás ragálya az én gondolkozásomat is megkörnyékezte. Nem kérték-e föl e legényt e vallomásra? Nem fizettek-e vagy nem ígértek-e e vallomásért jelentékeny jutalmat?

Nyomozásom eredménye az volt, hogy jelleme komoly, a munkát szereti, gazdáival sohase volt baja; kocsmázni, duhajkodni nem szokott. Arcza nyílt, fejét egyenesen tartja, szembe néz és megfontolva felel minden kérdésemre, ifjú kora miatt se lehet ravasz lélek.

Nyugodtan és határozottan állította, hogy őt lelkiismerete hajtja erre a vallomásra.

Jól van. Most már lelkére kellett adnom vallomása fontosságát és következéseit.

Nagy szó, a mit kimond. Szembe áll vele az egész falu. Minden eszlári tanú azon erőlködik, hogy azt bizonyítsa be, hogy a szegény Eszter déli 12 óra előtt odaért a zsinagóghoz s hogy déli 12 órára már vérét vették. Most ő azt mondja, hogy délután 2-3 óra tájban is látta. Magára zúdítja az egész falut. Felbőszül ellene a vérvádkoholó egész szövetség. Az eszlári urak, a vizsgálóbíró titkos tanácsa, a községi bíró, a törvényszéki elnök, a csendbiztosok, és szolgabírák. Ráfogják, hogy hamis tanú. Meghurczolják mindenfelé. Ellene bujtják rokonait, ismerőseit, barátait. Gondolja meg mindezt jól. Vallomása nagyon fontos ugyan, de mulhatlanul mégse szükséges, mert a nélkül se ítélik el a zsidókat. A nélkül is kisül a buta és gonosz vérvád alaptalansága. Ha mindezt meggondolva is megáll vallomása mellett: akkor bejelentem tanúnak a bíróság elé. Különben nem.

Gondolkodott a legény. Jól ismerte ő már az eszlári lakosság ama részének elfogultságát és szenvedélyét, a mely farkas Gábor bíróra hallgatott. Mert hiszen a lakosság többi része nyugodt volt s az egész vérvádat kezdettől fogva az »urak« mesterkedésének tulajdonította. Csakhogy ez a része szelíd volt és békés. Úgy gondolkozott: a bíróság vette az ügyet kezébe, végezze el az! A másik rész azonban dolgozott, futott, zajongott

és fenyegetett s a legény épen e rész közepén kénytelen maradni. Mit csinálhatnak hát ő vele?

Gondolkodott a legény. Végre azt mondta:

– Tegye az úr a mit jónak lát. Nincs nekem arra semmi vágyakozásom, hogy én tanú legyek. Csak az urat akartam én felvilágosítani arról, hogy én mit tudok. Ha a bíróság meghí tanúnak: azt se bánom. Ott is megmondom az igazat, mert én hitvány ember nem vagyok. Ha pedig meg nem hí, annál jobb.

Bejelentettem. A törvénytörő megidézte s bizony megvallotta ő ott is, a mit előttem fölfedezett s megmaradt vallomása mellett minden keresztkérdés és faggatás daczára.

Ez történt a június 22-iki ülésen. Huriné kézzel-lábbal tiltakozott a legény vallomása ellen.

Igaz, hogy utóbb, hetek múlva ez a legény is módosította vallomását. Újabb vallomásában a réginek határozott állításai elmosódtak. Se az óra szerinti időpont-ról, se a Huriné udvarán folyt felelés személyeiről már nem beszélt határozottan. Látszott rajta, hogy a tanúkészítő gyáron már keresztül ment. S úgy is volt. Andrikovics kocsmájában az eszlári bíró és emberei körülvették, tyúkkal-kaláccsal édesgették, Eszlárra is kivitték. Ott azután halállal fenyegették, ha vallomása mellett megmarad. Tanúkat állítottak ellene, hogy ő se nem látott, se nem hallott semmit, otthon se volt azon a napon, hanem kint volt a mezőn burgonyát ültetni. Igaz, hogy ez mind hamis tanú volt. De azért lassanként rajta is erőt vett az élet nyugalmát követelő

nyers ösztön s annyira-mennyire megadta magát. Július hó 8-án, nyilvános vallomása után 16 nap múlva odavitték az elnök lakására, ott is kecsgették s ijesztgették egy füst alatt s így július 9-én az elnök a bírósági ülésen újra előhívta, hogy vallomását módosítsa s lényegesen enyhítse.

Előre láttam én ezt, szinte vártam. Nem is faggattam keresztkérdésekkel, csak a mikor elvégezte tanúskodását, az ajtónál kimenet magamhoz intettem.

– Megmondtam én ezt hejh a Sima pusztán. Kár volt legénykedned!

Az egyenes arcú, nyílt, bátor tekintetű legény lehajtottotta fejét, nem nézett szemembe. Mégis szólt:

– Nem tehettem másként. Hanem a mi igaz, azért mégis igaz!

Arról, a mit első tanúskodásában erősített, nem csak maga tudott. Erre a tényre más tanú is volt.

Ez Frenkel Sámuel 75 éves életkorú agg, beteg zsidó ember. Becsületes előéletű s egyik lábával már a sír szélén áll. Miért mondana valótlant? Ez eskü alatt azt vallotta a június 22-iki ülésen, hogy április 1-én délután 4 óra tájban találkozott Hurinéval, a ki azt mondta neki:

– Ma már másodszor küldtem be a leányt füstéért Ófaluba, nem tudom, hol van oly sokáig.

S hozzátette még a tanú, hogy Huriné e szavak után kissé haragosan ment Ófalu felé a leányt keresni.

Más jelenségek is vannak erre. Faluhelyen az éjjeli őrseget, az utczákra, házakra

való éjjeli vigyázást nem rendes fizetésű alkalmazottak teljesítik, hanem sorrendben házanként köteles minden gazda éjjeli őrség gyanánt kiállani. Minden gazdára rá kerül a sor a lakosság számához képest évenként négyszer-öttször s néha többször is. Az őrség egyik csapatja éjfél előtt, másik csapatja éjfél után ügyel az utcákra. A míg kocsmá van nyitva, ideje nagy részét természetesen ott tölti az őrség.

1882 évi május végén, a mikor már javában folyt a vizsgálat Tisza-Eszláron s mindenki csak Eszter eltűnéséről s a zsidókról beszélt, Debreczeni Mihályra került az őrség sora. Ő szolgáját Hatalovszki Andrászt küldte ki őrnek, a ki társával együtt a késő esti vagy éjjeli időben bevetődött Ziszmán Jakab kocsmájába.

Az esetről, a bíróság eljárásáról, a leánykának állítólag déltájban történt megöléséről volt a szó. Hatalovszki akkor azt mondta, hogy ő neki nem megy a fejébe ez az egész dolog. Ő biztosan tudja, hogy azon a napon délután, uzsonnaidő felé, Eszter még otthon volt, jól látta, a mint az újfaluí kútnál egy fűzfa alatt sírdogált.

Nagy szó volt ez akkor. Hallották e tanúságot maga Ziszmán Jakab, azután felesége Groszberg Rozi, ezeken kívül Groszbergnek mind a két növendék leánya, továbbá Varga Kata cselédleány s még egy szolgálégy, a ki akkor másnál szolgált, de a tárgyalás idején, 1883 nyarán, épen Debreczeni Mihálynál szolgált. Hatalovszki e beszéde is a végtárgyaláson kétségtelenül bebizonyult. S ez azért is fontos körülmény, mert

akkor még Hatalovszkit se a zsidók, se a vérvád-koholók ilyen vagy amolyan vallomás érdekében nem ostromolták.

Minő könnyű lett volna ekkor még elfogulatlan, okos vizsgálóbírónak az öngyilkosság összes nyomait összeszedni!

Pedig bizonyára tudta, hogy a szegény lányka közel-állói se vérvádra, hanem az öngyilkosságra gondolnak. Maga az édes anya, özvegy Solymosi Jánosné is aat mondta, hogy Huriné, a mikor délután a lánykát kereste, így nyilatkozott előtte:

– Elment a lelkem még ebéd előtt, de már nem tudok nyugodt lenni; a part felé, a falu felé néztem. Nem tudom, de talán az isten öntötte belém, hogy arra néztem.

Így van a bírósági jegyzőkönyvben. A part, a melyről szó van, a Tiszafolyam partja. Solymosiné szerint isten sugallta Hurinének, hogy a folyam felé keresse a szegény lánykát. Isten szokta fölébreszteni a lelkiismeretet.

Azonban Huriné a június 21-iki ülésen maga is nyíltan beismerte, hogy a leányka öngyilkossága volt első gondolata s hogy délután kereste a Tisza partján a leányka nyomait.

Groszberg Leó azt vallja a június 23-iki ülésen, hogy másnap, április 2-án ment a községhez s útközben találkozott Solymosi Jánossal, Eszter testvérével. Kérdi tőle:

– Megvan-e már Eszter?

– Dehogy van, dehogy van! Épen most is őt keresem. A faluban egy ó-kút van, azt néztem meg, nem abba ugrott-e.

Ó-kutnak az olyan kutat nevezik, a melyet már nem használnak, a melynek vizét valami ok miatt nem merik az emberek. Az öngyilkosok faluhelyen ily kútban szokták magukat elemészteni.

Íme a jelenségek, a melyek szerint anya, testvér, gazdaasszony, szolgálataó, mind arra gondolt először, hogy a szegény leányka önként vetett véget életének.

Kellett lenni okuknak, a mely miatt arra gondoltak. Oly jelentékeny okuknak, a mely elháríthatlanul arra a gondolatra vezette elméjüket.

Minden esetre feltűnő, hogy már délután négy-öt óra tájban is arra gondoltak. A mikor különös ok nélkül arra gondolniok szinte lehetetlen volt.

A leánykát Huriné délután is beküldi a boltba s a leányka nem jön haza rendes időre. Vajjon miként lehet itt mindjárt öngyilkosságra gondolni? Hiszen a lánykának anyja, két testvére, több nagybátyja és nagynénje van a faluban; a boltban is elkéshetett, rokonaihoz is betérhetett, elfecseghette az időt. Hány-szor megcselekszik ezt a cselédek!

Ha alkonyatra, ha öreg estére se tér haza, ha még reggelre is elmarad: akkor már nagy ok van a tűnődésre, az aggodalomra. Akkor már valószínű, hogy vagy megszökött s elhagyta helyét, vagy valami baj történt vele. Akkor is először végig kell járni azokat a házakat, a hová a leány járt szokott s ha sehol

semmi nyoma, sehol senki nem tud róla: csak akkor juthat az ember eszébe a Tisza vagy az ó-kút, az öngyilkosság esete.

Huriné azonban rögtön öngyilkosságra gondol, isten azt önti belé, hogy a part felé, a folyam felé nézzen.

Mikor történt ez?

Solymosiné azt mondja: délutáni 3 óra körül. Groszberg Leó azt mondja: 5 óra körül. A többi tanú nem egészen határozott beszéde szerint négy-öt óra tájban mehetett Huriné Ófalu felé a lánykát keresni.

De hiszen ez még nem is lett volna feltűnő késedelem a lánykától. Három óra tájban még otthon pörlekedik vele Huriné. Azután a lányka a kút mellett a fűzfa alatt sírdogál. A bolt oda-vissza másfél órai gyalogos út. Tehát 5 órakor még a lányka nem késett, sőt előbb haza se érhetett.

Miért jött hát az öngyilkosság gondolatára Huriné már öt óra előtt?

Bizonyára azért, mert a lányka valami efféle szót ejtett ki ajkán. Vagy azt mondta: ilyen életet nem bírok tovább; – vagy azt mondta: jobb meghalni, mint ennyit szenvedni; – vagy azt mondta: engem nem lát többé!

Valami ilyes dolog történhetett.

Igaz, hogy erről tanúk, jegyzőkönyvek nem szólnak. | Ez hát csak föltevés. Csakhogy ennek a föltevésnek | rettenetes alapjai vannak a lányka az napi viszonyaiban í s lelkiállapotában. Lássuk ezeket.

III.

(A leány elszántságának okát és tünetei. – Egész nap fázott, éhezett és dolgozott. – Asszonyának tanúsága. – Barcza Dani tanúsága. – A tanúk szomorúnak látták. – Soha nem dalolt. – Az utolsó ok.)

A szegény lányka lelkét bússá, komorrá, szomorúvá tették az utolsó napon testi és lelki ráhatások.

Télen át csizmában szokott járni, nyáron át mezítláb. Épen április 1-én a nagy takarítás napján kezdte meg a mezítlábjárást. Változó napos hűvös idő volt. A félév óta megszokott lábbeli nem takarta meztelen lábát. Kétségtelenül fázlódott reggeltől fogva. Magában véve is kellemetlen érzés ez. Kedvetlenséget okoz.

Ez azonban falusi cselédlánynál önmagában nem nagy dolog. De az utolsó napon nem is evett. Huriné bevallja a június 21-iki ülésben, hogy az napon nem főztek semmit, meleg ételhez nem jutottak. Természetesen a nagy takarítás volt a főzés akadálya. De még hideg ételként is csak a két kis gyerek kapott édes tejet. Ha Eszter is kapott volna: azt Huriné semmiképp el nem hallgatja.

Tehát éhezett is. Fázott és éhezett. A mellett dolgozott egész nap, a közpéldabeszéd szerint, mint a kutya s még az Ófaluba, oda és vissza másfélóra járásnyira is be kellett futkosnia két ízben is.

Kétségtelenül eszébe jutott, hogy mi ezért az ő jutalma, fizetése? Egész évre 15 forint és egy pár csizma. Így vallották a tanúk: édes anyja s szolgálatadó gazdaasszonya s mások. Tizenöt forint mai pénz szerint 30 korona,

alig 32 frank. Mennyi esik ebből egy napra? Négy krajczár vagyis nyolcz fillér. Ez a koldusnak is csekély alamizsna. Nyolcz fillérért egész istenadta napon fázni, éhezni s hajnaltól késő estig dolgozni: súlyos végzet. A tűnődés, a kepelődés s a keserűségszülte felfogás szerint rosszabb helyzet, mint az állaté. A háziállatnak életöröme mindenestre több.

S ha még jó arcot, édes szót, gyöngéd figyelmet, vigasztalást találna asszonyánál! De az is még durva hozzá s egész nap szidja, piszkolja, átkozza, kergeti.

Igaz, hogy közfelfogás szerint erre okot adott a szegény lányka. A sütő, főző, kormos edényeket, konyhaszereket meg kellett mosni. A miben megmossák: arra való a mosóteknő vagy más alkalmas edény. A sütőteknő egyáltalán nem arra való. Abban kel a kovász kenyérhez, kalácshoz. Abban kormos edényeket mosni nem szabad, mert a benne maradt kormot, szennyet fölveszi a tészta. A kenyérnek pedig tisztának kell lenni, mert istennek az a legnagyobb adománya. S a szegény lányka erre mégse ügyelt. Eltévészttette dolgát. A konyhaedényeket a sütőteknőben mosta meg.

Bizony ez nagy tévedés. Pedig a szegény lányka egyébként nagyon jól tudta, hogy e munkája ellenkezik a jó renddel. Nem is dacból, nem is pajkosságból, nem is ostobaságból cselekedte azt, hanem mint mondani szokták, az esze nem volt helyén.

Hát a szegény lányka hibázott. Tessék azonban akárkinek egész napon át éhezni, fázni, dolgozni s lótni-futni:

isten angyala legyen bár, alig kerülheti ki a hibázást. S most képzeljük ehhez a mérges, haragos, örökké zsemlelő és káromkodó gazdaasszonyt.

Huriné ilyen volt. Solymosiné mindenben egyetért vele s a nagy per egész folyamán mindenütt menti s kezére adja a menekülő szót, de azt még ő is megvallja a június 29-iki ülésen, hogy Huriné »nagyon lármás« asszony. Tudni kell pedig, mit jelent e szó a falusi nép nyelvén!

Maga Huriné a június 21-iki ülésen egyenesen beismer annyit, hogy az napon megpirongatta a lányt, mert a kormos edényeket a sütőteknőben mosta meg. S hozzátette: élesen szólt hozzá, nem tagadja, de – úgymond – komolyan nem bántotta.

»Komolyan nem bántotta«: mit jelent ez a szó? Bizonyára azt, hogy súlyosan meg nem verte, kezét-lábát nem törte, fejét be nem szaggatta. De ezen kívül igenis megtörténhetett, hogy vesszőt vett a kezébe s azzal megfenyegette, talán meg is kergette. A különben is szomorú és csüggedt lelkű lánynak ez is nagyban növelhette keserűségét és elszántságát.

Említettem már, hogy Barcza Dani híres csendbiztos volt Debreczenben, a hortobágyi róna betyárjai fölött. Elhivattam magamhoz, alakja, arcza, beszéde nagyon megtetszett s megbíztam, hogy puhatólódzzék. Különösen abban az irányban is, mely a szegény lányka öngyilkossága felé mutatott. Más megoldást én nem találtam. S abban a nézetben voltam kezdettől fogva, hogy ha másnak nem is, de Hurinének kell erről valamit tudni.

Barcza Dani fölkereste Hurinét saját házában. Beszélgetett vele mindenről. Rávezette a szót Eszterre is. A lélekbúvár erős érzékével figyelte az asszonynak arczát, hangját, szavait. Nem vett észre semmit. Az asszony ügyesnek és kérges lelkűnek mutatkozott.

Beszélgetés közben a csendbiztos vastagocska spanyolnád pálczát vett észre a mestergerendán s erre szegezte szemeit. Rögtön feltűnt neki, hogy az asszony megdöbbsent. Fölállt a csendbiztos, levette a pálczát a mestergerendáról s mintha játékból tenné: elkezdte azt kezében suhogtatni s e közben mereven nézett az asszonyra.

Az asszonynak elállt a szava. Rémület látszott arczán.

A csendbiztos ezt mondta neki:

– Lássa Huriné, ha ez a spanyolnád beszélni tudna: ez megmondaná, hova lett Eszter.

Az asszony megtántorodott s az asztalhoz esett ijedtében. Azután magához jött egy pillanatra s kifutott a szobából. Többé nem mert a csendbiztossal szóba állani.

Így jelentette nekem a találkozást Barcza Dani. S hozzátette:

– Egész életemen át a gonosztévők megfigyelésével foglalkoztam s az a szent igazság, a mit most mondok. Az az asszony kergette halálba Solymosi Esztert s annak a nádpálczának volt valamely dolga a szomorú esetben. Isten engem úgy segéljen!

Azonban végre se bizonyítja semmi, hogy a lányt épen testileg bántalmazta volna Huriné. A lelki gyötres annál nagyobb volt.

A szegény lányka lelkiállapotáról a következő jelenések szólnak:

Rózenberg Rozi beszéli, hogy a lányka, mikor Zsófi nénjével az ő házuk előtt délután egy órakereszt beszélt, szomorú volt.

Rózenberg Herman és neje egybehangzólag beszélnek a június 25-iki ülésen, hogy cselédjük Solymosi Zsófi április 1-én este, mikor arról volt már szó, hogy a lányka nem ment haza, hanem eltűnt, – azt mondta nekik:

– Akkor is szomorú volt már, mikor beszéltem vele, de nem kérdeztem, mi baja.

– Miért nem kérdezted? – szólt gazdája.

– Elég marha voltam, hogy nem kérdeztem.

De egy kérdést mégis intézett hozzá. Vámosi Julcsa legalább a június 25-iki ülésen úgy beszélt, hallotta Zsófinak e kérdését Eszterhez:

– Miért vagy oly szomorú? Talán megvert az asszonyod?

– Nem vert meg.

Ez volt a szomorú lány felelete.

Groszberg Leo azt vallja a bíróság előtt, hogy Zsófi április 2-án vasárnap átment hozzá a boltba cukorért s akkor azt kérdezte tőle:

– Még sincs meg Eszter?

– Dehogy van, dehogy van! Sajnálom szegényt, olyan szomorú volt az a lány.

Mindez a délutáni egy-két órakereszt jelentkező lelki állapotra vonatkozik. De a szomorúság később sokkal

jobban fokozódott. A mikor már éhsége és fázékony - sága is nagyobb volt, a mikor Hatalovszki szerint oly élesen szidta asszonya s küldte be újra a faluba s a mikor a szegény lány az utczaí kút mellé a fűzfa alá vonult sírni, zokogni.

Kétségtelenül el is indult a boltba visszafelé. Útja a Tisza közvetlen közelébe ért. A fájdalomnak egyetlen éles fellobbanása, az elszántságnak egyetlen keserű rohama kellett, egyetlen szempillantás s a szegény lány ott volt már a néma folyam szelíden ringó fenekén. Ott azután nem bántotta őt többé az éhség és a hideg, a ruhátlanság és a káromló szavak pironogató átka.

Gyakori történet ez. Se nem különös, se nem csodálatos.

Azt mondhatják: nagy vállalkozás az önkéntes halál, tehát nagy okának kell lenni. S a szegény lánykánál talán nem volt arra elég nagy ok.

Meglehet. De az ő lelke ítélte azt meg. Másé azt meg se ítélni.

Különben is abban az életidőben járt, a mikor a serdülő korból megkezdődik az átmenet az érettbe. A mikor érthetetlen titkos mozgalom van a vérben s a mikor a nő egész szervezete a havonkénti változásra készül. Nagyon sok lány életkedve elhervad ilyenkor, fájdalmas ábrándok töltik be gyakran éj jelét-nappalát s heteken-hónapokon keresztül uralkodik lelkében a halál után való vágyakozás.

Hurinénak volt egy eleven eszű 17 éves fia: Huri József. Azt mondta a június 25-iki ülésen: Eszter nem

szokott dalolni. Márczius 1-től áprilisig, míg az ő házuknál volt, nem hallotta dalát.

Íme a szegény lánykánál a lélek gyökeréig beszivárgott mélységes szomorúság! A fa, a mely a tavasz édes melegén nem hajt virágot, a fiatal serdülő lányka, a ki tizennégy éves korában nem fakad dalra, játékra, vidámságra. Haldoklik az már mind a kettő. Csak véletlen pillanat kell ahhoz s jó alkalom, hogy a halál önszántából igazán bekövetkezzék. Szegény cselédlányoknál mily sok eset van efféle!

A NYILVÁNOS TÁRGYALÁS.

I.

(A bűnügyi vizsgálat lassú. – Szefferth Ede, « közvádó. – A vádhatárosat. – A bíróság szerkezete. – Tárgyalási jegyzőkönyv. – A közönség.)

Sok keserves huza-vona után elvégre megérett az ügy a nyilvánosság számára. Régóta óhajtottuk ezt.

Nem ismertük eddig az ügynek részleteit. Az orvosok munkáin kívül nem ismertünk biztosan semmit A vádlott zsidók egész esztendőn át senyvedtek már a börtön falai közt. Nem tudtuk, mivel védik magukat. Nem ismertük lelkük állapotát. Alig sejthettük, miként szótték-fonták össze ellenük a terhelő körülményeket. Nőttön nőtt a türelmetlenség bennünk is, a kik az igazságszolgáltatás védelmi intézményét képviseltük, – de a nagy közönségben is.

A vérvádkiabáló hírlapok zsvivaja már meg nem nyugtatott, már ki nem elégített senkit. A közönség nagy része szentül hitte, hogy a vád tökéletesen bizonyos. Ámde ha tökéletesen bizonyos: miért késik akkor a tárgyalás, a nyilvánosság, az ítéletmondás? A gyilko-

sokra miért nem szakad le a törvény? Az ártatlanok miért nem menekülhetnek?

Magyarországnak sajátságos büntető perrendszere volt akkor. Nyilvánosságnak és titkos eljárásnak, szóbeliségnek és írásbeliségnek kusza rendszere.

A vádlottal, ha vizsgálati fogságban volt, míg a vizsgálat folyt, nem érintkezhetett senki. Se rokona, se jó barátja, se jogainak képviselője, még védője se. A vizsgálat irataiba se tekinthetett be senki, még a védő se. Hogy a vizsgálat meddig tartson: az csupán csak a vizsgálóbírótól függött. Voltak bűnügyek, melyekben öt-hat évig, sőt tovább is folyt a vizsgálat. A hol a vádlott fogva volt: ott okos és emberséges bírák igenis siettették a vizsgálat befejezését. De törvény vagy bírósági rendszabály ily esetekről se intézkedett különösen. Íme a nagy per vádlottal már több mint egy év óta foglyok s íme ügyük még alig érett meg a nyilvános tárgyalásra. Pedig velük együtt különböző helyen és időben több-kevesebb ideig még negyven vagy ötven zsidó és tutajos szenvedte a fogságot.

Anyagi büntetőtörvény csak két év óta volt s gyakorlatilag a nép vérébe még be nem szivároghatott. A bíróságok nagyon sok esetben, mikor bűnösnek mondták ki a vádlottat, büntetésül vizsgálat alatt volt állását szabták ki. S bizony sok esetben súlyos büntetés volt s még ma is súlyos minden országban, ha valakinek vizsgálat alatt kell állania.

A hírlapok közléseinek nem hittünk. Azok a közlések csonkák, túlzók, irányzatosak s gyakran koholtak és

hazugok voltak. A hírlapok közléseinél a társadalomnak épen nem egészséges ízlése szerint a földolog különben se a tárgyi igazság, hanem a gyorsaság és az érdekesség. Az, a mi rögtön hat a képzeletre és a szenvedélyre. De a folyton tartó országos izgalomnak s felekezeti gyűlölködésnek elvégre véget kellett vetni s a vádlottak bűnösségét vagy ártatlanságát napfényre hozni.

Siettettük a nyilvános tárgyalást. Én magam személyesen két alkalommal heves vitát folytattam e végből az igazságügyek miniszterével, a ki azonban még erre néve se avatkozott a bíróság dolgába.

A közvádlok, a királyi főügyész Kozma Sándor s megbízottjai a siettetésben egyetértettek velem. De egyetértettek velem még abban is, hogy az ügyben voltaképen vádemelésnek nem volna helye. Hiszen a vádnak voltaképen nincs tárgyi ténye s a vádlottakat valósággal semmi komoly jelenség nem terheli. Mindamellett a királyi ügyészség arra határozta el magát, hogy vádat emel.

A vád kidolgozására s annak a tárgyaláson való képviselésére Szeyfferth Ede jogtudort bízta meg a főügyész. E férfiú akkor királyi főügyészi helyettes volt s a főügyész mellett dolgozott. Jogi tudását még a régi osztrák jogrendszerből merítette, mely egykor Magyarországon is érvényben volt. Tudása fiatal korától fogva a bírói pályán vált gyakorlativá. Akkor 50 vagy 52 éves életkorú lehetett. Komoly, higgadt, kevés beszédű, tiszta látású és csöndes mérsékletű, valóságos bírói jellemű ember. Képzeletének semmi csapongása, törek-

veséiben semmi nagyravágás, semmi sietés, az igazság iránt erős érzéssel s mint mondani szokás, tisztos polgári erényekkel teljes. Munkakedvelő, kötelességtudó. A sokkal nagyobb szellemű főügyész bizonyára erős megfontolás után őt tartotta a különös feladatra legalkalmasabbnak. S nem csalódott. Korábban én kevésbé ismertem, alig néhányszor találkoztam vele. A nagy per tárgyalása alatt a naponként való érintkezés folytán bizalmas barátság fejlődött ki köztünk. Később a királyi Kúriának, a legmagasabb ítélőszéknek lett közbírája s az alatt, míg e könyvet írom, az ország jogtudó közönségének őszinte elismerése s becsülése mellett vonult nyugalomba.

Ha csupán egyéni véleményét követheti, szentül hiszem, nem emel vádat, hanem az ügy egyszerű megszüntetését indítványozza. De már ez akkor lehetetlen volt. A fölizgatott társadalom nyilvánosságot követelt s ezt vádemelés nélkül elérni nem lehetett.

Így jött létre a vádindítvány s a bíróság vádhatározata.

E határozat szerint gyilkosság terhelte Svarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám és Braun Lipót metszőket és Vollner Herman koldust. A zsidó gyerek tanúsága szerint ezek együtt ölték meg Solymosi Esztert.

Gyilkosságban való bűnrészesség terhelte Sarf József, Junger Adolf, Veiszstein Lázár, Lúsztig Sámuel, Braun Ábrahám és Taub Emánuel eszlári lakosokat. A gyerek tanúsága szerint ezek is tudtak a gyilkosságról s valószínűleg segédkeztek annak elkövetése körül.

Bűnpalástolás terhelte Fogel Amsel, Smilovics Jankel, Hersko Dávid, Grósz Márton és Klein Ignác zsidókat. A vizsgálat adatai szerint ezek csempészték, úsztatták, öltöztették az idegen holttestet.

A vádhatározat ezen pontját nyomban a pajkosság címébe öltöztette az a körülmény, hogy vád alá jutott például Fogel, Grosz és Klein, a kikre semmiféle terhelő jelenségnek még árnyéka se vetődött, ellenben nem jutott vád alá, hanem pusztán tanúnak maradt Matej Ignác, a ki pedig mindvégig erősen vallotta a tárgyaláson, hogy ő az idegen holttest csempészésében, úsztatásában s öltöztetésében szakadatlanul tevékeny részt vett.

Bírói ostobaság volt ez, sőt ennél is több. S a vádhatározatot csupán ennél fogva is jogunk, sőt kötelességünk lett volna a felsőbb bíróságokhoz föllebbezni.

Az akkori perjog és bírósági szervezet szerint a vádhatározatot a törvényszék hozta, mint első bíróság s erre nézve se a vádlottakat, se védőiket előzőleg meghallgatni nem kellett, nem is lehetett. A budapesti királyi tábla volt a másodbíróság, a mely csupán írásokból ítéltetett. Ide joga volt vádlottnak s védőnek föllebbezni. Sőt joga volt a királyi Kúriához is, mint legmagasabb bírósághoz bizonyos esetekben. És semmi kétségem arra nézve, hogy a felsőbb bíróságok vagy kihagyják a vádhatározatból a bűnpalástolást, vagy Matej Ignácot is vád alá helyezik. Mert a felsőbb bíróságok a tömegnek legszenvedélyesebb izgalmai közt is megőriztek volna annyi függetlenséget és komoly-

ságot, a mennyi ez ügghöz kellett. Két ember együtt, összebeszélve s összedolgozva végzi a holttest-úsztatást: Matej és Hersko. Matej beismeri, Hersko eltagadja. A felső bíróság föltétlen bizonyossággal vagy megszünteti ezt az ügyet vagy Matejt is vád alá vonja s nem hagyja ki azért, mert ő keresztyén.

Azonban mégis megnyugodtunk a vádhatározatban.

Nekem két okom volt erre. Kényszerítő mind a kettő.

Az egyik az, hogy a két felső bíróságnak az ügy nagy terjedelme miatt az akkori gyakorlat szerint legalább egy év kellett volna a végleges döntéshez s addig a vádlottak börtönben ülnek szakadatlanul. Tehát a múlttal együtt legalább két esztendeig!

Másik okom pedig az volt, hogy a vádlottak elszántan követelték a nyilvános tárgyalást azonnal. Hiszen még azt se tudták, mivel vannak vádolva s ki és mi terheli őket. Sarf József egyenesen kimondta: neki mindegy, élet vagy halál, de ő nem várakozik, ő szemébe akar már nézni annak a gyalázatos gyanúnak, a mely miatt már egy év óta szenved.

Hát isten hírével! Menjünk neki a tárgyalásnak.

A törvényszék június hó 19-re keddi napra tűzte ki a tárgyalást. S természetesen a következő napokra is. Előre lehetett látni, hogy a tárgyalás több napon s talán több héten át fog tartani.

De senki sem számított arra, hogy 46 napig tart s augusztus 3-án ér véget. Valóságos tárgyalás azonban csak 34 napon át folyt mindig reggeli 8-9 órától délutáni 2-3 óráig. Két ünnepnap jött közbe s ezen

kívül öt napi szünet, melyből két napot a vádra és védelemre készülés, két napot a bíróságnak az ítélet fölött való tanácskozása vett igénybe.

Külsőleg ily nagy és hosszú törvényszéki tárgyalás még nem volt Magyarországon s nem tudom, hogy más országban is lett volna. Fonákul vezetett s minden lépésében elhibázott vizsgálat után mintegy háromszáz vádlott, tanú és szakértő volt kénytelen nyilatkozni sok esetben többszörösen is. Egy közvádló, egy jogász magán vádló, öt védő vitájára is négy egész nap kellett.

A tárgyalás a vármegyeház nagytermében folyt.

A vármegyeház a város közepén fekszik, homlokzatával a köztér felé tekint. Széles lépcső vezet az emeletre, a hol tágas előcsarnokból s tágas folyosóról nyílik a tárgyalóterem. Innen nyílnak a védők, a tanúk, az ügyvédek és hivatalszolgák szobái is. A tárgyaló terem nagy ablakai a köztérre néznek.

E terem hosszú négyszög. A terem egyik végén a törvényszék emelvénye. Középen kissé magasabb emelvényen a bírák és a jegyző asztala. A bíróság jobb oldalán a közvádlók asztala. Itt ül Szeyfferth Ede királyi főügyészi helyettes és Lázár Kálmán királyi alügyész. Utóbbinak alig van szerepe a tárgyalás folyamán. A bíróság baloldalán a védők asztala. Itt ülnek a védők sorban egymásután. Az elnök közelében én, mellettem balról Heumann s azon túl Funták, Friedmann és Székely egymás mellett.

Az emelvényt korlát választja el a terem egyéb részétől. Az emelvény előtt kellő nagyságú szabad tér.

E téren a vádlottak padja s a sértettek, tanúk és szakértők ülőhelyei. De e szabad tér két oldalán is van egy-egy korláttal elzárt kisebb tér. A jobb oldalán a sértett fél özvegy Solymosi Jánosné s jogi képviselője Szalay Károly ügyvéd, – a baloldalán pedig a hites gyorsírók.

Gyorsírókat azelőtt csak ritkán szoktak a bíróságok alkalmazni. A múlt század első felében Magyarország törvényhozó testületei se használtak gyorsírót. Gyorsíró alkalmazását csak az 1847-iki országgyűlés kezdte, rendszeressé a gyorsírói intézményt csak az 1848-iki országgyűlés tette. Azelőtt gyorsíró nem is volt az országban, arra pedig nem volt példa, hogy bírósági tárgyalásokat gyorsírói följegyzés erősített volna meg.

Bűnügyi tárgyalásokról jegyzőkönyv készült. A jegyzőkönyvet valamelyik fiatal jegyző készítette. A jegyzőkönyvbe a beszédeket, a nyilatkozatokat nem szóróiszóra, hanem csak kivonatossan lehetett beiktatni. Fontos volt, hogy a jegyzőkönyv hű tükre legyen a tárgyaláson mondottaknak és történeteknek. Hármadfokú volt a bíróság s a másod- és harmadfokú bíróság csak az írásokból ítelt. Ha a tárgyalási jegyzőkönyv nem volt tökéletesen hű: a felsőbb bíróságok súlyos bírói tévedésekbe eshettek. Estek is nem egyszer. Magyarországon azelőtt csak a felsőbb bíróságok voltak államiak. Az elsőfokú bíróságokat az összes társadalmi jogviszályok, a polgári és büntető peres ügyek elintézésére a nagy önkormányzattal bíró helyi hatóságok szabad választás útján alakították.

Ezeket a bíróságokat vármegyei és szabad városi bíróságoknak nevezték, míg a másod és harmadfokú ítélőszékek királyi bíróság volt a neve. A polgárok különösen vigyáztak arra, hogy az ő bíróságaik iratai a dolgok valóságát híven mutassák fel a királyi bíróságok előtt. S azért a tárgyalási jegyzőkönyvet a bíróságok jegyzői kötelesek voltak nyomban elkészíteni s annak tartalmát a bíróság nyílt ülésében a vádló, a vádlott s a védő hozzászólásával állapították meg. Ekként lett biztosítva az, hogy a vádlottak, tanúk, szakértők nyilatkozata híven jött a jegyzőkönyvbe. Addig a tárgyaló s ítélőbíróság se hozhatta meg ítéletét, míg a jegyzőkönyv tartalmát ily szigorú ellenőrzéssel véglegesed meg nem állapították. A bíróságok esetleges tévedését így törekedtek megakadályozni.

1883-ban a nagy per tárgyalásakor már nem állott fenn ez a rendszer. 1872-ben államivá lett az igazságszolgáltatás s királyi bíróságok léptek a vármegyei és szabad városi bíróságok helyébe. A bírói szervezetet és a perjogot francia és német felfogás szerint alakították át. A felsőbb Ítélszékek ezen túl is csupán írásokból ismerhették meg az ügyeket, de az alaptárgyalás szóbeli volt és nyilvános volt, csakhogy annak jegyzőkönyvei ezentúl utólag készültek és a jegyzők és elnökök által a vádlók, vádlottak és védők ellenőrzése és hozzászólása nélkül állapították meg. Én sohase tudtam teljesen megnyugodni e rendszerben. Az ítéletet a tárgyalás bevégeztével nyomban meghozta és kihirdette a bíróság, a jegyzőkönyv pedig gyakran

hetek és hónapok múlva készült el. S a helyett, hogy a tárgyalási jegyzőkönyv tartalmára lett volna alapítva az ítélet, gyakran az a fonák helyzet állott elő, hogy a tárgyalási jegyzőkönyv tartalmát a már kihirdetett ítélethez alkalmazva utólag állapították meg. E rendszer az érdekllett felek jogait és érdekeit nem biztosítja eléggé s az igazságszolgáltatás komolyságát is gyakran megsértheti. Én e pontra nézve sokkal bölcsőbbnek tartom a régi magyar felfogást.

Csakhogy ehhez visszatérni a nagy perben már nem lehetett. Pedig voltak aggodalmaink arra nézve, vajjon elfogulatlan lesz-e a bíróság minden tagja? Különösen voltak kétségeink az elnökre nézve. Tudtuk, hogy Bary aljegyzőt gyakran ő vezette a vizsgálatnál. Én biztosan tudtam, hogy az igazságügyek miniszterénél a vizsgálat egy évi tartama alatt két ízben is nyilatkozott személyesen akként, hogy az ő meggyőződése szerint Solymosi Esztert bűnös úton emésztették el 3 hogy a tettesek az eszlári zsidók. Hogy így vélekedik, mindenki tudta országszerte. Bizony gondoskodnunk kellett, hogy a hetekre terjedő tárgyalásról lehető hű jegyzőkönyvek készüljenek. S ezt csak úgy érhattük el, hogy hites gyorsírók jegyezzék a bírósági tárgyaláson ejtett szavakat.

Úgy is történt. Az elnök készséggel beleegyezett abba, hogy a bíróság gyorsírókat alkalmazzon. A közvádoló és én együttesen kértük ezt. Erre az ő különben is nehéz munkája lényegesen könnyült és kevesbedett.

A teremben azt a kisebb tért is, mely a vádlottak, a magánvádló s a gyorsírók számára volt fentartva, korlát választotta el a közönségtől.

A közönség számára padok vannak. A padokon 240 kényelmes ülőhely. Az első padsor a vármegye tisztviselőinek, az ítélő bíróságban részt nem vevő törvényszéki tagoknak s a hírlapi tudósítóknak van fentartva. S azon kívül is minden hírlaptudósító kap alkalmas helyet. A többi ülőhelyre csak az elnök engedélyével és csupán jegy fölmutatása mellett lehet eljutni. A zsidók elvileg nincsenek, nem is lehetnek kizárva, de az elnök többnek, mint nyolcznak, nem ad engedélyt a tárgyalás kezdetén. Később, hetek múlva, már őket is nagyobb számban eresztette be. A többi 232 jegyet nagyrészen állandó használatra helybeli ügyvédek és orvosok s vármegyebeli birtokosok s más kiválóbb férfiak számára adta ki. Ezek nagyobb része bizony nyíltan bevallott vérvádhívó és zsidógyűlölő.

A bíróság emelvénye mögött ajtó nyílik; ez ajtó kisebb terembe vezet, mely a bíróság visszavonuló szobája. E szobában tárgyalás alatt az előkelőbb nők foglalnak helyet. A nagy perre mindenki kíváncsi az egész világon. Kíváncsiak a művelt előkelő nők is. De őket a nagyközönség tolongásának kitenni nem lehet. Ezért számukra e díszesebb hely.

A közönség háta mögött is nyílik ajtó. Ez ajtó szintén jókora szobába vezet, mely a tanúk tartózkodó helye s visszavonuló szobája. A tanúk e szerint a közönség padsorai közt levő nyíláson jöhetnek a bíróság elé.

II.

(A tanúk. – A jóhiszemű de hamis tanúk, – Vámosi Julcsa esete. – A holttest nyakán forradás. – A kék szem. – A paraszt lány lábujjai. – A tanúk beszédének összhangása.)

Ebből sok ízetlenség származott a tárgyalás folyamán. Ott ült ugyanis Bary aljegyző a tanúk útjában egy sarokszéken. Minden tanúnak előtte kellett elmenni s közvetlenül mellette. Mint vizsgálóbíró ő érintkezett a tanúkkal sokáig és sokszor. Az eszlári tanúk túlnyomó része egy év alatt teljesen megalakította, teljesen fölszerelte és kiképezte az ő vallomását, melylyel majd a bíróság elé fog állani. E vallomások eredeti ötlete Barytól és társaitól származott. Minden tanú jóhiszeműleg vallott. Minden tanú szentül hitte, hogy az az igazság, a melyet ő állít, de azért minden terhelő tanú vallomása tárgyilag hamis volt. S a legtöbb tanút lehetetlen volt a maga meggyőződésében megingatni.

Sok tanácskozás, sok tünődés, sok képzelődés és sok fenyegetés kellett ahhoz, hogy száz meg száz tanú teljesen valótlan dolgokról teljes egybehangzással nyilatkozzék. S itt ez történt. Az előkészülethez volt idő elég. Egy egész esztendő. De mégse sikerülhetett volna, ha mesterkezek nem avatkoznak a műbe, ha a tünődések és képzelődések szerte csapongó ereit ők nem vezetik szabályozott mederbe s ha nem sikerül nekik a tanúvallomások tárgyait egyszerű, tisztán látható és érthető alakba öltöztetni.

Az elv, a végezel, az alapigazság az: Esztert megölték a zsidók. Erről lelke mélyében meg kellett győződve lenni minden tanúnak. A vallomás minden részletének ehhez kellett alkalmazkodni.

A részletek szintén egyszerűek, világosak.

Április 1-én szombati napon délelőtt 11 és 12 óra közt kellett a gyilkosságnak megtörténni.

Igaz, hogy Rozenberg és serdülő lánya Rózsi délután 1 órakor még találkozott Eszterrel, valamint Solymosi Zsófi és Vámosi Julcsa is ugyanakkor találkoztak vele.

Csakhogy Rozenberg és lánya zsidók; – zsidó beszéd nem jöhet figyelembe.

Solymosi Zsófi testvérnénje ugyan Eszternek, de őt háromszor és négyszer addig kellett a törvényszék elé hívogatni s ott faggatni, míg elvégre kimondta, hogy nem emlékezik biztosan.

Vámosi Julcsa ellen pedig föllázadt a falu, saját édes anyja hamis tanúságtétel miatt jelentette föl s szülői addig gyötörték, míg maga újra oda nem állt a bíróság elé s ki nem jelentette, hogy ő hamisan vallott, hamisan esküdött.

A június 25-iki ülésen vallotta Vámosi Julcsa, hogy Esztert délután 1 órakor látta s erre megesküdött.

Két hét múlva a július 9-iki ülésen megjelent édes anyja s följelentette lányát, mint hamis tanút.

Elszörnyedtem. A hamis tanúság büntetése öt évi fegyház. A lányka 18 éves, ártatlan, szép alakú, dolgos, becsületes hajadon, szülőinek azelőtt szemefénye. S íme saját édes anyja börtönbe akarja hurcolni.

Mi történhetett az anya lelkében?

Semmi különös. A lelkek méregkeverői, a vérvád szítói, a felekezeti gyűlölség ügynökei megrontották az anya lelkét. Buta meggyőződés, de meggyőződés vezette az anyát.

A július 9-iki ülésen kérdéseket intéztem az anyához. Kifejtettem előtte, hogy ő nem volt ott, a hol leánya Eszterrel találkozott, ő miatta tehát leánya láthatta Esztert délután 1 órakor. Szórol- szóra így felelt:

– Délután egy órakor már nem láthatta.

– Honnan tudja azt?

– Bizonyítja az egész falu, hogy Eszter akkor már nem élhetett, tehát az én lányom is csak délelőtt 1! és 12 óra közt láthatta,

Íme így képződtek ki a terhelő tanúk igazságai!

A tanúk másik alapigazsága az volt, hogy a csonka-füzesi holttest nem lehet Solymosi Eszter. Annak idegen holttestnek kell lenni, melyet a zsidók csempészték.

Szinte csodálni lehet azt a leleményességet, azt a termékeny ravaszságot, a mely a tanúknál erre nézve egy óv alatt megérlelődött.

Azzal álltak elő, hogy a holttest nyakán forradás volt, Eszterén pedig nem volt, tehát a holttest Eszteré nem lehet. Pedig hát bizony a holttest nyakán se volt. Nem láttak ott forradást se a bonczoló orvosok, se a felismerési tanúk, se Zurányi Kálmán, se Szűcs János. Tudták a tanúk, hogy a holttest nyakát senki se tudja most már eléjük mutatni. Valaki közülök rájött a ravasz ötletre s a többi beszélt utána hűségesen.

Azzal is előálltak és pedig teljes egyetértéssel a törvényszék előtt, hogy a holttest szeme kék volt, Eszteré pedig fekete volt. Igaz, hogy Eszter szeme sötét barna volt, de az is igaz, hogy a holttest szemét is sötét barnának látta minden tanú és szakértő. Csupán egy tanú mondta a több mint harmincz tanú közül kéknek, de az is hozzá tette ott az előtte fekvő holttest mellett, hogy a szeme épen olyan, a milyen Eszteré volt. Természetesen a holttest szemeinek színe fölött egy év multán az enyészet lett már úrrá, a jámbor tanúk ott a törvényszék előtt csattanós czáfolattól már nem tarthattak.

Legérdekesebb azonban, szinte mulatságos, a holttest lábujjainak kérdése. Az a kérdés, miként feküdtek a lábujjak egymás mellett.

A rendszeren mezítláb járó szegényebb parasztlányok lábujjai, kivált ha a lányok nem kövérek, nem szoktak szorosan egymás mellett feküdni, mint a macska lábujjai, vagy mint az örökösen szűk cipőt viselő urasabb lányok lábujjai. A mezítláb járó lányok lábujjai a legtöbb esetben kissé szétállanak s valószínűleg Eszter lábujjai is kissé szétállottak.

A csonka-füzesi holttesten, mikor meztelenül, iszaposán s mosatlanul ott feküdt a füzesben vagy Tisza-Eszláron a szedresben, senki se vette észre, hogy a lábujjak bármi tekintetben szokatlanul vagy feltűnően feküdnének egymás mellett. Se széjjelállóknak, se egymásra fekvőknek senki nem látta az ujjakat, tehát azok kétségtelenül szabályos, rendes helyzetben állottak.

Másként állt a dolog 1882. évi deczember 9-én, a mikor a holttestet száraz homokbuczka sírjából kiásták. Ekkor már a részben rothadó, részben száradó lábujjak a rothadás és száradás következtében össze-vissza görbültek s több közülök egymásra is hajolt. A mint a tanúkezelők ezt meglátták: nosza mindjárt készen volt az új tünet és tanúvallomás, mely a holttest azonosságának ellentmondott.

Szinte unalomig ismételtették a tanúk a bírósági tárgyaláson, hogy a holttest lábujjai egymáson feküdtek, egymás tetejébe zsugorodtak, holott szegény Eszter lábujjai szépen széjjelállottak. Valamennyi tanú szemléltetőleg is megmutatta kiterjesztett keze fején széjjelnyitott ujjjaival, hogy íme ilyen volt Eszter lábafeje.

És így tovább. Haj, körmök, mell, emlők, csecsbimbók kérdésében egy év múlva minden tanú oly okosnak és leleményesnek bizonyult s különösen oly egyetértőnek, hogy szinte gyönyörűség volt őket hallgatni. Minthogy pedig a közvád, de kivált a védelem képviselői azt hitték, hogy a tanúkra különösen Bary aljegyzőnek s Farkas Gábor eszlári községi bírónak van nagy befolyásuk: szükségesnek tartottuk, hogy Bary és Farkas a hallgatóságban helyet ne foglalhasson, vagy legalább ne oly feltűnő helyen és módon, hogy a tanúk még most se menekülhessenek befolyásuk elől.

Farkas Gáborral célzt értünk, őt a tárgyaló elnök a tanúk szobájába utasította, de Bary aljegyzőre nézve nem értünk célzt. Egyik védőtársam többször mint tízszer felszólalt erre nézve, de felszólalásának nem lett ered-

ménye. Se Bary önként nem távozott, se az elnök el nem távolította.

De hát az ügy fejlődésén ez elvégre semmit se változtatott.

III.

(Pártos közönség. – Péczely leleplezésén felzúdul. – „Mondja el vallomását a tanú versben is.” – A külső közönség. – A hírlap tudósítók. – A nagy világ érdeklődése. – Dr. Náthán Berlinből.)

A közönség mindig teljes számban volt a tárgyaló terem fentartott helyein. Úrnők is gyakran szép számban voltak a bírósági emelvény mögött. A közönség túlnyomó része bűnösöknek tartotta a zsidókat s szentül hitte, hogy a vádlottak ölték meg az eltűnt lánykát. Alig múlt el ülés, hogy a közönség ne tüntetett volna. Zúgással és gyanúsítással kísérte a mentő tanúk vallomását s helyesléssel, mosolyogva s jóváhagyó fejbólintással a terhelő tanúkét. Ha valamelyik tanú ügyesen, élesen vagy vakmerően beszélt a vádlottak ellen, gyakran oda hallatszott a bírósághoz s hozzánk is a szó:

– Ez már derék lány! Ez már jóra való igaz ember! Ez már helyre menyecske!

A mentő tanúknak röstelkedni kellett, a terhelő tanúk büszkén távozhattak. Többször fel kellett szólalnunk a közönség rendreutasítása végett. Az elnök meg is intette gyakran a közönséget, de soha a nélkül, hogy rejtett módon egyúttal meg ne dicsérte volna.

Történt oly eset is, hogy viharosan zúdult föl a közönség. Én ellenem is két ízben. Egyszer június 28-án,

a mikor Péczely Kálmán írnok rablógyilkos múltját lelepleztem. Pedig ez jogosult, sőt talán szükséges cselekmény volt, minthogy a nagyfalusi csendbiztos lakásán ő készítette el, ő szerkesztette írásba tanúk nélkül és éjszaka Sarf Móricz borzasztó vallomását. Oly ember tette ezt, a ki egykor gyilkos volt s tíz évet töltött el fegyházban. Azt hittem, nem teljesíteném tökéletesen védői tisztemet, ha ezt elhallgatnám.

Sokkal viharosabban indult föl ellenem a közönség a tárgyalás első napján.

Az elnök e napon szabálytalanságot követett el. Az volt a tárgyalási rend, hogy a tárgyalás megnyitása s az alaki teendők elvégezése után első sorban a vádlottak legyenek meghallgatva. Eléjük kell terjeszteni a vádat. Meg kell hallgatni mentségüket. Értesíteni kell őket arról, hogy kik és mily körülmények terhelik őket s meg kell kérdezni, hogy ezekkel szemben minő mentő vagy enyhítő jelenségekre hivatkoznak.

Csak ez után kerülhet a sor a tanúk meghallgatására.

Az elnök nem így cselekedett. A vádlottak részletes kihallgatására nem lett volna elég a tárgyalásra szánt hivatalos idő. De az elnök azt akarta, hogy a vádbeli tényt az egyetlen tanú Sarf Móricz már az első napon tárja teljes ridegségében a világ elé. Sarf Móricz erre teljesen készen volt. Az elmúlt éjszaka különösen megérlelte elszántságát. Az elnök tehát őt hívta elő s őt hallgatta ki először. Előbb, semmint a vádlottak előadhatták volna mentségüket. Az elnök azt akarta, hogy

Sarf Móricz vallomása világítsa be a tárgyalás ez után következő napjait is.

S ehhez még más is járult. Szándékosan vagy szándéktalanul Sarf Móriczot az ülés bezárása felé utolsó tanúként hallgatta ki. Úgy hogy kérdéseket már se a vád, se a védelem képviselői hozzá nem intézhettek s a tanú tudásának forrásait s egyéb körülményeit föl nem deríthették. Sarf Móricz száraz, egyszerű, rideg vallomása meg nem gyöngített erővel röppent szét a világba.

Hogy mindjárt az első tárgyalási nap így végződjék: az komorrá tett engem. Biztos voltam arról, hogy a tanú minden szava valótlan. Arra is nyugodtan számítottam, hogy tanúskodása eredetének földerítése vallomásának minden súlyát elenyésztí. De ma nem, ma a földerítés lehetetlen. Tűnődtem, miként lehetne a vallomás hatását erőtlenné tenni.

Elvégre találtam valamit. A tanú úgy mondta el vallomását, mint a gyerek az iskolai feladványt. Gyorsan, szavalva, megakadás nélkül, írnokei elmének irodalmi nyelvén s nem az eszlári parasztoke népies nyelvén. Nyilván látszott, hogy ezt a vallomást megtanulta s földkérdésre őrizői előtt már többször elmondotta.

Oda fordultam a bíróság elnökéhez e szavakkal:

– Méltóztassék a tanúhoz azt a kérdést intézni, hogy ezt a vallomását nem tudná-e elmondani versben is.

Az első pillanatban néma csend lett a tárgyalóteremben. Elámult e szokatlan s rendes viszonyok közt jogtalan felszólalásra mindenki. De a másik perczen

hangos zúgással riadt föl a közönség. Az emberek felálltak ülőhelyükről, kezeikkel hadonáztak s bár a zajban nem értettem a szavakat, azt hiszem, sértő és kárhozható igéket szórtak felém s az elnökhöz felhívásokat intéztek, hogy erélyesen védje meg a bíróság tekintélyét s a tárgyalás komolyságát.

Az elnök rendreutasított.

De én mégis meglehetősen elértem célomat. Elégge komoly embernek ismert engem a közvélemény, magam is magasabb rangú köztisztviselő voltam egykoron, közdolgokból gúnyt üzni nem szoktam, a sajtó és közönség nagyrésze nyomban belátta, hogy jó okomnak kellett lenni arra, hogy ily értelemben szólaljak fel.

Volt közönség azonban kint az előcsarnokban, a széles lépcső feljáratán, a kapu alján s kint a szabad téren. A közönség rendszeren száz meg száz emberből, néha egy-két ezer főből állott. A tárgyalási terem nagy ablakjai a szokatlan nagy nyári hőség miatt rendszeren nyitva voltak. Sok szó az ablakon át is gyakran kihatolt a szabad térre. Járókelők nyomban értesítették a szabadtéri közönséget a fontosabb részletekről. A tetszés és nemtetszés zaját gyakran mi is behallottuk a szabadból. Tárgyalás végeztével naponként a külső közönség önkényt nyitott sorfala közt kellett szállásunkra mennünk s bizony sokszor hallottuk szereplésünknek hol haragos, hol mulatságos, de rendszeren nyers bírálatát.

Egyébként a védőket semmi komoly bántalmazás nem fenyegette. De bizony nem környezte az úgynevezett népszerűség se.

Hírlaptudósítókkal el volt árasztva a város. Minden előkelő magyar hírlapnak volt egy vagy két tudósítója is. A bécsi nagy hírlapok mind képviselve voltak. Az ő tudósítóik látták el értesítésekkel a nagyobb német, angol, francia és olasz hírlapokat is. Berlinből dr. Náthán nevű nagyon tanult és tehetséges ifjú volt a tudósító.

Az ő nevéről azért emlékezem meg különösen, mert csodálatos elfogultsággal lépett Magyarország földére.

A nyugoti Európa nem ismeri eléggé ezt az országot. Mongolnak és tatárnak nézi a magyar fajt. Azt hiszi, hogy a mívelt államok intézményei itt mind hiányoznak, a nép lóháton száguldozik a pusztákon, az erdők haramiákkal teljesek s a személynek és vagyonnak biztonságát se a nép míveltsége, se állami rend intézményei nem biztosítják. Tudom, hogy most már meglehetősen terjed nyugaton is országunk helyes ismerete, de azt is tudom, hogy a tömegekben ma is furcsánál furcsább balvélekedések élnek viszonyainkról.

Dr. Náthán, ez a mívelt berlini ifjú például egészen elbámult azon, hogy díszes és czélszerű törvénykezési helyiségeket, tanult és mívelt bírákat, rendes hivatalokat s mondhatni példás rendet talált. Azt hitte, a zsidókat halomra öldösik s látta, hogy a közönség és a zsidóság közt, a vérvád s a nagy per daczára is, kedélyes és bizalmas jó viszony áll fenn. S azt hitte, úgy beszélte, hogy őt még Bécsben is azzal ijesztgették, hogy a bíróság nyílt mezőn tartja üléseit, lóháton és karddal, pisztolylyal fegyverkezve jönnek össze a bírák,

s állig fegyverzett, zord tekintetű pandúrok lóháton terelgetik a vádlottakat, tanúkat és közönséget.

Csudálatosan érdeklődött a mívelt világ a nagy per eredménye iránt. Amerikai nagy hírlapok hasáboakat közöltek naponkint a per folyamáról. Jöttek hozzám hosszú iratok Amerikából, jöttek Moskauból, Eigából, a felső-volgai Samarából, a szent földről, Egyiptomból s a délafrikai Johannesburgból is. Egyik Galyczin herczeg Szentpétervárról, egy olasz főúrnó Rómából hívott meg állandó vendégjéül. Fölkeresett Budapesten egy indiai férfiú azzal a szóval, hogy látni akarta azt az európai embert, a kiről Bombayban, angol és hindu nyelvű hírlapokban egy hónapon át többet olvasott, mint szeretett császárnéjukról vagy Bismarck herczegről. Sir Moses Montefiori elmúlt már – ha jól tudom – akkor száz esztendő, s becses levele, melyet hozzám intézett, most is birtoomban.

Mindebben sok a túlzás s mindez nem is miattam történt, hanem az ügy miatt. Ezer éves a vérvád, mely a közel négyezer éves vallásfelekezetet kíséri. A mívelt államok korszerű törvénykezésének egész készségével a vérvád pörét most tárgyalják legelőször. A középkor efféle pöréi s a múlt századok vádaskodásai nem a vádlottak kellő jogvédelmével, nem a tanúk elegendő szabadságával, nem független bíróságok előtt s nem a szükséges nyilvánossággal folytak le s nyertek befejezést. A világ méltán volt kíváncsi arra, miből áll hát a vérvád voltaképen?

A kormány több távíró vonalt rendezett be egyes összeköttetéssel Budapestre, Bécsbe és Berlinbe, hogy a hírlapok tudósítói kellő gyorsasággal dolgozhassanak.

Ily külső körülmények közt alakult meg a nagy per bírósága.

IV.

(A bíróság. – Korniss Ferencz az elnök. – Elfogultsága. – A többi bíró. – Horánszky védő lemond. – Újabb védőtársaim. – Friedmann és Székely. – A vádlottak bátrak és nyugodtak. – A „marha.”.)

A bíróság elnöke Korniss Ferencz. Egyébként a nyíregyházi királyi törvényszék elnöke. A vármegyében nagybirtokos, egyébként rokonszenves, kellemes modorú és tekintélyes férfiú. Általános műveltsége megfelelő állásának, jogi tudománya és törvénykezési gyakorlata jeles. A nagy per befejezte után nemsokára lemondott elnöki állásáról, a politikai pályára lépett s mint képviselő, a törvényhozásnak lett tagja, hol a gróf Apponyi által vezetett mérsékelt ellenzékhez csatlakozott.

Mint elnök, a per minden részletét teljesen ismerte s valóban bámulatos munkát és buzgalmat fejtett ki annak vezetésében. Elfogult volt. Szentül hitte ő is, hogy Solymosi Esztert a pörben fölmerült körülmények közt a vádlottak fosztották meg életétől. Hitt a holttest-csempészet meséjében is. A tárgyalás folyamán inkább a vádat képviselte, mint a tárgyas pártatlanságot. De állásának kötelességeit nyilvánvaló és kirívó módon

sohasem sértette meg. A vádlottaknak s a tanúknak minden okos szabadságot megengedett s a védők minden alkotmányos jogát teljes tisztelettel érvényesülni engedte. Se élczeskedéssel, se hatalmi szóval illetéktelen hangulatot előidézni nem törekedett.

Hogy a vérvád miként verhetett gyökeret meggyőződésében: e tünetet nem tanulmányozhattam eléggé. Oly sok időt, mely erre szükséges lett volna, nem tölthettem körében. Ismerkedésünk és ismeretségünk csupán hivatalos volt. Ítéltötehetségét minden irányban jelentékenynek találtam s ezért nem látom tisztán elfogultságának se okát, se eredetét s kifejlődését. Az általános zsidógyűlölet ugyan sokat megmagyarázna, de zsidógyűlölőnek se tartották közelállói s régi ismerői. Tény azonban, hogy egész esztendőn keresztül szakadatlanul oly társaságban, oly környezetben élt és munkálkodott, a melyben mindenki meg volt a vérvád valóságáról győződve. Ily társaság vélekedése, erős ítéltötehetség daczára is, magával ragadhatja a lelkeket.

Az egyik szavazóbíró volt Gruden Ernő. Idős, sőt elerőtlenedett embernek láttam. Sohase beszéltem vele. Csupán 17 ülésben vehetett részt a tárgyalás folyamán, július 10-én betegség vett rajta erőt, a további tárgyalásokon s az ítélet meghozásánál már nem volt ott.

A másik szavazó bíró volt Russu Gusztáv, java korabeli, oláh származású, kevés beszédű, hallgatag természetű. Tehetségét, tudományát meg nem ismerhettem. A nagy per folyama alatt többnyire együtt

étkeztem vele a vendéglőben egy asztalnál, de a nagy per részleteiről vagy egyéb bírósági dolgokról egyetlen szót se váltottunk.

A bírák felvilágosítása, az ügynevezett informatio, Magyarországon szokásban volt s lehet mondani, ma is szokásos. Elvileg és elméletileg ez talán helytelen szokás, csakhogy az élet és gyakorlat nem mindig felel meg az elvnek és az elméletnek. Ott, a hol a bíróságok vagy kizárólag vagy főleg írásból merítik az ügy ismeretét: az ügynek legfőbb ura az előadó. Az előadó figyelmét minden gondosság daczára is kikerülheti egyszer-másszor oly részlet, melyre az igazságkereső fél nagy súlyt fektet. S ha az övét kikerülte, rendesen kikerüli a szavazóbírákét is. Ez okból az igazságszolgáltatásra is gyakran előnyös, ha a fél vagy jogi képviselője a szavazóbírákat fölkeresi s előttük ügyének ténybeli s jogbeli természetét föltárja. így vált szokássá az informatio. Semmi szokatlan se lett volna tehát abban, ha én Russu bíróval az ügy egyes részleteiről beszélgetek. Nem tettem.

Pótló szavazóbíró volt Fejér Barna. Fiatal ember s nem régi bíró. Vele se beszéltem az ügyről soha. Nagy bizalmam volt elfogulatlanságában. A magyar kálvinisták sárospataki főiskolájának volt növendéke s nem kételkedtem abban, hogy minden babona s valóási gyűlölködés hiányzik lelkéből. A kálvinisták két századon át sokat szenvedtek a Habsburgok uralma alatt, sok üldöztetést kellett nekik kiállaniok s másfél század óta az országban kisebbségi egyházat képvisel-

nek. Kisebbségben levő s üldözött felekezet lelkében a szerénység, a szabadság s az igazság érzete fejlődik ki szükségkép, mely az uralkodó hatalommal s a hatalmasabb egyházzal szemben csak ez érzetben találja menedékét. Ez érzettel pedig a vallási gyűlölet össze nem fér.

A bíróság jegyzője Simon Viktor fiatal ember volt. A per folyamában nem lehetett szerepe, minthogy a jegyzőkönyvek gyorsírói följegyzésekből készültek.

Volt szükség tolmácsra is. A bíróság nyelve az állami nyelv, a magyar. Ám a holttest-csempészet kérdésében voltak vádlottak és tanúk az ország északkeleti határáról, a kik rusznyák nyelven beszéltek s magyarul nem tudtak. Hites tolmácsként Baksai Bertalan huszti ügyvédet alkalmazta a bíróság, a kit azonban több ízben a nyíregyházi görög katolikus lelkész váltott föl.

Így alakult meg a bíróság.

Ki kell még terjeszkednem két védő társamra.

Horánszky Nándor védő társam február elején a védelemről lemondott s lemondását a törvényszék elé terjesztette.

Indokul azt hozta fel, hogy a nyíregyházi törvényszék a helyi viszonyokhoz s a kifejlődött izgatottsághoz képest a közvéleménnyel szemben nem független eléggé s elfogulatlan nem lehet. Innen a vizsgálat hosszadalmas volta s több irányú szabálytalansága. Bíróküldés szükséges. Ámde az igazságügyek minisztere s a kormány a közhangulattal szemben gyenge s a bíróküldést elrendelni nem akarja. Így az ügynek

minden rejtélyét földeríteni nem lehet, a védelem kezei megkötvék, s ő e miatt magasztos hivatását nem teljesítheti.

Mielőtt elhatározta magát: fölkeresett s tudatta velem szándékát. Nem tudtam helyeselni e szándékot. Indokait igazaknak találtam s fontosaknak is, de úgy vélekedtem, hogy ezek daczára is a magasabb erkölcsi kötelesség azt parancsolja, hogy helyünkön maradjunk s tisztünk nehézségei elől meg ne futamodjunk.

Horánszky a politikai pályára is gondolt, mely előtte állott, s melyről azt is hihette, hogy a védők ellen is folyton szított s folyton emelkedő gyűlölködés azt megszakíthatja.

Így mondta nekem, de én azt hiszem, ez nem az ő indoka volt, hanem pártjáé. Az országgyűlési nemzeti párthoz tartozott s annak egyik jelesebb tagja volt, A párt bizton számított arra, hogy egykor kezébe veszi az ország kormányát s ez esetben Horánszkyt nem nélkülözheti. De összetépett tekintélylyel nem vehetné hasznát. Tanácskoztak e fölött pártja kebelében s arra kérték, mondjon le védői tisztjéről.

Nem tudtam az ellenkezőről meggyőzni, 1883. évi február 9-én beadta lemondását a bírósághoz.

Gondoskodni kellett férfiúról, a ki helyét betöltse. Az országos izraelita központi iroda titkára megkérdezett, elfogadnám-e védőtársamul Friedmann Bernát jogtudort s budapesti ügyvédet? Elfogadtam készséggel.

Kiváló tehetség, jeles jogász s rokonszenves egyéniség. Nagy bűnügyi gyakorlata volt már a fővárosi bírósá-

gok előtt, s a zsidók úgy vélekedtek róla, hogy az ország zsidó vallású ügyvédei s jogászaik közt ő mindenestre a legelsőek egyike. Ez is egyik ok volt előttem, hogy mindenestre szívesen fogadjam. Elvégre a nagy per nagy mértékben a zsidók ügye s egészen természetes s az aggódo felekezetre is megnyugtató, ha hozzá tartozó kiváló ügyvéd is részt vesz a védelemben.

Nem csalódtunk. A tárgyalás egész folyamán fáradhatatlan szorgalommal, nagy buzgósággal s jeles sikerrel végezte védői tisztségét. A kérdéseknek inkább jogi és törvényességi oldalát képviselte s oly szerencsés módon, hogy valósággal a közönség zsidógyűlöelő része se haragudott rá, sőt még rokonszenvezett is vele.

Még egy védőtársam volt. Székely Miksa jogtudor és ügyvéd. Fiatal ember, nyíregyházi születés, ottani előkelő zsidó kereskedő család sarjadéka. Korábban nem ismertem.

Ama nagy érdeklődés miatt, melylyel a nagy per kísérté a művelt világ, egészen természetes, hogy az ügyvédek nagy serege törekedett arra, hogy a perben védői szerephez jusson. Tudom, hogy a vádlottakat is, a zsidók központi irodáját is, az előkelő s befolyásos budapesti zsidókat is sokan ostromolták e célból. Hozzám is többen fordultak s voltak olyanok is, a kik tekintélyes pénzüsszeget ajánlottak föl – nagy csodálkozásomra – ha védő társul elfogadom őket. Vagy azt hitték, hogy a védelemért óriási összegeket nyújtanak tiszteletdíjúl, vagy számítottak arra, hogy a világhírű perben egyszerre nagy névhez jutnak, s mind-

ahhoz az előnyhöz, mely a nagy névvel jár. S az ostromlók közt bizony felesen voltak a keresztények és a zsidók.

Székely Miksa ez időben látogatott meg s szerény, művelt s rokonszenvenet fölgerjesztő módon előadta, hogy ő fiatal ügyvéd, nyíregyházi származású, az eszlári vádlottak némelyike jól ismeri családját is, őt is s teljes bizalommal őt óhajtja védőjéül. Megnevezte Junger Adolf, Lusztig Sámuel és Braun Ábrahám vádlottakat. Ő azonban csak az esetben vállalja el a védelmet, ha én szívesen fogadom s buzgalmához képest bizalommal látom. Egyúttal érintette, hogy ha előkelő férfiak őt az ifjút talán nem szívesen látják a védők közt, s erre nézve előttem is nyilatkoznának, legyek híve.

Nagyon megtetszett ez a fiatal kartárs. Tehetséges és tanult jogásznak ismertem föl. A straszburgi, berlini és budapesti egyetemeken hallgatta a jogi tudományokat. Később családja tagjaival is megismerkedtem s szíves barátságra léptem. Nagy buzgósággal, az ügy iránt való szeretettel, sőt valódi lelkesedéssel képviselte a kezén levő nagy érdekeket. S ama negyvenöt nap alatt, míg a tárgyalás miatt Nyíregyházán voltam, vele és családja körében a munka fáradalmi után sokszor felüdültem, sok kellemes időt töltöttem el. Ezután különben nemsokára elhagyta az ügyvédi és jogászi pályát, a gyakorlati közgazdasági térre lépett át s Budapesten a nagyhírű Machlup-féle börgyárat vette át s tartja virágzásban.

Özvegy Solymosi Jánosnének, a leányavesztett szegény anyának mint magánvádlónak jogi képviselője Szalay

Károly ügyvéd volt. Somogy megyei birtokos. A vármegye közdolgaiban tevékeny szereplő s akkor az országos antiszemita párt egyik vezérémbere. Éles, kiváló elme, sok gyakorlati tudás, vidám és rokonszenves modor, ügyes szónok. Több országgyűlésen át később képviselő. Nagy szerepe a perben a perjogi rendszer szerint nem lehetett. Csakis a kár felszámítására s ha a közvádoló a vádat elejtené, annak fentartására szorítkozhatott.

A hosszú tárgyalás részletéről, a mennyiben az ügy benső igazságára vonatkoznak, itt nem akarok s nem is szükséges szólni. Csak a külsőségek, csak az alaki dolgok közül említek fel néhány érdekességet.

A vádlottak se kimerülve, se elszomorodva, se leerve nem voltak. Az egész évi börtön alig látszott meg rajtuk. Odújuk egészséges s ételük eléggé bő és tápláló volt. Étkezésükben vallási szertartásaikat megtarthatták. Otthon valamennyi szegény, falusi, föllette egyszerűen étkező és ruházódó s gyakran nélkülöző zsidó volt.

Bátran, tiszta öntudattal, sőt nagy önérzettel néztek a vád szemé közé. Semmit se féltek a végeredménytől, sőt gyakran bizonyos vértanúi nyugodt elszántság jelensége is látszott egyiken-másikon. Természetesen nem egy módon. Kinek-kinek egyénisége szerint.

Svarcz Salamon, a metsző, tűnődő, gondolkodó, erősen érző, de bőven beszélő ember. Az elnök kérdésére, hogy mivel menti magát a vád ellen, mit szól a büntetthez, tudományos modorban akar felelni.

– Ily büntett – úgymond – lehetetlen. De mi okból is történt volna ez? Mi indíthatott volna bennünket e szörnyű büntett elkövetésére?

Igaza van. Ok nélkül semmi nem történik. Nagy dolognak nagy okának kell lenni. Azonban a vérvád benne van a levegőben. Erre Svarcz így felel:

– Ez a vád lehetetlen. Bebizonyítom a szentírással, bebizonyítom a világtörténelemmel, bebizonyítom tanulmányaimmal, hogy lehetetlen, hogy izraelita ember vallási szempontból gyilkosságot kövessen el.

Nagy szavak, de kicsiny ember szájából. Igaz, hogy teljes igazság van a szavakban, de minden igazság daczára is a nagy szó és kis ember együtt vidámító hatással van a közönségre. A magyar példabeszéd így jellemzi e tünetet: kicsiny ember nagy bottal jár.

Lusztig Adolf egyszerűbben felel a vérvádra.

– Sajnálom, hogy akad ember, a ki ezt a vádat elhiszi. Furcsa felelet, de megvan a hatása.

Ő nem hivatkozik szentírássra és világtörténetre, nem is tűnődik, nem is okoskodik. Csak megsajnál valakit. De nem önmagát sajnálja, a ki egy év óta ül a börtönben eme vád miatt; nem is feleségét, gyermekeit, rabtársait sajnálja. S nem is hitsorsosait. De kit sajnál hát? Sajnálja azt a boldogtalan embert, a ki ezt a vádat hinni tudja.

Lehet, hogy utczán szedett köznapi szólásmód csak az ő beszéde. De ha ő megfontolta s úgy mondotta ki szavait: akkor szavaiban az igazság keserű is, vidám is, fönséges is.

Junger Adolf vádolt ősz, rokkant ember. Fehér, hosszú szakálla befödi mellét. Mozdulatlanul ül székén s fáradtan mozgatja szemeit és szempilláit. Csöndesen felel a vádra.

– A vád nem igaz. Én öreg ember vagyok. Jól tudom, hogy kevés esztendőm van hátra, itt hagyom e földi életet. Oly igaz, mint egy isten van felettünk, hogy én Solymosi Eszter eltűnéséről semmit nem tudok.

A gyermeknek még van hite s az öregnek megint van hite. A léleknek oly nagy mélysége s oly nagy világossága a hit, hogy a ki azt láthatja és hallhatja: annak meg kell rendülni s annak magának is hinni kell.

»A mint egy isten van felettünk« – e szót használja az ősz vádolt. De e szót használja igen gyakran a valóságos bűnös is, mikor mentegetődzik, tagad s védi magát. De öreg, rokkant halálaváró ember szájából mégis nyomatékos ez a szó. Belenyillalik a hallgató ember lelkébe. Mint a mély, bűgő, szomorú zenehang, ha sötétben távol messzeségből halljuk.

Sarf József már másként beszél. Ez az egyházfí, ez a »zsidó harangozó«, mint az eszlári parasztok mondják. Ez a foltozó varga, ez a napszámos munkás, a ki eljár keresztyén gazdákhöz burgonyát és kukoriczát kapálni. Naptól barna arcza, kezefefeje mint egy lapát, minden szava nyers, közvetlen, elmés, okos. Minden szaván ott az egész lelke. Mintha nem is zsidó volna, hanem bátor, romlatlan vérű ősi magyar paraszt.

Hát ez mit mondhat a vádra? Mi lehet ennek arra első szava? Bizony kemény szó az.

– A mostani világban nem gondoltam, hogy még olyan emberek is legyenek, a kik azt higyjék, hogy a zsidóknak húsvétkor vért kell venni. Hajdanában lehettek ily marhák.

Egy szót se mondott többet.

Nem is kellett. Hiszen ezzel meg van mondva minden. De még a mindennél is több.

»Marha« – ez a szó a magyar nyelvben sok mindent jelent. Hajdanában az volt az értelme, a mit most aranyból, ezüstből, drágakőből készített kincsnek, ékességnek, drágaságnak nevezünk. Később a mezei gazdaság élő és mozgó értékét, a lábas és igás jószágot, a méneseket és gulyákat, a nyájakat és csordákat, a kondát, csürhét és falkát nevezték marhának. Ma már mindent a maga nevéen neveznek. Ma már a mén, a paripa, a kancza, a csikó, a juh, a sertés, a kecske egy se marha. A kutya, macska, a házi szárnyas se marha. Ma már az ökröt, bikát, tehenet, borjút, üszőt, tinót is a maga becsületes nevéen nevezik.

De a tulkot, a szarvas jószágot még most is illetik a »marha« szóval kiváltképen akkor, ha megbolondul, ha rakonzátlan, ha bomlottul bogárizik, ha elszakasztja fékét, ha kidönti a kerítést, ha eltiporja a kis gyereket s az apró jószágot s neki megy, mint a vak ló, mindennek.

Gúnyszó ma már a »marha« szó. Többször használják emberre, mint oktalan állatra. De csak olyan emberre, a ki durva, faragatlan, nem ismer se istent, se embert, lábbal tapod minden tisztességet s keresztül gázol apán, anyán, hitvesen s minden becsületen.

Nos hát Sarf, a foltozó varga, ilyen valaminek tekinti azt, a ki még ma is el tudja hinni, hogy a zsidóknak húsvétkor keresztyén vér kell.

Bukszbaum Ábrahám csak tréfára vette az egész dolgot. Elég fiatal és egészséges volt hozzá. Mikor a Móricz tanú szemébe mondta tanúságát, egy szót se szólt addig, míg a Móricz tanúnak szemei közé nem köpött néhány-szor. Csak azután mondta neki: Piha! Gazember!

Azt mondják: a szembeköpés az alacsony sorsú zsidók különös sajátsága. Igaz, hogy a köpésről a szent írások is különböző vonatkozásokban többször emlékeznek. Sajátságos jele a haragos megvetésnek. Mintha némely állat is csinálná. A medve s némely macskaféle mintha leköpéssel riasztaná meg kezdetben ellenfelét.

A tárgyalási idő bevégeztével nyomban fölkerestem Bukszbaumot odújában, ott az értekező szobában magamhoz hívtam s komolyan megintettem.

– Minő csúf dolog az, leköpni a tanút.

– Ilyen tanú nem érdemel mást.

– De ezt nem szabad tenni Bukszbaum s egyáltalán nem szabad a bíróság előtt haragudni.

Nem is haragudtam én, csak az elnök úrnak akartam megmutatni, hogy most már én is haragszom.

Íme Bukszbaum eszejárása!

A kinek a büntető igazság kiszolgáltatásában nagy gyakorlata s jó szeme van s élesen és gondosan tud figyelni, a vádbeli gyilkosnak már védekezéséből is rendszeren eltalálja, hogy bűnös-e vagy ártatlan az. A hang, az arc, a szem és száj körüli vonások moz-

gása a fejnek és testnek tartása, a lélek belső harczának külső tünetei tökéletes tanúságot tesznek a valódi igazságról az igazi lélekbúvár előtt, a ki azt a tanúságot érti. Még egyes embernél, egyes vádlottnál is ritkán csalódik az élesen figyelő gyakorlott bíró.

A nagy perben négy embert vádoltak közvetlen gyilkossággal s hatot azzal, hogy bűnrészesek voltak a gyilkosságban. Tíz ember tehát. Különböző korú, multu, gondolkozású emberek. Csak abban egyenlők, hogy egynek sincs magasabb műveltsége, ámbár műveltségük mértékében is nagy az eltérés.

Nem beszélhettek össze, hogy miként védekezzenek. De ha összebeszéltek volna is: lehetetlenség, hogy annyi-féle faggatás közben mind a tíz egyenlő módon védekezék, holott mind a tíz más korú s más gondolkozású. Es a templomi imát kivéve, sohase voltak közös foglalkozásra szövetkezett társaságban, tehát közös módszert önkénytelenül se sajátíthattak el egymástól.

De mint látjuk, nem is egyenlő módon védekeztek.

Érdekes a koldus zsidónak, Volner Hermannak védekezése is. Lényeges védelme ez:

– Én sohase voltam azelőtt Eszláron. Én se ismerem ott senkit, engem sem ismert ott senki. Senki se tudta, ki vagyok, mi vagyok, bízhatnak-e bennem, nem árurom-e el őket nyomban? Vajjon, ha ott nyolczan-tizen embert akartak ölni: mi szükségük lett volna én rám s miként eresztettek volna engem maguk közé, engem, a teljesen ismeretlent?

Egyszerű és igaz beszéd. Hatása észrevehető volt.

S bizony nem volt abban a gyűlölköző közönségben senki, a ki már a tárgyalás első napjaiban is ki ne ábrándult volna. Senki, a ki a vádat igazságosnak tekintette volna.

V.

(A közvádlót megtámadják. – Nem kap elégtételt. – A közönség a védők ellen. – A népszerűség. – A vérvád ősi természetű. – Nem per ez, hanem bajvívás a faji ösztön ellen.)

Igazi botrány csak egyetlenegy fordult elő a tárgyalás egész tartama alatt.

Szeyfferth Ede királyi főügyészi helyettesen, a közvád képviselőjén már a tárgyalás alatt észre lehetett venni, hogy ő nem hisz a vádban s mihelyt a tárgyalás sorrendje megengedi: elejti azt. A közönségnek zsidóüldöző hevesebb, szenvedélyesebb része e miatt mély gyűlöletet táplált ellene. Különösen Ónody Géza, a megyének egykori szolgabírája s most a megye egyik kerületének országgyűlési képviselője. Eszlári lakos és bérlő, a vizsgálóbírónak a vizsgálat alatt egyik benső bizalmasa. Köztudomású volt, hogy a zsidóellenes országos mozgalomnak ő volt egyik vezetője.

Ónody Géza a tárgyalás harminczegyedik napján, július 19-én, Sezyfferth Ede főügyészt a törvényszéki teremhez vezető lépcsőn, tehát a bíróság helyiségében, személyesen megtámadta, súlyosan sértő szavakkal illetve s botjával is megfenyegette. S nyíltan kijelentett szavai szerint azért, hogy hivatalos kötelességének gyakorlatában őt megzavarja.

Súlyos eset volt, nagy feltűnést keltett, beleütközött a büntető törvénybe is. Szeyfferthet mindenki nemes férfiúnak s buzgó és derék tisztviselőnek ismerte, nyomban illetékes jelentés ment róla kormányhoz, bírósághoz, zajt ütött belőle a sajtó is.

A kormány a vármegye főispánját táviratban utasította a megfelelő óvintézkedések megtételére. A főispán átírt a bírósághoz s átíratát a július 20-iki tárgyaláson olvasta föl az elnök.

Az átírat így szólt:

»A kormánytól nyert utasítás folytán azt, ki a bíróságot, vádlót vagy védőket megfélemlíteni megkísértené, bárki legyen, minden kivétel nélkül hatalommal fogom ártalmatlanná tenni.«

Tudomásul vettük. Jól van. Erős szó az az átírat, de mégis csak szó. Több botrány nem történt ugyan, de az a botrány mégis megtörtént annyira, hogy a közvádoló, az államnak az a magas állású igazságügyi képviselője még se kapott elégtételt, a jogrend megsértése még se vont maga után megtorlást s a ki a jogrendet megzavarta, annak még se görbült meg hajaszála se. De hát akkor olyan világ volt. A zsidók ellen s a zsidók jogainak őrizői ellen akkor büntetlenül lehetett véteni.

De most már a főispán átírata után futó tűzként terjedt el az a hír, hogy a védők se mentesek, az ő személyük biztossága is kétséges, őket is fogják bántani.

E hírnek nem volt igaza.

Három védőtársam: Funták, Friedmann és Székely

ellen épen nem volt semmi ingerültség. Mind a három-Bak egyénisége inkább engesztelő, mint izgató.

Heumann Nyíregyházán lakott s a társadalom őt valláskülönbség nélkül kedvelte korábban. Talán épen ezért támadt ellene némi ingerültség. Miért védi a zsidókat? Tőle mint zsidótól is megvárták volna, – így okoskodtak – hogy álljon félre s engedjen szabad utat az ügy lefolyásának. A balgatag közönség azt hitte, hogy a védelem csak az igazság kiderítését akadályozza.

Igazság!

Mi volt akkor az igazság?

Az ország egyik legelső államférfiának komoly szemrehányást tettem, miért nem emeli föl szavát a zsidóság ellen oly fenyegető szenvedélylyel űzött izgatás csillapítására?

– Hát belenyúljak az igazságszolgáltatásba? Hát zsidót már ne lehessen fölakasztani?

Ezt felelte. Pedig egyébként a legnemesebb és világosabb lelkek közé tartozott.

Miben láthatta akkor a fölizgatott tömeg az igazságot?

– Föl kell akasztani a zsidókat!

Heumannban keményen ellenálló hősi szellem lakott, soha se maradt adós a felelettel. S az izgatókat megfelelő vastag szavakkal jellemezte. Szavait széthordták, túlozva, ferdítve elterjesztették. E miatt támadt megyéjében ellene némi ingerültség. De a vármegye előkelői közt hatalmas barátai akadtak. S mert a város lakos-

sága jó embernek ismerte, bizony a tömegtől se tartott.

Őszintén meg kell vallanom: a legnagyobb ingerültség ellenem volt. Az úgynevezett népszerűtlenség az én nevemet és alakomat vette körül legjobban. Így mondták sokan nekem is, így beszéltek országshere s így írták naponként a hírlapok.

Sok érthetetlen dolog van a világon. Valóban a logika törvényei a tömeg gondolkozásában és szenvedélyében nem a legerősebb, nem a leghatalmasabb törvények.

Engem okolt s engem kárhooztatott a tömeg azért, hogy a vérvád szétfoslott s a vádlottak megmenekültek. Pedig nem én voltam a bíróság, a kinek hatalmában állott őket elítélni vagy fölmenteni. S az ország mind a három fokú bírósága egymás után egybehangzólag ártatlanoknak találta őket, holott a másod- s harmadfokú bíróság elhatározására egyáltalán semmi befolyásom nem lehetett.

A szenvedélyes gyűlölködés nem fontolgat. Jelszó kell neki és áldozat. A zsidókat nem tudta, a bíróságot nem akarta áldozatul nyerni: tehát ellenem intézte rohamait.

Nem törődtem vele. A népszerűség nagy kincs, sok nemes öröm forrása. Gyakran nem is lehet könnyű szerrel eljutni hozzá. Gyakran csak a halál után támad föl, a mikor nem sokkal ér többet, mint a sírhalmon tenyésző virág annak, a ki a sírban nyugszik. A népszerűség iránt soha se voltam érzéketlen.

De vagy gyöngé vagy hitvány lélek az, a ki a népszerűséget czélnak tekinti. Mivelt társadalomban s szabadsághoz szokott államban a népszerűség óriási erő és hatalom – de csak eszköznek a közérdek becsületes szolgálatára. A ki nem erre használja, hanem önző czélokra vagy hivalkodásra: az súlyosan vét nemzete ellen s működése nemcsak káros, hanem gyakran utálatos is.

Egyetlen perczem se volt az életben, a mikor féltem volna a népszerűtlenségtől. Ereztem, hogy fajomnak hű és igaz példánya vagyok. Ereztem, hogy az irodalom és a közélet terén érdemes munkát végezni elég erőm van. Bízam magamhoz, hogy ily munkára mindig lesz bennem elég buzgóság. Hát bizonyára visszatér hozzám a szükséges népszerűség, ha most elfordul is tőlem.

Egyébiránt messze tőlem sohase távozott el. Időnkint hátat fordított, de közelemben maradt, hogy ha kell, kéznél legyen.

A nagy perben pedig igazam van.

Hiszen vádlottakat védek, a kik szenvednek. Védem őket szabadon, nyilvánosan, bíróság előtt, az alkotmányos jog korlátai közt s e jog paizsa alatt. Az ily védelem még akkor is 3zent és tiszteletreméltó, ha a vádlottak igazán bűnösök.

De a kiket én védek, azok ártatlanok s ok nélkül szenvednek súlyos üldözést. A bírói elfogultság áldozatai ők. Ez a meggyőződés. S e meggyőződés sok megfigyelésnek, bő élettapasztalatnak s erős meg-

fontolásnak eredménye. Kötelességem, de jogom is e mellett rendületlenül állani.

Mind igaz ez s gyakran előforduló rendes, megszokott bűnperben meleg elismerés kísérné nagy munkámat. Ám ez a per rendkívüli.

Nem büntetőjogi per ez, bár mennyire beleszorítják is a bírói eljárás keretébe s bármiként földísztik is a perjog czafrangjaival. Annak a tizenöt eszlári vádlottnak valóban semmi szüksége sem volt arra, hogy Sarf Móricz és Matej Ignác ostobaságai ellen épen én védjem meg őket. Elvégezhetette volna e munkát az ország három-négyezer ügyvédjének mindegyike. Ha ez a per mindennapi megszokott per lett volna.

A vérvád szörnyű alakja állt a világ előtt!

Mi az a vérvád voltaképen?

Minden történetalkotó fajnak más a vallása. Még a keresztyén vallás is más meg más a nagy emberfajok és a nagy nemzetek szerint. A fajok és a vallások is türelmetlenek egymás iránt. A tömegek míveltsége a legmíveltebb nemzeteknél se jutott még el bölcséleti magasságra és tisztaságra. A tömegek faji és vallási türelmetlensége időnként annyira feszül, hogy megkívánja a harcot. A zsidó más faj és más vallás. Hadat üzennek neki. A hadüzenet egyik ősi megszokott alakja a vérvád. Ezer éves alakja s a babonás hit által megszentelt alakja.

Előáll a harc. Művelt korunk szelídebb módszerével, de azért könyörületlen szenvedélyével folyik a harc. A harczba belevegyül az önzés, az életnek a munka

és siker versenyéből fakadó gyűlölködése s a politika cselszövénye is. Valami véletlenség belekeveredik a harczba s annak perjogi, bírósági alakot ad.

De per ez már ennél fogva?

Dehogyan per. Csak az alakja az. A régi harcz az, a fajok és a vallások egymásközi feszengésének harcza. A melyben az emberszeretetnek és tiszta elmének kell szembeszállani a tömegek babonájával és szenvedélyével, A bíróság a bajvivó tér, a védelem képviseli az emberszeretetet és tiszta elmét. A cél a babonának és szenvedélynek legyőzése.

Kezdetől fogva így ismertem föl szerepemet e nagy perben.

De éppen ezért kezdetől fogva mindig lehetők tartottam, hogy akadnak izgatók, a kik botrányt készítenek ellenem s ha a hírlapok csúf rágalmai és gyanúsításai ártalmamra nem lehetnek, utoljára a személyes támadástól se riadnak vissza s merényletekre is készen lesznek. S a végtárgyalás alatt erre csak Nyíregyházán lehet alkalom.

Ennek elejét kellett venni. Saját érdekekben is, de az ügy érdekében is.

VI.

(Megvédtem magam a támadások ellen. – Andrikovics uram. – Titkos testőrségem.

– A védelem felosztása. – Az én vedő beszédem. – Agyam elfáradt. – Miként

»alkot« az agy? – Hét órán át tartó rögtönzött beszéd.)

Ismertem a viszonyokat. Tudtam, hogy falusi magyar parasztot ellenem felbujtani nem lehet. Még cselédet,

még napszámost se. De a városban mindig van dologtalan, ögyelgő ember, fiatal és idős, a kit lehurrogatásra, ablakbeverésre, tömeges ordítózásra, személyes megtámadásra könnyen ki lehet bérelni. Az ily emberek rendszeren ott ácsorognak a köztéren, a templom előtt, a megyeház és törvénytársi terem közelében. Biztosra vettem, hogy az" első napokban nem lesz merénylet. Úgy gondoltam, hogy a felbujtásra az úgynökök és közbenjárók a vármegye hajdúi s hivataloszolgaí lesznek. Az pedig kétségtelen volt, hogy a felbujtáshoz pénz kell, pénz nélkül a köztéri csavargók senki fejét és ablakát be nem verik, hanem erre föl kell őket bérelni.

Nohát fölbérelem én magam mellett. Megelőzőm az izgató urakat. Mire azok fölébrednek: enyém lesz a köztéri ácsorgó tömeg.
így történt.

Szállásomból az út a tárgyaló teremig a köztéren keresztül vezetett. Ezt az utat naponként megtettem néhányszor. Zsebjeimet tele raktam ezüst forintosokkal. Mai számítással két koronát, valamivel többet, mint két frankot tesz az akkori forint. S elől-utól akárkivel, akárhol találkoztam a köztéri ácsorgók közül, akár öreggel, akár fiatallal, asszonynyal, leány nyal is, mindegyik számára volt egy ezüst forintom. Úgy tettem a vármegye huszárjaival, hajdúival, a hivataloszolgaíkkal, a szolgálatban levő börtönőrökkel. De nem ingyen, nem jogczím és szolgálat nélkül adtam a jutalmat. Vagy esernyőt, vagy felsőkabátot, vagy valami iratot,

botot, zsebbevalót, tollkést készakarva otthon feledtem vagy a törvényszéknél hagytam s annak utánam hozása voít a jogczím és ellenszolgálat. Néhány krajczárnyi szivarért ötször-hatszor küldtem naponként ide-oda. Levelek és névjegy szállítások, üzenetek napirenden voltak sokszorosan. Minden öt-tízpercznyi útért szívesen és jó szóval adtam oda az ezüst forintot.

Szinte csodálni lehet az eredményt, mely rám nézve bekövetkezett. S nem is került épen sok pénzbe. Hat hét alatt csak 1573 darab ezüst forintos fogyott el. De a munkanélküli emberekre különös hatása volt a bőkezűségnek. Ehhez szokva épen nem voltak. Rendes nap-számuk alig fél forint s ezért lótni-futni, dolgozni kell egész nap. S íme, most akad ember, a ki néhány percznyi könnyű munkáért két napra járó fizetést nyújt. Nyír-egyháza kis vidéki város. Lakossága túlnyomó részben mezei kisbirtokos. Ögyelgő, munkanélküli ember, asszony alig van pár száz. Ez se mindig munkanélküli. Azt az összeget tehát ama rövid idő alatt megérezték.

Az urak maguk közt gúnynevet adtak rám. Gúnynevem volt a »fősaktervédő«. E néven ismert a szegényebb nép is. Ám a fősaktervédőről egy hét múlva az egész város azt beszélte, hogy derék ember, jó szíve van, van ugyan sok pénze, de nem sajnálja, szívesen oda adja a szegény embernek, miért nem olyanok az ő helybeli uraik?

Volt a városban egy vendéglő, a vidékiek, vásárra járók s helybeli szegényebb sorsú iparosok számára. Nagy udvara, nagy szobái, olcsó étele-itala, úgy emlékszem, Andrikovics uramnak nevezték a vendéglőst.

Nagy tekintélyű férfiú volt az alsó néposztályban. Ő volt a nyíregyházi antisemiták vezére és főszónoka. Az ő vendéglője volt az antisemiták gyülekező és mulatózó helye. Az eszlári bíró, Farkas Gábor s a sok eszlári tanú és hozzávalója mind oda szállt. Ott készült a tanúk közvéleménye. Ott születtek a bolond ötletek a holttest kék szeméről, meglévő körmeiről, az eltűnt leánykának szétálló lábujjairól s egyéb effélékről. Ott szidták és rémítgették azt a tanút, a ki a zsidóknak pártját fogná s a keresztyénséget elárulná. Valóságos tanúgy ártó műhely volt Andrikovics uram tanyája, a ki azonban maga nem vett részt az efféle műveletben. Ott beszéltek gyakran arról is, hogy az »urak« mennyire szeretnék, ha a köztéri ácsorgók a »fősaktervédőt« lekialbálnák vagy megdobálnák, vagy valami egyebet is tennének vele.

Úgy két hét múlva fölkeresett engem Andrikovics uram lakásomon. Valami örökségi, valami végrendeleti ügye volt, abban kért volna tőlem tanácsot. Ez volt látogatásának jogcíme.

De azt hiszem, mégis azért jött, hogy közölje velem azokat, a melyek az ő vendéglőjében történnek s hogy engem megnyugtasson. Meg is mondta szemembe.

– Én haragszom a zsidókra – úgymond, – a pokolra kívánom valamennyit. De én mindennap ott vagyok a tárgyaláson, mindent megvigyázok, de nekem csak a képviselő ur az én emberem. Becsülöm, tisztelem, igaz embernek tartom a képviselő urat. Az én vendéglőmben sok mindenféle tarkabeszéd történik, de a képviselő úr

ne féljen, éjjel-nappal bátorságban legyen, a hajaszála ge fog meggörbülni, mert a nép szeretete a képviselő úr mellett legyen.

Így beszélt a vendéglős Andrikovics uram.

Volt azonban más intézkedés is arra nézve, hogy merényletet ellenem el ne követhessenek. A városbeli előkelő zsidók tizenhat főből álló őrséget szerveztek fiatal bátor emberekből, melynek az volt a feladata, hogy minden lépésemet figyelemmel kísérje, személyem és lakásom biztonsága fölött őrködjék s esetleg minden szóbeli vagy egyéb bántalmazástól eleve megóvjon s ha mégis történék valami, azt nyomban és súlyosan megtorolja. Ez őrség vezetője Goldstein János nyíregyházi szabómester volt, nyílt, egyenes, bátor férfiú, egykor huszár altiszt.

Minderről semmit nem tudtam, erről nem értesítettek. Bizonyára nem engedtem volna meg ez intézkedést, mivelhogy nem tartottam szükségesnek. Valóságos szereplésére nem is került a sor. Csak a védőbeszéd befejezte után az ítélet kihirdetése előtti napon tudtam meg véletlenül az őrség létezését.

A királyi főügyészi helyettes július 27-én, a tárgyalás harminczkilencedik napján terjesztette elő vádbeszédét. Elejtette a vádat, fölmenteni kérte a vádlottakat s indítványozta, hogy a vádlottakat a bíróság nyomban helyezze szabadlábra.

A vádbeszéd előterjesztése után a magánvád képviselője Szalay Károly nyilatkozott. A vádat fenntartotta.

A védők felszólalásának rendjét, természetesen a védők szíves hozzájárulásával, én határoztam meg. Apróra megbeszéltük az anyagot, melyet a védbeszédekben föl kell dolgozni s egyúttal magunk közt felosztottuk azt. A helyzet engem tett a védelem vezérévé s kartársaim őszinte bizalommal fogadták el rendelkezéseimet.

Fúnták Sándor feladata lett a vérvád helytelenségét általában kifejezni.

Friedmann Bernát feladata főleg az volt, hogy San Móricz alakjában az agyonrémített, aztán elámított s végül teljesen kikészített s szabadságától végig megfosztott tanú képét mutassa föl a világ előtt.

Székely Miksának föl kellett deríteni a tiszta-eszlári zsidók 1882-ik évi ápril 1-i egész napirendjét, hogy nyilvánvaló és kézzelfogható legyen, hogy a napirendbe gyilkosság cselekménye, Solymosi Eszter elemészése bele nem férhetett.

Heumann Ignác a tutajosok tiszai útját írta le kimerítő részletességgel annak kitüntetése végett, hogy az út egyetlen részlete se engedi meg a holttest-csempészet gyanújának hihetőségét.

Így osztottam föl az anyagot és szerepeket. Védőtársaim jeles jogászok s önálló férfiak, szabadon kiterjeszkedhettek az ügy egyéb részleteire, de a kijelölt anyagot föl kellett dolgozniok.

Kám, mint a védelem utolsó szónokára maradt a társaim által kidolgozott részletek egységes összekapcsolása, a netalán kihagyott kérdések földerítése s külö-

nősen az orvosi tudományt érintő kérdések megvitatása. Ezzel kapcsolatosan a csonka-füzesi holttest azonoságának igazolása.

És maradt az, a mi talán a legnehezebb és legszükségesebb volt: megvívni a bajt a fölizgatott közvélemény ellen, a tömegek babonája és szenvedélye ellen. Ezt tartottam különös feladatnak kezdettől fogva s ezt várta tőlem, ha nyíltan nem mondta is, az ország zsidósága.

Társaim beszédei méltók voltak a tárgyhoz és feladathoz. E beszédek teljes sikert eredményeztek, a vádlottak ártatlansága kitűnt s ők visszanyerték szabadságukat s becsületük épségét.

Saját beszédemről is kell szólanom, a mívelt közöniséget valószínűleg érdekelni fogja.

Szorosan vett törvényszéki beszédnek bizony nem valami kitűnő beszéd az. A fórumon kétségtelenül különbek hangzottak el már más nemzeteknél is, Magyarországon is. A beszéd értékének felfogásában a pártos sajtó elismerése engem nem zavarhatott meg.

Maga ez a könyv bizonyítja, hogy anyagban és részletekben a nagy per csodálatosan gazdag. Hozzá e tekintetben hasonló alig volt még, mióta rendes bíróságok szolgáltatják az igazságot. S az ügy egész anyagának egyes részei nagyon különfélék s alig összeillők. Egységet a beszédben majdnem lehetetlen volt teremteni. Az orvostani részletek sokasága és műnyelve alig engedi meg az elme magasabb szárnyalását s a nyelv szépségeinek kifejtését. A tárgy egysége nélkül

s az elme magasabb szárnyalása s a nyelv költői szépsége nélkül a szónoklat szépműtani hatása csak csonka lehet, nagyon is csonka.

A beszélés sora július 30-án került rám. Reggel 8 órakor kezdtem a beszédet s háromszoros 10-10 perczig tartó félbeszakítással délután negyedfél óráig folyton beszéltem. A terem nagy ablakjai nyitva voltak, a köztéren is óriási közönség hallgatta a beszédet, valamint a nyitott ajtón át a csarnok közönsége is. Óriási hőség volt. Hangom érzessége és tisztasága ugyan még akkor nem volt gyöngye, de mégis emelt, erős hangon kellett hét egész órán át beszélnem.

A beszéd minden része elejétől végéig tökéletes rögtönzés, a rögtönzés elmaradhatatlan lazaságával. A lazaság alatt nem a tárgy ismeretének hiányát értem, hanem azt értem, hogy a gondolatoknak a nyelvben való megalkotása nem elég rövid és tökéletes, a rokon gondolatok nincsenek eléggé csoportosítva, az egész beszéd váza nem arányos s kiterjeszkedik a szónok oly tárgyakra is, melyekre kiterjeszkednie nem lett volna szükséges.

Mindez azonban nem eléggé érdekes s nem ezért beszélek erről. Hanem azért, mert ezen beszédben az agyam kifáradt. A mit azelőtt magamon nem vettem észre, mástól se hallottam s a miről nem is olvastam.

Hogy az erős hangon tartott hosszú beszédben a torok, nyak és mell izmai s a tüdők is kifáradnak: azt már más alkalommal észrevettem. A hogy a mezei munkás megfelelő izmai karon, mellen, derékon és a

felső lábszáron az erős és hosszás kapálásban és kaszálásban kifáradnak, természetesen ép úgy kifárad minden izom, melyet az erős hangú hosszú beszéd szokatlan mértékben mozgat.

De hát az agy is kifáradna? Ez eddig nem jutott eszembe. S az ő kifáradása is egészen olyan lenne, mint az izmoké? Erre eddig nem gondoltam.

Ha az ember mély tudományos vagy magas költői értékű művet megfelelő úgynevezett remek nyelven ír: a fogalmazás teljes képességével naponkint csak bizonyos ideig rendelkezik a mű alkotója. Egyszer csak csillapodni kezd a teremtő elme lángolása. A gondolat megfelelő nyelvi alkata egyszer csak lassabban áll elő, mint kezdetben vagy órák előtt. Egyszer csak előáll az a helyzet, hogy az író első pillanatra nem a legjobb szót, nem a legtökéletesebb jelzöt, nem a legmagasabb és legszebb képet, hasonlatot, ötletet és ellentétet találja meg. Ilyenkor aztán törülni kell a szót s megkeresni helyette a sokkal jobbat. Tűnődni kell más jelzön, más képen, más ötleten s lassankint vagy más nap vagy több idő múltán meg is találja az ember a legtökéletesebbet. S ha erőlteti az író a munkát s még tovább is dolgozni akar egyfolytában: agya mintha röstté válnék, gondolatai mintha ellaposodnának s egyszer csak kiesik a toll a kezéből.

– Nincs kedvem már a munkához! Meguntam már!

Így szól az irodalmi alkotó.

Nincs igaza. Kedve is volna, meg se unta a munkát, hiszen az alkotás meg nem határozható nagy gyönyö-

rúség. Hanem az agy szépet, nagyot, tökéleteset termelni naponkint csak meghatározott ideig képes. Sok mindenre képes azután is, de ama szépre, nagyra és tökéletesre most már a következő napig vagy megfelelő ideig nem képes. Abban elfáradt, azt tovább folytatni nem lehet, arra nézve pihennie kell.

Csodálatos szervezet az agy. Működésének törvényeit valószínűleg sohase ismerjük meg tökéletesen. Hogy minden egy fajú, egykorú s egynemű egészséges ember vére egyenlő: a fölött alig lehet kételkednünk. S az egyik agy mégis abból a vérből csupán állati önzés buta gondolatát tudja termelni s a másik agy ugyanabból a vérből Jézus eszméit, Shakespeare gondolatait s Newton számait alkotja meg.

Mi e tünetnek s mi az ehhez kapcsolódó ezer tünetnek valódi oka?

A mint hét órás beszédemet bevégeztem, délután négy órakor, fáradtan és izzadtan ebédelni mentem s igen jó étvágygyal, de nem sokat ettem. Öt órakor már rajtam hajtottak a gyorsírók és hírlaptudósítók, hogy a táviró számára nézzem át a jegyzeteket. Szakadatlanul dolgoztam éjfélig s úgy rémlik előttem, a gyorsírók vagy tudósítók azt közölték velem, hogy éjfélig 17,000 szót tudtak az általam átnézettekből elközölni. De már ekkor aztán tökéletesen meguntam minden munkát, lefeküdtem s jól aludtam reggeli hét óráig.

Hogy agyam elfáradt volna: nem vettem észre semmiből.

A következő napon szokott időben kezdődött a tárgyalás. A magánvád képviselője: Szalay Károly szolt először s vitatta és czáfolta a védelem előterjesztéseit.

Bizonyos kárörömmel hallgattam beszédét. Úgy hittem, az a beszéd tele van túlzással, félreértéssel, félremagyarázással, torzítással és tévedéssel s előre örültem annak, minő harsogó diadallal fogom én őt fényes, vidám szónoklattal legyőzni.

Felálltam utána s megkezdtém a beszédet.

Az első szavaknál, az első másodperczben észrevettem, hogy bár hangom és beszélőképességem meg van, de azért szónoklati beszédet tartani nem tudok.

Nem voltak vagy lassan alakultak gondolataim. Nem találtam meg a megfelelő szavakat. Gondolataimat művészi hatással idomítani épen nem tudtam. Irataimban s nyilvános beszédeimben meglehetősen adag vidámságot használok, a mit humornak szoktak nevezni s a magyar nyelv kezelésében különös sajátságom, hogy irataimban s gyakran beszédeimben is, a hol a tárgy megengedi, csaknem a verses költészet magasságáig emelkedik a gondolatok és szavak összecsendülése, az úgynevezett rithmus. Most pedig teljesen képtelen voltam arra, hogy szabatosan vagy vidáman vagy rithmussal beszéljek.

Rögtön félbenhagytam a beszédet. A baloldalaidon ülő védőtársamat, Heumannt figyelmeztettem halkán, hogy ő is, Friedmann is legyenek készen rögtön felszólalni, mert én beszélni nem tudok.

Agyam bizony ki volt fáradva.

A fáradtság két-három napon át tartott s lassanként szűnt meg. Gondolkozásom üdesége, mélysége s vidám-Hága, igen jól emlékszem, még augusztus 3-án se tért vissza tökéletesen. A törvényszék elnökéhez tartottam e napon kis szónoklatot s ez is akadozva folyt le. Pedig naponként jól étkeztem, jól aludtam s jó kedvem volt.

Rögtönzés volt a hét órás beszéd. Hét órán át erős feszültséggel dolgozott az agy. A hosszú beszéd jelentős része orvostani tárggyal foglalkozott, melyet az én agyam nem szokott meg. Tehát a rögtönzés, a szokatlan tárgy s a hét óráig tartó erős gondolkodás: im ezek okozták az elfáradást. Pedig nem volt hosszú a beszéd. E könyvnek, melyet most nyájas olvasóm lapozgat, alig töltötte volna meg száztíz vagy százhusz lapját. Előre való megírása 45 vagy legföljebb 50 órai fogalmazó munkát emésztett volna föl. Az nem fárasztotta volna ki az agyat.

VII.

(A bíróság ítélete. – A vádlottak megszabadulnak. – Sarf Móricz is szabad lett. – A munka jutalmat érdemel. – A per költségei. – A védő ügyvédek tiszteletdíja.)

Az ítélet meghozására s megszövegezésére két napot fordított a bíróság. Ki volt az előadó bíró, a ki a javaslatot készítette: nem tudom. A bírói tanácskozások titkosak s én bizony sohase kérdezősködtem a titkok iránt. Kétségtelen, hogy mind a két szavazó bíró a fölmentést javasolta s így arra, hogy az elnök is szavazzon, nem volt lehetőség.

Kimondta az első bírósági Ítélet, hogy egyáltalán nincs bebizonyítva, hogy Solymosi Esztert akár a vizsgálat folyamán hangoztatott módon, akár egyébként a zsidók ölték meg. Es kimondta, hogy nem bizonyos, hogy a csonka-füzesi holttest Solymosi Eszteré, de az se bizonyos, hogy nem Solymosi Eszteré. A másod- és harmadfokú bíróság Ítéletének végeredménye ugyanaz, a mi az első bíróságé.

Az ítéletek végeredményükben jók, indokolásuk azonban engem sohase elégített ki. A mi terhelte a vádlottakat, azt minden ítélet bőven, kimerítőn adja elő. A mi mentségük volt, a mi a vád és gyanú képtelenségét bizonyítja: mindaz röviden van előadva. Tiszta elme s erős ítélőképesség előtt föltétlenül bizonyos, hogy a csonka-füzesi holttest más, mint Solymosi Eszter, nem lehet. Ez a szomorú történet sarkpontja. E körül fordul meg minden. Ez az igazság, mely mindent megvilágít s mely az ezerfélekép összezavart s ellentétbe hajszolt tünetek, jelenségek s tárgyi és tanúságbeli körülmények között az összhangzást és kiegyenlítést megteremti. E nélkül nem lehet megnyugvás.

Kínzásokról hallgatnak az ítéletek.

Mikor mindent elvégeztünk s az ítélőbírósággal már nem volt többé dolgunk: magam mellé vettem védőtársaimat s mintegy testületileg fölkerestem az elnököt s köszönetünket és elismerésünket tolmácsoltam előtte az ügyvédi kar nevében. Kimondtam, hogy a bíróság pártatlansága s Magyarország igazságszolgáltatásának becsülete az, a mit a kihirdetett ítélet megmentett.

Túloztam, mikor az elnök érdemeit megvilágítottam. Hiszen ő mindvégig elfogult volt. De a teljes kiengesztelődést akartam. Ez a cél állott előttem.

A vádlottak hát visszanyerték szabadságukat. Közel tizenöt hónapon át sínylődtek rabságban. Óriási közönség várta őket a köztéren, a mikor mint szabad emberek elhagyták a fogházat. Könyeiket nem tarthatták vissza, de a közönség, valláskülönbség nélkül, részvétellel, vigasztaló szavakkal s a szabadulásuk fölött érzett igaz örömmel fogadta őket.

Hazatértek falujukba. Otthon az elmúlt esztendő alatt pusztává lett lakásuk, koldussá feleségeik, gyerekeik. Szegények voltak egyébként is s több mint egy éven át nem volt otthon kenyérkeresőjük. De az eszlári jó magyar nép nyomban felocsúdott a gyűlölködés mámorából s jó szóval és tisztos adományokkal halmozta el őket, hogy ne éhezzenek, hanem vigasztalódjanak.

Mi lett további sorsuk: nem tudom.

Hát Móriczból, a veszedelmes tanúból mi lett?

Védő társaim már eltávoztak, de én még Nyíregyházán maradtam. Feladatomnak tekintettem még a gyereket a vármegye kezéből kivenni s apjának, szüleinek visszaadni.

Nagy okom volt erre. Egyszerű szavamra az alispán nem akarta kiadni. El sem tudtam gondolni, miért. Azonban csakhamar híre terjedt, hogy új és fontos tanúkra akadtak, a kik a vérvádat teljesen bizonyítják, a kik Sarf Móriczczal egyezőleg nyilatkoznak, de a kik

mellett mégis szükség lesz Móricz tanúságára. A titkos tanács terve az, hogy nyomban megújítja a vérvád pörét s erre újabb följelentőnek a szegény Solymosi Jánosnét használja föl megint.

A hír hozzám is eljutott.

A titkos tanács jól tudta, hogy Móricz, ha csak egy óráig is lesz szabadon szülei és hitsorsosai társaságában, rögtön eláll hamis vallomásától s nyomban kideríti a rettenetes visszaélést, melyre őt felhasználták. S ekkor pert se lehet újítani s ha megújítanak, se érne az semmit. Ezért nem akarták a gyereket nekem kiadni.

Táviratban fordultam a kormány elnökéhez, Tisza Kálmán úrhoz, a ki egyúttal a belügyek minisztere is volt s a vármegyéek főkormányzója. Felhívtam figyelmét a Mortara esetre, melynek Magyarországon sokkal rosszabb s igazán utálatos czélből megisméltödni nem lehet. A nagy pernek vége, a szülői jogot tisztelni kell, a gyermeket vissza kell adni családjának.

A kormány elnöke táviratban intézkedett s a gyerek kiadatását megparancsolta. Augusztus 4-én délután öt órakor a gyerek ott volt már lakásomon. Ott várta apja is. Hat óra tájban indult a vasúti vonat Budapest felé. Oda rendeltem már a bérkocsit s a gyereket rögtön küldtem az indóházhoz.

Nehogy a vármegyének eszébe jusson, hogy elvegye tőlem.

Az ügyről nem beszéltem a gyerekekkel soha. Sem akkor, sem azóta. Jobban tudtam én az ő tanúskodásának titkos

történetét nála nélkül. Az ő előadásában képzelgésnek és hiúságnak is lett volna szerepe s ez csak zavarhatta volna felfogásomat. Csupán a bírósági eljárás alatt fölmerült tünetekből akartam megírni az ő történetét.

Budapesten csak néhány napig volt a gyerek. Kik és kik nem, úgy gondolom, a központi zsidó-iroda emberei, külföldre segítették. Hollandiába került, úgy tudom, Amsterdamba. Ott gyémántkőszőrüs mesterségre adta fejét. Minő sikerrel, nem tudom. Apjával fõntartja levélben az érintkezést. Nagy ritkán haza is jön. Egyszer vagy kétszer engem is fölkeresett, de nem találhatott otthon.

Buzgó zsidó. Gyakran eszébe jut egykori szerepe s mindig búsul azon, hogy õt oly ostoba eszközként fel tudták használni. Mi lesz jövendõje? Bizonyára nem más, mint elmerülés a homályban. Nevét egykor a zsidóknak sok átka szálldosta körül. Kevés igazság volt az átokban. Nem õ ártott, hanem azok, a kiknek kezébe került. Nem a tõlgyfa felelõs azért, hogy belõle bitófát faragnak.

A költségekrõl, munkadíjakról, az ügyvédek tiszteletdíjáról is szólnom kell valamit. Legyen egész a nagy per története.

Érintettem már más helyütt, hogy a mûvelt emberiség egyetemes felfogása ma már az, hogy a munkát meg kell becsülni s megfelelõ díjjal annak értékét meg kell téríteni. Iparos, gyáros, mezõgazda, bankár, ügynök, üzenethordó, öröklött urodalmak s öröklött nagy nevek tulajdonosa egyaránt elfogadja s egyaránt meg-

követeli munkájának s munkája eredményének viszontértékét. Bírák, ország kormányzói, törvényhozók, tanítók, írók, művészek, hódító szépség és hódító alak és hang tulajdonosai, fölhalálók és bölcsészek kivétel nélkül számot tartanak arra, hogy dicsőségben és aranyban meg legyen méltó jutalmuk. Dicsőségben is, de aranyban mindenesetre. A gyóntató papok, a kik az emberek üdvösségét őrzik; az orvosok, a kik az emberek egészségét őrzik; a csatornatisztítók és a diadalmas hadvezérek mind megkövetelik agyuk, kezük és szerencséjük érték szerint való díjazását.

Megkövetelik az ügyvédek, jogászok, védők, jogtanácsosok is. A munkájuk megfelelő értékét ép úgy megérdemlik, mint a hogy megérdemlik a pápák, királyok, császárok, czárok, szultánok s mindenféle fejedelmek. Kevés ember lenne jogász, ha munkáját arányos díjjal meg nem tisztelnék, de ép oly kevés ember lenne e nélkül főpap, császár és fejedelem is. A mívelt emberiség előtt az erkölcsnek, a tisztességnek s az életrevalóságnak magasabb fogalmi közé tartozik ez a fel fogás.

Alig van díj, melyet több gúny és több megrovás kísérne, mint az ügyvéd tiszteletdíja. Igaz, hogy sok ügyvéd rászolgál a gúnyra és a megrovásra. De nem több a számarányhoz képest, mint a mennyi fejedelem, kormányzó és főpap. De azért az ügyvédi díjjal évödni feljogosítva érzi magát mindenki.

Különösen a vagyoniilag szegényebb társadalomban. S különösen oly izgatottság idején, a minő a nagy pert

kísérte. S bizony a napi sajtóban is, magán társalgásokban is szerte hangzott az a gyanúsítás, hogy én is, védő társaim is azért védjük a vádlottakat s azért hirdetjük a vádlottak ártatlanságát, mert a zsidók sok pénzt fizetnek érte.

Okos és méltán önérzetes ember semmit se hajt ily ostobaságra. De azzal, hogy a zsidók vesztegetnek, tele volt a levegő. Rövid elmék és sötét lelkek szanaszét beszéltek, hogy megvesztegették a tanúkat, a szakértőket, a hírlapokat s még a bírákat is. Százekrekről, milliokról, más országai zsidók adományairól beszélt a gyanúsítás.

A védelemnek, hogy szokott szójárással éljek, alig volt néhány tanúja. Volt két pandúrunk a tiszalöki titkos és gyötrő vallatásokról s volt egy tanunk, Mozga Péter nevű, Sarf Móricznak Nagyfaluban történt éjjeli vallatásáról. Mind a három maga jelentkezett. Mind a hármát titkon tartottuk és élelmeztük, hogy a vármegyei titkos tanács tőlünk el ne hódíthassa. Napi költségükre fejenként 20 krt adtunk, minthogy mindegyik vidéki volt s egyik se nyíregyházi. Mozga Péter elszökött tőlünk, azután a vármegye tartotta s kihallgatáskor a vádnak lett tanúja.

Ily tanunk lett volna Hatalovszki András. A hogy a többinek nem: úgy neki se ígértünk semmit, de neki még élelmezést és 20 krajczárt se adtunk. Igen fontosnak tartottam vallomását, mint már föntebb leírtam s a miatt nem akartam neki egy fillért se juttatni, nehogy ezen a vád emberei és ügynökei fennakadjanak.

Híres nyomozó csendbiztosa volt Debreczen városának. Neve Barcza Dani. Alakjánál, múltjánál s helyi ismereteinél fogva s ama nagy eredmények után, melyek a bűnügyi nyomozás terén nevéhez kapcsolódtak, meg kellett kísértennem, vajjon ő neki nem sikerülne-e valami nyomra vezetni. Nem oly nyomokat kerestem, a melyek a vádbeli tényekre utalnának, hanem olyanokat, melyek Solymosi Eszter eltűnésének történetére vetnének világot. Fölhívtam magamhoz Budapestre, közöltem tervemet Kozma Sándor királyi főügyésszel is, ő is beszélt a híres csendbiztossal s talán ő is adott neki némi megbízást. Én a jelzett irányban kértem közreműködését s utazási költségül adtam neki 200 forintot. Nyomozásának nagyon csekély eredményéről másutt szoltam.

Hasonló természetű nyomozásokért nagyon szerény összegeket adtam egyszer-másszor Goldstein János szabónak s egy hírlaptudósítónak. Egyik tanú se jutott a törvényszék elé,

Kovács József nagyhírű egyetemi tanárnak, mint már érintettem, magán természetű tanácskozáért ezer forintot fizettem. Ő se szerepelt a nagy perben hivatalosan.

Az egyetemi tanárok magas jellemű férfiak, a tudomány komoly bűvárai, igaz hősei. Természetesen eszembe se juthatott, az én erkölcsi érzékemmel se fért volna össze őket díjjal megkínálni vagy ígérettel kecsegtetni. Mikor a holttest kiásása után Tisza-Eszlárról haza indulunk, a kocsis utak járhatatlanok voltak és kegyetlen

rossz, havas és esős, szeles, hideg deczemberi nap. Dereglyét fogadtam Eszláron 25 forintért, a mely engem Tokajba a vasúti állomáshoz szállítson. Megkínáltam őket azzal a rossz és kényelmetlen, de a szárazföldinél mégis tűrhetőbb utazással. Csak oly föltétellel fogadták el, ha az arányos útiköltséget megfizethetik. Szinte nevetségesnek tartottam e vonakodást, de végre meg kellett hajolnom előttök.

Ily férfiakat gyanúsítani! Mennyire fölháborított ez engem!

Nem adtunk díjakat a hírlapoknak sem. Ez talán hiba is volt. Volt olyan előkelő hírlap, melynek szerkesztője egyenesen fölkért, hogy adjak neki bizonyos, nem csekély összeget, akkor szolgálatomra áll. Egykor barátom volt, rég meghalt már. Nem adtam, nem is volt rá pénzem. Ellenem fordult. Talán más hírlap is fogadott volna el díjat, de nálam, nem jelentkezett amaz egyen kívül senki. De én se engedhettem meg efféle díjazást. Magam is hírlapíró voltam, akkor már több mint tíz év óta, erköcsi lehetetlenségnek tartottam, hogy az írók működésük irányáért javadalomban ily módon részesüljenek. Meglehet, e felfogás nálunk is, más országban is túl szigorú s talán némileg el is avult már, de akkor a sajtó ilyen volt Magyarországon.

Csupán annak a sok ivre terjedő nagy munkálatomnak közléséért, melylyel a holttest kiáztatását kértem, fizettem két hírlap kiadójának 800 forintot.

A törvényszéki hites gyorsíróknak tisztességesen, alku szerint, megfizettük azt a munkát, mely szükséges volt

arra, hogy a törvényszéki jegyzőkönyvet egy teljes példányban a védelem részére is elkészítsék. E munka kézírással, ritkás és féloldalas írásban, mintegy 4000 oldal, tehát ezer ívnyi. Nem én, hanem Heumann védőtársam gondoskodott erről. E munka díja – úgy emlékszem – 700 vagy 750 forint volt.

Hogy a nagy tekintélyű bécsi tudósnek, Hoffmannak s a világhírű Virchownek Berlinben adott-e véleményükért tiszteletdíjat a zsidóság: nem tudom. Ebbe nem avatkoztam. Ha adott is: az a megfelelő szigorú mértéken túl nem terjedhetett. Nem oly férfiak voltak, a kik illetéktelen adományt bárkitől, bármi cím alatt, elfogadtak volna.

Horánszky Nándor védőtársamnak háromezer forint tiszteletdíjat szántunk. Három vagy négy részletben én adtam át neki nyugta mellett. A végtárgyaláson ő nem vett részt.

Ugyanannyit adtam át a végtárgyalás előtt megállapodásunk szerint Funták Sándor társamnak. Ő a nagy tárgyalást velem együtt végezte. Annak befejeztével a központi iroda titkára bizonyos összeget hozott hozzám, hogy a tiszteletdíj teljes kielégítésére Funták Sándornak adjam át. Keveseltem az összeget s nem vállalkoztam az átadásra. Úgy tudom, kölcsönös megegyezéssel 6000 forintban állapodtak meg s így összesen az ő munkadíja 9000 forint volt.

Heumann és Friedmann társaim tiszteletdíjait nem én kezeltem. Csak magán értesülés után tudok ezekről.

Heumann Ignácznak 5000 forintot adományozott a

központi iroda s ezenkívül készpénzbeli kiadásait megtérítette, ő közvetítette a vádlottak szegény családtagjainak segélyezését is. Több mint egy éven át hihetetlen munkát végzett. Szabolcsmegyei hitsorsosai kévéseitek ez összeget. Igaz, hogy ez irodájának egy éven át elmaradt rendes hasznát se pótolta. S a maguk részéről még 5000 forinttal tisztelték meg hálájuk és elismerésük jeléül.

Friedmann Bernát védőtársamat 3000 forinttal javadalmazták szép és nagy munkájáért. Igaz, hogy ő csupán a törvényszéki végtárgyaláson szerepelt. Mégis nagyon szerény volt ez a jutalom.

Székely Miksa védőtársamat a központi iroda nem óhajtotta védőnek. Ő e miatt attól se nem igényelt, sem el nem fogadott semmi tiszteletdíjat.

Én a magam munkadíja kérdésében sohase tárgyaltam senkivel. Szerepemet, munkámat, fáradaimaimat nem kapcsoltam össze a munkadíj kérdésével. A tárgyalás befejeztével a központi iroda titkára 10,000 forint tiszteletdíjjal kínált meg. Kis összegnek tartottam s nem fogadtam el. Nagyon rövid idő múlva húszezer forintot ajánlott fel s ezt elfogadtam. De amaz egy, vagy több mint egy év alatt, a míg minden időm és erőm a védelemnek szenteltem, harminczháromezer forintot bocsátott rendelkezésemre. Ebben benne voltak utazásaim, eljárási költségeim, nyomozási, értesülés szerzési s a végtárgyalás alatti kiadásaim, de benne volt tiszteletdíj-előlegem is. Ügyelnem kellett arra, hogy napisajtóbeli barátaim el ne hidegüljenek irántam s

azokat gyakran összehívtam szerény lakomára. E lakomák költségeit is ebből fedeztem. S egy nagy nyomorban levő íróársamnak ebből adtam kétezer forintot. De mégis sikerült az egész összegnek mintegy felét megtakarítanom.

Ez képezte tehát, ama húszezer forinttal együtt, ügyvédi tiszteletdíjamat. Nagy-e az összeg vagy kicsiny, s a sajtósági viszonyok közt tényleg nem került-e nekem nagyobb anyagi áldozatba: mindez már a nagy perre nem tartozik. Teljes bizonyossággal tudom, hogy akkor a hazai zsidóság százezer forintot sőt többet is szívesen adományozott volna, ha eszembe jut azt kívánni vagy ahhoz ragaszkodni.

KÖNYVÜNK TOLDALÉKA.

(Okaink, a melyik miatt megismertetjük a bírósági ítéleteket es összes iratokat.)

Közöljük a nagy perben hozott bírósági ítéleteket egész terjedelemben és szószerint való hűséggel. És közöljük a vizsgálati s eljárási összes iratok kivonatát úgy, a miként ezek összegyűjtve és rendezve az ítélő bíróság irattárában fekszenek. Nyájas olvasónk az ítéleteknek és az iratoknak tartalmát összehasonlíthatja könyvünk tartalmával.

Az ítéleteket megbírálnám. Jogom volna hozzá. Sőt szakközönség előtt talán feladatom, talán kötelességem is volna. De könyvünkben nem bírálom. Ezt a cselekvést átengedem az olvasónak.

Talán azt se kellene megjegyeznem, hogy az ítéletek csonkán s halvány színben adják elő azt, a mi történt.

A vizsgálat tévedéseiről s ostobaságairól egészen hallgatnak. Semmi különös figyelmet arra nem szánnak: miként lett faggatva Sarf Móricz a nagyfalui éjszakán egy csendbiztos és egy rablógyilkos irnok által. A tiszalöki éjjeli kihallgatásokat s a tutajosok gyötrését s erőszakos vallatását alig említik. S az ítélő bíró-

ságoknak épen nem jut eszükbe föltenni azt a kérdést, vajjon miért mulasztotta el a vizsgálóbíró Solymosi Eszter eltűnésének egyéb valószínű módja iránt gondos nyomozást teljesíteni? Miért indult egyenesen abban az irányban, hogy a lánykát a zsidók gyilkolták meg?

De a történet színe halvány is az ítéletek világánál. Az egyes tények, tünetek és esetlegek körvonalai csaknem elmosódnak. A terhelő körülmények gondosan ki vannak dolgozva, míg a mentő körülmények csak a legszükségesebb mértékben, lehető röviden vannak fölemlítve. A ki csupán futólag olvassa át az ítéleteket: lehetetlen neki tökéletesen megnyugodni. Csalódás érzete lepi meg. Mintha azt kellene mondania: ejh-hajh, látom, látom, hogy a vádlottakat nem lehetett elítélni, de valami mégis csak volt a dologban.

Ily ítéletet hozni nem lett volna szabad a bíróságnak

Azonban az ítélő bíróság feladata más, mint az íróé és a lélekbúváré. Azt a figyelmet, azt a gondot s különösen azt az időt semmiféle bíróság nem szentelhetette az ügynek, a melyet én szentelhettem.

S azután a büntető bíróság részéről jogilag elég, ha az ártatlan vádlottakat felmenti s ha egyenesen felsorolja azokat az okokat, a melyek alapján fölmentő ítéletet kellett hoznia. S ezt mind a három bíróság megcselekedte.

Az időt is figyelembe kell vennünk, a mikor a bűnvizsgálat és a nyilvános tárgyalás folyt s az ítéleteket meghozták. A zsidók elleni gyűlölködés s a vérvád eleven babonájának ideje volt az.

Ha az ítélő bíróságok a vizsgálat tévedéseit, ostobaságait s gonosz erőszakoskodását észreveszik s nyilván megállapítják: ennek el nem maradható következése lett volna a vizsgálóbíráknak s vele együtt még egy csomó embernek, királyi alügyésznek, csendbiztosoknak tanúknak fegyelmi és büntető úton súlyos felelősségre vonása. Ez pedig a sajtónak, a közönségnek s a törvényhozó testületeknek akkori felfogása s érzülete szerint lehetetlen volt.

BÍRÓI ÍTÉLETEK.

1.

(Az első bíróság ítélete s annak indokai.)

2844. 1883. Bf, szám. Ő Felsége a király nevében a nyíregyházi királyi büntetőtörvényszék gyilkosság s abbani részesség büntette, illetőleg bűnpártolás vétségével vádolt Svarcz Salamon és társai elleni bűnügyben a folyó évi június hó 19-én megkezdett és folyó évi július hó 31-én befejezett nyilvános szóbeli végtárgyalás alapján a vádhatóságot képviselt királyi főügyésznek és magánvádlónak, valamint a vádlottak részéről előterjesztett védelemnek meghallgatása után az alulirt helyen és időben tartott tanácsülésben következőleg

Ítélt:

1. Svarcz Salamon, 38 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, vagyontalan, tiszta-eszlári sakter, írni-olvasni tud, büntetve nem volt, 1882. évi május 22-től vizsgálati fogságban;
2. Bukszbaum Ábrahám, 27 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, vagyontalan, ibrányi tanító, írni-olvasni

tud, büntetve nem volt, 1882. május 25-től vizsgálati fogságban;

3. Braun Lipót, 28 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, vagyontalan, udvarii sakter, írni-olvasni tud, büntetve nem volt, 1882. évi június 5-től vizsgálati fogságban;

4. Vollner Hermann, 37 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, vagyontalan, rendes lakhely nélkül, napszámos, írni-olvasni nem tud, büntetve nem volt, 1882. évi november 23-tól vizsgálati fogságban; a büntetőtörvénykönyv 278. §-ában meghatározott s ugyan ezen szakasz szerint büntetendő gyilkosság büntettének; továbbá

5. Sarf József, 41 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, kevés vagyonnal bír, t.-eszlári egyházfi, írni-olvasni tud, büntetve nem volt, 1882. május 22-től vizsgálati fogságban;

6. Junger Adolf, 59 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, vagyonnal bír, t.-eszlári birtokos, írni-olvasni tud, büntetve nem volt, 1882. május 22-től vizsgálati fogságban;

7. Braun (más néven Brenner) Ábrahám, 38 éves, izraelita vallású, nő gyermekes, csekély vagyonnal bír, t.-eszlári napszámos, írni-olvasni nem tud, büntetve nem volt, 1882. május 22-től vizsgálati fogságban;

8. Lusztig Sámuel, 41 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, vagyonnal bír, t.-eszlári kereskedő, írni-olvasni tud, büntetve nem volt, 1882. évi május 24-től vizsgálati fogságban;

9. Weiszstein Lázár, 59 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, vagyonnal bír, t.-eszlári bérlő, írni-olvasni tud, büntetve volt bírói zártörés és sikkasztás miatt; 1882. évi május 24-től vizsgálati fogságban;

10. Taub Emánuel, 29 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, polgári metsző, csekély vagyonnal bír, írni-olvasni tud, büntetve nem volt, 1882. évi május 27-től vizsgálati fogságban; a büntetőtörvénykönyv 278. §. 2. pontjában meghatározott és a 266. §. szerint büntetendő gyilkosság büntettébeni részesség; végre

11. Fogel Amsel, 51 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, vagyonnal nem bír, tutajos sáfár, írni-olvasni tud, büntetve nem volt, szabadlábon levő fehéregyházi lakos;

12. Smilovits Jankel, 44 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, vagyontalan, vajnági napszámos, írni-olvasni tud, büntetve nem volt, 1882. évi július 10-től vizsgálati fogságban;

13. Herskó Dávid, 48 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, vagyonnal bír, tutajos, írni-olvasni nem tud, szabadlábon levő szeklenczei lakos;

14. Grósz Márton, 45 éves, izraelita vallású, nő, gyermekes, vagyonnal bír, bérlő, írni-olvasni tud, büntetve nem volt, szabadlábon levő, t.-eszlári lakos.

15. Klein Ignác, 32 éves, izr. vallású, nő, gyermektelen, vagyontalan napszámos, írni-olvasni tud, büntetve nem volt, szabadlábon levő tiszta-eszlári lakos a büntetőtörvénykönyv 374. §-ban meghatározott s a 376. §. szerint büntetendő, bűnpártolás vétségének

vádja alól felmentetnek, a letartóztatottak szabadon bocsátása elrendeltetik, a felmerült eljárási költségek az állam által viseltetnek.

Indokok:

A vizsgálat és végtárgyalás adatai szerint Huri Andrásné szül. Olajos Juliánna t.-eszlári-ujfalu lakos, 1882. évi április 1-én délelőtt, három nappal az izraelita húsvét (passah) ünnepek előtt cselédjét, a 14 éves Solymosi Esztert elküldte a község másik részét képező Ófaluba, Kohlmájer József boltjába festékért és koromért, a lakóház pitvarának a közelgő húsvéti ünnepek alkalmából leendő kifestésére.

Solymosi Eszter, miután Láczy Gáborné szül. Kaszala Teréz és Csordás Gáborné szül. Szakolczay Zsuzsanna szomszédoktól is megbízást kapott ugyanazon kereskedésben egyes bolti cikkek bevásárlására, d. e. 10½ óra tájban hazulról elment, a mint azt Hrabák Gyula is bizonyítja. Délelőtt 11 óra tájban megérkezett az Ófaluba, hol a bolt felé haladtában találkozott nővérével Zsófiával, a ki éppen akkor gazdájával, Eozenberg Hermannal bort vitt Taub Emánuel lakására s a kinek kérdésére akkor csak annyit mondott, hogy a boltba megy. De találkozott ez útjában még Jakab János, Szabó Juliánna és Tanyi Gábor kihallgatott tanúkkal. Volt is Kohlmájer József kereskedésében s ott vörös és kék festéket vásárolván, néhány percznyi időzés után eltávozott. Útközben Rozenberg Herman lakása előtt haladván el, a ház kapujában nővérével,

Zsófiával megint találkozott, beszédbe ereszkedett, majd annak kijelentésével, hogy sietnie kell, mert otthon várni fogják a festékekkel, nővérétől elvált és sebes léptekkel folytatta útját a Tótfalu felé, a mely irányban testvére Zsófi egész az Ofalu végén levő malmon túl követte tekintetével, a meddig Rozenberg Herman magasan fekvő háza kapujából elláttni. Ugyanezen malom mellett elhaladni látta öreg Tanyi Gábor, majd Hajdú József, kissé tovább Tapasztó Miklós, ismét tovább Kaposi József, míg végre Tapasztó Miklós azt is látta, midőn a leány a zsidó templom előtti téren elvonuló Tisza-töltésen áthaladt és midőn állítása szerint az idő déli 12 órához már elközelgett.

Solymosi Eszter délutáni 2 óráig haza nem térvén, Huri Andrásné annak felkeresésére indult az Ófaluba. Itt Solymosi Zsófitól azon értesítést nyervén, hogy Eszter eljött a boltból és még déli 12 óra előtt hazafele indult, azon gondolatban, hogy talán már otthon fogja őt találni, visszatért lakására, de Esztert sem odahaza, sem anyjánál, özv. Solymosi Jánosnénál fel nem találta.

Özv. Solymosi Jánosné Huri Andrásné útján hírt vévén leánya eltűnéséről, szintén leánya keresésére indult, de bár az egész falut bejárta, a leány nyomára nem akadt. Leányának eredménytelen keresése után estefelé özv. Solymosi Gáborné társaságában sirva térvén haza, midőn útközben a zsidó templom mellett haladt el, Sarf József zsidó egyházfi és annak neje Müller Leni a templom melletti lakásukról kijöttek eléje az útra s

biztatták, ne búsuljon, meg fog kerülni a leánya, fel-
említvén, hogy Nánáson is történt hasonló eset, ott is
elveszett egy gyermek, akkor is a zsidókat gyanúsí-
tották s a gyermeket később a réten megtalálták. Özv.
Solymosi Jánosné Sarf József és neje ezen nyilatkoza-
tának kezdetben mi jelentőséget sem látszott tulajdoní-
tani. Midőn azonban a következő napon valaki azon
gyanút keltette benne, hogy leányát a zsidók emész-
tették el s minthogy továbbá ezen hír, állítása szerint,
ápril 3-án már az egész falut bejárta, április 4-én elment
Vencsellőre a járási szolgabíróhoz, a kinek leánya eltű-
nését bejelentvén, gyanújának kifejezése mellett kérte,
hogy a zsidó templomot vizsgálja meg.

A szolgabíró azonban ez alkalommal a gyanút hihe-
tetlennek találván, Solymosi Eszternek csupán országos
köröztetése iránt intézkedett, később azonban Sarf
József egyházfi 4 éves fiának, Samunak többek előtt
elejtett egyes mondásaival az özv. Solymosi Jánosnéban
keletkezett gyanú újabb táplálékot nyervén, május 4-én
ismét felkereste a szolgabírót, előadván, hogy a zsidók
elleni gyanúját most már egyes községi lakosok tény-
leges tanúvallomásai is támogatják. A járási szolgabíró
ennek folytán intézkedett, hogy Solymosi Eszter eltű-
nése tekintetében a rendőri nyomozás megindíttassék.

Tisza-Eszlár községének elöljárósága 1882. évi május
hó 6-án a rendőri nyomozást teljesítvén, kihallgatott
több tanút, kik előadták, mit Sarf Samu gyermektől
hallottak, t. i. azt, hogy az eltűnt Solymosi Eszternek
nyakát az ő atyja Sarf József s testvére Móricz segít-

gégével egy metsző vágta el. Az előnyomozásnak ezen eredménye alapján a bírósági előnyomozás elrendel-tetvén, ennek folyamában Sarf Móricz, özv. Lengyel Istvánné és özv. Fekete Jánosné terhelő vallomása alapján határozottabb alakot vett azon gyanú, hogy Solymosi Esztert Svarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám, Braun Lipót (Lobi) és Volmer Hermann az úgynevezett koldus zsidó fosztották meg az életétől a tiszta-eszlári zsinagóga helyiségében s hogy Sarf József, Junger Adolf, Braun Ábrahám, Lusztig Sámuel, Weiszstein Lázár és Taub Emánuel a nevezettek ebbeli ténykedé-sét öntudatosan előmozdították. Ugyanis Sarf József egyházfinak nagyobbik fia, Sarf Móricz határozottan és körülményesen előadja, hogy 1882 április 1-én az isteni tisztelet végeztével d. e. 11 óra tájban a zsidó-ság kijövé a templomból, ő be akarta zárni a templom ajtaját, Svarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám és Braun Lipót sakterek, valamint Vollner Hermann a koldus zsidó azonban, kik a templom előtt megállapodtak, arra szólították fel, hogy hagyja nyitva a templomajtót, mivel a rajtok levő imádságot nem akarják magukkal vinni; ennek következtében a nélkül, hogy a templomot bezárta volna, bement szüleinek lakására; egy idő múlva atyja Sarf József, a ki az ablakon kinézett, kiküldte, hogy hívja be azt a magyar leányt – Solymosi Esz-tert – a ki Ófalu felől jön a végre, hogy vegye le az asztalról a gyertyatartókat, atyjának ezen meghagyására elébe ment Solymosi Eszternek, a ki sietve jött Ófalu felől, s azt behívta lakásukra. Solymosi Eszter, Sarf

Józsefnek felszólítására levette a gyertyatartókat az asztalról és székre állva a szekrény tetejére rakta.

E közben bejött Volmer Hermann, ki Svarcz Salamonnal és ennek két társával a templomban visszamaradt és a ki a templom pitvarából kifelé nézett akkor, midőn ő Solymosi Esztert lakásukra behívta és azt mondta Solymosi Eszternek, hogy menjen el vele a templomba, onnan valamit kihozni, minek folytán Solymosi Eszter tényleg bement a templomba; előadja továbbá Sarf Móricz, hogy mintegy negyedóra múlva kímenvén az udvarra, a templomból jövő jajgatást és 3 vagy 4 segélykiáltást hallott, minek folytán oda szaladt a templomhoz és minthogy annak ajtaját zárva találta, benézett a kulcslyukon s ekkor látta, hogy Solymosi Eszter a földön fekszik egy ingben, hogy őt Bukszbaum Ábrahám és Braun Lipót a földre lenyomva tartják; s Svarcz Salamon éppen akkor vágta meg késsel a nyakát; látta továbbá, hogy Bukszbaum Ábrahám, Braun Lipót és Vollner Herman a leány testét fölemelték és hogy ekkor Svarcz Salamon egymásután két vörös cserépedényt tartott alája, melyekben a leány vérének felfogta és egy nagy fazékba öntötte. Ennek megtörténte után a leányt ismét felöltöztették, mire a belső templomból az előpitvarba siettek Lusztig Sámuel, Braun Ábrahám, Weiszstein Lázár és Junger Adolf s a hullát körülállották. Azután ő bement a lakásukra, ott a történeteket szüleinek elbeszélte, mire anyja azt mondotta, hogy hallgasson. Körülbelül egy óra elteltével Vollner Hermann bejött a lakásukra és felszólította őt, hogy

zárja be a templomajtót, minek következtében bement a templom előpitvarába, a hol sem a leány holttestét nem találta, sem vérvymot nem látott. A kulcsot a pitvar ablakában találván, a templomajtót bezárta és ugyanakkor látta, hogy Svarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám, Braun Lipót, Lusztig Sámuel, Braun Ábrahám, Weiszstein Lázár és Junger Adolf hazafelé távoztak. Sarf Móricznak ezen terhelő előadását támogatja özv. Lengyel Istvánnénak azon vallomása, hogy 1882 ápril 1-én kora délután 12 óra elmúltával, a ház tőszomszédságában levő zsidó templom felől háromszori kiáltást hallott, valamint özv. Fekete Jánosné szül. Krámer Borbálának azon vallomása, hogy 1882 ápril 1-én d. e. és pedig Adamovics Józsefnek és Pap Józsefnek vallomása szerint déli 12 óra felé a zsidó templom mellett haladván el, ez alkalommal a templom felől sírást hallott, látta, hogy a templom ajtaja előtt két oldalt egy-egy zsidó állott az utfelé nézegetve; támogatja végül Sarf Móricznak előadását azon tény, hogy próbamenés útján megállapított, hogy ha Solymosi Eszter, miként azt Huri Andrásné állítja reggeli fél órakor indult el hazulról, úgy hazafelé mentében 10 óra 47 perczkor érkezhett a zsidó templomhoz.

A vizsgálat ezen terhelő adatai alapján tehát, a közvádló kir. főügyész által emelt azon vád, hogy Solymosi Esztert Svarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám, Braun Lipót és Vollner Hermann előre megfontolt szándékból életétől megfosztották, továbbá azon vád, hogy Sarf József az által, hogy Svarcz Salamon és társaival

egyetértve az ablakon kinézve leste Solymosi Esztert és azt lakására becsalván, a templomban reá várakozó Svarcz Salamon és társainak kezére szolgáltatta, valamint azon vád is, hogy Junger Adolf, Braun Ábrahám, Lusztig Sámuel és Weiszstein Lázár az által, hogy a hívek távoztával igaz ok nélkül visszamaradtak a templomban és ekkép Svarcz Salamon és társaival egyetértve, Solymosi Eszter megöletése alkalmával a templomban jelen voltak, és ezen magatartásukkal tetteleg hozzájárultak Svarcz Salamon és társai bűnös elhatározása fokozásához, jelenlétök által bátrabb és biztosabb fellépésre ösztönözvén őket, miáltal Solymosi Eszternek előre megfontolt szándékkal való megölését szándékosan előmozdították, jogos alapon nyugvónak találtatott, annál is inkább, mivel tagadásban levő vádlottak azt, hogy a terhőkre rótt cselekmény ideje alatt a templomban nem voltak, kifogástalan tanú vallomásával igazolni képesek nem voltak, ugyanazért nevezett vádlottak a kir. főügyész idevonatkozó indítványának elfogadásával a gyilkosság, illetőleg az abbani részesség gyanúja miatt vád alá helyezettek.

Taub Emánuel t ugyan Sarf Móricz nem említi azok között, kik a Svarcz Salamon és társai terhére rótt büntett történetkor a templomban voltak, azonban ő maga is azt állítja, hogy Svarcz Salamon és Braun Lipót nála voltak szállva; igazolva van, hogy a kérdéses napon reggel azokkal együtt ment a templomba és saját állítása szerint az istenitisztelet végeztével azokkal együtt tért vissza lakására; ha tehát saját

előadása szerint folytonosan azoknak a társaságában volt, következtetni kellett, hogy Svarcz és Braun metszők a terhőkre rótt cselekményt elkövették, az alatt ő is a többi vádlottal együtt a templomban volt, és annál is inkább, mivel Cs. Nagy Jánosné, ki akkoriban vele egy pitvarban lakott, azt adja elő, hogy Taub és vendégei, délután egy óra felé tértek haza a kérdéses napon. Taub Emánuel tehát a többi részeseikkel egy tekintet alá esvén, ő is a gyilkosságban részesség miatt a királyi főügyész e részbeni indítványának el nem fogadásával, vád alá helyzetetett.

A nevezett vádlottak ellen felsorolt ezen bizonyító adatok azonban a végtárgyalás szerint, nemhogy erősödést nyertek volna, hanem határozottan meggyengültek.

Özvegy Lengyel Istvánné nevezetesen a vizsgálatban tett azon vallomását, mintha ő 1882 ápril hó 1-ső napján kora délután házával szomszédságban levő zsidó templom felől mintegy a föld alól jövő háromszori segély- és gyermektől eredő kiáltást hallott volna, a végtárgyaláskor oda módosította, hogy e kiáltás »Kovácsné jöjjön ki« estefelé történt s háza kapujától és nem a zsidó templom felől és nem is háromszor, hanem csupán kétszer történt. Fekete Jánosnének a vizsgálatban tett azon vallomása, hogy ugyanazon napon délelőtt 11 óra tájban a zsidó templom mellett haladván, a templom felől sírást hallott, a templomajtó falainál pedig két zsidót az útféle tekintgetve látott, terhelő gyanúokul nem szerepelhet, mert a bírói szemle megállapította, hogy Fekete Jánosné ezen vélt sírást a templomtól

74 lépés távolságra hallotta és mert nincs kizárva annak lehetősége, hogy e sírás, tekintettel a templomhoz való távolságra, az ajtónak bezárt voltára nem is a templom felől, de semmi esetre abból és feltehetőleg nem is sírás által okozott hangtól eredett; azon további állítása pedig, hogy ugyanazon alkalommal a templomajtó felénél két zsidót látott – feltéve, hogy a gyilkosság ugyanazon időben történt, kizárja Sarf Móricz tanú állításának lehetőségét, mert szerinte a templomajtón kívül egyedül ő állott, s a többi általa nevezettek a templom belsejében voltak; ha pedig áll az, hogy a gyilkosság idejében két zsidó a templom ajtaját mintegy őrizte, akkor az ajtót meg sem közelíthetvén, az állított eseménynek tanúja sem lehetett; végre Sarf Móricz 14 éves tanúnak vizsgálati előadását, tekintettel arra, hogy a végtárgyalás alatt apja Sarf József vádolt ellen, % valamint vallása és hitsorsosai iránt oly mély megvetést és gyűlöletet tanúsított, melynélfogva előadását elfogulatlan és közelebbi gyanúokat képező vallomásnak elfogadni és annak eskü általi megerősítését megengedni annál kevésbé lehetett, mert Sarf Móricz a vizsgálat és végtárgyalás alatt tett vallomásaiban lényeges körülményekre, nevezetesen pedig Solymosi Eszternek házukba ki által történt behívása, annak az állított gyilkosság alkalmávali, fekvésének iránya és helyzetére, valamint a kezében levő kendőnek színére nézve ellenmondásba jövnén, tanúságtételének megbízhatósága kérdésessé vált. Ellene szól Sarf Móricz vallomásának Varga Kati meghiteltetett és kifogástalan tanú vallomása is, mert

ezen tanú azt állítja, hogy Bukszbaum Ábrahám egyik vádlott metsző április hó 1-ső napján délelőtti 11 órakor a templomból Ziszmán lakására, hol szállva volt, megérkezvén, megebédelt, s ebéd után mintegy két óra hosszát aludt. Ezen tanúvallomás kizárja Móricz tanúságtételének azon igazságát, hogy Bukszbaum Ábrahám a Móricz által jelzett időben a zsidó templomban lehetett, és ott az állított cselekményben részt vehetett volna.

Ily körülmények mellett is kiváló figyelemre méltatva azt, hogy a gyilkosság tárgya hiányzik; a vádhatóság részéről különben is elejtett gyilkosság s abbani bűnrészesség vádjának fentartására minden alapos ok elenyészett, annál fogva az ezen büntényekkel vádlottakat fölmenteni s a letartóztatottak azonnali szabadon bocsátását elrendelni kellett. A vád és védelem részéről felemlített rituális gyilkosság a törvényszék határozatának tárgyát nem képezhette, részint, mert az állított vallásszertartás a gyilkosság indokául fel nem hozható, részint, mert elesvén maga a gyilkosság, annak lehető indoka is elesett és mert hogy ily vallásszertartás a vádlottaknál léteznék, sem a vizsgálatban beszerzett adatokai, sem más hiteles és a törvényben elfogadott módon beigazolvva nincs.

Az előnyomozás alatt továbbá Oláh György t.-dadai lakos, kerülő, június 18-án délután 4 óra tájban a t.-dadai határban, ugynevezett Csonka-Füzes felé mentén útközben találkozott kerülő társával Várady Andrással, ki arról értesítette, hogy a Csonka-Füzesből jövő Kecskés

József szolgája azt beszélte neki, hogy kevéssel azelőtt a Tiszában egy női hullát látott a Csonka-Füzes alatt a vízén úszni.

Ezen értesítés folytán Oláh György a Csonka-Füzes szélén a Tisza partján fölfelé haladva, a part közelében a füzesben fennakadt hullát felfedezte és azt két tutajos segélyével a partra kihúzta. Oláh György az esetről az előljáróságot értesítendő, bement T.-Dadára, a hullának őrizetét azon tutajosokra bízván, a kik közel a Csonka-Füzeshez a partra szállották. Az előljáróság tagjai nyomban a helyszínére siettek, a kifogott hullát azonban már ott nem találták, mert azt a tutajosok, állításuk szerint azért, mert igen nagy szaga volt, elásták.

A községi előljáróság jelentése folytán esti 9 és fél órakor ifj. Zoltán István szolgabírósegéd, dr. Kiss Jenő járási orvos kíséretében a helyszínére kimenvén, a hullát kiásatta és azt a nélkül, hogy a sírból kiemeltetett volna, előleges szemle alá vétette, melynek végeztével, óvintézkedések mellett újból eltakarította.

Június 19-én a hulla feletti bírói szemle megtartatván, ez alkalommal kitűnt, hogy a hulla ruházata hasonló a Solymosi Eszter által eltűnésekor viselt ruhadarabokhoz, továbbá megállapított, hogy a hulla balkezének csuklójára egy kendő volt szorosan oda-kötve, a melyben elázott, kenőcsszerű állományú kék festék találtatott; annálfogva a jelenvolt özv. Solymosi Jánosné felhivatott, hogy a leánya által eltűnése alkalmával viselt ruhadarabokat körülményesen írja le; mi megtörténvén, kitűnt, hogy a hullán talált ruházat az

özv. Solymosi Jánosné bemondása szerint Solymosi Eszter által eltűnésekor viselt ruházattal megegyez. Később a hullán talált ruhadarabok özv. Solymosi Jánosnénak, Huri Andrásnénak, majd Olajos Bálintnének, Lak Petemének és Feiner Istvánnének is felmutatván, ezek is azokban Solymosi Eszter ruházatát felismerték. A talált hulla is a Solymosi Esztert ismerő, összesen 20 egyén által szemle alá vétetvén, ezek közül Szakolczay Julcsa a hullában Solymosi Esztert határozottan felismerte; Laki János, Solymosi János, Jakab János, Juhász József és Juhász Andrásné pedig a hullában Solymosi Eszter tetemeit felismerni vélték; ellenben özv. Solymosi Jánosné, Gazdag Józsefné, Olajos Bálintné, Tanyi Józsefné, Szelley Gáborné, ifj. Pap József, Láposi János, Várkonyi Ferencz, Tóth Mari, Solymosi János (Eszternek testvére) és Solymosi Zsófia a hullában Solymosi Eszternek tetemét fel nem ismerték. A hulla törvényszéki bonczolás alá vétetvén, a törvényszéki orvosok a hozzájuk intézett kérdések alapján véleményüket beadták. Minthogy azonban a vélemény minden körülményre kiterjedő nem volt, és hogy az minél inkább biztos alapot nyerjen, elrendeltetett a hullának kiásatása, egyetemi tanárok általi megvizsgálata; és minthogy ezek véleménye a bonczolást teljesítő szakértőkétől eltérő volt, mindkét szakvélemény az országos közegészségügyi tanácshoz felülvéleményre felterjesztetett. – Az ellentétes szakértői vélemények felülvizsgálására megkeresett országos közegészségügyi tanács kimondotta:

1. Hogy a legtöbb jel arra mutat, hogy a hulla 16–18 éves nő teste volt, de nem állapítható meg határozottsággal, hogy nem volt-e egy-két évvel idősebb vagy fiatalabb.

2. A bonczjegyzőkönyv nem nyújt biztos adatot arra, hogy a halált vérszegénység vagy más testi baj, vagy fulladás okozta volna.

3. A halál beálltának ideje meg nem állapítható.

4. Nem valószínű, hogy a hulla 14 napnál tovább lett volna a vízben.

5. A nemi közösülés nagy mérvbeni gyakorlásának bizonyítására a bonczadatok nem elégségesek.

6. Valószínűbb, hogy a szőrzet borotvával távolított el, de a kihullás lehetősége sem zárható ki.

7. A körmöknek a bonczolás előtti hiánya nem zárható ki.

8. Valószínűbb, hogy a hulla életében rendszerint nem foglalkozott durvább munkával s nem járt mezít-láb, de az ellenkező sem zárható ki.

Az 1882. évi június hó 19-20. napján teljesített bonczvizsgálat és azzal kapcsolatos eljárás folytán, tekintettel az orsz. közegészségügyi tanácsnak a hullára vonatkozólag, kora, vízben létének tartama, foglalkozása s a szőrzet mikénti eltávolítása tekintetében adott véleményére, azon gyanú merült fel, hogy idegen hulla Solymosi Eszter ruháiba öltöztetve azon czélból dobott a Tiszába, hogy a bíróság félrevezetésével elfogadtassák azon tény, hogy Solymosi Eszter, mint a kinek ál-hulláján külsértés nyomai nem voltak, nem olyképen

fosztatott meg életétől, a mint azt Sarf Móricz vallomásában előadja. A gyanú e részben azon tutajosokra irányult, kik a Csonka-Füzes közelében voltak, midőn a hulla megtaláltatott, és kik az őrizetükre bízott hullát, míg a községi elöljáróság a helyszínére érkezett, eltemették.

Ezen tutajosok közül Herskó Dávid törvényszékileg hitelesített vallomásában, tutajos társa Matej Ignác előadásával egyezően beismerte, hogy midőn június 7-én tutajon Kerecseny mellett haladt el, régi ismerőse Smilovics Jankel, ki éppen akkor rakodott tutajával, a parton, zsidó nyelven azt kiáltotta át hozzá, hogy jó fizetésért szállítson el tutaján egy hullát, s midőn ő erre reáállott, azt mondotta, hogy a hullát majd útközben átadja neki és akkor majd megmondja, hogy hova kell azt szállítani.

Beismerte továbbá, hogy június 11-én Kis- és Nagy Tárkány között kikötvén, este Smilovics Jankel szintén megérkezett s az elhozott hullát azon utasítással adta át neki, hogy azt tutajja alatt Dadáig szállítsa, s ott eressze el. Előbb azonban a hullát azon ruhába öltöztette, a melyet Eszlár alatt egy 30-35 éves barna asszony fog neki átadni s arra is kitanította, hogy a ruhadarabot milyen rendben adja rá a hullára s különösen, hogy azon kendőt, a melyben a papírba takart festék lesz, a hulla balkezére kösse. Jutalomképen 200 frtot ígért és abból előlegül 56 frtot átadott. Beismeri, hogy a hullát átvette és azt Matej Ignác segélyével, ki a történeteknek véletlenül szemtanúja volt, tutajja alá húzta s odaerősítette.

Továbbá, hogy június 16-án déltájban Eszlár alatt észrevette, hogy a barna 30–35 éves asszony ruhá-neművel a kezében ólálkodik a t.-eszlári parton. Midőn pedig délután Eszláron alul a ládányi oldalon egy füzes mellett kikötöttek 4-5 óra tájban, a nevezett asszony csolnokon átjött a ládányi partra s a füzesben a magával hozott csomó ruhát zsidó nyelven mondott ezen szavakkal adta át neki: »Itt vannak a ruhák, Jankel küldötte neked a hullára«.

Beismerte végül Herskó Dávid, hogy a hullát Matej Ignác segélyével még azon este az e célra átvett ruhába öltöztették s azután ismét a tutaj alá helyeztek, a honnan június 18-án, midőn Tisza-Dadán felül a Csonka-Füzesben kikötöttek, a hulla kiszabadult és partra vettetett.

Smilovics Jankel törvényszékiileg hitelesített vallomásában szintén beismerte, hogy 1882. évi június 5-től 14 ig Kerecsenyben vesztegelvén, ez idő alatt június 6-án vagy 7-én régi ismerőse Fogel Amsel is odaérkezett, s elbeszélvén neki a t.-eszlári esetet, előadta, hogy miután Solymosi Eszter megölésével a zsidókat gyanúsítják, ez utóbbiak most egy Solymosi Eszterhez hasonló ruházatba öltöztetett hullát akarnak a Tiszán leúsztatni, s felszólította őt, hogy vállalja el a hulla szállítását, előadván, hogy megbízóinak egyike Mendelovics Niszen vajnági lakos. Fogel Amsel rábeszélése folytán ő a hullaúsztatást 500 frtért elvállalta, s előlegképen 80 frtot Fogel Amseltől fel is vett. Az alku megtörténtével Fogel Amsel azt mondta, hogy a

hullát két zsidó a szentmártoni révben fogja neki átadni, utasítván őt, hogy azt tőlük átvévén, Eszlárig szállítsa s ott eressze szabadon. Június 7-én szeklenczei tutajosok (Herskó Dávid és társai) haladván el Kereseny mellett, minthogy közöttük felismerte régi ismerősét, Herskó Dávidot, sajkán elment annak tutajához megbeszélvén vele a dolgot, Herskó Dávid a hullaszállításért 120 írtért elvállalta; mire ő utasította, hogy Tárkánynál kössön ki, a hol a hullát szándékozik neki átadni. Erre Herskó Dávid tovább utazott, ő pedig június 10-én este a hullának átvétele végett elindult a szentmártoni révhez. Június 11-én reggel megérkezvén a szentmártoni révhez, a Tisza-parton Grósz Márton és Klein Ignác t-eszlári zsidókat pillantotta meg, kik kocsiban a hullával reá várakoztak ott, s miután kölcsönösen megismertették egymást, nevezettekkel ezek kocsiján Tárkányba utazott, hova délután 3 óra tájban megérkezvén, a hullát a kocsiról levették s ő azt a kocsin volt deszkából készített kis tutajon a vízbe vite Herskó Dávidnak átadta, s annak a kikötött jutalomból 40 frtot is átadott. A két t-eszlári zsidó tőle azzal vált el, hogy sietnek, mivel még a hulla ruházatáról kell gondoskodni, kijelentvén, hogy azt az eszlári parton egy asszony fogja átadni, s egyúttal kitanítván, hogy a hullát miképen kell felöltöztetni, különösen hangsúlyozván, hogy a festékes kendőt a hulla egyik csuklójára kell kötni, s a hullát T.-Eszláron alul kell szabadon eresztetni.

Fogel Amsel vádlott tagadja, hogy ő bírta volna

meg Smilovics Jankelt a hulla szállításával. Vádlott Grósz Márton és Klein Ignác szintén tagadják, hogy ők lettek volna azok, kik a hullát Szentmártonnál, illetőleg Tárkánynál Smilovicsnak átadták.

Solymosi Eszternek az anyja és több asszonyok által felismert ruhái a t.-dadai Csonka-Füzesben kifogott hullán feltalálhatván, a gyilkosság és a bűnpártolásra vonatkozó vád tekintetéből szükséges annak tüzetesebb megvizsgálása, hogy az említett hulla Solymosi Eszter hullája volt-e, vagy nem.

Eltekintvén egyelőre Smilovics Jankel, Herskó Dávid vádlottak és Matej Ignác tanúnak vallomásaitól, megemlítetik, hogy a hulla felismerésére bocsájtott tanúk közül Solymosi Eszter anyja özv. Solymosi Jánosné, továbbá Eszter testvére és mások is, a kik őt életében ismerték, a megtekintett hullában az eltűnt Solymosi Esztert fel nem ismerték, minthogy azonban a hulla haja és szemöldökszőre hiányzott, arcvonásai pedig a m. kir. egyetemi tanárok és az országos közegészségügyi tanács véleménye alapján feltételezhető, hogy több napi vízbenléte miatt szükségkép elváltoztak, a mely körülmény a hulla arcának ferdesége, az ajkak duzzadságát és a nyelvnek a fogak közti voltát igazoló tanúk bizonyítják és minthogy ezek szerint valószínű, hogy a hulla arcza már nem volt felismerhető állapotban, midőn a tanúk megnézték és azért ezen tanúk nyilatkozatának magában véve jelentőséget tulajdonítani nem lehet; tekintetbe véve még azt is, hogy a hulla nem a rajta volt ruházattal tétetett ki szem-

Iére, áll ez azon tanúkról is, kik a hullában Solymosi Esztert felismerni vélték, a kik különben is e részben nyilatkozatukat a végtárgyaláskor megváltoztatták és e miatt esküre sem bocsájtattak.

A bonczoló orvosok véleménye szerint a hulla legalább 18, de valószínűleg 20 évet is elért egyéné volt. Ezen életkor-meghatározással szemben áll a hulla exhumációjánál alkalmazott m. kir. egyetemi tanárok véleménye, mely szerint a hulla 14-17 éves egyénre mutat, és némileg az orsz. közegészségügyi tanács véleménye is, melynélfogva a legtöbb jel arra mutat, hogy a hulla 16-18 éves nő teste volt, de ki nem zárható, hogy nem volt-e egy-két évvel idősebb vagy fiatalabb. A bonczoló orvosok megállapították, hogy a halál oka általános vérszegénység volt, melyet a bel vizsgálat által konstatált tüdőgümőkór, tüdőlégdag, a jobb szívgyomrocis túltengése, a máj kisebbedése és szemcsesedése, valamint gyomorhurut idéztek elő, továbbá, hogy a hulla mint már ilyen került a vízbe, hogy legfeljebb 10 nap előtt elhunyt egyéné volt. Az egyetemi tanárok véleménye szerint pedig a halál legközelebbi okául az általános vérszegénység ez esetben el nem fogadható, és a körülmények oda mutatnak, hogy a hulla vízbefúlt, a bonczolás előtt több hetekkel meghalt egyéné volt. Az országos közegészségügyi tanács véleménye szerint a bonczjegyzőkönyv nem nyújt biztos adatot arra, hogy a halált vérszegénység vagy más testi baj, avagy fulladás okozta volna, a halál beálltának ideje pedig meg nem határozható. A bonczoló orvosok

azon nézetben voltak, hogy a hulla 3-4 napnál tovább nem lehetett a vízben; a szűzör hiánya és a hüvelynek szerfeletti bőségéből következették a nemi közösülésnek nagy mérvbeni gyakorlatát; az egyetemi tanárok és az országos közegészségügyi tanács véleménye szerint pedig a közösülés nagymérvbeni gyakorlatának bizonyítására a bonczatok nem elégségesek. Az egyetemi tanárok azon véleményben vannak, hogy a hulla több héten át a vízben volt, az országos közegészségügyi tanács pedig azt, hogy a hulla nem ily hosszú ideig volt a vízben, határozottan meg nem állapíthatónak mondja, de nem tartja valószínűnek, hogy a hulla 14 s talán ennél is egynéhány nappal tovább lett volna a vízben. Megállapították a bonczoló-orvosok, hogy a hulla haja és szőrzete mesterségesen lett eltávolítva és kijelentették, hogy a lábak és kezek alkotása azoknak és a körmöknek gondos ápolása nem szólhatnak a mellett, hogy az elhunyt egyén életében durvább munkával foglalkozott volna vagy czipő nélkül (mezítláb) szokott volna járni, de mindezek bizonyítják, hogy könnyebb életmódot folytatott s így minden valószínűség szerint nem azon osztályhoz tartozott, mely durvább házimunkával foglalkozik.

Az egyetemi tanárok véleménye szerint a haj és szőrzet nem mesterségesen lett eltávolítva, a lábak és kezek alkotásából és az első bonczoláskor már teljesen hiányozni kellett körmöknek állapotából épenséggel nem lehetett következtetni, hogy a hulla könnyebb életmódot folytató és lábbelit folytonosan viselő osztályhoz

tartozott volna; az országos közegészségügyi tanács véleménye szerint ugyan sokkal valószínűbb, hogy a haj és szőrzet mesterségesen, pl. borotvával távolított el, de a kihullás lehetőségét sem zárja ki, valamint azt sem, hogy a körmök már az első bonczolás előtt hiányoztak. Valószínűbbnek mondja ugyan, hogy a hulla életében rendszerint nem foglalkozott durvább munkával és nem járt mezítláb, de az ellenkezőt nem zárja ki.

Ezek szerint a bonczolást teljesített orvosok által megállapított Solymosi Eszter koránál több évvel magasabb életkor bizonyítottan nem tekinthető, azon jelenségek pedig, melyek az eset ismert körülményei mellett annak kétségtelen bizonyítására szolgálnának, hogy a hulla nem volt Solymosi Eszteré, nincsenek kellően kimutatva.

Ily jelenség lett volna az első bonczoláskor megállapított általános vérszegénység és az abból eredett halál, a halálnak a bonczolás előtti beálltának rövid ideje (legfeljebb 10 nap), a hullának, mint ilyennek a vízbe alig 3-4 nappal a bonczolás előtt jutása, a nemi közösülésnek nagymérvbeni gyakorlása; ellenben az egyetemi tanárok által megállapított 14-17 éves életkor a vízben létei heteken át, a haj letörése és kihullása, a hullaáztatás (maczeráció) folytán kihullott körmeinek a bonczolás előtti hiánya: az országos közegészségügyi tanács véleménye szerint sem zárható ki; ezek pedig oly jelenségek, melyek figyelemmel arra is, hogy a hulla Solymosi Eszter kétségtelen ruháiban találtatott, megengedhetővé teszik, hogy a kérdéses hulla Solymosi Eszteré lehetett.

Zurányi Kálmán és Szűcs János tanúk vallomása szerint a hulla jobb lábán sebnyom volt látható, erről a bonczjegyzőkönyvben említés téve nincsen, és a bonczolásnál alkalmazott szakértőknek a végtárgyaláskor tett előadása szerint a hulla jobb lábán jelentkezett folt lemosás és posztóval történt dörzsölés után elenyészett a nélkül, hogy annak helyén a lábon észrevehető jel maradt volna hátra. Bebizonyítottak nem vehető tehát, hogy Solymosi Eszter anyja és Szakolczai Julcsa tanú által említett tehéntaposásnak nyoma a hulla lábán mint hegedt seb és különösen ismertető jel meg lett volna.

Az orvosi szakértők véleménye tehát és a felismerési eljárás eredménye nem nyújtanak biztos támpontot arra nézve, hogy a hullának Solymosi Eszterével való azonossága vagy nem azonossága teljes határozottsággal megállapítható legyen.

Áttérve Smilovics Jankel és Herskó Dávid vádlottak vallomására, ezen vádlottak egy hullának a Tiszán történt úsztatását a vizsgálat folyamán beismerték és beismerő vallomásukat a törvényszék előtt a hitelesítés alkalmával megtartották, azonban figyelemmel egyrészt arra, hogy a szakértők véleménye alapján nem zárható ki annak lehetősége, hogy a kérdéses hulla Solymosi Eszteré volt, másrészt pedig arra, hogy nevezett vádlottak első kihallgatásuk alkalmával hullacsempészeztől mit sem tudtak, hogy Herskó Dávid, Matej Ignáczzal, Smilovics Jankel pedig Herskó Dáviddal lett szembeállítás után tették későbbi beismerő vallomásukat, mind-

ketten pedig utóbb ebbeli vallomásukat visszavonták; továbbá tekintve, hogy Smilovics Jankel a hullacsemlesztet célját különféleképen adta elő, hogy nem egyezik meg Herskó Dáviddal azon körülményre nézve, hogy Kereesenynél, hol értekezhetett Herskó Dáviddal, a hulla átadása és szállítása felől, sajkán, ennek tutájához bement-e, úgy a mint ő állította, vagy pedig a partról Kerecseny mellett elhaladt és ki sem kötött s Herskó Dávidnak zsidóul odakiáltva, a mint Herskó Dávid elbeszélte. Ugyanők meg nem egyeznek abban sem, hogy a hulla úsztatásáért Smilovics mily összeget adott Herskónak, hol történt a pénz átadása, és először arra nézve is különbség volt vallomásukban, hogy Tárkánynál a hulla átadása miként eszközöltetett. Smilovics azonkívül beismerő első vallomásában azt állította, hogy a hullát felöltöztetve hozták neki Szent-Mártonba és ruházatát is leírta, a mi pedig meg nem egyezik azzal, a mit Herskó Dávid állít, hogy a ruha Tisza-Eszláron alól a ládányi oldalon adatott rá a hullára.

Mind olyan apróbb mellékes körülmények ugyan, de arra engednek következtetni, hogy mindkét vádlott beismerő vallomása nem volt őszinte, főleg ha figyelembe vétetik, hogy Csepkanics Jura első vallomása és a végtárgyalásnál tett előadása szerint a kérdéses hullát, a melyről, midőn ő legelőször megpillantotta, nem is tudta, hogy miféle tárgy, a Tisza sodra és a szél iránya vitte a többi tutajtól hátramaradt azon tutaj felé, melyen ő és Matej Ignác voltak alkalmazva. A hulla

a tutaj alá került, csakhamar onnan kibukkant és a szél iránya által a Csonka-Füzeshez vitetett, hol a füzesben fennakadt; a mely előadást támogatja azon körülmény is, hogy Herskó Dávid 16 tutajostársa közül sem a hulla átadását, s Matej tutajja alá kötését Tárkánynál, sem a ruhákat hozott asszonyoknak a Tiszán lett átkelését, a ruha átadását Ladánynál, sem végre a hulla felöltöztetését az egy Matej Ignácson kívül senki sem látta; legfőképen pedig az, hogy Smilovics Jankelt a végtárgyalás alkalmával Veil Sámuel tanú megtekintvén, felismerte benne azon egyént, kivel neki múlt évi június 11-én, akkor t. i., mikor Smilovics Jankel beismerése szerint Szent-Mártonban és Tárkányban a hulla szállítása és ott átadása végett Kerecsenyből távol kellett volna lenni, Kerecsenyben dolga volt. Veinstoek Ignác tanú is bizonyítja, hogy Smilovics múlt évi június 11-én csakugyan Kerecsenyben volt; idejárul, hogy Fogel Amsel, ki Smilovics állítása szerint a hulla szállítására megbízást és pénzt adott, tanúkkal igazolja, hogy m. év június 6 vagy 7-én Smilovicsnak Kerecsenyben a hullaszállításra megbízást nem adhatott, mivel azon időben távol Váriban fát terhelt, honnan emberei állítása szerint sehova sem távozott, míg a terhelés befejeztével onnan el nem indultak. Kerecsenyben pedig ki sem kötöttek, s Eszényben, miként Bayer Herman tanúsítja, csak múlt év június 2-án állott meg. Végre Smilovics Jankel azt állította, hogy a hullát múlt évi június 11 én Grósz Márton és Klein Ignác vádlottaktól vette át, kiknek tagadása ellenében nincsen

semmi bizonyíték, hogy ők a mondott napon Szent-Mártonban jártak volna. A végtárgyalás alkalmával kitűnvn, hogy Klein Ignác, Antal Mátyás kocsiját múlt évi pünkösöd előtt, május havában kérte volt kölcsön egyszer más célra és csak annyi időre, a mely idő alatt a T.-Eszlár-Szentmártoni utat oda és vissza meg nem tehetette.

Matej Ignác tanúnak vallomása azért nem vétethetik a hullacsempészet igazolására bizonyítéknak, mivel ő is legelső kihallgatásakor a többi 15 tutajostárs vallomásával egyezően mit sem tudott, később a hulla szállítását körülményesen elbeszélte ugyan, de Húszton a községi előjáróság előtt, majd M.-Szigeten a vizsgáló bíró előtt a hullaszállítás történetét visszavonta. E mellett ő is több körülményt különféleképen adott elő. Először azt állította, hogy az 56 frtot Herskó Dávidtól Tokajban kapta, vallomásának hitelesítésekor pedig előbbeni előadása helyreigazításául Herskó Dáviddal megegyezőleg Kerecsenyt jelölte meg, a hol pedig, minthogy ki sem kötöttek, és itt Herskó Smilovicstól pénzt nem is kaphatott, az említett összeget meg nem kaphatta. Utóbb a végtárgyaláskor ismét azt állította, hogy az 56 frt Tokajban lett neki kifizetve. Állítása szerint Smilovics Jankel gúznál fogva húzta a vízben a hullát, Smilovics és Herskó állítása szerint pedig a hulla hozatala egy kis tutajon történt.

Cserés Andrásné tanúnak Groszberg Leon és feleségére tett terhelő vallomása ellen szól azon körülmény, hogy állítása szerint Groszberg Leonné a hullafelöltöz-

etés napján alkonyatkor már visszatért volna a ruhák átadása végett tett útjából, Matej Ignác vallomása szerint pedig a ruha átadása oly későn történt, hogy a sötétség miatt ő az átadó asszonyt fel nem ismerhette. Azonkívül nem valószínű, hogy Groszberg és neje, kiknek érdekükben állott e titkot megőrizni, nevezett tanú előtt, ennek vallomásában előadott dolgokról beszéltek volna, tudomásuk lévén, hogy a zsidó beszédet megérti.

Ezeknél fogva figyelemmel arra is, hogy a gyilkosság vádja Svarcz Salamon és társai ellen nem lévén bebizonyítva, a gyilkossági tett elpalástolására vonatkozó bűnpalástolásról sem lehet szó; és hogy a hullának honnan történt megszerzése a vizsgálat által nem lett külön bebizonyítva, úgy a beismerésben volt Smilovics Jankelt és Herskó Dávidot, mind pedig a folytonos tagadásban volt és immár Smilovics Jankel visszavont vallomásával egyáltalában nem terhelhető Vogel Amsel, Grósz Márton és Klein Ignác vádlottakat a bűnpártolás vétségének vádja és következményeinek terhe alól felmenteni kellett.

Kelt Nyíregyházán, 1883 augusztas hó 2-án.

Kornis Ferencz, s. k.
kir. tszéki elnök.

Simon Viktor, s. k.
kir. tszéki t. jegyző.

II.

(A budapesti királyi Ítéltáblának mint másodbírósdgnak ítélete s annak indokát.)

Ő Felsége a király nevében!

40881. B. 1883. szám. A budapesti kir. ítélőtábla gyilkosság büntette, illetőleg abban való részesség miatt jogerős vádhatározattal vád alá helyezett Svarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám, Braun Lipót, Vollner Herman, Sarf József, Junger Adolf, Braun (másnéven Brenner) Ábrahám, Lúsztig Sámuel, Veiszstein Lázár, Taub Emánuel, és bűnpártolás miatt vád alá helyezett Fogel Amsel, Smilovics Jankel, Herskó Dávid, Grósz Márton és Klein Ignác elleni bűnügyet, melyben a nyíregyházai kir. törvényszék 1883. évi augusztus hó 2-án 2844. szám alatt felmentő ítéletet hozott, özv. Solymosi Jánosné részéről bejelentett felebbezés folytán és hivatalból is 1883. évi december hó 22-én tartott nyilvános ülésében vizsgálat alá vétén, következőleg

ítélt:

Az elsőbíróság Ítéletét a kir. Ítéltábla helybenhagyja.

Indokolás.

Jelen ügyben hozott elsőbírósági felmentő Ítéletben úgy a kir. ügyészség, mint vádlottak megnyugodtak; egyedül özv. Solymosi Jánosné élt felebbezéssel. Mindenekelőtt az vizsgálendő tehát, van e özv. Solymosi Jánosnének felebbezési joga? Az elsőbíróság özv. Solymosi Jánosné részéről bejelentett felebbezést vissza nem utasította, s írásban benyújtott indokait 1883. évi 2948. sz.

a. kelt végzésével fölterjeszteni rendelte. Eme tényei által kifejezést adott annak, hogy özv. Solymosi Jánosné a felebbezésre jogosítottnak tartja. A fölebbezés emez elfogadásához csatlakozik a kir. ítélőtábla is, mert a kir. Curia 1882. évi június hó 5-én tartott teljes üléséből 9. sz. a. kelt döntvényében azt mondotta ki, hogy a kir. törvényszék hatósági körébe tartozó büntetendő cselekmény miatt indított bűnvádi ügyben az alsóbbfokú bíróságok által hozott felmentő ítélet, vagy megszüntető határozat esetében a magánjogi elégtételre jogosított közvetlenül sértett vagy károsított, a mennyiben az ebbeli elégtétel iránti igényét bejelentette, és arról le nem mondott, ha a kir. ügyész nem felebbezett, jogosítva van a fölebbezési perorvoslatot, a kir. ügyészre nézve fennálló feltételek mellett és hatálylyal használni.

Ebből folyólag, miután kétség sem férhet ahhoz, hogy özv. Solymosi Jánosné mint anya, az elbírálás tárgyát képező vádbeli cselekmény által károsítottnak tekintendő; és miután ama kérvényében, melyet a tárgyalásnál való képviseltetése iránt beadott, erre vonatkozó igényét bejelentette; és végre – miután jelen ügy különben is hivatalból felülvizsgálandó: nincs ok arra, hogy a nevezett panaszos fölebbezése visszautasíttassék.

Hivatalból pedig azért volt a jelen ügy felülvizsgálandó, mert a jogérvényes vádhatározat gyilkosságra, – tehát olyan büntetetre irányult, mely a fennálló törvénykezési gyakorlat szerint akár felmentő, akár

büntető ítélet esetében hivatalból való felülvizsgálat tárgyát képezi.

A vádhatározatnak másik tárgyát képező bűnpártolás pedig a nevezett főbenjáró büntetttel való szoros összefüggése miatt vált szintén hivatalból felülvizsgálendő.

Az ügy ezen teljes megvizsgálásánál feltűnt, hogy a közegészségügyi tanácsnak a bizonyítási eljárás fontos adatát képezhető véleménye indokolva nincs. Egyéb hiányok is mutatkoztak. Minthogy azonban a kiegészítéstől most már eredmény nem várható: a kir. ítélőtábla a következőkben az ügy érdemleges vizsgálatába bocsátkozott.

Svarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám, Braun Lipót, Vollner Herman a kir. törvényszék 1882. évi áprü hó 16-án 1430. sz. a. kelt végzésével azért helyeztettek vád alá, hogy Solymosi Eszter tiszta-eszlári hajadont 1882. évi április hó 1-én a tiszta-eszlári zsidó templomban előre megfontolt szándékkal megölték, Sarf József, Junger Adolf, Braun (Brenner) Ábrahám, Lúsztig Sámuel, Veiszstein Lázár, Taub Emánuel pedig azért, hogy Solymosi Eszternek előre megfontolt szándékból való megöletését szándékosan előmozdították, végre Pogel Amsel, Smilovics Jankel, Herskó Dávid, Grósz Márton és Klein Ignác azért helyeztettek vád alá, hogy előbb említett vádlottaknak segítséget nyújtottak arra nézve, hogy az irányukban folyamatba tett büntető eljárásnak, sikerét megghiúsítsák. A vád képviselője a vádbeli cselekmény állított belső indokának hiányából, már a végtárgyalás kezdetekor reámutatott a vád tarthatatlan-

ságára; az eljárás befejeztével pedig határozottan kijelentette a vádtól való elállását. A királyi ítélőtábla eme vádtól való elállás miatt sem tarthatta magát felmentettnek azon kötelezettség alól, hogy a jogerőre emelkedett vádhatározattal megindított ezen ügyet hivatalból fölülvizsgálja.

Ezt téve: az ügy elbírálásánál döntő kérdésül azt tekinti: hogy a vádbeli cselekmény Solymosi Eszter élete ellen elkövetett-e vagy nem? A bizonyítási eljárás e tekintetben két kiemelkedő terhelő adatot tartalmaz. Egyik Sarf Móricz vallomása; másik a tiszadada Csonka-Füzesben 1882. évi június hó 18-án talált hulla.

Sarf Móricz a Nagyfaluban felvett vallomási jegyzőkönyv szerint azt adta elő, hogy az ő apja, Sarf József 1882. évi április hó 1-én déli 11-12 óratájban, az utcáról hívta be lakásukba az ott elhaladó Solymosi Esztert a végett, hogy az asztról vegye le a gyertyatartókat. Solymosi Eszter e hívásnak engedelmeskedett, bement Sarf József lakásába, levette a gyertyákat az asztról, egy székre felállva feltette a sifonra. Midőn az őt gyertyatartót felrakta, akkor bement oda egy koldus zsidó (Vollner Herman), a ki Solymosi Esztert behívta a zsidó templomba, a kit kezén fogva a szobából kivezetett. Sarf Móricz szülei a szobában bentmaradtak, ő kiment a zsidó koldus és Solymosi Eszter után az udvarra, látta, hogy azok bementek a templomba; kevés idő múlva a templomból jajgatást hallott. 3-4 segélykiáltást, oly formán: »emberek! segít-

ség!« Ekkor oda szaladt a templomajtóhoz, próbálta kinyitni, de zárva találta; azután benézett a kulcslyukon, melyben nem volt benne a kulcs; és látta, hogy a leány a földön feküdt egy ingben, ruhái az asztalon voltak. A leányt a téglási (Braun Lipót) és tarczali (Bukszbaum Ábrahám) idegen metszők és a zsidó koldus (Volmer Herman) a földön lenyomva tartották. Svarcz Salamon tiszta-eszlári metsző épen akkor vágta meg a nyakát, a rendes asztali késnél valamivel hosszabb és sokkal szélesebb pengéjű késsel. Egy vágást tett a nyakán s azután a másik két metsző és a koldus zsidó felemelték a leány testét, Svarcz Salamon egymásután két veres cserép tányért tartott feje alá s abba vért csorgattak, azután a vért egy nagy fazékba öntötték. Mikor a vért kicsorgatták: felöltöztették a leányt. Azalatt, míg a leányt felöltöztették, a belső templomból kijött még hozzájuk Lusztig Sámuel, Braun Ábrahám, Veiszstein Lázár és Junger Adolf, ezek is körülállották a leány testét, mialatt azt öltöztették.

Sarf Móricz eme vallomását a tárgyalás során beható keresztkérdések után is, lényegében fenntartotta, – és szívósan ragaszkodott ahhoz, hogy látta, midőn Solymosi Esztert a zsidó templomban megölték.

Sarf Móricz eme vallomásához a bizonyítási eljárás során következő jelenségek és körülmények csoportosultak:

1. Solymosi Esztert gazdasszonya Huri Andrásné 1882. évi április hó 1-ső napján délelőtt 10 és félóra tájban küldötte Kohlmáier József boltjába festék bevá-

sárlása végett, s a szomszédságban lakó Csordás Gáborné és Láncki Gáborné szintén megbízták a leányt, hogy a nevezett boltban egyiknek patkószeget s a másiknak szintén festéket vegyen. A szóban levő bolt Tisza-Eszlárnak Ófalu részében van, hova Solymosi Eszternek az Újfalú részéből aképp kellett megtenni az utat, hogy úgy menet mint jövet Sarf József zsidó egyházfi lakása mellett és a zsidó templom közelében kellett elhaladnia.

2. Láncki József és Hrabár Gyula tanúsították, hogy Solymosi Eszter délelőtt 10-11 óra tájban haladt Ófalu felé. Láta a nevezett leányt már Ófaluban nénje: Solymosi Zsófi és annak gazdája Rozenberg Herman, Kohlmájer József bizonyítja, hogy Solymosi Eszter a kérdéses napon, ebéd előtt félórával csakugyan megjelent boltjában, veres és kék festéket vásárolt és onnan kevés időzés után távozott; Solymosi Zsófi a visszatérő Solymosi Eszterrel ismét találkozáskor, látta, hogy kendőjében vitte a bevásárolt tárgyakat, Hajdú József szintén látta a leányt 11-12 óra közt Ófaluból a Láncki József szegletéig menni, de nem látta az ott levő gáton átmenni, Szabó Juliánná, Tanyi Gábor ugyanazon időtájban látták a Pap József malma előtt elhaladni; Jakab János kevéssel délelőtt látta Lichtman József háza előtt elsietni, míg Tapasztó Miklós arról tett tanúságot, hogy még nem volt dél, midőn látta – nemcsak az említett gátig, de azon is áthaladni.

3. A. vizsgálat gyakorlati szemle útján megállapította, hogy Solymosi Eszternek – gazdasszonyától fél 11

órákor kiindulva, s beszámítva a boltban és nénjével töltött időt, a zsidó templomhoz 11 óra 47 perczkor kellett érkeznie.

4. Özv. Lengyel Istvánné a kérdéses napon kora délután a házának tőszomszédságában levő zsidótemplom felől 3-szori kiáltást hallott, oly formán, mintha azok a föld alól jönnének. Özv. Fekete Jánosné a templomból délelőtt 10-11 óra közt hazafelé ment, a zsidó templom felől sírást hallott és a templomajtónál két zsidót látott állani.

5. A lánya keresésére indult anyát, özv. Solymosi Jánosnét, úgy Sarf József, mint neje azzal biztatták, hogy lánya megkerül; volt ilyen eset már Nánáson is, akkor is a zsidókat gyanúsították.

6. Gyanús körülménynek tekintette a vizsgálat azt is, hogy éppen abban az időben több napig idegen metszők voltak Tisza-Eszláron s ott ismeretlen koldus zsidó család ezekkel egy időben tartózkodott; hogy a zsidó templomban ugyanaz éjjel, szokatlan időben gyülekezet tartatott; továbbá Solymosi János arról tett tanúságot, hogy éjjel 1 órától ½22-ig különböző csoport zsidó 3-4 ízben ment Grósz Márton istállójának háta mögötti zsidó templom felé; Cserés Andrásné pedig a tárgyalás során azt tanúsította, hogy az említett időtájt Groszberg Leó udvarában csoportosultak a zsidók és ott Groszberg Leó tördelve kezét jajgatott: »istenem, mit cselekedtünk!« majd villa, ásó kapa után kiabáltak.

7. Solymosi Eszter eltűnése utáni napokban Sarf

József kisebbik fia, Samu, szavakat ejtett el egy magyar lányról, kit »a metsző bácsi megvágott«.

8. A vizsgálat az 1882. évi május 19-én fogatosított szemle alkalmával a zsidó templom előpitvarában a földet úgy találta, hogy a frissebb tapasztás nyomait mutatja. Ugyanakkor özv. Lengyel Istvánná háza tövében a zsidó templom kertjében 57 cm. hosszú és 57 cm. széles és 51 cm. mély frissen hányt gödröt talált, mely valami edény elhelyezésére észleltetett alkalmasnak. Azonkívül a Sarf József lakásában levő fürdőhelyiségben egy gödör találtatott, mely az első szemle alkalmával nem volt ott.

9. Lichtman József 1882. évi május 29-én özv. Solymosi Jánosnót, ennek előadása szerint, 1000 forinttal kecsgettette, ha éjjel haza érkezendő leányát nem tagadja meg. Hasonló módon, bár kisebb összeg említésével kecsgettette Einhorn Józsefné is.

10. Ugyancsak özv. Solymosi Jánosné előadása szerint Eóth Borbála zsidó asszony nála megjelent, magát keresztény nőnek adta ki; az eltűnt Solymosi Eszter ingét babonás czélokra való hivatkozással akarta tőle kicsalni.

Azonban mindeme körülmények nem önállóan, hanem csak Sarf Móricz vallomásához viszonyítva bírhatnak bizonyító erővel. – Első sorban tehát az vizsgálandó: van-e Sarf Móricz érintett vallomásának büntetőjogi értéke? A kir. ítélőtábla úgy találta, hogy Sarf Móricz vallomása a bizonyítás értékét nélkülözi. És pedig először: kora, valamint egyéb személyes tulajdonai és

viszonyai miatt. Ugyanis nevezett tanú életkora hiteles anyakönyvi kivonattal meg nem állapítható, de az e tekintetben beszerzett bizonyítékokból annyi kétségtelenül kiderül, hogy 12-ik életévét túlhaladta ugyan, de a 16-ikat még be nem töltötte. Kétely forog fenn az iránt is, hogy terhelő vallomását szabad akarattal s elfogultság nélkül tette-e? Mert az előnyomozat alatt csendbiztosnak adatott át, ez által saját lakhelyére szállíttatott, hol az eljárás szabályai szerint meg nem engedett időben kikérdezés alá vétetett. Továbbá 1882. évi augusztus hó 23-tól, a végtárgyalás ideje alatt is a közigazgatási hatóság gondozása illetőleg a megyei várnagy felügyelete alatt állott. Végre a mint ezt az elsőbírósági ítélet is kiemelte, a tárgyalás során vallása és hitsorsosai, tehát a vádlottak iránt is, megvetést és gyűlöletet tanúsított.

De kifogás alá esik nevezett tanúnak vallomása annak belső tartalmánál fogva, mert nem határozott. Ugyanis első kihallgatása alkalmával azt adta elő, hogy atyja (Sarf József) hívta be a leányt. Később azt állította, hogy ő hívta be atyja rendeletéből. Továbbá ellentétes nyilatkozatokat tett arra nézve is, hogy az általa állítólag szemlélt tény alkalmával Solymosi Eszter milyen helyzetben feküdt és hogy ingén vér volt-e? Kifogás alá esik vallomása, mert nem is valószínű. Ugyanis a vallomása által terheltek előre nem tudhatták, hogy Solymosi Eszter Ófalu felől fog jönni, s mert így vádlottak Solymosi Eszter megölésére tervszerű előkészületeket nem tehettek, holott a vádbeli

cselekményt tervszerű előkészület nélkül végre nem hajthatták. Valószínűtlen vallomása azért is, mert a zsidó templom járt út szélében esik és sem az idő, sem a hely a vádbeli cselekmény elkövetésére nem volt alkalmas. Nem valószínű továbbá azért, mert saját állítása szerint, a midőn egy óra múlva az esemény színhelyére visszatért és Vollner Herman utasítása folytán a templomajtót becsukta: sem véryomokat, sem hullát nem talált. A templomban a hulla elrejtésére szolgáló hely nem lévén, vélekedése szerint a hullát az ablakon át kellett a tetteseknek az ott levő szalmaboglyába elrejtetni, holott a vádbeli cselekmény véryomok nélkül nem volt elkövethető, a szalmaboglya pedig a hulla elrejtésére nem szolgálhatott. – Ugyanis a szalmaboglya átkutatván, a büntettre mutató nyomok abban nem találtattak. De különben is Bátori Gábor és Bátori Gáborné tanúsítása szerint sokkal kisebb volt, semhogy a zsidó templom ablakát elfödte volna és így a nevezett tanúk, vagy családjukhoz tartozók, kik a kérdéses időben otthon és gyakorta a ház előtt tartózkodtak, a közvetlen szomszédságukban levő zsidó templom amaz ablakát láthatták, mely alatt az érintett boglya volt. Nem valószínű tehát, hogy ezen boglyát választhatta volna valaki bűnjel elrejtésére.

De kifogás alá esik végre Sarf Móricz vallomása azért is, mert némely kiderített ténykörülmenynyel ellentétben áll. Ugyanis Bukszbaum Ábrahámot illetőleg Varga Katalin és Zizman Jakab családtagjainak tanúságtétele által bebizonyult, hogy nevezett vádlott

a Sarf Móricz által mondott helyen és időben a vádbeli cselekmény elkövetésénél közre nem működhetett. Ellenkezik továbbá a kinyomozott ténykörülmenynyel Sarf Móricz ama vallomása is, hogy az a kendő, melyben Solymosi Eszter, a festéket vitte: sárga volt, mert ezen kendő színe feketének és fejér pettyesnek bizonyult. Végre azért, mert a végtárgyalás elrendelése és 1883. évi július 17-én foganatosított helyszíni szemle alkalmával, az eszközölt kísérletek alapján az elsőbíróság megállapította, hogy Sarf Móricz a zsinagóga pitvarában, az általa tanúsított tény utánzásaként a szereplőkül felállított egyéneket vagy éppen nem, vagy homályosan láthatta, úgy, hogy azokat, bár névszerint ismerte, megnevezni nem tudta; megállapította továbbá, hogy a megöltnek állított leány vérének a csuporba öntés iránt eszközölt jelenetetését éppen nem észlelte.

Átérve most már ama jelenségekre és körülményekre, melyek Sarf Móricz terhelő vallomása mellé csoportosulnak, ezek abból a szempontból mérlegelendők, vajjon nyújtanak-e önmagukban bizonyítékot arra, hogy Solymosi Eszter ellenében, a Sarf Móricz által előadott időben és helyen a vádbeli cselekmény elkövetett?

A vizsgálat és vádhatározat elfogadta alapul Huri Andrásné amaz előadását, hogy Solymosi Eszter fél 11 órakor indult el hazulról Kohlmájer boltjába. Azonban Huri Andrásné emez előadása, tekintettel arra, hogy ő e tekintetben tudomásának alapos okát nem adta és a tárgyalás során előzőleg nyilatkozott amaz időre nézve, midőn Solymosi Eszter keresésére indult, biztos

alapul el nem fogadható. A többi tanúk is, kik Solymosi Eszterrel a kérdéses időben találkoztak, illetőleg azt a Kohlmájer boltjából visszatérőben látták, az órának meghatározását részint a déli harangozáshoz, részint az ebéd idejéhez, sőt Tapasztó Miklós a lóvetés idejében számították. Ezen számítások különfélesége és ingatagsága tehát nem zárja ki azt, hogy az időpont meghatározásánál tévedésben lehettek. Erre mutat Solymosi Zsófi vallomása, ki azt az időt, midőn Solymosi Eszterrel a Kohlmájer-féle boltból való visszatérésekor találkozott és beszélt, vizsgálati vallomásában déli 12 órát megelőzőnek állította, a tárgyalás során azt adta elő, hogy ebéd után volt, de még nem múlt egy óra; végre kijelentette: nem tudja, mennyi idő volt. És habár Rozenberg Rózsi amaz előadására, hogy délután egy óra volt, midőn Solymosi Eszterrel annak nénje Solymosi Zsófi találkozott, súlyt fektetni nevezett tanú koránál fogva nem lehetett; habár Frenkel Sámuel az az előadása, hogy Huri Andrásné a kérdéses alkalommal két ízben küldötte Solymosi Esztert a többször megjelölt boltba, mint nem saját tapasztalaton alapuló, figyelembe nem is vehető: a fentebb kiemelt ingatag alapra fektetett tanúvallomások alapján nem lehetett bizonyítotttnak tekinteni, hogy Solymosi Eszter Ófaluból oly időben távozott, hogy a zsidó templomhoz érkezhett abban az időpontban, mely összeesik a Sarf Móricz előadásában foglalt amaz időponttal, midőn szerinte a vádbeli cselekmény végrehajtatott; annál kevésbbé pedig, mert özv. Solymosi Jánosné az eltűnés után kevés

napok múlva (április 4-én) a szolgabíró előtt azt adta elő, hogy leánya délelőtt 9-10 óra között tűnt el, a mint ezt a szolgabíró jelentése alapján közzétett közvény tanúsítja. Sőt e tanúvallomások által az sincs kételyt kizárólag eldöntve, hogy Solymosi Eszter a zsinagóga, illetőleg Sarf-féle lakház mellett a Kohlmájertele boltból visszajövet egyáltalán elhaladt-e? Mert abban az irányban látta ugyan több tarai haladni, mely a Kohlmájér boltból gazdasszonya Huri Andrásné házához vezet és a zsidó templom mellett visz el; a tanúvallomások utalnak arra, hogy sietett, hogy a bevásárlott tárgyakat kellő időben kézhez adhassa; a bizonyítási eljárás semmi jelenséget nem tüntet föl, hogy oka volt útirányát megváltoztatni; ifjú életének nem voltak oly mozzanatai, melyek szökésre, vagy öngyilkosságra készthették volna; igazolva van, hogy öröm várta otthon: tehát jogos alapon nyugszik az a következtetés, hogy hazaindult, és így a Kohlmájér-féle boltból a zsinagóga mellett kellett elhaladnia. Azonban arra nézve, hogy a tiszai védgáton, melyen keresztül az Ófaluból Újfaluba vivő gyalogút vezet: valóban áthaladt, és úti irányát valamely véletlen közbejötté miatt nem változtatta-e meg, egyedül Tapasztó Miklós fentebb érintett vallomása szolgáltat adatot, mely vallomás hitelessége ellen azonban aggály merült fel, minthogy nevezett tanú a vizsgálat első napjaiban, más kérdésben ugyan, de ez ügyet illetőleg kihallgattatott, mégis Solymosi Eszter személyére vonatkozó eme jelentékeny tudomását fel nem említette; másrésről a

védelem kifogásolta, hogy lóhátról is észlelhette volna Solymosi Eszternek az említett gáton való áthaladását, az e tekintetben tartott szemle pedig nem nyújt erre nézve biztos támpontot.

A mi azokat a jelenségeket illeti, hogy özv. Fekete Jánosné és özv. Lengyel Istvánná a zsidó templom felől sírást, illetve segítség kiáltást hallottak: ezek a vádbeli cselekménnyel összefüggésbe nem hozhatók. Özv. Fekete Jánosnének különben is módosított vallomása azért nem, mert azt adta elő, hogy 11 óra volt, mikor hazaérkezett, útközben pedig testvéréhez is beszólt; tehát az az egyetlen sírás forma hang, mely a zsidó templom felől fülébe csapódott, Solymosi Esztertől nem eredhetett, a kit Sarf Móricz előadása szerint Volmer Herman 11 és 12 óra közt vezetett a templomba. Ezekhez járul, hogy Sarf Móricz 3-4 segélykiáltásra lett figyelmessé, annak következtében ment a templomajtóhoz. Ha tehát eme segélykiáltások utolsóját hallotta volna is özv. Fekete Jánosné: akkor, a helyett, hogy a tanú előtte ismeretlen két zsidót látott a templom ajtaja előtt állani, Sarf Móriczot kellett volna ott megpillantania, ki a kulcslyukon nézte, midőn éppen elmetszette a kés Solymosi Eszter nyakát.

De özv. Lengyel Istvánné vallomása sem hozható összefüggésbe a vádbeli cselekménnyel. Mert a vizsgálat során azt adta elő, hogy a tőzsomszédságában levő zsidó templom felől kora délután, háromszori kiáltást hallott, olyan formán, mintha azok a föld alól jöttek volna; továbbá, hogy Sarf József neje, a mióta

Solymosi Eszter eltűnt, többször felkereste tanút, ámbar azelőtt nem szokott odajárni és kérdezősködött: vajjon áthallatszik-e hozzájuk a beszéd, vagy kiáltás a szomszéd zsidó templomból? Ennek módosításául a tárgyalás során azt vallotta, hogy a kérdéses kiáltás már estefelé történt, jól hangozott, s úgy tűnt föl, mintha a kapuból kiáltott volna tanúnak, hogy jöjjön ki; továbbá, hogy Sarfné nála a fentebbi módon, sohasem kérdezősködött. Ugyancsak a tárgyalás során a vizsgálat alatti vallomásaiban foglalt eltérést akkori betegségével mentegette.

Egyéb támogató adat hiányában Sarf József ama példázata sem képez gyanújelt, melyet özv. Solymosi Jánosné előtt a nánási esetre vonatkozólag tett. Mert igaz ugyan, hogy ama nyilatkozat tétele előtt senki sem állította azt, hogy Solymosi Eszter eltűnésével a zsidók gyanúsíthatók és bár Solymosi Jánosnének és Solymosi Gábornének a tárgyaláson tett vallomásaik szerint Sarf József eme példázata költötte föl bennük a vádbeli cselekmény elkövetésének gyanúját; mind azáltal sem ezen példázatnak, sem Sarf József és Yollner Herman elejtett azon nyilatkozatának, hogy Solymosi Eszter eltűnése miatt reájuk baj háromolhatik, nem lehet több jelentőséget tulajdonítani, mint csak azt, hogy olyan eset ismétlésétől tartottak, mint a nánási volt.

De nem szolgálhat gyanús körülményül az sem, hogy a kérdéses időben Tisza-Eszláron több idegen metsző és egy koldus zsidó család is megfordult. Mert noha Cs. Nagy Jánosné és Csuga Dánielné négy idegen

metsző megjelenését állítja, a bizonyítási eljárás folyamán kiderült, hogy akkor Tisza-Eszláron csak két idegen metsző tartózkodott, u. m.: Syarcz Salamon és Braun Lipót. Ellenben Bukszbaum Ábrahám, a ki harmadik volna, abból az okból jelent meg Tisza-Eszláron, mert azt hitte, hogy ott kántorság van üresedésben.

Végre, hogy a zsidó koldus család is valóban koldulás végeit időzött ugyanott, arra nézve ellenadatok nem merültek föl.

Nem hozható összefüggésbe a vádbeli cselekménnyel a templomból éjjel kisugárzó világosság sem. Ugyanis már a vizsgálat során beigazoltatott, hogy Einhorn József és Zizsman Jakab közt a pálinkamérés körül fennforgott vitás ügy kiegyenlítése céljából gyűlt össze a zsinagóga előcsarnokában Lichtman Jakab, Groszberg Leon, Römer Jakab és a két vitás fél, kik ott eme kérdéssel 10-11 óráig foglalkoztak.

Nem fogadható el gyanú jelenségül a Solymosi János, úgy Cserés Andrásné előadásában foglalt csoportosulás; mert Solymosi János a Solymosi Eszterrel való testvéri kötelék miatt, Cserés Andrásné pedig vádoltak iránt hangoztatott ellenszenvénél fogva, aggálytalan tanúknak nem tekinthetők. De különben is, ha eme csoportosulások igazolva volnának: a vádbeli cselekménnyel való összefüggésök hiányzik.

Sarf József kisebbik fiának, Samunak elejtett szavai sem érdemelnek figyelmet, nevezett fiúnak fejletlen voltánál és ebből folyólag a fogalmak értelem nélküli összezavarásánál fogva.

A zsinagóga előpitvarának földjén észlelt frissebb tapasztás, úgy a templom kertjében és a fürdőhelyiségben talált gödör gyanújelenségül szintén nem szolgálhatnak. Mert az említett frissebb tapasztás miként keletkezését Sarf József megfejtette, azt adván elő, hogy az ott tanult iskolásgyermekektől származott. Ennek ellenkezője és egyáltalában a vádbeli cselekményre való vonatkozása pedig be nem bizonyított.

Hasonlóképen van a dolog a jelzett két rendbeli gödörrel.

A mit továbbá Lichtman József, Einhorn Józsefné és Róth Borbála által özv. Solymosi Jánosné irányában tanúsított viselkedést illeti: arra nézve a vádbeli cselekménnyel való összefüggés hiányát már a vizsgálat, illetőleg a vádhatározat megállapította.

A bizonyítási anyag másik kiemelkedő adata a tiszadadi Csonka-Füzesben 1882. évi június 18-án talált női hulla. Özv. Solymosi Jánosné eme hulla balkezére kötött kendőnek hason párját a hulla feltalálásánál nyomban felmutatta, később ugyancsak általa a hullán talált öltözet-darabokon létező foltok megfelelő darabjai szintén felmutattattak. Azonkívül a hullán talált minden öltözetdarabot s említett kézikendőt úgy özv. Solymosi Jánosné, mint hozzátartozói s az eltűnt leány közelebbi ismerősei ugyanazonosokul találták a Solymosi Eszter által eltűnésekor viselt öltözetdarabokkal és kendővel.

A hullára nézve azonban felmerült az a kérdés, hogy vajjon az Solymosi Eszter holtteste-e

vagy sem? Eme kérdés tisztábazatalára az elsőbíróság a felismerési eljárás keresztülvitele mellett nem érte be a szakértő bonczolók, majd az egyetemi orvostanárok véleményeivel, hanem az eltérő szakvéleményeket a közegészségügyi tanács felülvéleménye alá bocsátotta. A kérdés megoldása azonban a felmerülő ellentétes adatok miatt nem sikerült.

Ugyanis arra nézve, hogy az említett hulla Solymosi Eszter holtteste lehetett, kiemelkedőbb bizonyítékul szolgálnak: 1. A hullán talált ruhaneműek azonossága, a Solymosi Eszter által eltűnésekor viselt öltözetdarabokkal. 2. Ahulla karjára kötöten talált kendő festéktartalma megegyezik az eltűnést megelőző s már előadott ténykörülmenyvel. 3. Solymosi Eszter szemeinek és hajzatának szine megegyezik a hulla szeme és az egyetemi tanárok által a hullán kimutatott haj csonkok és szörzetmaradványok úgy a szempilla színével. 4. Az egyetemi orvostanárok, valamint a közegészségügyi tanács véleménye sem zárja ki azt, hogy a hulla oly életkorú nőszemélyé lehet, a milyen az eltűnt Solymosi Eszter korának megfelel. 5. A hullán eszközölt hosszúsági mérettel ellenkező és Solymosi Eszterre vonatkozó határozottabb adat csak Solymosi Zsófi ama bemondásában merült föl, hogy eltűnt testvére neki szeméig ért s e szerint annak testhossza a hulláétól különbözött. Ez adat pontossága azonban megbízható nem lévén, Solymosi Eszter testi térfogatának egyéb méretei pedig hiányozván: nincs kizárva, hogy a Solymosi Eszter állítólagos magassága, valamint szélessége és a hullán eszközölt

mérték közti különbszet a halál és a vízben fekvés által előidézett változásnak tulajdonítandó. 6. Nincs eldöntve teljes bizonyossággal, hogy Szakolczai Julcsa által a hullában feltaláltnak állított, és Zurányi Kálmán tanú által részletesen leirt heg valóban meg volt-e a hulla lábán vagy sem? Eme heg állítólagos fenforgása a hullának Solymosi Eszter holttestével való azonossága mellett bizonyít. 7. A budapesti szakértők az országos művegyész által a hulla ruházatából kivont zsíryanagról megállapították, hogy a ruhák egy előre ment rothadásban levő hulláról származtak.

Viszont arra nézve, hogy a dadái Csonka-Füzesben talált hulla nem az eltűnt Solymosi Eszter holtteste, a következő felötlő bizonyítékok merültek fel: 1. A felismerési eljárás alkalmával sem az anya, sem a testvérek, sem a legközelebbi ismerősök az eltűnt leány holttestére reá nem ismertek. És bár a fölismerést a hulla állapota, az eljárás módja gátolta is, mindazonáltal volt a hullának egy ismertetőjele, mely arra enged következtetést, hogy a hulla nem volt azonos Solymosi Eszter holttestével. Ugyanis az egyetemi tanárok megállapították, hogy az alsó fogsorban a hulla egyik foga, szélével fedte a másikat. Eme jel, ha Solymosi Eszternél meg volt volna, az anya előtt alig maradhatott ismeretlen. – 2. A hulla kezein és lábain a bonczolók által észlelt finomabb bőr; továbbá az egyik lábujjon talált tyúkszem, a hosszú, ápolt körmök. A szakértői leletet az egyetemi orvostanárok csalódásnak jelzik; melyet szerintük a felhám hiánya, illetőleg a fedetlen

körömágyak idéztek elő. De maguk is megengedik, hogy a felhám az általuk később eszközölt vizsgálat megejtéséig elpusztulhatott. Másfelől a körmöket illetően nem foroghat fenn csalódás lehetősége, ha azok az ujjak hegyét meghaladják. Azonkívül a bonczolást foganatosított szakértők határozott leleteivel és amaz állításaival szemben, hogy a kérdéses körmök tényleg túlhaladták az ujjakat: az egyetemi tanárok véleménye csak mint elvont feltevés mérlegelhető. Továbbá a közegészségügyi tanács ama kijelentésével, hogy nem valószínű a hullának 14 napnál s talán még néhány napnál hosszabb ideig a vízben való léte, nemkülönben ama kinyilvánításának: »valószínűbb, hogy az illető életében rendszerint nem foglalkozott durvább munkával és nem járt mezítláb«, egyszersmind döntött a felett is, hogy a jelen esetben nem fogadta el a maczeráció elméletét oly keretben, mint az az egyetemi tanárok véleményében foglaltatik. Ebből folyólag nagyobb valószínűség van a mellett, hogy nem hiányzott a végtagokról a felhám. Ugyanazért a hullavizsgálat körül elsőízben eljáró szakértők fentebb felhozott lelete is a mellett tanúskodik, hogy a hulla nem lehetett Solymosi Eszteré, kinek végtagjain az érintett jelenségek, foglalkozásmódjához képest nem fordulhattak elő.

Mindezek szerint, egyenlően nyomatékos okok forognak fent úgy arra, hogy a szóban levő hulla Solymosi Eszteré, mind pedig arra, hogy nem Solymosi Eszteré. Éppen azért határozott és minden kétséget kizáró következtetés azokból nem is volt vonható. A kétség folytán úgy ama

föltevés, hogy a tiszadada Csonka-Füzesben talált hulla azonos Solymosi Eszter holttestével, mint annak ellenkezője: a bizonyítási eljárás anyagához viszonyítandónak mutatkozik. Akár az egyik, akár a másik volna is eme feltevések közül igazolva, bkonyitékot a vádbeli cselekmény tekintetében nem képezne. Nem pedig azért, mert ha a hulla Solymosi Eszteré, határozottan tanúskodik a hulla az ellen, hogy a nevezett leány oly módon vesztette életét, mint Sarf Móricz állítja. Viszont ha a hulla nem Solymosi Eszteré: akkor az még az iránt sem szolgáltat bizonyítékot: hogy Solymosi Eszter valóban meghalt; mert a hullán talált ruházatok magokban véve nem elegendők annak bizonyítására sem, hogy közvetlenül Solymosi Eszter hullájáról kerültek. Sőt eme ruhák a vádbeli cselekmény ellenkezőjét bizonyítják: mert nincs rajtok vérnyom. És e szerint maguk a ruhák is czáfolatot szolgáltatnak arra nézve, hogy a vádbeli cselekmény azon módon követtetett el, a mint azt Sarf Móricz előadta. Minthogy tehát Sarf Móricz vallomása büntetőjogi értékkel nem bír, sem az a mellé csoportosított adatok, jelenségek és körülmények annak súlyt nem kölcsönözhetnek; minthogy a tiszadada Csonka-Füzesben talált női hulla a vádbeli cselekménnyel határozottan összefüggésbe nem hozható: ezeknél fogva tehát nem állapítható az meg, hogy Solymosi Eszter személye ellen a kérdéses napon és helyen a vádbeli cselekmény elkövetett. Ugyanazért ez indokokból a kir. Ítéltábla helybenhagyta az elsőbíróságnak Svarcz Salamon,

Bukszbaum Ábrahám, Braun Lipót, Vollner Herman, Sarf József, Junger Adolf, Braun (Brenner) Ábrahám, Lúsztig Sámuel, Veiszstein Lázár és Taub Emánuel vádlottakra vonatkozó ítéletét. A bűnpártolás tekintetében az elsőbíróság ítéletének indokait a kir. ítélőtábla elfogadta.

Kelt Budapesten, 1883. évi december hó 22-ik napján.

Vajkay Károly, s. k.
alelnök.

SzéllFarkas, s. k.
előadó.

III.

(A magyar királyi Kúriának, mint legfőbb bíróságnak ítélete s annak indokai.)

1442/1884. B. szám. Ő Felsége a király nevében. A magyar kir. Kúria gyilkosság büntette, illetve abban való részesség miatt vádolt Svarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám, Braun Lipót, Vollner Herman, Sarf József, Junger Adolf, Braun (másnéven Brenner) Ábrahám, Lúsztig Sámuel, Veiszstein Lázár, Taub Emánuel, – és bűnpártolás miatt vádolt Fogel Amsel, Smilovics Jankel, Herskó Dávid, Grósz Márton és Klein Ignác ellen a nyíregyházai kir. törvényszék előtt folyamatba tett s ugyanott 1883. évi augusztus 2-án 2844. szám alatt, – a budapesti kir. ítélőtábla által pedig özv. Solymosi Jánosné sértett fél felebbezésére 1883. évi december 22-én 40881. szám alatt elintéztett bűnvádi ügyet, özvegy Solymosi Jánosné sértett fél felebbezése folytán az 1884. évi április hó 1-től 4-ig

tartott nyilvános ülésben vizsgálat alá vétén, következőleg

ítélt:

A budapesti kir. ítélőtáblának ítélete annak vonatkozó s az elsőbírósági ítéletből elfogadott indokainál fogva, és alábbi indokokból is helybenhagyatik.

Indokok:

A m. kir. Kúria mindenekelőtt kiemeli, hogy ezen gyilkosság és ezzel kapcsolatos bűnpártolás miatt indított bűnvádi ügyet a fennálló büntető gyakorlat és a m. kir. Kúriának, mint legfőbb ítélőszéknek 1881 évi márczius 5-én V. sz. a. hozott döntvénye alapján hivatalból is felülvizsgálat alá veszi.

A sértett fél felebbezésében kifejezett ama kérelem: hogy a Csonka-Füzesben, a Tiszából kifogott hullára vonatkozólag a közegészségügyi tanács véleményének indokolása utólag beköveteltesség, teljesíthető nem volt: mert jóllehet e vélemény indokolása annak idején bekívánandó volt volna, a kir. Kúria mindazonáltal az ügy körülményeinél fogva, ezen mulasztást nem tartja oly lényegesnek, hogy ennek beszerzése nélkül a bűnügy alaposan el nem bírálthatnék.

Az ügy érdemét illetőleg:

Miután az alsóbbfokú bíróságok által kifejtett érvek szerint törvényszerűen be nem bizonyított, hogy Solymosi Eszter 1882 április 1-én előre megfontolt szándékkal öletett meg; miután továbbá vádlott Svarcz Salamonnak a vizsgálat folyama alatt 1882 július 20-án

a kir. törvényszék színe előtt önkéntesen tett, azonban a törvényszék által el nem fogadott, s az el nem fogadás kijelentése után a vádlott által is azonnal visszavont azon beismerése: hogy vádlott az őt kigúnyoló Solymosi Esztert haragjában, de ölési szándék nélkül, annak fejére mért ökölkütséssel fosztotta meg életétől, a vizsgálat más irányba lett tereltetése s a visszavonás után következetesen tagadó vádlott ellenében kellő bizonyítékot nem nyújt; – miután végre a végtárgyalásra megidézett számos tanúnak, özv. Solymosi Jánosné és rokonainak határozott előadásai szerint a Tiszából 1882 június 18-án kifogott hullá nem Solymosi Eszter hullája, s ennek ellenkezője bebizonyítva nincs, s ezek szerint egyáltalán meg nem állapítható az: hogy Solymosi Eszter életét vesztette: sem a gyilkosság, sem az emberölés vádjá bebizonyítottnak nem vehető.

A mi a vádbeli hullacsempészet kérdését illeti, a Tiszából kifogott kérdéses hullán kétségtelenül Solymosi Eszter ruhái találtatván, azonkívül a hullá kézcsuklóján egy kendőben papírba takart és szorosan odakötött festék is felfedeztetvén: mindezek bizonyítékul szolgálnak arra: hogy az említett ruhaneműek s a kendőbe helyezett festék, idegenek által azon célzattal voltak a hullára adva, illetőleg kötve, hogy a gyilkosság kiderítésével foglalkozó hivatalos közegek, a hullá iránt tévedésbe ejtessenek. Miután azonban az ezen cselekménnyel terhelt vádlottak ellenében az: hogy a fennebbi cselekményt ők követték el, részint azért, mert némelyikének azon előadása: miszerint a vizsgálóbíró

előtt tagadásban lévén, a csendbiztosnak adattak ki, s ez őket bántalmazások által kényszerítette a bevallásra, a vizsgálat adatai által tamogattatvan, vallomásaik visszavonása indokolatlannak nem vehető, részint mivel más vádlottak tagadásával szemben az ellenmondásokba keveredett Matej Ignác tanúskodása alapján a törvényszerű bizonyíték a hullacsempészetre nézve beszerezhető nem volt: a kir. ítélőtábla felmentő Ítéletét ezen, valamint az erre vonatkozó alsóbb bírósági indokoknál fogva e tekintetben is helyben kellett hagyni. Kelt Budapesten, 1884. évi április hó 4-én.

Lukács, s. k.
előadó.

Andrássovits Béla, s. k.

A VIZSGÁLAT IRATAI.

I.

(Miért ismertetem az iratokat?)

A nagy per vizsgálati iratai három csomóban fekszenek s mindegyik csomó külön folyószámmal van jelezve. Az első csomó a vizsgálóbíró gyűjteménye s 295 számra terjed. A második csomó a vizsgálóbíró és törvényszék együttes gyűjteménye s 57 számra terjed. A harmadik csomó a nyilvános tárgyalás folyama alatt megszerzett iratok gyűjteménye. Ezek betűvel vannak jelezve. Végül van még nagy halmaz írás, mely a végtárgyalás 33 napjáról fölvevett jegyzőkönyvek halmaza.

Mindezeket röviden ismertetnem kell. Okom erre világos.

Művem nem jogi szakmunka s nem is csupán a hivatalos bírósági iratok ismertetése. Művem úgynevezett írói mű. Célja az, hogy a világ művelt közönségének általános olvasmánya legyen. Voltaképen nem a nagy per van benne feldolgozva, hanem a nagy perben fölmerült emberi, társadalmi és természeti tünetek. Ha

valaki valamely különös regényt lát benne, mint Lamar-tine vagy Carlyle némely történeti munkájában, szinte természetesnek tartom.

De sohase gondoltam arra, hogy munkám csupán szépművi hatást gyakoroljon az olvasóra. Minden sora megírásakor az volt törekvésem s ettől tudatosan s akarva soha el nem tértem, hogy munkám az igazságot derítse föl. Azt az igazságot, mely megtörtént valóság s melyet az író se csonkítani, se bővíteni, se színezní nem akart. Azt az igazságot, melyet az író látott, érzett, tapasztalt, megfigyelt. Ha van hiány vagy hézag a műben: azért csupán az írónak megfigyelő képességét lehet felelőssé tenni. Igazságra való törekvése fölötte áll minden bírálatnak.

Mégis jöhet bírálat két oldalról.

Az elfogulatlan olvasóban fölmerülhet a kérdés: vajjon úgy történt-e minden, vagy legalább úgy van-e az iratokban, amint én látom és közlöm? Másrészt a zsidógyűlölet egyenesen azzal gyanúsíthat, hogy mint a vádlottak egykori védője, minden áron a zsidókat akartam megmenteni s tisztára mosni irodalmi művemben s e célból részrehajló s pártos indulatú voltam a tünetek leírásában s az iratok ismertetésében.

Ily gyanú ellen természetesen nem védekezem. Itt van maga a munka. Az majd megvédi önmagát is s egyúttal engem is. De azért mégis célszerűnek találom megjelölni a forrásokat, a honnan tudásomat a közvetlen megfigyelésen kívül merítettem. E források a bírósági iratok. A ki bírálni akar: ám használja fel azokat.

Bírálata, ellenvetése, czáfolgatása azok nélkül úgy se érne semmit.

Érthető, hogy az írásokat nem közlöm szórul-szóra. Azok már csak igen kevés szakember figyelmét tudnák igazán lekötni. S azután nagyon sok száz nyomtatott ivre is terjednének. Fontos tartalmuk a munka szövegét ben úgy is szó szerinti idézettel van ismertetve.

II.

(A vizsgálóbíró iratai. – A bírói szemlékről és kihallgatásokról fölvett jegyzőkönyvek.)

1. szám. Egressi Nagy László királyi alügyész Solymosi Eszter eltűnése tárgyában vizsgálatot indítványoz.

Melléklet: Farkas Gábor tiszta-eszlári községi bíró által fölvett jegyzőkönyv Sós Andrásné született Farkas Eszter, Szabó Juliánná, Bátori Gáborné született Vámos Juliánná, Sós Erzsébet és Tanyi Eszter kihallgatásáról, kik elmondják, mit hallottak Sarf József Samu nevű kis fiától Solymosi Eszter megöléséről. Továbbá özvegy Fekete Jánosné született Kramer Borbála kihallgatásáról, ki elmondja, hogy a lány eltűnése napján sírást hallott a zsidó templom felől. Végre Lengyel Istvánné született Skinta Apollónia és özvegy Somogyi Mihályné született Huri Erzsébet vallomásáról, kik semmi lényegest nem tudnak.

Melléklet: Jármy Jenő szolgabíró jelentése Soly-

mosi Eszter köröztetéséről s a kis Samu nevű zsidó gyerek beszélgetéséről.

2. szám. A törvényszék elrendeli a vizsgálatot.

3. szám. Bary József vizsgálóbíró május 19-ére helyszíni szemlét rendel.

4. szám. Előnyomozati jegyzőkönyv 1883. május 19, 20, 21 és 22. napjain. A zsidó templom és templomkert s a zsidófürdő megvizsgálása. A Tisza medrének halászok segítségével kikutatása. A zsidó templom ajtaja kulcslyukának megszemlélése. Svarcz Salamon, Sarf József, Junger Adolf, Braun Ábrahám, Sarf Móricz ellen vizsgálati fogság elrendelése, Sarf Móriczot Recsky András csendbiztossal és Péczely Kálmán Írnokkal éjszakára átküldi Nagyfaluba.

Melléklet: Helyszíni rajzok a faluról.

5. szám. Özvegy Solymosi Jánosné született Jakab Mária kihallgatásáról fölvelt jegyzőkönyv május 19-ről, 21-rol és 30-ról, július 8-ról és szeptember 6-ról.

Melléklet: Solymosi Eszter keresztlevele 1867. évi december 9-ről és ugyanannak személyleírása.

6. szám. Huri Andrásné született Olajos Juliannával fölvelt kihallgatási jegyzőkönyv május 19-ről és 30-ról.

Mellékletek: Huri Andrásné erkölcsi bizonyítványa. Csordás Gáborné nyilatkozata, hogy ő is adott patkószegre Eszternek 2 krajczárt. Üveges Mihályné született Dézsi Erzsébet nyilatkozata,

hogy az eltűnés napjának reggelén ő is látta Hurinét és Esztert. Végre Lánctzi Gáborné született Kaszala Teréz nyilatkozata, hogy Eszternek egy krajczárt ő is adott füstékre.

7. szám. Kohlmájer József kihallgatási jegyzőkönyve. Eszter nála veres és kék festéket vásárolt.
  8. szám. Solymosi Zsófia vallomásáról május 20-án, 30-án és szeptember 8-án fölvelt jegyzőkönyv.
  9. szám. Sarf Samu 4 éves és 9 hónapos gyerek beszédéről jegyzőkönyv.
  10. szám. Özvegy Bátori Gábornéval május 19-én, Június 21-én és szeptember 12-én fölvelt kihallgatási jegyzőkönyv.
  11. szám. Bátori Gábor vallomása május 21-ről.
  12. szám. Bátori Gáborné született Bolgár Juliánna vallomása május 21-ről.
  13. szám. Bátori Zsófiával május 20-án, Június 21-én és szeptember 22-én fölvelt vallomási jegyzőkönyv.
  14. szám. Sós Andrásné született Farkas Eszter vallomása a kis Samu gyerek beszédéről.
  15. szám. Szabó Juliánna május 20-iki és szeptember 11-iki vallomása.
  16. szám. Özvegy Lengyel Istvánné született Skinta Apollónia május 21-iki, június 4-iki és szeptember 6-iki vallomása arról, hogy április 1-én délután, minden esetre déli 12 óra után háromszoros kiáltást hallott a zsidó templom felől.
- Melléklet: Fia, Lengyel János vallomása.

17. szám, Sós Erzsébet 12 éves lányka vallomása a kis Samu beszédéről.
18. szám. Pásztor Józsefné született Tanyi Erzsébet vallomása ugyan a kis Samu beszédéről.
19. szám. Özvegy Fekete Jánosné született Kramer Borbála május 19-iki és június 25-iki vallomása. Április 1-én elment 10–11 óra tájban a zsidó templom mellett és onnan sírást hallott, mely nem kis gyerek sírása volt.
- Melléklet: Adamovics József plébános és Pap József törvénybíró nyilatkozata, hogy a katolikus templomban virágvasárnapon $\frac{1}{2}$ – $\frac{3}{4}$ 12 órakeresztény volt az istentisztelet.
20. szám. Sós Mihályné vallomása. Az ő pitvarában kérdezősködtek a lányok a kis Samutól.
21. szám. Tanyi Eszter vallomása a kis Samu beszédéről.
22. szám. Solymosi János, Eszter »távolik« rokona vallomása a zsidók seregeléséről s a zsidó templombeli világgosságról.
23. szám. Özvegy Pásztor Józsefné született Csuha Mária vallomása május 21-ről és szeptember 11-ről. Grósz Márton nyári betegségéről.
24. szám. Cs. Nagy Jánosné született Pásztor Erzsébet május 20-iki, június 21-iki és szeptember 8-iki vallomása. Április 1-én a három idegen metszőnek Taub Emmánuelnál való látogatásáról.
25. szám. Pap József vallomása május 21-ről és szeptember 8-ról. Jelentéktelen.

26. szám. Rozenberg Rozi, 14 éves, vallomása május 21-ről, június 23-ról és szeptember 8-ról. Esztert, Újfalú felé mentében április 1-én délután egy órakor látta Zsófi-val, testvérével beszélni.
27. és 28. szám. Tapasztó Miklós és Dulinszki János vallomásai a 25. számra vonatkozólag. Jelentéktelen.
29. szám. Bátori Juliánna, Lichtman Móricz cselédje. Igazolja, hogy a metszők náluk uzsonnáztak és vacsoráztak.
30. szám. Zisman Jakab kocsmáros május 21-iki és 23-iki szeptember 6-iki vallomása. Elmondja az április 1-i metszőválasztást, istentiszteletet, a zsidó templomban este tartott tárgyalást, koldus zsidók ottlétét s a metszők egész napi hol tartózkodását.
31. szám. Szuhi Györgyné született Svarcz Katalin vallomása arról, hogy Zisman ismerte Esztert.
32. szám. Gazdag Józsefné született Kramer Mária vallomása erősíti Szuhi Györgynéét.
33. szám. Sarf Józsefné született Müller Leninek, Sarf Móricz mostoha anyjának május 19-iki és 24-iki, július 28-iki és október 17-iki vallomása. Esztert nem ismerte s eltűnéséről semmit se tud, de Zsófi nényét ismerte. Móricz fia sohase beszélt neki Eszter megöletéséről. A fiú hazug természetű.
Melléklet: Sarfhé erkölcsi bizonyítványa.
34. szám. Svarcz Salamon metsző vádlott vallomása május 20 és 22-ről, július 28-ról és október 18-ról. Elmondja előéletét s az április 1-én a templomban

és azon kívül történeteket. Esztert nem látta, eltűnéséről nem tud, meggyilkolása nem igaz. Az istentisztelet alatt hallhattak sírást a templom felől, mert ő könyörgés közben sírva szokott fakadni s hangja hasonlít a lányéhoz.

Melléklet: erkölcsi bizonyítványa, eddig büntetlen. Július 20-iki önkéntes vallomása arról, hogy ő ütötte agyon Esztert. Ezt az napon visszavonja, keserűségében tette, társain akart vele segíteni.

35. szám. Sarf József egyházfő, Móricz édes apja vallomása május 21-ről, Július 26-ról, október 17-ről és december 30-ról. Vádlott. Elmondja április 1-nek történetét. Esztert nem ismerte, megöletését méltatlankodva tagadja. Fia erről neki sohase beszélt.

Melléklet: erkölcsi és vagyoni bizonyítványa. Gúnya Sándor kihallgatási jegyzőkönyve; jelentéktelen.

36. szám. Junger Adolf vádlott május 22-iki, Július 28-iki és október 18-iki vallomása. Sarf Móricz állítása valótlan. Solymosi Eszternek valahol élni kell, mert a zsidók el nem emésztették. Április 1-i egész napi hollétét elmondja.

Melléklet: erkölcsi bizonyítványa.

37. szám. Braun Ábrahám, másként Brenner, vádlott vallomása május 22-ről, július 28-ról és október 19-ről. Esztert ismerte, eltűnéséről semmit se tud, Móricz vallomása valótlan.

Melléklet: erkölcsi bizonyítványa.

szám. Sarf Móricz 13 éves 9 hónapos életkorú. Május 20-iki vallomásában elmondja az április 1-én történetet. Esztert nem ismerte, eltűnéséről semmit se tud.

Mellékletek:

a) Péczely írtnak Nagyfaluban éjjel 11 órakor a vizsgálóbíróhoz intézett levele.

b) Becsky csendbiztosnak e levél hátára irt kérelme.

c) A vizsgálóbírónak a levél hátára éjféle 12 órakor irt végzése Móricz azonnal való kihallgatása iránt.

d) Móricznak a nagyfalui éjszakán tett vallomása Eszter megöletéséről.

e) Móricznak hajnali félhárom órakor a vizsgálóbíró által Nagyfaluban történt kihallgatása.

Ezeken kívül Sarf Móricznak Eszláron május 22-én lett kihallgatásáról, május 23-án Nyíregyházán a törvényszék hitelesítési eljárásáról, ugyanott május 26-án és 27-én teljesített kihallgatásáról fölvelt jegyzőkönyvek.

Május 27-iki vizsgálóbírói végzés Móricznak a fogházban leendő tartásáról.

Október 17-iki vallomása arról, hogy talán Eszter ruháját fölismerné.

Egressi Nagy László királyi alügyész értesítései arról, hogy a királyi fogházfelügyelő utasított Móriczot a fogházban tartani s arról, hogy Kozma királyi főügyész augusztus 23-án Móriczot a fogházból szabadon ereszteni rendelte.

39. szám. Friedman Károly nyíregyházi rabbi jelenti, hogy Tarczalon május hóban Gottlib Izsáknál volt szolgálatban állítólag Eszter.

Melléklet: Gottlib Izsák és Kolvek Antalné született Sztáraszta Mária igazolják egy eszlári lány ottlétét, a ki egy nap múlva onnan eltűnt. Tolcsva község bírása jelenti, hogy ott Eszter nincs.

40. szám. Lusztig Sámuel vádlott május 24-iki, július 28-iki és október 18-iki vallomása. Esztert nem ismerte. Móriczot erőszakkal vették rá a valótlan vallomásra. Láta, mikor Nagyfaluból visszakísérték, alig tudott a lábán állani.

Melléklet: erkölcsi bizonyítványa.

41. szám. Veiszstein Lázár vádlott május 24-iki, július 28-iki és október 18-iki vallomása. Esztert nem ismerte, a vádat tagadja.

Melléklet: erkölcsi bizonyítvány, mely szerint már büntetett előéletű.

42. szám. Értesítés Bukszbaum Ábrahám átkíséréséről.

43. szám. Bukszbaum Ábrahám vádlott május 24-iki, július 28-iki és október 19-iki vallomása. A vádat elméskedve tagadja.

44. szám. Rozenberg Herman május 25-iki, június 23-iki, július 28-iki, szeptember 2-iki, 4-iki és 17-iki vallomása. Elmondja ápril 1-i hollétét. Esztert ismerte s utoljára félkét órakor látta délután, a mint Zsófi nénjével beszélgetett. Sztropkón kereste az eltűnt Esztert. Smilovics szeptember 17-én a börtönből csempészett hozzá levelet.

Melléklet: erkölcsi bizonyítványa. Grósz Farkas, Slézinger Mór és Veiner Herman igazolják sztropkói útját és Pásztor Zsófia, Lakatos Károly, Fekete Zsuzsanna, Dulinszki Julcsa, Gergely Elek, Gergely Verona igazolják vallomásának némely részletét.

45. szám. Römer Jakab május 25-iki és szeptember 9-iki vallomása. Április 1-én este a zsidó templomban folyt tárgyalás. Tóth Borcsa cselédjének éjjeli megmérése.

Melléklet: erkölcsi bizonyítványa.

46. szám. Groszberg Leó május 25-iki és szeptember 6-iki vallomása. Elmondja a templomban tartott esti tárgyalást. Esztert ismerte, eltűnéséről nem tud semmit.

Melléklet: erkölcsi és vagyoni bizonyítványa.

47. szám. Einhorn József május 25-iki és szeptember 6-iki vallomása. Esti tárgyalásról.

Melléklet: erkölcsi bizonyítványa.

48. szám. Einhorn Májer. Vallomása jelentéktelen.

49. szám. Grósz Márton vádlott. Vallomása május 26, július 17 és 29, szeptember 2 és 20-ról. Elmondja az április 1-i napirendet s időközi utazásait. Tagadja Smilovics állítását s a holttest úsztatásában részeségét. Másuttlótet igazol.

Mellékletek: erkölcsi bizonyítványa. Gyulai Zsuzsanna és Nagy Borcsa, Szilvássy Jánosné született Rohács Anna és Hatalóczki Mária igazolják másuttlétét, ifjú Tóth János és Kis Nagy Mihály nem tudnak róla.

50. szám. Klein József vallomása. Tóth Borcsa megméréséről semmit se tud. Erkölcsi bizonyítványa.
51. szám. Lichtmann Jakab május 26-iki, június 14-iki és szeptember 7-iki vallomása. Eozenberg sztrókói útját ő intézte. Naplót vezetett.
Melléklet: erkölcsi és vagyoni, bizonyítványa.
52. szám. Lichtmann Móricz vallomása. Jelentéktelen.
53. szám. Adler Mór jelentése. Fontosság nélkül.
54. szám. Farkas Gábor tisz-eszlári bíró a tiszadobi fejtetlen hulláról jelentést tesz.
55. szám. Taub Emánuel elfogatása.
56. szám. Taub Emánuel kihallgatása május 26-án, július 29-én és október 19-én. Metsző. Vádlott. Esztert nem ismerte, a vádat tagadja.
Melléklet: erkölcsi bizonyítványa.
57. és 58. szám. Letartóztatást elrendelő végzések.
59. szám. Boros Borbála vallomása. Tiszalöki nadályáruló asszony részeg fővel beszélte, hogy Solymosi Eszter teherbe esett és szégyene elől szökött meg ismeretlen vidékre.
60. szám. Vizsgálóbírói végzések és megkeresések.
61. szám. Mezőkövesdi királyi járásbíró jelenti, hogy az április 1-i koldus zsidók nem emődiek.
Melléklet: Klein Móricz, Kacz Mari, Czukor Zsigmond, Glück Adolf, Svarcz Farkasné született Bleich Rézi és Grósz Mózes kihallgatási jegyzőkönyvei.
62. szám. Zsidók csoportosulása május 29-én estennen Tisza-Eszlár-Újfalu végén.

63. szám. Lichtmann József. A zsidók csoportosulásának oka. Eszter hazajövetelét várták.
64. szám. Einhorn Józsefné született Kozenberg Eszter vallomása. Jelentéktelen.
65. szám. Tiszalöki holttest, melyet április 28-án a Tiszából kifogtak.

Dr. Kiss Jenő járási orvosnak hullaszemlééről fölvetett jegyzőkönyve.

Alispáni jelentés, szolgabírói körözvény, törvényszéki elnöki és vizsgálóbírói végzések.

Május 30-iki jegyzőkönyv szerint dr. Heumann Ignác védő s dr. Flegmann Miksa királyi törvényszéki orvos mint zsidók a hulla megszemlélésétől eltiltatnak.

Kiásatási és felismerési jegyzőkönyv. Czitrom Ábrahám, Veiszhaus Sámuel és Fögel Izrael a sír azonosságát igazolják. – Solymosi Jánosné és Zsófia lánya, Solymosi Gáborné, Gyányi Gábor és felesége a holttestben Esztert föl nem ismerik. – Braun Sámuelné és Braun Pepi s ennek férje Jatzinger József föl ismerik a hullában Braun Amália leányukat, ki alatt január elején beszakadt a Tisza jege s ki ott a vízbe fült. – Orvosi külső vizsgálat és vélemény.

66. szám. Dr. Heumann Ignác védő a hullavizsgálatnál jelenlétét megengedni Írásban kéri. Vizsgálóbíró s főlebbezésre törvényszék elutasítja.
67. szám. Tisza-dobi fejetlen hulla után nyomozások. Botos István, Tóth Gyula, K. Rác Imre, Dancs

István, Rác Imre, Király Pál, Nácsa József, Hartstein Jakab, Lucsi Gábor és Pap András halászok és révészek kihallgatása. A hulláról semmit se tudnak. Ferenczi József révész június 1-én estennen kutya hulláját látta a víz színén úszni. Innen terjedt el a kósza hír a fejetlen hulláról. Grósz M. Lajos vallomása. Jelentéktelen.

68. szám. Koldus zsidók utáni nyomozások. Eredménytelenek.

69. szám. Az eszlári zsidó templom és zsidó temető vizsgálata. Megállapítják, hogy a templom pitvarának ablakja előtt április 1-én szalmaboglya volt, mely az ablakon való ki- és belátást gátolta. A szalmát azóta a padlásra rakták, rajta vérnymok nincsenek.

A temetőben három új sírt felbontottak. Egyikben Sarf 9 napos csecsemőjének holttestét találták, a másik kettőt egy évesnél régebnek állapították meg. Orvosi szemlejegyzőkönyv.

70. szám. Braun Lobi (Leopold) volt téglási metsző után nyomozás. Udvariban, Szatmármegyében nyomára jönnek. Végzések, megkeresések, elfogatási rendelet.

71. szám. Kovács Hostyisovszki Mihály kihallgatása. Nyíregyházi rabbi levelet küldött általa Lichtmann Móriczhoz.

72. szám. Kernyétei jegyző jelenti, hogy az odavaló metsző Veberman Móricz április 1-én nem volt otthon. Végzés. Személyleírás.

73. és 74. szám. Braun Lobi metsző elfogatása.

75. szám. Braun Lobi vádlott vallomása június 3 és 12-ről, július 28-ról és október 18-ról. Elmondja április 1-én hol és kiknél tartózkodását. A nála talált Krachmol-Blü vérzéscsillapító szer. Vádat tagadja, Esztert nem látta. Móricz vallomását, mint rabtársai beszéltek, csendbiztos erőszakolta ki.
76. szám. Braun Lőrincre vonatkozó intézkedések. Nyomozások, végzések, megkeresések. Hollétére vonatkozó kihallgatások. Házkutatással nála talált leletek, zsidó betűkkel írt magánlevelek s a Krachmol-Blü. Korányi Imre gyógyszerész s dr. Felletár Emil országos művegyész vizsgálata és véleménye a Kraehmol-Blüről.
- Melléklet: Zsidó betűs levelek és fordításaik. A Svarcz Salamonnál talált levelek s ezek magyarra lett fordításai.
77. szám. Vizsgálóbíró helyszíni vizsgálata Június 4-én a zsidó templom és Sarf József lakása körül.
- Melléklet: kihallgatások Sarf Móricz életkorának meghatározása végett. 1868 júliusban vagy augusztusban született.
- 78-83. szám. Költségjegyzékek, letartóztatási határozatok, törvényszéki és vizsgálóbírói intézkedések.
84. szám. Az 1791-ben támadt peéri vérvád adatai.
85. szám. Koldus zsidók után nyomozások, 22 emődi lakos kihallgatási jegyzőkönyve.
86. szám. Özvegy Klein Sámuelné született Róth Borbála bujdosó zsidó asszony utáni nyomozások. Kihallgatási jegyzőkönyvek. Elfogatása.

87. szám. Özvegy Klein Sámuelné született Kóth Borbála kihallgatási jegyzőkönyvei június 11-ről és 17-ről. Elmondja élete történetét és özvegy Solymosi Jánosnéval találkozását.
88. szám. Névtelen levél, miként készítik keresztyén szűz vérével a pászkát.
89. és 90. szám. Névtelen levél arról, hogy Eszter holtteste a metsző pinczejében egy hordó alá van eltemetve. A vizsgálóbíró helyszíni nyomozása. A metszőnek nincs pinczéje, se hordója. Huri András és Juhász Lujza kihallgatási jegyzőkönyvei. Jelentéktelenek.
91. és 92. szám. Vizsgálóbírói végzések, költségjegyzékek.
93. szám. Szolgabírói jelentés a dadái holttest feltüntéről.
Melléklet: a holttestnek éjjeli előzetes rendőri, szakértői vizsgálata.
94. szám. A csonka-füzesi – dadái – holttestre nézve június 19-én és 20-án eszközölt kiásatási, fölismérési és orvosi vizsgálati intézkedések és kihallgatások. Orvosi vélemények.
95. szám. Solymosi Eszter boltba menésének s onnan visszatértének időtartama iránt szakértői helyszíni szemle. Szakértők a jegyzőkönyvben nincsenek megnevezve. Szemle június 21.
96. szám. Solymosi Gáborné született Jakab Erzsébet kihallgatása június 21-én. Sarf József április 3-iki beszéde a nánási esetről.
97. szám. Tisza-dobi fejtetlen hulla iránti újabb nyo-

mozás. Dojtsák Mihály kihallgatása s egyéb kihallgatások. Teljes eredménytelenség.

98. szám. Kovács Jánosné született Varga Zsuzsanna kihallgatása június 22-én, hogy Bozenberg Herman június 16-án mondta, Eszter élve vagy halva előkerül.

99. szám. Tisza-dadai jegyző június 22-iki jelentése a járási szolgabíróhoz, melyben a csonka-füzesi holttest felbukkanásának s megtalálásának részleteit elmondja. Tutajosok felemlítése.

100. szám. Szomjas Károly egykori tengerész véleménye, hogy a folyóvíz miként szokta a holttestet sodorni magával.

101. szám. Murvai Györgyné született Gyányi Borbála kihallgatása. Jelentéktelen.

102. szám. Kozenberg Hermanne született Reisz Mária és Doma Mária kihallgatása arról, mikor járt Kozenberg Hermann Tokajban és Kereszturban?

103. és 104. szám. Költségjegyzékek.

105. szám. Névtelen jelentés június 29-ről, mely szerint Huriné emésztette el Esztert, kihez házsártos és kegyetlen volt. 0 fogta először a zsidókra. Mellékletek:

a) Csuga Dánielnó, Kis Gáborné született Ungvári Zsófia, Gergely Ferenczné született Solymosi Zsófia, Csordás Andrásné vallomásai. Jelentéktelenek.

b) Varga Kati vallomása, mely szerint április 1-én Bukszbaum Ábrahám déli 11 órakor ment Züszmanhoz, fél 12 órakor ebédeltek, azután a metsző

2 óráig aludt. Grósz Márton betegségéről hallo-
másból tud.

c) Feuerman Dávidné született Dávid Sára.
Április 1-én 11 óra tájban ment haza Taub Emánuel
két metszővel, Solymosi Zsófia 12 órakor vitte a
bort Taubhoz. Grósz Márton betegségét jól tudja.
106-111. szám. Jelentéktelenek. Végzések, átiratok,
letartóztatások, körözvények.

112. szám. Ziszman Jakab Samu nevű fiának sírját
június 25-ének éjjelén földülják.

113. szám. Tutajosok elfogatása iránti rendelkezés.

114. szám. Liszauer Ignáczné született Bozenfeld Mária
férje szolnoki útjáról. Jelentéktelen.

115. és 116. szám. Tutajosok elfogatása s kihallgatásuk
elrendelése.

117. szám. Csonka-füzesi hulla tárgyában teljesített
nyomozások, kihallgatások június 28-án, 30-án és
július 1-én.

Drimusz György kerecseni tutajos jelentéktelen
vallomása.

Szavinecz Péter, Simon Bazil, Matej Bazil,
Paczkon Bazil, Potrohos István, Dujtsák Iván,
Lopojda Mihály, Szauko Mihály, Susztra Bazil
szeklenczei tutajosok kihallgatása. Együtt jöttek a
Tiszán azzal a tutajjal, mely Csonka-Füzesnél a
holttestet megpillantotta.

118. szám. Matej Petra vallomása július 1-én Nyíregy-
házán és július 14-én. A tutajok sorrendjét, rako-
dását, útját, személyzetét részletesen elbeszéli.

119. szám. Szavinecz Péter újabb vallomása június 30-ról és július 14-ről. Holttest úsztatásáról semmit se tud.
120. szám. Höcska Jura július 2-iki és 24-iki vallomása. Hullacsempészetről ő se tud semmit.
121. szám. Csepkanicz György vallomása június 29-ről és július 14-ről. 0 pillantotta meg először a holttestet. Ennek részletes elbeszélése. Holttestúsztatásról semmit sem tud. A vádbeli tényt tagadja.
122. szám. Szelever János tutajos július 2-iki és 14-iki vallomása. A tutajut és Galsi Istvánnal való találkozás elbeszélése.
123. szám. Matej Ignác tutajos. Június 30-iki nyíregyházi vallomásában tutajostársaival egyezően beszél, vádat tagadja.

Július 5-én Tisza-Lökön éjjel a csendbiztosnál kivett vallomásában a hullacsempészet részleteit idő, hely és személyek szerint elbeszéli.

Július 14-iki és 30-iki vallomásában s a törvényszéki hitelesítésnél tiszalöki vallomása mellett marad.

124. szám. Herskó Dávid tutajos június 29-iki nyíregyházi vallomásában társaival egyezően.

Július 6-iki tiszalöki nappali vallomásában tagadja a vádat. Esti csendbiztos vallomásában a hullacsempészetet Matejjal egyezően beszél el, előzőleg Matej szembesített vele.

Július 14-iki, 29-iki és 30-iki vallomásaiban megerősíti a tiszalöki esti vallomását.

125. szám. A holttest feltalálásának részletei. Tisza-Dadán július 3-án, 4-én és 6-án kihallgattatnak a vizsgálóbíró által Kecskés József, Litvai József, Váradi András, Takács Endre, Seres Gyula, Lőrinczi István, Trattner Lipót, Lefkovics Bernát, Svarcz Sámuel, Czeizler Márkus, Berger Mór, Molnár János, Krausz Bernát, Goldstein Jakab, Kovács György, Tóth György és Kolmer József.

Melléletek:

a) Végzés Lefkovics Bernát letartóztatása és szabadon eresztése iránt.

b) Csonka-Füzes helyszíni rajza.

c) Helyszíni szemle július 4–8 napjairól, hogy egy deszkát merre sodor s hol vet ki a szől.

d) Nyomozás az iránt, június 18-án milyen szél fujt.

é) Július 4., 5., 6. és 7-én kelt végzések és intézkedések Vider Mór s a tutajosok letartóztatása s Dadára, Eszlárra, Lökre s Nyíregyházára kísértetése tárgyában.

126. szám. Oláh György vallomása. Holttest leírása.

127. szám. Hajdú Mihályné született Chrobák Ottilia vallomása. Jelentéktelen.

128. szám. Adamovich József eszlári plébános jelenti, hogy Hernád-Németiben a metsző két idegen zsidót rejteget. Nyomozások, kihallgatások. Semmi eredmény.

129. szám. Vider Mór tokaji lakos kihallgatása. A vádat tagadja. Letartóztatják.

130. szám. Tisza-Eszláron helyi szemle. Herskó Dávid Groszberg Leonében véli fölismerni a nőt, a ki Solymosi Eszter ruháit átadta.

Melléklet:

a) Groszberg Leóné született Klein Katalin vallomása. Vádat tagadja.

b) Buchta Szigfridné született Nováki Amália vallomása. Tagad.

c) Erkölcsei bizonyítványaik.

131. szám. Ruhaátadás helyének szemléje július 8-án. Viskei András halász, Hegedűs Béni révész, Junger Adolfné, Veiszstein Lázárné, Feuerlicht Mártonná kihallgatása. Eredménytelen.

132. és 133. szám. Jelentéktelenek.

134. szám. Galsi István kihallgatása. Tutajosokkal egyezően vall.

135-139. szám. Jelentéktelenek.

140. szám. Vádlottak megjelölik védőiket.

141. szám. Jelentéktelen.

142. szám. Kisvárdai szolgabíró jelenti Varga Mária dombrádi leány eltűnését.

143. szám. Jelentéktelen.

144-146. szám. Védők bejelentik meghatalmazásukat.

147. szám. Dr. Felletár Emil országos művegyész július 2-án kelt véleménye. Eszter ruháin vérfoltok nincsenek.

148-151. szám. Jelentéktelenek.

152. szám. Smilovics Jankel július 9-iki és 15-iki nyír-egyházi, július 18-iki tiszalöki csendbiztosi és

október 19-iki nyíregyházi kihallgatása. Eleintén tagad mindent, később beismeri a hullacsempészt. 1883. évi január 11-én és 31-én visszavon mindent s alibit igazol.

Melléklet: Névtelen levél, mely szerint a csonka-füzesi holttest öreg Vaiser szolgálójának kórházból elcsent hullája. Káhnán Kálmán és a máramaros-szigeti rabbi adták kézre. 153-155. szám. Végzések, jelentések.

156. szám. Tóth Borcsa kihallgatása. Gazdája Römer Jakab és Klein József álmában teste hosszát zsinéggel megmérte.

157. szám. Nyomozások Grósz Márton és Klein Ignác szekere és lovai iránt hullaszállítás tárgyában.

158. szám. Klein Ignác kihallgatása július 17-én és 28-án, szeptember 2-án és 17-én. Hullaszállítás vádját tagadja.

159. szám. Grósz Márton és Klein Ignác letartóztatása.

160. szám. A nevezettek alibije iránti nyomozás július 20-án és 21-én. Grósz Mártonná született Feuermann Rézi, Klein Ignácné született Svarcz Háni, Gyányi Gábor és neje Szellei Zsuzsanna, Csuhá Ferenczné született Mozsár Mária, Kovács Józsefnő született Farkas Zsófia, Cserés Andrásné született Bodnár Mária, Nagy István és Antal Mátyás kihallgatása.

161. és 162. szám. Fögel Amsel letartóztatása és vallomása július 20 és 29-ről, augusztus 28-ról és október 19-ről. Tutajújtját elbeszéli, vádat tagadja.

163. és 164. szám. Mendelovics Niszen elfogatása és július 20-iki és 28-iki vallomása. Vádat tagadja.
165. szám. A varjúlaposi rejtély iránt nyomozás.
- 166-182. szám. Végzések, jelentések, védők előterjesztései, költségjegyzékek, intézkedési iratok. Jelentéktelenek.
183. szám. Varjúlaposi rejtély vizsgálata. Kovács Ignác, Janczura Mária, Laczkó János kihallgatása.
184. szám. Tóth Borcsa megmérése. Tóth Borcsa, Szálkai Eszter, Szokolczai Zsófi s Oláh Zsuzsanna kihallgatása.
- 185-187. szám. Költségjegyzékek.
- 188-190. szám. Névtelen levelek.
- 191-195. szám. Jelentéktelen elintézési iratok.
196. szám. Popovics Bazil tutajos.
197. szám. Borka Bazil tutajos.
198. szám. Hörba Bazil tutajos kihallgatása. Egyezően igazolják Fogel Amsel alibijét.
- 199-203. szám. Elintézési iratok. Jelentéktelen.
204. szám. Névtelen levél.
205. szám. Vizsgálóbíró naplója szeptember 5-13. napjáról.
206. szám. Lazi János vallomása, kik voltak május 19-én a zsidó templomban. Grósz Vilmos, Groszberg Éliás és Ornstein Jakab kihallgatása.
207. szám. Löwenthal Salamon elmondja az április 1-i istentiszteletet.
208. szám. Grósz Márton alibije. Grósz Mártonné, Ziszmán Jakab és Groszberg Eliásné kihallgatása.
209. szám. Klein Ignáczné vallomása férje alibijéről.

210. szám. Pap Albert vallomása. Sarf Józsefné és Móricz fia ismerhették Solymosi Esztert.
211. szám. Pap Albertné született Gönczi Juliánna vallomása. Mint férje 210. szám alatt.
212. szám. A csonka-füzesi holttest ruhájának fölismérése. Solymosi Jánosné, Huri Andrásné, Olajos Bálint és neje Szakolczai Erzsébet, Lock Péternő született Katona Anna és Feller Istvánné született Kolosi Juliánna, Solymosi Eszter ruháit felismerik.
213. szám. Helyszíni szemle és intézkedés szeptember 11-én és október 20-án a tiszai-észlári zsidó templom gondozása iránt.
214. szám. Névtelen levél.
215. és 216. szám. Róth Borbála, Grósz Nándor, Klein Ignác, Rózenberg Herman szabadlábra helyezése szeptember 14 és 16-án.
217. szám. Nyomozás Fogel Amsel alibije iránt. Bajer Herman, Csonka István, Barta András, Halász Péter, Molnár István kihallgatása.
- 218-222. szám. Elintézési iratok. Költségjegyzékek. Jelentéktelenek.
223. szám. Sarf Móricz életkorának kinyomozása. Eózenberg Herman, Grósz Mártonné, Zisman Jakab, Buchta Szigfridné, Urbán Józsefné, Hajdú Mihályné, Feuerman Farkasné kihallgatása. 1868. évi augusztus valamelyik napján született.
224. szám. Frenkel Háni szakácsné vallomása. Jelentéktelen.
225. szám. Batori Juliánna vallomása. Jelentéktelen.

226. szám. Ornstein Berta. Április 1-én Lichtman Móricz-tól ételt vitt egy öreg beteg zsidónak.
- 227-240. szám. Erkölcsei bizonyítványok. Elintézési iratok.
241. szám. Groszberg Leó vallomása Braun Ábrahám alibijéről április 1-én.
242. szám. Grósz Márton vallomása ugyanarról.
243. szám. Einhorn Józsefné született Rózenberg Eszter vallomása ugyanarról.
- 244-246. szám. Elintézési iratok.
247. szám. A csonka-füzesi holttest ruhájának zsírfoltjairól orvosi vélemény dr. Belky János egyetemi tanár és dr. Glück Ignác törvényszéki orvostól. Október 21, 23 és november 2-ről jegyzőkönyvek.
248. és 249. szám. Erkölcsei bizonyítvány. Költségjegyzék.
- 250-256. szám. A koldus zsidók utáni nyomozások.
257. szám. Vollner Herman a koldus zsidó kihallgatása november 21, 22, 23-íul. Elmondja az április 1-i eszlári tartózkodását s a zsidó istentiszteletet és azóta való kóborlásait. A vádat tagadja. Sarf Móriczot felismeri.
258. szám. Vollner Hermanne született Dajcs Leni november 22-iki és 23-iki kihallgatása. Férjével egyezőleg vall.
- 259-261. szám. Vollner és felesége letartóztatása. Végzések, fölebbezések.
262. szám. Holttest újabb vizsgálatát s kiadását november 23-iki végzéssel a törvényszék elrendeli. Egyetemi tanárok megbízatása.

263. és 264. szám. Végzések.

265. szám. Tisza-Eszlár térképe és a zsinagóga rajza helyszíni szakértői szemlével december 8-án föl-vétetik.

266. szám. Költségjegyzék.

267. szám. A csonka-füzesi hulla fogainak fölismerése. Özvegy Solymosi Jánosné, özvegy Solymosi Gáborné, Farkas Eszter és Olajos Bálint kihallgatása.

Huri Andrásné nem nézi meg a hullát. Ijedős természetét Kobzos János, Jakab Andrásné született Vámos Juliánná, Dunaveczi Andrásné született Juhász Verona és Farkas József tanúkihallgatások igazolják.

268. szám. Solymosi Zsófi és Solymosi János fogainak összehasonlítása a holttest fogaival. E tárgyban özvegy Solymosi Jánosné, Huri Andrásné, Tanyi Józsefné, Szuhi Györgyné és Tóth Marcsa tanúk kihallgatása.

269. szám. A holttest körmei s ép bőre tárgyában Sós András, Papp József, Szellei Gábor, Arday István és Babócsi József kihallgatása.

270. szám. Megvoltak-e a körmök s nem lophatta-e el azokat valaki? Farkas Gábor, Sós András, Dargo András, ifjú Horváth Gábor, Mészáros Gábor, Sallós Miklós, Szücs János, Róka Sándor és ifjú Pap József kihallgatása.

271-273. szám. Jegyzetek, végzések, költségjegyzék.

274. szám. A csonka-füzesi hulla helyzete és őrzése a felbukkanás után. December 18-iki kihallgatások.

- Litvai József, Váradi András, Oláh György vallomása.
275. szám. Dr. Kiss Jenő járási orvos december 20-iki nyilatkozata az éjjeli hullaszemlééről.
276. és 277. szám. Lichtman Mór és neje vallomása a koldus zsidónak április 1-én náluk történt ebédeléséről.
278. és 279. szám. Frenkel Háni és Ornstein Jakab. Ételküldésről idegen zsidó részére, ki Braun Ábrahámnál volt szállva április 1-én.
- 280–287. szám. Jelentések, végzések, átiratok, költségjegyzékek.
288. szám. Smilovics Jankel alibije. Veil Sámuel vallomása. Két sáfárnak adott májusban pénzt, napot nem tudja. Egyik Veinstok Ignác, a másik vörös szakálos zsidó.
289. szám. Veinstok Ignác Smiloviccsal június 11-én találkozott s 13-án vett át tőle fát Kerecsenben.
290. szám. Grósz Bencze. Igazolja Veinstok vallomását.
291. szám. Grósz Mózes. Egyezik Grósz Bencze vallomásával.
292. szám. Grósz Benczné szül. Fried Rozália vallomása. Mint férje s fia.
293. szám. Grósz Háni, anyjával egyezőleg vall. (292. sz.)
294. szám. Smilovics Jankelnek a börtönben Rózenberg Hermanhoz csempészett leveléről. A velük s Oláh Andrással és Szilágyi Józseffel fölvetett kihallgatási jegyzőkönyvek.
295. szám. Bűnjelek jegyzéke.

III.

(A törvényszék és vizsgálóbíró együttes vizsgálati iratai. – Egyetemi tudósok nyilatkozatai.)

1. szám. Iratok jegyzéke.
2. szám. Csepkanics György, Matej Ignác és Herskó Dávid panasza a szeklenczei községi előjáróságnál s a húsztí szolgabírónál a tiszalöki kintatások miatt, augusztus 22-én és 23-án fölveve. Seolgabírói és királyi ügyészi javaslatok.
3. szám. Osten dische Zeitung, berlini újság, kérdi, mikor lesz a nagy per befejezve?
4. szám. Havass Imre királyi ügyész javasolja a tiszalöki kintásokra vonatkozó vizsgálat elrendelését.
5. szám. Jelentéktelen.
6. szám. Máramaros-szigeti királyi törvényszék vizsgálati iratai tiszalöki kintásról. Csepkanics György, Matej Ignác, Herskó Dávid kihallgatási jegyzőkönyvei s Dr. Szilágyi fogházorvos látetele.
7. szám. Csongrádi fejtetlen hulla, mely november 8-án bukkant fel a Tiszából. Ügyészi javaslat a törvényszéki végzés. November 11-iki eljárásí jegyzőkönyv. Szakértők: dr. Scheuthauer Gúsztváv egyetemi tanár és dr. Aigner Károly szegedi királyi törvényszéki orvos. – Vincze Pál, Sági István és Szénási István azonosságí tanúk kihallgatása.
Orvosi szemle. 1. Ruházat. 2. Kúlvizsgálat.
3. Belvizsgálat. 4. vélemény. Legalább 22 éves, halála valószínűleg egy év előtti.

8. szám. A csonka-füzesi hulla sírját november 7-ike óta pandúr őrzi.
9. szám. Jelentéktelen.
10. szám. Kozma Sándor királyi főügyész javasolja december 12-én az egész holttestnek Budapestre küldését. Törvényszék megtagadja.
11. szám. Királyi főügyészi javaslat s törvényszéki végzés az orvosi munkálatoknak az Országos Közegészségügyi tanácshoz fölterjesztése iránt. Kérdések a tanácshoz.
12. szám. A tanácshoz intézett fölterjesztés. Az egyetemi tanárok véleményéből egy résznek bírói tollal kitörlése. Iratjegyzék.

Mellékletek:

- I. Holttest kiásatásának elrendelése.
- II. Védők előterjesztése hullaszemle határ-ideje iránt.
- III. Királyi főügyészi javaslat egyetemi szakértőknek kellő időben értesítése iránt.
- IV. Bonczoló helyiségről gondoskodás.
- V. Költségjegyzék.
- VI. Védők javaslata, hogy a kiásatás a bíróság jelenlétében teljesíttessék.
- VII. Gróf Pongrácz Jenő tanú távollétét bejelenti.
- VIII. Farkas Gábor községi bíró jelentése a sír és holttest azonossága tárgyában. Kiásási jegyzőkönyv. Azonossági tanúk kihallgatása.
- IX. Végzés a holttest egy részének Budapestre küldése iránt.

X. 1882 december 10-iki jegyzőkönyv a sír fenekének felkutatása, kőrmök keresése s a holttestnek két részre tagolása tárgyában.

XI. 1882 december 12-iki jegyzőkönyv a hullarészek elkülönítéséről s fölszámlálásáról.

XII. Egyetemi szakértők eljárására vonatkozó iratok. A hullarészek átadása s átvétele Budapesten. Királyi főügyészi előterjesztések. A csonkafüzesi szakértőkhöz intézett pótkérdések. Az egyetemi szakértők előzetes nyilatkozatai.

XIII. Dr. Trajtler Soma orvos nyilatkozata a pótkérdésekre.

XIV. Egyetemi szakértők pótletele s véleménye.

XV. Költségjegyzék.

XVI. A Budapestre küldött hullarészek visszaadása.

XVII–XX. Költségjegyzékek. Kézbesítések.

13. szám. Jelentéktelen.

14. szám. Horánszky Nándor védő lemondása.

15. szám. Országos Közegészségügyi Tanács az iratok kiegészítését kéri.

16. szám. Horánszky védő lemondása a vádlottakkal közöltetik.

17. szám. Dr. Székely Miksa ügyvéd védői megbízatása.

18. szám. Országos Közegészségügyi Tanács felülvéleménye.

19. szám. Dr. Székely Miksa újabb védői megbízatása.

20. szám. Királyi főügyészség vádindítványa 1883 április 16-ról Svarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám, Braun Lobi, Vollner Herman, Sarf József, Junger Adolf, Braun Brenner Ábrahám, Lúsztig Sámuel, Veiszstein Lázár, Fogel Amsel, Smilovics Jankel, Herskó Dávid, Grósz Márton és Klein Ignác ellen. Törvényszék elrendeli még Taub Emánuel ellen is. Tárgyalás június 4-re s következő napjaira.
- 21-23. szám. Intézkedési iratok.
24. szám. Tárgyalás újabban június 19-re.
- 25-28. szám. Jelentéktelenek.
29. szám. Cserés Andrásné született Bodnár Mária vallomása június 23-ról. Ért és beszél zsidó-német nyelven. A hulla felöltöztetéséhez használt ruhák átadásával Groszberg Leót és feleségét vádolja.
30. és 31. szám. Barcza Dani csendbiztos elleni jelentés.
32. szám. Farkas Gábor községi bíró jelenti június 28-ról, hogy Yámosi József és neje Tót Erzsébet Julcsa lányukat előtte hamis tanúsággal vádolják.
- 33-46. szám. Jelentéktelenek.
47. szám. A Bodrog vízében talált palaczkbeli írás csak költött neveket tartalmaz.
48. szám. Tárgyalási jegyzőkönyv mellékletei. Alant ismertetvék.
49. és 50. szám. Törvényszék tanácskozási jegyzőkönyvei.
51. szám. Elsőbírósági ítélet.
52. szám. Panaszos fél fölebbezése.
53. szám. Másodbíróság ítélete.
54. szám. Kézbesítések.

55. és 56. szám. Panaszos fél föllebbezése és ennek indokai.

57. szám. Legfőbb bíróság ítélete.

NB. Az elsőbírósági ítélet és a tanácskozási jegyzőkönyvek másolatai.

IV.

(A végtárgyalás folyamán beszerzett vizsgálati és egyéb iratok.)

- A. Özveggy Solymosi Jánosné panaszos Szalay Károly ügyvédet jogi képviselőjeként bejelenti.
- B. Sarf József jegyzőkönyvileg kívánja, hogy fia a zsidó ünnepeket megülhesse.
- C. Eötvös Károly védő előterjesztése a belügyi kormányhoz Sarf Móricznak a vármegye kezéből kiszabadítása iránt. Belügyi kormány megtagadó határozata
- D. Sarf Móricz nagyanyja és mostohaanyja kéri, hogy a fiúval beszélhessenek. Alispán megtagadja.
- B. Tóth Béla író, az »Egyetértési napilap belmunkatársa előterjesztése a törvényszéki elnökhöz, melyben Orsóvszky Gyula tanítónál 1883 június 18-án este társával együtt tett látogatását s annak okait és lefolyását elmondja.
- F. Bary József vizsgálóbíró jelentése pótvizsgálat iránt.
- G. Alispán jelenti, nem igaz, hogy Sarf Móricz a megyei levéltárban belügyminiszteri rendeletet az ő jövőbeli ellátásáról olvasott.
- H. Vizsgálóbírói jelentés Cserés Andrásné kihallgatásáról.

I. Jelentéktelen.

K. Péczely Kálmánról az illavai országos fegyház értesítője 1857-től 1869-ig tartott fegyházi fogságáról.

L. M. N. Jelentéktelenek.

O. Szalay Károly ügyvéd a panasz érdekében új tanúkat jelent be.

P. Q. B. S. T. Jelentéktelenek.

U. Orvosi jelentés Sarf Móricz szemeinek látóképességéről.

X. Zemplén vármegye alispánja jelenti, hogy a Bodrog vízében úsztatott üvegbeli írás tartalma koholmány.

Z. Névtelen levél.

Zs. Eötvös Károly jelentése Kozma Sándor királyi főügyészhez Zurányi Kálmán tanúskodásáról, mely a csonka-füzesi holttest fölismerésére vonatkozik. Gajzágó budapesti királyi aljárásbírónak Zurányival fölvetett kihallgatási jegyzőkönyve 1882 november 5-ről.

V. Aa. Jelentéktelenek.

Bb. Bodrog vízében Bodrog-Olaszi alatt talált üveg s benne írás. Aláírva: Löki János okleveles gépész. Vizsgálati iratok a találás körülményeiről.

Ce. Dd. Ee, Jelentéktelenek.

Ff. Kazimir József pandúrnak Vay György csendbiztos elleni becsületsértési pere.

Gg. Vay György ellen folyt fegyelmi és bűnvádi perek iratai.

Hh. Ii. Jelentéktelenek.

Kk. Alispán jelenti, hogy Sarf Móriczot mikor s mi-ként vette át s adta Henter Antal várnagy kezére.
 Mm. Eötvös Károly védő fölebbezése az iránt, hogy az egyetemi szakértők kezére az egész holttest adassék ki.

Nn. Bírói szemléről Tisza-Eszláron fölvelt jegyzőkönyv 1883 Július 17-én.

Oo. Különböző kir. ügyészi fölterjesztések főügyészhez.

Pp. Jelentéktelen.

Qq. Az 1791-iki peéri vérvádper iratai.

Br–Ss. Zsidó betűkkel zsidó-német nyelven írt levelek. Jelentéktelen.

V.

(A nyilvános végtárgyalás jegyzőkönyvet 1889. ai június hó 19-től augusztus hó 3-ig.)

Harminczhárom jegyzőkönyvet vett fel a törvényszék a végtárgyalásról. A jegyzőkönyvek gyorsírói föl-jegyzések alapján készültek. Az esküt tett gyorsírók elkészítették a szöveget, ezt a törvényszéki elnök átnézte és kiigazította s aztán megerősítette. Az így jóváhagyott szöveget írták le jegyzőkönyv-alakban s ezt azután az elnök és jegyző aláírta.

A szöveg előzetes átnézésébe s esetleges kiigazításába se a vádlottak, se a vádlók és védők be nem avatkozhattak. A jegyzőkönyveket én utólag átnéztem s tartalmuk helyességét emlékezetem és jegyzeteim segítségével megállapítottam. A jegyzőkönyvek szövegét egészben helyesnek találtam. Minden fontos és érdek-

leges rész híven van benne leírva. Csak néhány tárgyalási jelenet van csonkán és hézagosan előadva. Ezt írói művem folyamán külön megjegyeztem. Minden olvasóm természetesnek s jól indokoltnak találja, hogy írói művemben a megtörtént tények és nyilatkozatok leírásánál szigorúan alkalmazkodtam a jegyzőkönyvek tartalmához.

A jegyzőkönyvek egyébiránt ezelőtt tizennyolc évvel külön könyvalakban megjelentek. Már ez is elég ok arra, hogy azok tartalmát itt csak röviden jelzem.

* * *

I. Jegyzőkönyv. Június 19-iki ülés délelőtt 9 órától délutáni 2 óráig. Bíróság megalakulása. Elnöki megnyitó beszéd. Vádlottak jelenlétének megállapítása. Közvádló királyi főügyési helyettes vád előterjesztése. A tolmácsnak és gyorsíróknak eskületétele.

Özveggy Solymosi Jánosné előterjeszti panaszát. Svarcz Salamon, Volmer Herman, Bukszbaum Ábrahám és Braun Lipót (Lobi) vádlottak az általános és a különös kérdésekre felelnek, vádat tagadják.

Sarf Móricz tanú vallomása. Svarcz Salamon, Bukszbaum Ábrahám és Braun Lipót vádlottakkal szembesítése.

Némely keresztkérdések.

II. Jegyzőkönyv. Június 20-iki ülés reggeli 9 órától délutáni 2 óráig. Szalay Károly ügyvéd, mint özveggy Solymosi Jánosné képviselője megjelenik.

Sarf József, Junger Adolf, Braun (Brenner) Ábrahám, Veiszstein Lázár, Lusztig Adolf és Taub Emánuel vádlottak az általános és különös kérdésekre felelnek. Közvádló és védők keresztkérdései.

Sarf Móricz tanú apjával szembesítve. Apja és a közvádló s védők keresztkérdései tanúhoz.

Védők előterjesztései.

III. Jegyzőkönyv. Június 21-iki ülés reggeli 9 órától délutáni harmadfél óráig. Eötvös védő előterjesztése Tóth Bélának június 18-án Orsóvszky tanítónál tett látogatása tárgyában. Az erre vonatkozó vizsgálati iratok az ülés folyamán felolvastatnak.

Özvegy Solymosiné panaszshoz a közvádló és a védők keresztkérdései. Csordás Gáborné időközben meghalt.

Huri Andrásné, Lánczy Gáborné, Üveges Mihályné, Sós Andrásné, Szabó Zsuzsanna, Sós Erzsébet, Tanyi Erzsébet, Tanyi Eszter, Sós Mihályné, Solymosi Zsófia, Kohlmájer József, idősb Bátori Gáborné, Bátori Gábor, ifjabb Bátori Gáborné és Bátori Zsófia tanúk kihallgatása. Mit beszélt a 4 éves kis Samu gyerek? Eszterrel mikor és hol találkoztak utoljára? Sarf Józsefek szomszédsági viszonyai.

Bíróság, közvádló, védők keresztkérdései.

Tanúk esküre bocsátása.

IV. Jegyzőkönyv. Június 22-iki ülés reggeli 9 órától délutáni 2 óráig.

Lengyel Istvánné, Lengyel János, Fekete Jánosné, Adamovics József, Kovácsné, Pap József, Háta-

lovszki András, Frenkel Sámuel, Csordás Nagy Jánosné, Pap Albert és neje, özvegy Solymosi Gáborné, Pásztor Józsefné, Rózenberg Rozi, Zisman Jakab, Varga Kati tanúk kihallgatása. Kiáltás és sírás hangja a zsinagóga felől. Élt-e Eszter még délután is? Mikor mentek haza a zsidók a templomból? Bukszbaum Ábrahám alibije.

V. Jegyzőkönyv. Június 23-iki ülés reggeli 9 órától délután 3 óráig. Eötvös védő előterjesztése a bíróság és védelem sértetlensége tárgyában.

Römer Jakab, Groszberg Leó, Einhorn József, Einhorn Májer, Klein József, Löventhal Salamon, Lichtman Jakab, Lichtman Mária, Frenkel Háni, Bátori Juliánná, Ohrenstein Berta, Rózenberg Herman tanúk kihallgatása. Keresztkérdések, szembesítések.

Solymosi Eszter eltűnésének részletei. A zsidók április 1-i istentisztelete. A metszők holléte. A koldus zsidó étkezése. Tóth Borcsa megmérése.

Közzvádlo és védők előterjesztése Bary Józsefnek a tárgyalás folyamán üzött titkos vizsgálatai ellen.

VI. Jegyzőkönyv. Június 25-iki ülés délelőtti 9 órától délutáni 3 óráig. Elnök, közzvádlo és védők előterjesztései a holttesten levő ruha honnan került s Cserés Andrásné kihallgatása tárgyában.

Rózenberg Herman és neje, Lichtman József, Volmer Hermanne, Zisman Jakabné, Zisman Dóri, Cserés Mihály, Huri András, Grósz Farkas,

Guttman József, Taub Emánuelné, Csuga Dánielné, Fájerman Sára, Vámosi Julcsa, Juhász József, Bakó Ignác, Durst András és Péezely Kálmán kihallgatása. Keresztkérdések, szembesítések.

Eszter eltűnésének körülményei. A zsidók járás-kelése április 1-én. Sarf Móricz nagyfalui vallatása.

VII. Jegyzőkönyv. Június 26-iki ülés reggeli 9½ órától délutáni 2 óráig.

Közvádlo és védők előterjesztései Bary József kihallgatása iránt. Péczely Kálmánhoz keresztkérdések. Eötvös Károly védő leleplezi rablógyilkosság miatt történt elítéltetését.

Recsky András, Árvái Julcsa, Zdanek Gergely, Leskó Mária, Szilvási Sára tanúk kihallgatása.

Sarf Móricz nagyfalui vallatása. Tanuesketések.

VIII. Jegyzőkönyv. Június 27-iki ülés reggeli 9¾ órától délutáni 2¾ óráig. Védői előterjesztések.

Sarf Józsefné, Solymosi Gáborné, Barcza Dani, Henter Antal és Bubák Antal tanúk kihallgatása.

Fontos szembesítések és keresztkérdések Sarf Móricz tanúval és a nagyfalui kihallgatásra nézve.

Illavai országos fegyház értesítése Péezely Kálmánról.

IX. Jegyzőkönyv. Június 28-iki ülés reggeli 9V4 órától délutáni 1¼ óráig.

Tanyi Gábor, Vertheimer Farkas, Fájerman Herman, Mészáros Juli, Huri József, Veinstein Lázár, Csabai Miklós, Antal Mátyás, Jármay Jenő, Fogel Amsel, Horka Bazil, Hörba Bazil tanúk kihallgatása.

Solymosi Eszter eltűnése. Hullausztatás. Fogel Amsel alibije.

X. Jegyzőkönyv. Július 2-iki ülés reggeli 10 $\frac{1}{4}$ órától délutáni 2 $\frac{3}{4}$ óráig.

Váradí András, Oláh György, Litvai József, Smilovics Jankel, Veil Sámuel, Grósz Benczéné, Grósz Mózes, Grósz Háni, Baj er Herman, Csuka István, Barta András tanúk kihallgatása.

Csonka-füzesi hulla feltalálása. Hullausztatási vád. Smilovics Jankel alibije.

XI. Jegyzőkönyv. Július 3-iki ülés reggeli 9 órától délutáni 2 $\frac{3}{4}$ óráig.

Herskó Dávid, Matej Ignác, Pap György, ifjú Tóth János, Grósz Márton, Nagy István vádlottak és tanúk kihallgatása.

Hullausztatás. Barcza Dani beszélgetése. Grósz Márton alibije.

XII. Jegyzőkönyv. Július 4-iki ülés reggeli 9 órától délutáni 3 és fél óráig.

Csepanics György, Urbán Józsefné, Czuhá Ferencz és neje, Debreezenyi Mihály, Láncki Józsei, Höcska György tanúk kihallgatása.

Hullausztatás. Matej és Smilovics újabb kihallgatása. Tisza-löki kínoztatások. Sarf Móríczi életkora. Eszter eltűnése. Grósz Márton kocsija.

XIII. Jegyzőkönyv. Július 5-iki ülés reggeli 9 órától délutáni 3 óráig.

Fogel Amsel, Grósz Márton, Klein Ignác, Matej Péter, Szavinecz Péter, Szirkó Mihály, Smilovics

Jankel, Galsi István, Vider Mór vádlottak és tanúk kihallgatása.

Holttest szállítása. Hullausztatás. Tisza-löki valatások és kinzások.

XIV. Jegyzőkönyv. Július 6-iki ülés reggeli 9 és $\frac{1}{4}$ órától délután 2 óra 20 perczig. Védők előterjesztései.

Drimusz György, Szelever János, Grósz Mártonné, Groszberg Illésné, Gyulai Zsuzsanna, Nagy Borcsa, Hatalovszki Mária, Szilvássy Jánosné, Klein Ignáczné, Gyáni Gábor és neje, Lápossi János, Várkonyi Ferencz, Solymosi Jánosné, Tanyi Józsefné, Tóth Mari tanúk kihallgatása.

Hullaúsztatás. Grósz Márton alibije. Csonka-füzesi holttest azonossága.

XV. Jegyzőkönyv. Július 7-iki ülés reggeli 9 órától délutáni 2 és fél óráig. Elnöki előterjesztés.

Zoltán István, Oláh György, Tóth György, Lőrinczi István, Lefkovics Bernát, S var ez Sámuel, Molnár János, Szálai Györgyné, Olajos Bálintné, Szálai Gábor, Solymosi János, Jakab János, Szakolczai Julcsa, Juhász József, Juhász Andrásné, Kecskés József és Gazdag Józsefné tanúk kihallgatása. Szembesítések.

Csonka-füzesi holttest felbukkanása s azonossága. Tanú-esketések.

XVI. Jegyzőkönyv. Július 9-iki ülés reggeli 10 és $\frac{1}{4}$ órától délután 4 és fél óráig. Közvádoló és védők előterjesztése.

Vámosi Józsefné, Vámosi Julcsa, Hrabár Gyula, Hajdú József, Tanyi Gábor, Tapasztó Miklós, Kaposi József, Nagy Józsefné, Hatalovszki András, Hajdú Mihályné, Cserés Andrásné, Groszberg Leoné, Herskó Dávid vádlottak és tanúk kihallgatása.

Solymosi Eszter eltűnése. A csonka-füzesi holttest felöltöztetése.

XVII. Jegyzőkönyv. Július 10-iki ülés reggeli 9 órától déli 12 óráig.

Zurányi Kálmán és Horváth Géza tanúk kihallgatása. Dr. Trajtler Soma kérdései. Keresztkérdések.

Csonka-füzesi holttest azonossága. Fölismerési eljárás.

XVIII. Jegyzőkönyv. Július 11-iki ülés reggeli 9 órától déli 1 óráig.

Horváth Géza, dr. Scheuthauer Gúsztv, dr. Miháلكovics Géza szakértők, Szűcs János és Solymosi Gáborné tanúk kihallgatása.

Csonka-füzesi holttest azonossága. Fölismerés.

XIX. Jegyzőkönyv. Július 12-iki ülés reggeli 8 és fél órától délutáni 2 óráig. Közvádlo és védők előterjesztései.

Dr. Kiss Jenő és dr. Belky János szakértők kihallgatása.

A holttest azonossága. Fölismerés.

XX. Jegyzőkönyv. Július 13-iki ülés délelőtti 8 és fél órától délutáni 2 és $\frac{3}{4}$ óráig.

Dr. Miháلكovics Géza, dr. Scheuthauer Gúsztv és dr. Trajtler Soma szakértők kihallgatása.

A holttest azonossága. Fölismerés.

- XXI. Jegyzőkönyv. Július 14-iki ülés reggeli 8 és fél órától. Helyszíni törvényszéki szemle elrendelése.
Horváth László, dr. Kiss Jenő és dr. Scheuthauer Gusztáv szakértők kihallgatása.
A holttest azonossága. Fölismerés.
- XXII. Jegyzőkönyv. Július 16-iki ülés reggeli 9 és fél órától délutáni 3 óráig. Kulcslyuk-szemle napja.
Mihályi Gábor, Szaplóczay József, Matej Ignác, Csepkanics György, Monies Bernát, Kopánszky György, Monies Ferenez, Kerner Máté, Sréter, Heillman és Moskovics Mózes tanúk kihallgatása.
Matej Ignác szavahihetősége. Tisza-löki kínzások.
- XXIII. Jegyzőkönyv. Július 18-iki ülés reggeli 9 és fél órától délutáni 2 óráig.
Róka Sándor, Kazimir József, Vay György és Karanczay József tanúk kihallgatása.
Tisza-löki kínzások.
- XXIV. Jegyzőkönyv. Július 19-iki ülés reggeli 8 és $\frac{3}{4}$ órától délutáni 3 és fél óráig.
Róka Sándor, Kazimir József, Bakó Ignác, Mozga Péter, Bakó György, Szójár Anna, Szentesi István és neje kihallgatása.
Tisza-löki kínzás. Nagyfalui éjjeli vallas. Kereszt-kérdések Matej Ignácához hullaúsztatásra nézve. Közvádoló királyi főügyészi helyettes bántalmazása. Tanúk esküre bocsátása.
- XXV. Jegyzőkönyv. Július 20-iki ülés reggeli 9 és fél órától délutáni 2 és fél óráig. Elnöki és védői elő-

terjesztések a törvényszék hivatalos tagjainak sértetlensége tárgyában.

Szentesi István, Debreczeni Mihályné, Hatalovszki András, Vámosi József, Vámosi Julcsa, Veinstein Hani és Löventhal Salamonné, Vámosi Józsefné. Keresztkérdések. Szembesítések.

Eszter eltűnésének körülményei. Vámosi Julcsa hamis vallomása.

XXVI. Jegyzőkönyv. Július 21-iki ülés reggeli 9 órától délutáni 2 és fél óráig. Kormány intézkedése közvádló védelme tárgyában.

Sipos István és neje, Cserés Mihály, Lázi János, Sós András, Arday István, Pap József, Babócsy József, Szelei Gábor, ifjú Pap József, Farkas Eszter, Olajos Bálint, Feller Istvánné, Katona Anna, Zak Póterné, Solymosi Zsófi, Szilár Zsófi, Pilinczky János, Solymosi János, Huri Andrásné, Farkas Gábor, Vertheimer Farkas, Nagy Mihály, Cserés Andrásné, Roth Borbála tanúk kihallgatása.

Eszter eltűnése. Holttest azonossága. A holttesten meg voltak-e a körmök? Grósz Márton alibije.

XXVII. Jegyzőkönyv. Július 23-iki ülés reggeli 10 és fél órától délutáni 2 óráig.

Klein Ignác, Kakóczy Károly és Buchta Amália tanúk kihallgatása. Iratok felolvasása.

Hullaúsztatás. Sarf Móricz születési ideje. A Tisza árama a holttest felbukkanásakor. Eötvös védő előterjesztése.

XXVIII. Jegyzőkönyv. Július 24-iki ülés reggeli 9 és fél órától délutáni 1 és háromnegyed óráig.

Iratok felolvasása. Közvédlő és védők előterjesztései. Sarf Móricz megesketésének kérdése.

XXIX. Jegyzőkönyv. Július 27-iki ülés reggeli 8 órától délutáni 1 óráig.

Szeyfferth Ede közvédlő előterjesztése. Vádat elejti. Szalay Károly a panaszos nevében vádat emel. Funták Sándor védőbeszéde.

XXX. Jegyzőkönyv. Július 28-iki ülés reggeli 8 és fél órától délutáni 2 és fél óráig.

Friedmann Bernát, Székely Miksa és Heuman Ignác védőbeszédei.

XXXI. Jegyzőkönyv. Július 30-iki ülés reggeli 8 és $\frac{3}{4}$ órától délutáni 4 óráig.

Eötvös Károly védőbeszéde.

XXXII. Jegyzőkönyv. Július 31-iki ülés reggeli 8 és fél órától déli fél 12 óráig.

Szalay Károly, Eötvös Károly, Heuman Ignác és Funták Sándor védők vitázó beszédei.

XXXIII. Jegyzőkönyv. Augusztus 3-iki ülés délelőtti 11 órától déli 12 óráig.

Az ítélet kihirdetése. Panaszos főlebbezést jelent be. Elnöki záróbeszéd. A védelem részéről Eötvös Károly záróbeszéde.

TARTALOMJEGYZÉK.

HARMADIK KÖTET.

A föld alól.

- I. Az első biztos jelenségek. – Sarf Móriczot nem tudom kiszabadítani. – A csonka-füzesi szakértők munkájában nem bízom. – E munka ellenkezik a tárgyi tünetekkel. – Mit tehetek ellene?
– A vérvád különös természete. – Trajtlér Soma orvostudor..... 1
- II. Miként dolgozik az agy? – Törvényszéki orvostani gyakorlatom története. – Kovács József orvos, egyetemi tanár. – Babes Viktor tudós. – Előterjesztésem a holttest kiásása iránt. – A falusi sírok. – A sírbontás gyanúja. – Előterjesztésem hatása. 13
- III. Az egyetemi tudósok. – A holttest kiásására kirendelt bírói bizottság. – Az igazi sír. – Az igazi koporsó. – A bonczoló helyiség. – Nem kapunk szállást és ételt-italt 32
- Mit láttak a tudósok?
- I. A holttest csakugyan a csona-füzesi holttest. – A holttesten mumificatiót találnak. – De hullaszappant is találnak. – A hullaszappan természete. – A hónaljnak szőre. – A körmök hiánya.
– A csontok fejlődése 44
- II. A fogak szemléje. – Huriné nem nézi meg a holttestet. – Két fog rendetlenül fekszik egymás mellett. – Ugyanez a rendetlenség Solymosi Zsófinál is. – A fogak és körmök tanúi. – Hátha ellopták a körmöket 54
- III. Az igazi tudós. – Az egyetemi tudósok a holttestnek Budapestre szállítását kívánják. – A törvényszök a, holttest felélt küldi. – A haj- és szőrszálak letöredezése 61
- IV. Mihálkovicz első véleménye szerint a holttest idősebb lányé, nem Solymosi Eszteré. – A 17 éves férfi csontváza fejletlenebb. – Engem nem tud meggyőzni. – A fejlődés különböző. – Kérdéseim a tudósokhoz. – A prágai orvosi egyetem 14 éves leány-csontváza. – Scheuthauer buzgósága. – A tudósok végső véleménye, ... 69

V. A holttest olyan lányé, a ki 14 évesnél nem volt fiatalabb s 17 évesnél nem volt idősebb. – A csonka-füzesi szakértők minden lényeges kérdésben tévednek. – A holttest Solymosi Eszter lehet. – A bíróság kitörli a tudós véleményéből ezt a pontot..... 77

VI. Az Országos Közegészségügyi Tanács. – Nem tud s nem akar dönteni a vitás kérdésekben. – Véleményét nem indokolja. – Hoffmann Bécsben és Virchow Berlinben az egyetemi tudósoknak ad igazat..... 82

A megmérgezett lélek.

- I. A királyfi vall anyja ellen, a királyné ellen. – Hasonlít hozzá Sarf Móricz. – A hetyke tanú. – Sarf Móricz lelke nem tör meg rögtön, – Sokáig küzdött..... 89
- II. Sarf Móricz elhagyja a fogházat, de elfogja őt a várnagy. – M a várnagy? – Erdődi gróf Pálffy János tartja pénzzel a gyerek tanút. – Mi a várnagy feladata? – A gyerek jelleme..... 98
- III. A várnagy oktatási módszere. – Sarf Móricz megutálja a zsidó vallást. – Megveti hitsorsosait. – Elhiszi a vérvadat..... 104
- IV. A gyerek utálja meg édes apját! – A királyfi és Sarf Móricz. – A gyerek kigúnyolja édes apját. – És megtagadja. – Az apa megszagatja ruháit..... 111
- V. Sarf Móricz a megyei levéltárban. – Miniszteri leiratból azt olvassa, hogy ő úr lesz. – Fél a zsidóktól. – Húsvétkor a zsidók el akarják lopni. – A tárgyalás előtti éjszakán is el akarják lopni. – Hamisság minden. – Az agy is átalakul..... 117
- Eszter halálának titka.
- I. A csonka-füzesi holttest Eszter holtteste. – Bizonyos tehát, hogy Eszter meghalt. – Halála nem baleset, nem is erőszak. – Öngyilkosság. – A vizsgálat nem puhatolta ezt ki. – Sőt eltaposta ennek nyomait..... 131
- II. Hatalovszki András tanúsága. – A lány délután is élt még. – Délután ott sírdogált a kert mellett a fűzfa alatt. – Anyja, gazdaasszonya, testvérje öngyilkosságra gondolnak. – Ok nélkül ez nem történik..... 140
- III. A lány elszántságának oka és tünetei. – Egész nap fázott, éhezett és dolgozott. – Asszonyának durvasága. – Barcza Dani tanúsága. – A tanúk szomorúnak látták, – Soha nem dalolt. – Az utolsó ok..... 149
- A nyilvános tárgyalás.
- I. A büntügyi vizsgálat lassú. – Szeyfferth Ede, a közvádoló. – A vádhatározat. – A bíróság szerkezete. – Tárgyalási jegyzőkönyv. – A közönség..... 156

II. A tanúk. – A jóhiszemű, de hamis tanúk. – Vámosi Julcsa esete. – A holttest nyakán forradás. – A kék szem. – A parasztlány lábujjai. – A tanúk beszédének összeiangzása.....	167
III. Pártos közönség. – Péczely leleplezésén felzúdul. – „Mondja el vallomását a tanú versben is”. – A külső közönség. – A hírlaptudósítók. – A nagy világ érdeklődése. – Dr. Náthán Berlinből.....	172
IV. A bíróság. – Korniss Ferencz, az elnök. – Elfogultsága. – Horánszky védő lemond. – Újabb védőtársaim. – Friedmann és Székely. – A vádlottak bátrak és nyugodtak. – A „marha”.....	178
V. A közvédlőt megtámadják. – Nem kap elégtételt. – A közönség a védők ellen. – A népszerűség. – A vérvád ősi természete. – Nem per ez, hanem bajvívás a faji ösztön ellen, . . .	191
VI. Megvédtem magam a támadások ellen. – Andrikovics uram. – Titkos testőrségem. – A védelem felosztása. – Az én védőbeszédem. – Agyam elfáradt. – Miként alkot az agy? – Hót órán át tartó lögtönzött beszéd.....	197
VII. A bíróság ítélete. – A vádlottak megszabadulnak. – Sarf Móricz is szabad lesz. – A munka jutalmat érdemel. – A per költségei. – A védőügyvédek tiszteletdíja.....	208
Könyvünk todaléka.	
I. Okaink, a melyek miatt megismertetjük a bírósági ítéleteket és összes iratokat.....	220
Bírói ítéletek.	
I. Az eső bíróság ítélete s annak indokai.....	223
II. A budapesti királyi ítélőtáblának mint másodbíróságnak Ítélet s annak indokai.....	251
III. A magyar királyi Kúriának, mini legfőbb bíróságnak ítélete s annak indokai.....	272
A vizsgálat iratai.	
I. Miért ismertetem az iratokat?.....	276
II. A vizsgálóbíró iratai. – A bírói szemléről és kihallgatásokról fölvett jegyzőkönyvek.....	278
III. A törvényszék és vizsgálóbíró együttes vizsgálati iratai. – Egyetemi tudósok nyilatkozatai.....	303
IV. A végtárgyalás folyamán szerzett vizsgálati és egyéb iratok.....	307
V. A nyilvános végtárgyalás jegyzőkönyvei 1889. évi június hó 19-től augusztus hó 3-ig.....	309